

**Przywileje i nadania
Cerkwi i możnym ruskim
w Wielkim Księstwie Litewskim**

część III.

Lata panowania Zygmunta Augusta

Antoni Mironowicz

**Przywileje i nadania
Cerkwi i możnym ruskim
w Wielkim Księstwie Litewskim**

część III.

Lata panowania Zygmunta Augusta

Białystok 2020

Recenzenci:

Ks. bp dr hab. ANDRZEJ (Borkowski)
Ks. dr hab. WARSONOFIUSZ (Doroszkiewicz)

Copyright @ by:

Antoni Mironowicz
Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej

Korekta:

Eugenia Mironowicz

Opracowanie DTP i druk:

Agencja Wydawnicza EkoPress
tel. 601 311 838

Wydawca:

Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej
Pl. Niezależnego Zrzeszenia Studentów 1/117
15-420 Białystok

ISBN: 978-83-950711-7-1

Spis treści

I. Cerkiew prawosławna na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach panowania Zygmunta Augusta.....	7
II. Uwagi do publikowanego źródła <i>Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim. Lata panowania Zygmunta Augusta</i>	83
III. <i>Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim, cz. III. Lata panowania Zygmunta Augusta</i>	102
Bibliografia	213
Aneks 1. Hierarchia cerkiewna w latach 1548-1572	220
Aneks 2. Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Zygmunta Augusta	222

I. Cerkiew prawosławna na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach panowania Zygmunta Augusta

Rzeczpospolita w połowie XVI wieku była krajem wielonarodowym i wielowyznaniowym. Według szacunkowych ustaleń mniej aniżeli połowa jej obywateli była narodowości polskiej. Ponad 40% stanowili Białorusini, Ukraińcy i Litwini. Na pozostałe 10% społeczeństwa składali się Rosjanie, Niemcy, Łotysze, Żydzi, Ormianie i Tatarzy¹. Trudno jest dziś ustalić procentowy stan wyznaniowy około 8-milionowej ludności państwa. Ziemie na wschód od linii rzek Bugu i Sanu były zdominowane przez wyznawców Kościoła wschodniego, a ludność rzymskokatolicka na tym obszarze skoncentrowana była w większych miastach litewsko-ruskich: Wilnie, Trokach, Grodnie, Brześciu i Lwowie. Rozwój wyznań reformowanych spowodował zmiany w strukturze wyznaniowej społeczeństwa Rzeczypospolitej. W połowie XVI wieku na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego pojawili się liczni luteranie, kalwini, antytrynitarze, anabaptyści, arianie, menonici, kwakrzy i przedstawiciele innych wspólnot wyznań reformowanych. Do tej mozaiki religijnej należy dodać wyznawców Kościoła ormiańskiego, ludność wyznania mojżeszowego, islamskiego i karaimskiego. Szacunkowo można założyć, że wyznawcy Kościoła wschodniego stanowili około 40% ludności kraju.

---

¹ S. Litak, *W dobie reform i polemik religijnych*, [w:] *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys historyczny*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1992, s. 192.

Od 1458 roku do unii brzeskiej (1596) na ziemiach ruskich państwa polsko-litewskiego Kościół prawosławny posiadał własną odrębną organizację w postaci metropolii kijowsko-halickiej podporządkowanej hierarchicznie patriarsze konstantynopolitańskiemu. Metropolia kijowska składała się z dziesięciu diecezji, z których siedem leżało w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego (kijowsko-litewska, połocko-witebska, smoleńsko-siewierska, czernihowsko-brańska, turowsko-pińska, łucko-ostrogska i włodzimiersko-brzeska), a trzy w obrębie ziem ruskich Korony (chełmsko-bełska, przemysko-samborska i halicko-lwowska). Dwu bądź trzyczłonowe nazwy biskupstw wynikały z kultuwowania historycznych nazw diecezji, określenia miejsca rezydencji ordynariusza bądź przeniesienia jurysdykcji wraz z tytułem do nowej miejscowości. Tak było w przypadku przeniesienia stolicy biskupstwa z Turowa do Pińska czy z Halicza do Lwowa. Najistotniejszym motywem wprowadzenia wielozłonowych nazw diecezji była chęć ściślejszego określenia w samym tytule obszaru diecezji i tym samym określenia zasięgu terytorialnego jurysdykcji danego biskupa. Miasta, których nazwy znajdowały się w tytułach władcytw były przeważnie ważnymi ośrodkami administracji państwowej (ziem, województw). Obszar metropolii kijowskiej pokrywał się z granicami państwa. Po zajęciu przez Moskwę na początku XVI wieku Ziemi Siewiersko-Czernihowskiej i Ziemi Smoleńskiej (1514) od metropolii kijowskiej odpadły biskupstwa smoleńskie i czernihowskie. W ten sam sposób w 1563 roku od metropolii kijowskiej odeszło władcytwo połockie. Biskupstwo to, po zdobyciu w 1579 roku Połocka przez wojska Stefana Batorego, ponownie znalazło się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego i metropolii kijowskiej. W 1539 roku władcytwo halickie przemianowano na biskupstwo halicko-lwowsko-kamienieckie. Do 1596 roku nie nastąpiły zmiany w strukturze diecezjalnej metropolii kijow-

skiej. W granicach Rzeczypospolitej pozostawało osiem diecezji prawosławnych².

Obszaru poszczególnych diecezji prawosławnych nie można dokładnie określić. Ostatnie ustalenia historyków pozwalają precyzyjnie wykreślić granice tylko niektórych diecezji, choć i w tych przypadkach pojawiają się wątpliwości. Dokładne dane, dotyczące granic eparchii Kościoła wschodniego, odnoszą się dopiero do drugiej połowy XVIII wieku. Dane te dotyczą wyłącznie diecezji unickich. Zamieszczona w pracy mapa diecezji prawosławnych przed 1596 rokiem posiada nadal charakter hipotetyczny. Warto podkreślić, że struktura terytorialna diecezji ustaliła się w zasadzie już w XIV wieku, ale granice zmieniały się również w następnych stuleciach. Zmiany te można uchwycić analizując przebieg granic poszczególnych diecezji. Początkowo obszary diecezji włodzimierskiej i chełmskiej pokrywały się z granicami XIII-wiecznych księstw ruskich. Włączenie włości Lubomla i Ratna, należących wcześniej do eparchii włodzimierskiej, do Ziemi Chełmskiej w 1366 roku i dostosowanie podziału diecezjalnego do granic państwowych zmieniło kształt obydwu władctw³. Na podstawie tego przykładu można przypuszczać, że granice biskupstw pierwotnie pokrywały się z granicami państwowymi i administracyjnymi wew-

---

² K. Chodynicki, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys Historyczny*, Warszawa 1934, s. 105, 116; Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, Санкт-Петербург 1879, с. 166-177, 334, 335, 493-502, 516-519, 541-546, 576-579; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, Львів – Київ 1905, с. 432-442, 459, 460; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, Warszawa 1937, s. 2-3; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. II, cz. 2, Kraków 1969, s. 794, 795; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003, s. 209; tenże, *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006, s. 201-202.

³ A. Gil, *Prawosławna eparchia chełmska do 1596 roku*, Lublin 1999, s. 99-114.

nątrz państwa. Tereny jednostek administracyjnych pokrywały się na ogół z granicami diecezji. W skład diecezji chełmsko-bełskiej wchodziła w XVI wieku Ziemia Chełmska i województwo bełskie. Rekonstrukcja granicy między biskupstwem metropolitalnym i włodzimierskim na Podlasiu potwierdza owe spostrzeżenia w stosunku do pozostałych diecezji. Dokładne określenie granic poszczególnych biskupstw nakazuje uwzględniać zachodzące w XVI stuleciu zmiany administracyjne i własnościowe⁴.

Najważniejsze sprawy dotyczące Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej były rozpatrywane na soborach lokalnych. Sobory zwoływane były przez metropolitę po uzyskaniu zgody królewskiej. Sobory lokalne składały się z biskupów, reprezentacji duchowieństwa zakonnego i świeckiego oraz przedstawicieli społeczności wiernych, w tym bractw cerkiewnych. Sobory zbierały się rzadko, a najbardziej znaczące postanowienia zapadły w Wilnie w 1509 roku. Sobór wileński podjął postanowienia dotyczące stosunku duchowieństwa do władzy świeckiej, określił sposób wyłaniania kandydatów na stanowiska kościelne, regulował życie kleru i sprawy sądownictwa⁵. Również królowie w celu podniesienia poziomu moralnego duchowieństwa próbowali zwoływać sobory duchowieństwa prawosławnego. Taką próbę podjął Zygmunt August w 1546 roku. Nie wiemy, czy ostatecznie sobór ten doszedł do skutku. Z zachowanych źródeł dowiadujemy się o soborach w latach

---

⁴ A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII w.*, Białystok 1991, s. 66-70; tenże, *Przynależność diecezjalna Brześcia do końca XVI wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 27, Białystok 2007, s. 5-16; tenże, *История Туровско-Пинской епархии (XI – конец XVI вв.)*, [в:] *Православие в духовной жизни Беларуси*, Брест 2012, с. 7-9.

⁵ *Акты исторические собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I, Санкт-Петербург 1841, с. 525; „Русская Историческая Библиотека”, т. IV, кн. 1, Санкт-Петербург 1878, с. 5-18; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 223, 225.

1514 i 1558. Oba sobory przyniosły usprawnienie organizacji wewnętrznej Kościoła prawosławnego oraz podniosły dyscyplinę i stan moralny duchowieństwa ruskiego. Na soborze w 1514 roku doszło do kanonizacji Elizeusza, archimandryty monasteru ławryszewskiego⁶.

Cechą charakterystyczną funkcjonowania Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej był szeroki udział czynnika świeckiego. Udział świeckich w życiu Cerkwi znajdował swój wyraz w soborach lokalnych (prowincjonalnych), które choć odbywały się nieregularnie, to odgrywały istotną rolę w rozwiązywaniu problemów wewnętrznych i zewnętrznych Kościoła. W soborach lokalnych brali udział, oprócz hierarchii cerkiewnej i duchowieństwa, przedstawiciele bractw cerkiewnych, prawosławnego możnowładztwa i szlachty oraz świeccy reprezentanci diecezji⁷.

Rozmieszczenie diecezji na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego nie było równomierne. Na południowo-zachodnim obszarze metropolii w XVI wieku skupiło się pięć biskupstw, obejmujących jedynie czwartą część jej terytorium (chełmskie, przemyskie, halickie, włodzimierskie i łuckie). Dwukrotnie większe od wyżej wymienionych władctw były eparchie smoleńska i połocka, a wszystkie swymi rozmiarami przytłaczała diecezja metropolitalna. Biskupstwo turowskie obejmowało jedynie ziemię turowsko-pińską.

Oprócz biskupstwa metropolitalnego najlepiej zabezpieczone materialnie były diecezje łucka i włodzimierska. Eparchia łucka posia-

---

⁶ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 176, 177; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 171, 172; A. Mironowicz, *Sobory wileńskie 1509 i 1514 roku*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, vol. V: „Synody Cerkwi Prawosławnej w I Rzeczypospolitej”, red. M. Kuczyńska i U. Pawluczuk, Białystok 2014, s. 71-82; tenże, *500-letnia rocznica kanonizacji św. Elizeusza Ławryszewskiego na soborze w Wilnie w 1514 roku*, „ЕЛПИС. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, R. XVII (XXVIII), z. 29 (42), Białystok 2015, s. 37-42.

⁷ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 792-794.

dała na uposażeniu 4 miasteczka, 2 zamki i 34 wsie. Biskupstwo włódzimirskie zaś miało w swym władaniu 2 miasteczka, 1 zamek i 27 siół. Wielkością uposażenia dorównać wymienionym diecezjom mogła eparchia metropolitalna – kijowska. Pozostałe diecezje miały o wiele mniejsze uposażenia⁸. Zygmunt Stary nie dążył do uszczuplenia majątków Kościoła prawosławnego, podobnie czynił w swej polityce ostatni z Jagiellonów. Wszystkie dobra znajdujące się w rękach duchowieństwa można podzielić na trzy kategorie: dobra nadane, dobra dziedziczne i dobra nabyte. Dobra nadane przez króla były zwolnione od podatku i ciężaru od służby wojskowej. Dobra dziedziczne i kupione takiego przywileju nie posiadały.

Organem władzy administracyjnej i sądowniczej diecezji były kryłosa soborne (od greckiego słowa kléros – duchowieństwo katedralne). Kryłosa znajdowały się w stolicach diecezji, np. w Nowogródku i Wilnie, Połocku, Pińsku, Łucku, Włodzimierzu, Lwowie, Haliczu i Chełmie. W skład kryłosa wchodził prezbiterzy cerkwi parafialnych miasta stołecznego biskupstwa. Na ich czele stał protoprezbiter, zwany często protopopem. Do obowiązków kryłoszan należało odprawianie nabożeństw i pełnienie funkcji duszpasterskich w cerkwi katedralnej oraz asystowanie biskupowi w jego obowiązkach religijnych. Członkowie kryłosa zasiadali w sądzie biskupim, administrowali majątkami, zarządzali mieniem nieruchomym diecezji. Z kryłoszan wybierano również namiestników władcy⁹. Namiestnik w okresie nieobecności władcy mógł czasowo zarządzać diecezją lub jej częścią. Taka sytuacja występowała zwłaszcza w ogromnej terytorialnie diecezji metropolitalnej. W zarządzaniu diecezją brały też udział sobory diecezjalne. Sobory z udziałem całego duchowieństwa pozwalały biskupowi

---

⁸ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 100-102; G. Błaszczuk, *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności 1492-1569*, Poznań 2002, s. 257.

⁹ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 806, 807.

zorientować się w sytuacji w całej diecezji, albowiem wizytowanie wszystkich parafii z uwagi na rozległość eparchii nie było możliwe.

Diecezje prawosławne na ziemiach Korony były podzielone na namiestnictwa, a na terenach Wielkiego Księstwa na protopopie. Akta soboru wileńskiego z 1509 roku wskazują, że struktury terytorialne protopopii i namiestnictw kształtowały się pod wpływem administracji państwowej. Miejscowości, w których ustanowiono stolice protopopii, znajdowały się w ośrodkach jednostek państwowych. Ośrodki te były dawnymi lub nowymi centrami administracyjno-sądowymi. Nowe protopopie powstawały w dobrach prywatnych, po zmianie stosunków własnościowych. W ten sposób powstała protopopia zabludowska i ostrogska. We wspomnianym już soborze wileńskim brało udział siedmiu protopopów z północnej części diecezji metropolitalnej: wileński, nowogródzki, grodzieński, słucki, słonimski, wołkowyski i markowski¹⁰. Protopopie znajdowały się w tych ośrodkach, w których było najwięcej cerkwi i duchowieństwa. Nie bez znaczenia była również polityczna i gospodarcza rola miast z siedzibą protopopów bądź namiestników. Zasadniczym obowiązkiem protopopów lub namiestników było sprawowanie nadzoru nad duchowieństwem parafialnym, przeprowadzanie wizytacji i kontrola prawidłowego odprawiania nabożeństw. Za zaniedbania protopop miał prawo sądzić duchownych i udzielać im stosownych kar.

Obszary protopopii i namiestnictw kształtowały się pod wpływem podziałów administracyjnych państwa, struktury własnościowej i rozwoju sieci parafialnej. Podstawową jednostką administracji cerkiewnej była parafia. Protopopie liczyły od kilku do kilkunastu parafii. Rozmieszczenie parafii wskazuje na duże zróżnicowanie ich liczby w poszczególnych diecezjach, ziemiach, miastach i wsiach. Gęstość struktury parafialnej zależała od wielu czynników: poziomu rozwoju gospo-

---

¹⁰ Tamże, s. 809; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 205.

darczego regionu, liczby wiernych, podziału własnościowego oraz stanu świadomości religijnej ludności ruskiej. Struktura parafii cerkiewnej ukształtowała się w pierwszej połowie XVI wieku i w następnym okresie rozwijała się wraz z zagospodarowaniem nowych ziem. Fundacja nowych cerkwi odbywała się w nowolokowanych miastach i wsiach. Najwięcej parafii znajdowało się w stolicach diecezji lub w siedzibach protopopii (Połock – 22, Pińsk – 16, Wilno – 12, Włodzimierz – 11, Lwów – 14, Przemyśl – 13, Brześć, Kamieniec i Owruć – po 8, Halicz – 7, Łuck, Kołomyja, Kowel, Grodno – po 6, Chełm, Bielsk, Kleck – po 5). Przeważały jednakże miejscowości z jedną i dwiema parafiami. Rozwój sieci parafialnej uległ zahamowaniu wskutek postępów reformacji, a następnie kontrreformacji oraz ze związanym z tym procesem odchodzeniem możliwych ruskich od prawosławia. Wielkość parafii prawosławnych wykazywała duże zróżnicowanie. W dobrach królewskich zamykały się one w granicach wójtostw lub dzierżaw. Lustracje i inwentarze z XVI wieku potwierdzają, że na obszarach zamieszkałych przez ludność ruską każde wójtostwo posiadało własną parafię. W wójtostwie każda większa wieś posiadała parafię, a jeżeli jej grunta należały do dwóch właścicieli to w miejscowości powstawała druga parafia¹¹.

Ukazane dane potwierdzają, że Kościół prawosławny miał w XVI wieku dobrze rozbudowaną strukturę parafialną. Jednak jej rozmieszczenie nie było równomierne. Zróżnicowanie występowało w poszczególnych diecezjach i dobrach ziemskich. Brak źródeł uniemożliwia w miarę precyzyjnie określić liczbę parafii i duchownych w przypadku niektórych ziem. Na Podlasiu przed unią brzeską funkcjonowało 146

---

¹¹ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 138. Wielkość parafii prawosławnych została ukazana na podstawie analizy parafii podlaskich. Por.: A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 212; tenże, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI-XVII wieku*, s. 77-80.

parafii prawosławnych. W 55 parafiach miejskich odnotowano 102 duchownych, a na 95 parafii wiejskich przypadało 105 duchownych. Do tego należy dodać około 90 zakonników znajdujących się w supraskim, drohickich, jabłoczyńskim i bielskim monasterach. W całej eparchii chełmskiej w końcu XVI wieku znajdowało się około 420-440 parafii. W ziemi bełskiej, należącej do dwóch eparchii: chełmskiej i przemyskiej, znajdowało się około 350 parafii. Na Wołyniu w połowie XVI wieku funkcjonowały 442 parafie prawosławne. W dobrze udokumentowanej diecezji przemyskiej w tym samym czasie istniało 750 podstawowych jednostek administracji cerkiewnej. Z kolei w skład eparchii turowsko-pińskiej wchodziło ponad 188 parafii¹². Owe fragmentaryczne ustalenia, dotyczące głównie eparchii położonych na styku ze zwartym osadnictwem polskim oraz dane z połowy XVII wieku pozwalają na szacunkowe przedstawienie liczby parafii prawosławnych przed unią brzeską. Uwzględniając ustalenia liczby parafii prawosławnych z 1647 roku można szacunkowo przyjąć, że na koniec XVI wieku istniało 12 tysięcy najmniejszych jednostek cerkiewnych¹³.

---

¹² Tamże, s. 80-82; 267-279; A. Gil, *Prawosławna eparchia chełmska...*, s. 187; A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, s. 59, 60; Z. Budzyński, *Sieć parafialna prawosławnej diecezji przemyskiej na przełomie XV i XVI w. Próba rekonstrukcji na przykładzie rejestrów podatkowych ziemi przemyskiej i sanockiej*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu etnicznym*, red. St. Stępień, t. I, Przemyśl 1990, s. 138, 139; A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, Białystok 2011, s. 186-259; tenże: *Parafie prawosławne na terenie województwa ruskiego w II połowie XVI wieku*, [w:] *Historia, ludzie i miejsca. Księga pamiątkowa Henryka Gapskiego*, red. R. Kozyrski, Lublin 2019, s. 537-543.

¹³ Wymieniona liczba parafii obejmuje obszary wszystkich diecezji prawosławnych włącznie ze smoleńską, czernihowską i połocką. A. Mironowicz, *Kościół prawosławny i unicki w połowie XVII wieku*, „Acta Polono-Ruthenica”, t. II, red. B. Białokozowicz, Olsztyn 1997, s. 71-79; tenże, *Kościół prawosławny i unicki w połowie lat sześć-*

Za tą liczebnością parafii przemawiają ustalenia historyków w odniesieniu do mniejszych jednostek terytorialnych (np. Podlasia, diecezji włodzimiersko-brzeskiej, turowsko-pińskiej czy eparchii chełmsko-bełskiej).

***

Ustrój wewnętrzny Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej do końca XVI wieku nie był stabilny. Nieuregulowana struktura organizacyjna i brak rozgraniczenia kompetencji między władzą świecką a duchowną były rezultatem niejednolitego ustawodawstwa. Obok praw kanonicznych Kościoła wiele kwestii regulowała miejscowa tradycja cerkiewna. U postaw uregulowania stosunków między władzą świecką a duchowną leżała nadal ustawa cerkiewna Jarosława Mądryego zwana również „Nomokanonem”, potwierdzona w 1499 roku przez Aleksandra, a następnie przez Zygmunta Starego w 1511 roku. Na podstawie tej ustawy Kościół prawosławny zyskał immunitet sądowy i samodzielne dysponowanie dochodami¹⁴. Formalnie Kościół prawosławny posiadał własne sądownictwo, któremu podlegały sprawy natury kościelnej oraz poddanych we własnych dobrach. Rzeczywista niezależność sądownictwa cerkiewnego ograniczona była ingerencją władzy królewskiej, a czasem nawet duchowieństwa katolickiego. Same duchowieństwo prawosławne, nie mogąc rozwiązać sporu, odwoływało się często do sądu królewskiego. W przywileju Aleksandra Jagielloń-

---

dziesiątych XVII w. na terenie Rzeczypospolitej, „Наш Радавод”, т. VII: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі *Гістарычная памяць народаў Вялікага Княства Літоўскага і Беларусі XIII-XX стст.*, Гродна 1996, с. 348-352.

¹⁴ *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, (dalej: *A3P*), т. I, 1506-1544, Санкт-Петербург 1848, с. 134-135; K. Chodyncki, *Kościół prawosławny*, s. 108, 109; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 26-27; G. Błaszczyk, *Litwa na przełomie średniowiecza i nowożytności*, s. 253; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 206-207.

czyka z 1499 roku i postanowieniach soboru wileńskiego z 1509 roku nie znajdujemy potwierdzenia pełnej niezależności sądownictwa cerkiewnego, jaką posiadał Kościół katolicki. W świetle postanowień soboru wileńskiego metropolita i biskupi uważali się za jedynie władnych w rozstrzyganiu spraw między duchowieństwem¹⁵. Występki duchownego były rozpatrywane przez sądy biskupie, składające się z ordynariusza diecezji, przedstawicieli duchowieństwa zakonnego i świeckiego oraz wiernych.

W sporach między duchowieństwem prawosławnym a władzą świecką lub osobami nieduchownymi powoływano się na prawa kanoniczne Kościoła prawosławnego, postanowienia soborów powszechnych, wspomniany „Nomokanon” Jarosława Mądrego, miejscową tradycję cerkiewną, dokumenty królów i książąt litewskich oraz statut litewski z 1529 roku¹⁶. W praktyce jednak kompetencje sądów duchownych zostały ściśle określone, a ich wyroki nie były wykonywane przez władzę świecką. Nic też dziwnego, że sądownictwo cerkiewne nie znalazło uznania społeczności świeckiej i nie miało należnego posłuchu wśród duchowieństwa prawosławnego. Sąd nad metropolitą i biskupami faktycznie sprawował monarcha. W sprawach dotyczących wyłącznie duchowieństwa i poddanych kościelnych, gdzie powinni jedynie wyrokować metropolita lub biskupi, w rzeczywistości zapadały często wyroki wydawane przez czynniki świeckie. Nawet w sporach majątkowych, gdzie obie strony były duchowne, rozstrzygnięcia zapadały przed sądami ziemskimi lub grodzkimi¹⁷. Dopiero III Statut litewski z 1588 roku wprowadził w sprawach majątkowych ustalenia korzystne

---

¹⁵ „Русская Историческая Библиотека”, т. IV, с. 13, 14.

¹⁶ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 269-271; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 163-165.

¹⁷ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 105-115; „Русская Историческая Библиотека”, т. IV, с. 36, 37.

dla Kościoła prawosławnego. Dobra cerkiewne, подарowane przez króla, były zwolnione od powinności wojennych i nie podlegały jurysdykcji sądów ziemskich. Inne majątki cerkiewne podlegały prawu wspólitemu i służbie wojennej, a spory o nie były rozstrzygane przez sądy ziemskie i podkomorskie.

Zygmunt Stary nie przestrzegał stosowanych wobec Kościoła prawosławnego ograniczeń. Na sejmie w 1511 roku monarcha zezwolił Konstantemu Ostrogskiemu na przebudowanie sobornej cerkwi Bogurodzicy w Wilnie oraz wydał przywilej metropolicie Józefowi Soltanowi. Na mocy tego przywileju Kościół prawosławny uzyskał potwierdzenie prawa swobodnego wyrażania kultu, niezależności sądowniczej biskupów w swych diecezjach oraz zabraniał urzędnikom wyznania katolickiego i prawosławnego czynić krzywdy władkom i majątkom cerkiewnym. Zygmunt Stary po raz pierwszy potwierdził władzę biskupa wobec duchownych prawosławnych zamieszkałych w dobrach należących do katolików. Zwierzchność biskupa prawosławnego miała być zachowana „wedle starodawnego zwyczaju”¹⁸. Trzy lata później król zezwolił na wybudowanie w mieście stołecznym Wilnie dwóch cerkwi prawosławnych Trójcy Świętej i św. Mikołaja. Zygmunt I Stary zgodził się w 1510 roku na budowę nowych świątyń prawosławnych w Przemyślu i Kamieńcu¹⁹, a rok wcześniej na postawienie cerkwi murowanej w monasterze supraskim²⁰.

---

¹⁸ *A3P*, t. II, s. 81-82; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 26-27; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 208.

¹⁹ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 80, 81, 94; Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 194, 195.

²⁰ Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, sygn. 36, nr 29; Николай (Далматов), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, Санкт-Петербург 1892, с. 45; А. Белецкий, *Митрополитъ Иосифъ II Солтанъ и отношение его къ Супрасльскому монастырю*, Вильна 1899, с. 21; Модест (Стрельбицкий), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, „Вестник Западной

Oprócz tego ogólnego zaakceptowania statutu Kościoła prawosławnego, który obowiązywał na całym obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, Zygmunt Stary potwierdzał kilkakrotnie prawa poszczególnym diecezjom prawosławnym. Na prośbę biskupa przemyskiego Antoniego Onikija król potwierdził w 1509 roku przywilej Kazimierza Jagiellończyka z 1469 roku. Przywilej ten zabraniał sądom i osobom świeckim wtrącania się do spraw sądownictwa duchownego oraz usuwania duchownych prawosławnych z parafii²¹. W 1522 roku na prośbę biskupa turowskiego i pińskiego Jony monarcha wydał dokument, w którym potwierdził „nietykalność praw arcypasterskich i sądu duchownego”²². Z kolei na sejmie 1543 roku Zygmunt Stary na wniosek biskupa chełmskiego Iwana Sosnowskiego potwierdził przywilej Władysława Warneńczyka z 1443 roku. Przywilej ten nadawał takie same prawa duchowieństwu prawosławnemu, jakie miało duchowieństwo łacińskie. Monarcha w przywileju uznał stan majątkowy Kościoła prawosławnego i jego niezależność sądowniczą²³. Jak z powyższego

---

России”, т. I, кн. 2, отд. 2, Вильно 1867, с. 75; Ф. Покровский, *Археологическая карта Гроденской губернии*, Вильна 1895, с. 72; *Summariusz dokumentów do dóbr supraskich*, opr. A. Mironowicz, Białystok 2009, s. 55; A. Mironowicz, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorach*, Supraśl 2013, s. 24-25.

²¹ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 29.

²² *Archivum Secretum Vaticanum, Nunziatura di Polonia*, vol. 52, nr 35, k. 1; Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Wileńska Publiczna Biblioteka, F. 597, op. 2, nr 94, k. 96-97; Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Oddział Rękopisów, F 48-32732, k. 116-116v; *A3P*, т. II, с. 134-135; А. С. Грушевский, *Очерк истории Туровско-Пинского Княжества в составе Литовско-Русского государства XIV-XVI вв.*, „Киевские Университетские Известия”, XLII, № 10, 1902, с. 100; A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 193-194, 220-221.

²³ *Акты, издаваемые Виленскою археологическою комиссиею. Акты, относящиеся к истории бывшей Холмской епархии* (dalej – АВАК), т. XIX, Вильно 1892, с. 88-91.

wynika, Zygmunt Stary wielokrotnie potwierdzał niezależność i prawa Kościoła prawosławnego na Litwie i Koronie.

Ograniczenia, które były wprowadzone przez Władysława Jagiełłę traciły obowiązującą moc. Książę Konstanty Ostrogski, zasłużony hetman i zwycięzca spod Orszy, otrzymał godność wojewody trockiego. Monarcha co prawda zastrzegł, że nominacja prawosławnego Rusina na ten urząd była wyjątkiem, nie mniej jednak po raz pierwszy doszło do wyraźnego złamania istniejących zakazów. Za panowania Zygmunta Starego, wbrew zakazom prawnym, kasztelanię wileńską objęli prawosławni – książę Aleksander Holszański (1493-1510) i książę Konstanty Ostrogski (1510-1522), a kasztelanię trocką Hieronim Chodkiewicz (1544-1561)²⁴.

Nadal obowiązywały ograniczenia w wielu miastach Rzeczypospolitej. W miastach na prawie magdeburskim jedynie katolik mógł zostać pełnoprawnym obywatelem²⁵. Na przykład w Krasnymstawie rajcy i ławnicy ruscy nie mieli prawa wypowiadać się w sprawach Kościoła rzymskiego²⁶. Z kolei we Lwowie, na mocy przywileju Zygmunta Starego, Rusini mogli zamieszkiwać tylko te dzielnice miasta, w których od dawna mieszkali. Nadal zachowano ograniczenia w wolności handlu i wykonywaniu niektórych zawodów. Prawosławni mieszkańcy Lwowa mieli też ograniczony dostęp do rady miejskiej i obsadzania urzędów miejskich²⁷. Najbardziej dotkliwe skutki Kościołowi prawosławnemu przyniosła decyzja Zygmunta Starego z 1509 roku nadająca katolic-

---

²⁴ *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku*, por. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik 1994.

²⁵ J. Ptaśnik, *Obywatelstwo miejskie w dawnej Polsce*, „Przegląd Warszawski”, R. I, nr 2, s. 152-154.

²⁶ K. Chodynicki, *Geneza równouprawnienia schizmatyków w Wielkim Księstwie Litewskim. Stosunek Zygmunta Augusta do wyznania grecko-wschodniego*, „Przegląd Historyczny”, t. XXII, Warszawa 1919-1920, s. 75.

²⁷ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 123-147.

kiemu arcybiskupowi Bernardowi Wilczkowi prawo mianowania prawosławnych namiestników w Kryłosie, Lwowie i innych miejscowościach diecezji halickiej. Formalne przejście prawosławnego biskupstwa halickiego pod jurysdykcję arcybiskupa katolickiego przyspieszyło działania metropolitów kijowskich w celu przywrócenia niezależności kanonicznej tej diecezji i ustanowienia w niej samodzielnego biskupa. Po licznych konfliktach z łacińskim arcybiskupem lwowskim Zygmunt Stary nadał w 1539 roku, na prośbę ludności prawosławnej, Makaremu Tuczapskiemu biskupstwo halickie. Ordynariusz diecezji uzyskał tytuł biskupa halickiego, lwowskiego i kamienieckiego. W ten sposób zostało wznowione prawosławne biskupstwo halickie z siedzibą we Lwowie. Władcy to obejmowało Halicz, Lwów, Kamieniec Podolski, Śniatyń i Trembowłę²⁸. Na mocy tego dokumentu Tuczapski po otrzymaniu sakry od metropolity sprawował jurysdykcję nad duchowieństwem i świątyniami prawosławnymi na ziemiach Rusi Halickiej (powiaty halicki, lwowski, kamieniecki, śniatyński i trembowelski) i Podola wraz z soborem zwanym „Kryłos” oraz monasterem w Uniejowie. W przywileju odnawiającym biskupstwo halickie panujący przyznawał władcy lwowskiemu władzę sędowniczą nad wszystkimi klasztorami i cerkwiemi prawosławnymi w diecezji oraz prawo pobierania należnego biskupowi podatku od duchowieństwa²⁹.

---

²⁸ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 203-206, 340-353; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 132-134; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, с. 434-442; L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 798; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 216.

²⁹ *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе* (dalej – АЮЗР), ч. 1, т. X: *Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси. (1322-1648 гг.)*, Киев 1904, с. 21; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 73-84.

Całkowite zniesienie aktów ograniczających prawa ludności prawosławnej nastąpiły za panowania Zygmunta Augusta. O ich usunięcie apelował pisarz i polemista religijny Stanisław Orzechowski (1513-1566), syn szlachcica polskiego i córki duchownego prawosławnego. Powodem równouprawnienia Kościoła prawosławnego była chęć pozyskania Rusinów do przygotowywanej polsko-litewskiej unii realnej. Nie bez znaczenia było pogłębiające się pod hasłami reformacyjnymi i programem ruchu egzekucyjnego, propagującego tolerancję wyznaniową, zróżnicowanie religijne społeczeństwa. Ostatecznie Zygmunt August, na mocy przywilejów danych ludności prawosławnej w 1563 i 1568 roku, zniósł wszelkie ograniczenia wobec prawosławnych³⁰. Wymienione przywileje królewskie zostały potwierdzone na sejmie lubelskim w 1569 roku. W przypadku mieszczan ruskich Lwowa dopiero interwencja ich przedstawicieli na sejmie w 1572 roku spowodowała wydanie przez Zygmunta Augusta przywileju, który pod względem prawa zrównywał Rusinów ze wszystkimi innymi mieszczanami i uznawał ich prawa obywatelskie. Na mocy tego przywileju zniesiona została zależność duchownych prawosławnych od jurysdykcji władzy miejskiej. Duchowieństwo pozostawało jedynie pod władzą swoich władcyków³¹. Równouprawnienie mieszczan lwowskich było logiczną konsekwencją polityki królewskiej względem prawosławnych na Litwie. Po unii lubelskiej Rusini w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim posiadali pełnię praw, a utrzymywanie ograniczeń we Lwowie byłoby anachroni-

---

³⁰ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 88, 90; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 210.

³¹ K. Chodynicki, *Geneza równouprawnienia*, s. 76, 78; tenże, *Kościół prawosławny*, s. 101-102.

zmem. Wymienione formalne ograniczenia zostały zniesione dopiero w latach 1563-1568³².

Trzeba zaznaczyć, że zmienił się stosunek dwóch ostatnich Jagiellonów do wyznania prawosławnego. Ostatni królowie z dynastii rozumieli, że ludność prawosławna była na swym etnicznym terytorium. Jagiellonowie, w odróżnieniu od Andegawenów czy Walezjuszy, swoją potęgę budowali na wielowyznaniowej strukturze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Obcy był im model zachodni jednowyznaniowego katolickiego państwa, z jedną dominującą kulturą łańską. Do takiej postawy zmuszała ich struktura etniczna Księstwa Litewskiego. Księstwo, zdominowane przez ludność ruską wyznania prawosławnego, było mozaiką wielonarodową z ludnością polską, litewską, żydowską, tatarską i ormiańską³³. Na ewolucję polityki religijnej królów polskich niewątpliwie wpływ miał rozwój ruchów reformacyjnych zmieniających strukturę wyznaniową państwa. Kościół prawosławny został uznany przez państwo jako odrębna i niezależna instytucja, posiadająca swój własny wewnętrzny ustrój. Stosunek państwa do Kościoła prawosławnego regulowały specjalne, wymienione wyżej, akty prawne. Zygmunt Stary i Zygmunt August osobiście wywierali wpływ na sytuację wewnętrzną Cerkwi. Zgodnie z tradycją wielcy książęta litewscy, jako przedstawiciele władzy państwowej, występowali w roli „fundatorów i najwyższych obrońców” Kościoła prawosławnego w swym państwie. Monarchowie nie okazywali pogardy do wyznania prawosławnego, a starali się uszanować jego obrzędowość i tradycje. W 1568 roku Zygmunt August ze swym dworem uczestniczył w nabożeństwie

---

³² J. Woliński, *Polska i Kościół prawosławny. Zarys historyczny*, Lwów 1936, s. 27; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 216-217; tenże: *Przywileje Zygmunta Augusta dla Cerkwi prawosławnej*, Warszawa 2020, s. 9-50.

³³ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w życiu Rzeczypospolitej*, [w:] *Przełomy w historii. Pamiętnik XVI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu*, t. III, cz. 1, Toruń 2001, s. 496-497.

wieczornym w cerkwi Zwiastowania NMP w monasterze supraskim³⁴. Za panowania ostatniego Jagiellona nie odnotowujemy prześladowania wyznawców Kościoła prawosławnego, a w granice Rzeczypospolitej przybyło wielu prawosławnych działaczy religijnych z Księstwa Moskiewskiego (książę Andrzej Kurbski (1528-1583), mnich Artemiusz i inni). Porzucając prawowierną Moskwę przybysze nie zmieniali przekonań religijnych, pozostawali żarliwymi wyznawcami prawosławia, walczącymi z tendencjami unijnymi.

Na unormowanie się sytuacji Kościoła prawosławnego za panowania dwóch ostatnich Jagiellonów złożyło się wiele przyczyn. Jedną z nich był pozytywny stosunek panujących, dworu, senatu i sejmu do wyznawców „wiary greckiej”. Rozwój ruchu reformacyjnego dodatkowo nakazywał panującym i szlachcie prowadzenie polityki tolerancyjnej wobec prawosławia. Sytuacja polityczna w Rzeczypospolitej i prowadzona przez jej elity polityka wyznaniowa spowodowała, że wyznanie prawosławne ponownie było traktowane jako wyznanie własne, a nie obce. Lata panowania Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta należały do najlepszych okresów w rozwoju struktur Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej³⁵.

Przypomnę, że w XVI wieku metropolita posiadał oficjalny tytuł „arcybiskupa metropolity kijowskiego, halickiego i całej Rusi”. Zazwyczaj metropolita nie rezydował w Kijowie, ale w północnej części swej diecezji – w Nowogródku bądź w Wilnie. W ośrodkach tych koncentrowało się życie polityczne i kulturalne Wielkiego Księstwa Litew-

---

³⁴ M. A. Оболенский, *Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи*, Москва 1836, c. 115; A. Mironowicz, *Supraśl jako ośrodek kulturalno-religijny w XVI w.*, Leimen 1984, s. 82.

³⁵ A. Mironowicz, *Specyfika tolerancji wyznaniowej na kresach wschodnich Rzeczypospolitej*, [w:] *Pogranicza etniczne w Europie. Harmonia i konflikty*, red. K. Krzysztofek i A. Sadowski, Białystok 2001, s. 163-173.

skiego³⁶. Jurysdykcji metropolity kijowskiego podlegały wszystkie diecezje i biskupi metropolii. Metropolita mógł sądzić władyków, do złożenia z urzędu włącznie. Do metropolity należała reprezentacja i obrona interesów Kościoła wobec władz świeckich, a zwłaszcza wobec króla i sejmu. Metropolita wyświęcał biskupów i powierzał im obowiązki w diecezji. Hierarcha zwoływał również sobory prowincjonalne i im przewodniczył. Bezpośredniemu zwierzchnictwu metropolity podlegała największa diecezja kijowska. Teoretycznie w razie wakatu na stolicy metropolitalnej monarcha, po konsultacji z duchowieństwem prawosławnym i świeckimi, powinien wybrać odpowiedniego kandydata, a następnie polecić go patriarsze celem uzyskania sakry i błogosławieństwa. Panujący nadawał kandydatowi dobra, będące uposażeniem majątkowym metropolii. W praktyce o wyborze kandydata na metropolitę decydowała wyłącznie wola królewska, kierująca się w pierwszym rzędzie motywami politycznymi.

Przyjrzyjmy się metropolitom kijowskim w XVI wieku i okolicznościom ich powołania. Następcą metropolity Jony II (1502-1507) został władyka smoleński Józef II Sołtan (1507-1521). Podobnie jak jego poprzednik, metropolita Józef II otrzymał błogosławieństwo od patriarchy konstantynopolitańskiego. Metropolita Jona II otrzymał potwierdzenie swego wyboru od patriarchy carogrodzkiego Joachima I (1498-1502, 1504-1505), a Józef II od patriarchy carogrodzkiego Pachomiusza (1503, 1505-1513)³⁷. Posiadamy też informacje o sposobie wyboru jego

---

³⁶ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 779-837; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 107-192; M. Papierzyńska-Turek, *Kościół prawosławny na ziemiach ruskich Litwy i Korony*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. VI-VII, 1990, s. 139-162; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 211.

³⁷ АВАК, т. VI, Вильно 1872, с. 39; А. Белецкий, *Родоприсхождение западно-русского митрополита Иосифа II Солтана*, Вильна 1895, с. 3-30; A. Mironowicz, *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, [w:]

następcy Józefa III (1522-1534), który również uzyskał akceptację w Carogrodzie. Przed przyjęciem godności metropolity Józef III był biskupem połockim. Za jego rządów wzrosło oddziaływanie świeckich na obsadę urzędów duchownych. Jeszcze za swego życia metropolita Józef III wyraził zgodę, aby po jego śmierci metropolię objął biskup łucki Makary. O nominację Makarego na metropolitę kijowskiego zabiegali u Zygmunta Starego królowa Bona, wojewoda wileński Olbracht Gasztołd i „wszyscy panowie religii greckiej”. Monarcha, za zgodą metropolity Józefa III, uznał Makarego za nominata na metropolię kijowską³⁸. Podobnie postąpił Zygmunt August z następcą Makarego (1534-1556) – Stefanem Wielkiewiczem. Stefan Wielkiewicz, miecznik wileński, skarbnik królewski, za zasługi oddane królowi otrzymał w 1551 roku, po śmierci Makarego, nominację do godności metropolity kijowskiego³⁹. Nadanie godności duchowej zostało potraktowane jako nagroda za wierną służbę królowi. Stefan Wielkiewicz przyjął imię zakonne Sylwester. W tym wypadku nowy metropolita Sylwester (1556-1567) okazał się dobrym zwierzchnikiem Cerkwi. Hierarcha dbał o sprawy prawne metropolii, bronił majątków cerkiewnych, pilnował moralności podległych mu duchownych.

Nominacja na stanowisko metropolity jeszcze za życia obecnego stała się praktyką zwyczajową. Po śmierci Stefana Wielkiewicza metropolia kijowska została najpierw przekazana władcy chełmskiemu Teodozemu Łazowskiemu, ale w 1568 roku z nieznanych bliżej przyczyn otrzymał ją Jonasz Protasewicz (1568-1577). Jonasz Protasewicz

---

Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 529-550.

³⁸ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 234; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 38.

³⁹ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 166, 234, 330; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 120, 121; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 212.

po objęciu godności metropolity wystąpił do króla z postulatami w sprawach Kościoła prawosławnego. Metropolita domagał się, ażeby biskupi prawosławni zasiadali w Radzie wielkksiążęcej oraz zostali prawnie zrównani z episkopatem łacińskim. Zwierzchnik metropolii kijowskiej pragnął także równego traktowania przez władze państwowe duchownych prawosławnych i katolickich. Ponadto metropolita domagał się nienaruszalności majątków cerkiewnych i niezależności sądów duchownych⁴⁰. Podobnie jak poprzednik, Jonasz Protasewicz dbał o majątki cerkiewne i stan moralny podległego mu kleru. Zygmunt August uznał żądania metropolity za przedwczesne i odłożył ich rozpatrzenie na okres późniejszy. Być może postawa króla i podeszły wiek hierarchy spowodowały, że Jonasz Protasewicz odstąpił metropolię kijowską Eliaszowi Kuczy (1577-1579). Metropolita Eliasz pełnił tę funkcję za wstawiennictwem króla Stefana Batorego do 1579 roku. W nieznanych bliżej okolicznościach godność ta w 1579 roku przeszła w ręce Onisyfora Dziewoczki (1579-1588). Zanim został metropolitą, Onisyfor był osobą świecką, a przed wyświęceniem został przełożonym monasteru ławryszewskiego. Postawa Onisyfora Dziewoczki odbiegała wyraźnie od zachowań poprzedników. To jemu przypisywano wywołanie chaosu wewnętrznego w Kościele prawosławnym. Metropolita ten został złożony z urzędu w 1589 roku przez patriarchę konstantynopolańskiego Jeremiasza II. Następcą Onisyfora został archimandryta mińskiego monasteru Michał Rahoza (1588-1596)⁴¹. Wszyscy metropolici kijowscy nosili tytuł arcybiskupa.

Oprócz metropolity, który posiadał godność arcybiskupa kijowskiego, tytuł arcybiskupa przysługiwał władcy połockiemu. Prototronim metropolity był biskup włodzimierski jako zarządca diecezji ucho-

---

⁴⁰ *АЗР*, т. III, с. 144; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 128.

⁴¹ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 349, 350, 386, 387; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 122.

dzącej za najstarszą i najbogatszą po kijowskiej. Władyka łucki od 1589 roku nosił tytuł egzarchy metropolity. W XVI wieku ustaliła się zasada, że pierwsze miejsce po metropolacie zajmował biskup włodzimierski, drugie łucki, a następne połocki i smoleński. Problem rangi poszczególnych katedr biskupich wzbudzał liczne kontrowersje wśród ordynariuszy. Jako przykład można tu przywołać spór między arcybiskupem połockim Eutymiuszem (1509-1514) i biskupem włodzimierskim Wassianem II (1497-1512). W Brześciu przed obradami sejmu w 1511 roku, biskup połocki złożył skargę na metropolitę Józefa Sołtana, że ten nie tytułował go arcybiskupem. Pierwszeństwa w hierarchii po metropolacie domagał się biskup włodzimierski Wassian II. Zygmunt Stary po konsultacji z senatorami polecił metropolacie tytułować obu hierarchów arcybiskupami⁴².

Warto przypomnieć, że do połowy XV wieku obsadzanie wakujących stolic biskupich w metropolii kijowskiej odbywało się zgodnie ze wschodnim prawem kanonicznym. Metropolita zwoływał sobór biskupów, który wybierał trzech kandydatów. Spośród nich metropolita zatwierdzał jednego i udzielał mu konsekracji przy współudziale co najmniej dwóch władyków. W drugiej połowie XV wieku zaszły istotne zmiany w wyborze nowych ordynariuszy diecezji, wskutek czego sobór biskupów stracił swe kanoniczne uprawnienia. Co prawda uchwała soboru wileńskiego z 1509 roku uzależniała obsadzenie katedr diecezjalnych przede wszystkim od woli metropolity, ale w praktyce rola metropolity ograniczała się do wyświęcenia wskazanego już kandydata. W XVI wieku mianowanie władyków należało już wyłącznie do króla. Taką władzę monarcha uzyskiwał na podstawie prawa „podawania” i „ktitorstwa”. Oba prawa dawały królom polskim prawo

---

⁴² АЗР, т. II: 1506-1544, Санкт-Петербург 1848, с. 67-68; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, с. 421; А. Мironowicz, *Nieznane losy pierwszych ihumenów sup-raskich*, Białystok 2015, s. 46.

prezenty osób duchownych na stanowiska cerkiewne oraz opieki nad stanem moralnym i materialnym duchowieństwa⁴³.

Podstawą, w oparciu o którą kształtowały się stosunki między władzą świecką a duchowną było prawo „podawania”, które wywodziło się z zasady, że ziemie znajdujące się w rękach Kościoła były własnością hospodarską. Hospodar, jako fundator cerkwi w swoich dobrach, miał prawo obsadzania godności duchownych, podejmowania decyzji w sprawach majątkowych i sądowych. W XVI wieku Kościół prawosławny stał się nie użytkownikiem, a właścicielem majątków ziemskich. Obowiązki panującego sprowadzały się do obrony majątków cerkiewnych i prezenty na katedry biskupie. Podobne uprawnienia królowie uzyskali na podstawie prawa „ktitorstwa”. Monarcha nadawał swemu kandydatowi biskupstwo i prezentował go metropolicie z poleceniem wyświęcenia nowego hierarchy i udzielenia mu władzy kanonicznej w diecezji⁴⁴.

Monarchowie korzystali z obydwu praw przy wyborze kandydatur na katedry biskupie, ale rzadko dbali o wybór odpowiednich osób. W swych decyzjach dotyczących obsady godności cerkiewnych nie kierowali się interesami Kościoła prawosławnego, lecz względami osobistymi i politycznymi⁴⁵. Często przy doborze kandydatów nie brano pod uwagę ich kwalifikacji moralnych i intelektualnych, a na biskupstwa polecano osoby, których królowie chcieli wynagrodzić za wierną

---

⁴³ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 219-225.

⁴⁴ W. Zajkin, *Ustrój wewnętrzny Kościoła ruskiego w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w. do Unii Lubelskiej*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, t. IX, № 2, 1930, s. 134; tenże, *Участие светского элемента в церковном управлении*, Warszawa 1930, c. 105-107; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, c. 40, 41; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 221-222.

⁴⁵ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 107-120; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 42, 43.

służbę. Niejednokrotnie nominacje odbywały się z powodu protekcji lub za pieniądze. Chętnych, którzy traktowali biskupstwo jako źródło dochodu, a nie odpowiedzialny urząd kościelny, było wielu. Z tego też powodu w drugiej połowie XVI wieku każda diecezja posiadała po dwóch biskupów – jednego urzędującego, a drugiego – nominata z ekspektatywą, który czekał na śmierć ordynariusza, aby objąć po nim urząd. Oto kilka przykładów takiej praktyki powoływania biskupów. Na skutek interwencji księcia Konstantego Ostrońskiego biskup włodzimiersko-brzeski Pafnucy otrzymał władztwo łuckie w 1521 roku, jeszcze za życia poprzednika Cyryła (1498-1526). O jego nominację zabiegał wojewoda trocki książę Konstanty Iwanowicz Ostroński i kasztelan trocki, Jerzy Radziwiłł oraz inni możni prawosławni⁴⁶. Diecezję połocką otrzymał od króla Harasim Korsak na prośbę wojewody połockiego Stanisława Stanisławowicza Dowojny i miejscowych bojarów. Pod wpływem starań pisarza królewskiego Michała Wasylewicza Ewłaszkowicza Kopcia (1470-1531) otrzymał od Zygmunta Starego 4 sierpnia 1520 roku przywilej na biskupstwo łuckie bądź włodzimierskie jego ojciec Wasyl⁴⁷. Taka polityka królewska powodowała liczne konflikty między nominatami⁴⁸.

Szczególnie widoczna była ingerencja władzy świeckiej na wybór namiestników lwowskich. Zgodnie z przywilejem królewskim z 1509 roku namiestników ruskich mianował łaciński arcybiskup lwowski. Powołując się na ten przywilej Zygmunt Stary razem z katolickim ar-

---

⁴⁶ *A3P*, t. II, nr. 146, s. 178; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 135; A. Mirownicz, *Nieznane losy pierwszych ihumenów supraskich*, s. 56-57.

⁴⁷ *Архив Санкт-Петербургского института истории Российской Академии Наук* в Санкт-Петербурге, ф. 52, оп. 1, nr. 359, к. 25; „Lietuvos Metrika” (1440-1523), Knyga nr. 10, Vilnius 1997, nr 75, s. 82; *АЮЗР*, ч. 1, т. II, Киев 1864, с. 129.

⁴⁸ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 130-138; M. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, с. 488-492; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 797, 798.

cybiskupem wielokrotnie narzucał własną kandydaturę na namiestnika metropolity we Lwowie (Jacka Gdaszyckiego, Jacka Sikorę, Makarego Tuczapskiego). Niejednokrotnie kandydaci ci nie byli akceptowani przez metropolitę kijowskiego⁴⁹. Problem ten został rozwiązany dopiero w 1539 roku, kiedy zostało utworzone władcyństwo halickie, a monarcha zatwierdził na katedrę biskupią Makarego Tuczapskiego (1533-1548). Sprawa obsady biskupstwa halicko-lwowskiego była również później bardziej skomplikowana aniżeli innych katedr. Obok czynników świeckich w wybór biskupa ingerował również łaciński arcybiskup lwowski.

Nowa praktyka wybierania biskupów nie była korzystna dla Kościoła prawosławnego. Taki sposób wyłaniania hierarchii cerkiewnej był rezultatem zachowania tradycji bizantyjskiej, która panującemu dawała daleko idącą możliwość ingerencji w sprawy Kościoła oraz coraz silniejszego oddziaływania kultury i prawodawstwa Rzeczypospolitej, normującego wzajemne relacje między Kościołem a państwem. Przeciwno takiej praktyce protestował na sejmie grodzieńskim w 1568 roku metropolita Jonasz. Metropolita prosił monarchę, ażeby urzędy cerkiewne nie były oddawane ludziom świeckim. Gdyby doszło do takiego powołania, osoba taka w ciągu trzech miesięcy powinna była wstąpić do stanu zakonnego, w przeciwnym wypadku winna być złożona z urzędu. Zygmunt August zgodził się z taką propozycją metropolity, ale zastrzegł sobie prawo do wystawienia swego kandydata⁵⁰.

Królowie polscy otaczali opieką dobra cerkiewne, uważając się za ich właścicieli. Dbłość królów o dobra cerkiewne wyrażała się w dwojakim zakresie: uposażeniu majątków i obronie ich przed grabieżą. W drugiej połowie XVI wieku, wskutek upowszechnienia się na terenie

---

⁴⁹ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 131-133.

⁵⁰ *A3P*, t. III, nr. 65; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 131, 136, 137; A. Mirownicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 220-221.

Wielkiego Księstwa Litewskiego zachodnich pojęć prawnych, Kościół prawosławny uzyskał podmiotowość praw majątkowych i stał się właścicielem swych majątków, potwierdzonych przez przywileje królewskie.

Zgodnie z prawem kanonicznym Kościoła prawosławnego biskupami powinni zostawać zakonnicy. Nominaci świeccy przed konsekracją mieli obowiązek wstąpienia do zakonu. W praktyce biskupami zostawały osoby różnego pochodzenia społecznego. Katedry biskupie otrzymywali przedstawiciele szlachty (przeważnie średnio i małożamożnej), mieszczaństwa, duchowieństwa, a nawet plebejskiego pochodzenia. Hipacy Pociiej, zanim został władzką włodzimierskim, był kasztelanem brzeskim. Szlacheckie pochodzenie mieli ordynariusze diecezji chełmskiej Iwan Sosnowski, Filaret Obłazicki i Bazyli Baka. Pozostali biskupi chełmscy w XVI wieku pochodzili z bogatego patrycjatu miejskiego. Biskupem włodzimierskim został mieszczanin krasnostawski Józef Borzobohaty. Ze stanu duchownego pochodził władzka lwowski Gedeon Bałaban. Wbrew panującemu pogładowi stosunkowo mało mamy przykładów biskupów pochodzenia plebejskiego.

Z uwagi na fakt, że król polecał na godności biskupie ludzi świeckich kończących karierę polityczną lub urzędniczą, osoby te nie miały dobrego przygotowania do pełnienia funkcji cerkiewnych. Kandydatom na katedry biskupie brakowało należytego wykształcenia teologicznego i praktyki życia zakonnego. Niedostateczne przygotowanie merytoryczne wpływało na ich sposób zarządzania diecezją i postawy moralne. Zachariusz Kopysteński, prawosławny polemista, w swej *Palinodii* ostro skrytykował ówczesnych biskupów: „Doszło do tego, że na stolicach biskupich i metropolitalnej zasiadali nie ludzie godni, ale tacy, którzy im przynosili hańbę, wstyd i grzech. Nie ludzie z monasterów, dobrze wypróbowani w życiu beżzennym albo zakonnym, zasiadali na nich zgodnie z prawem cerkiewnym, ale ludzie wprost z urzęd-

dów świeckich i zajęć rolniczych albo z warsztatów rzemiosła żołnierskiego, w nagrodę za swoje zasługi, a ponadto nieuki i prostaki wielkie, w Piśmie św. niebiegli, nie odbywszy wprzód probacji, ani nie spróbowały życia mniszego⁵¹. Takiej ostrej oceny władzyków nie można odnieść do całego episkopatu. Wśród biskupów były również osoby głębokiej wiary i oddania Kościołowi prawosławnemu. Pozycję hierarchii Kościoła prawosławnego osłabiło przejście na katolicyzm lub protestantyzm wielu wybitnych przedstawicieli rodów magnackich. Dezorganizacja życia wewnętrznego w Cerkwi uczyniła z niej podatny grunt do działań unijnych. Szczególnie otwarta na hasła unijne była hierarchia prawosławna. Wielu jej przedstawicieli prowadziło życie niezgodne z kanonami cerkiewnymi. Trzeba jednak jednoznacznie stwierdzić, że poziom intelektualny hierarchii prawosławnej niewiele odbiegał od poziomu biskupów katolickich⁵².

Za przyczynę takiego stanu hierarchii prawosławnej już jej współcześni uważali wpływ obowiązującego prawa „podawania” i „ktitorstwa”. Sobór lokalny w Wilnie z 1509 roku polecił, żeby metropolita nie wyświęcał tych, którzy „za życia biskupa wkupują się na biskupstwo bez wiedzy i woli metropolity i biskupów oraz zgromadzenia ksiąząt i panów zakonu greckiego”⁵³. Sobór brzeski z 1591 roku uchwalił kanoniczne przywrócenie praktyki wyboru metropolity i biskupów na wakujące godności. Rola króla została ograniczona do zatwierdzenia dokonanego wyboru. Postanowienia soboru wileńskiego i brzeskiego pozostały niezrealizowane. Podobny rezultat miały prośby szlachty prawosławnej o niepowoływanie na urzędy biskupie osób świeckich i nie-

---

⁵¹ „Русская Историческая Библиотека”, т. IV, с. 1056-1057; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 801.

⁵² A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001, s. 55-57.

⁵³ „Русская Историческая Библиотека”, т. IV, с. 8; A. Mironowicz, *Sobory wileńskie 1509 i 1514 roku*, s. 71-82.

odpowiednich do godności duchowej⁵⁴. Osłabienie zwierzchniej władzy metropolity i znaczenia soborów zapewniło biskupom samodzielność w zarządzaniu diecezją. Biskupi mieli obowiązek nadzorowania życia religijnego i organizacji duszpasterstwa. Ordynariusze diecezji wyświęcali prezbiterów, hieromnichów i diakonów. Udzielali też zgody i błogosławieństwa na zakładanie nowych parafii, budowę świątyń, obsadę duchownych. Władcy prawosławni mieli też obowiązek czuwania nad moralnością i czystością wiary wśród duchownych i świeckich.

Prawo „podawania” wpływało również na sposób powoływania przełożonych klasztoru – archimandrytów i ihumenów. Zasada wyboru kandydata na przełożonego przez ogół mnichów danego monasteru stosowana była dość rzadko. Monastery podlegały królewskiej prezencji, co skutkowało tym, że monarcha bezpośrednio sam obsadzał godność przełożonego albo przekazywał uprawnienia osobom trzecim, nie zawsze należącym do Kościoła prawosławnego. Oto kilka przykładów takich decyzji królewskich. Zygmunt Stary w 1507 roku oddał księciu Konstantemu Ostrogskiemu w dożywotnie podawanie klasztor Trójcy Świętej w Wilnie, a podskarbiemu Janowi Sołtanowi – monaster Narodzenia NMP w Trokach. W 1522 roku monarcha przekazał Teodorowi Chreptowiczowi w „opiekę, obronę i podawanie” klasztor Zaśnięcia NMP w Ławryszewie, a w 1526 roku w Peresopnicy w ziemi łuckiej. Z kolei w 1531 roku panujący przekazał Aleksandrze Niemirinowej w dożywotnie podawanie monaster żeński w Owruczu⁵⁵.

W Ławrze Kijowsko-Pieczerskiej wybór archimandryty był początkowo zależny od króla. Dopiero za Zygmunta Starego, na mocy

---

⁵⁴ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 267; L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, s. 801, 802.

⁵⁵ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 221; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 50-51; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 217.

przywileju monarszego z 1522 roku, przywrócono dawną regułę klasztorną. Nowego przełożonego wybierali zakonnicy monasteru, kniaziowie i bojarzy ziemi kijowskiej, a następnie król zatwierdzał wybranego kandydata. Monarcha obiecywał, że nie odda godności archimandryty innej osobie, aniżeli tej, która została wybrana⁵⁶. Zasada ta, zawarta w przywileju królewskim, nie zawsze była przestrzegana. O obsadzie godności przełożonych monasterów nadal decydowała wola królewska i wstawiennictwo możnych prawosławnych. W przypadku Ławry Kijowsko-Pieczerskiej dopiero przywilej Zygmunta Augusta z 1551 roku przywrócił wybór jej przełożonego przez samych zakonników i panów ruskich z województwa kijowskiego⁵⁷. Zasada obsadzania godności duchownych przez króla spowodowała, że przełożonymi ośrodków monastycznych zostawali ludzie pozostający bez praktyki życia zakonnego. Często godność archimandryty otrzymywali ludzie świeccy za zasługi państwowe. Na przykład monaster mieżyhorski otrzymał od króla Zygmunta Augusta Eustachy Wasilewicz Wysocki za „wierne i pilne służby”. Z tego samego powodu dostał również od monarchy klasztor zaruczajski pisarz ziemi kijowskiej Bogusław Pawsza⁵⁸.

W dobrach prywatnych procedura obsady stanowiska przełożonego klasztoru była podobna. Decydujący głos należał do właściciela majątku, na którego terenie był położony monaster⁵⁹. Obsada przełożonych monasterów znajdujących się na terenie dóbr prywatnych zależała często od ich właścicieli katolików. Co prawda sobór z 1509 roku postulował, ażeby godność przełożonych monasterów udzielał

---

⁵⁶ *A3P*, t. II, c. 140; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 138, 139.

⁵⁷ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 273-279.

⁵⁸ *A3P*, т. III, нр. 53; *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I, Санкт-Петербург 1861, с. 178, 188.

⁵⁹ J. Woliński, *Polska i Kościół prawosławny*, s. 32, 33.

metropolita, ale w praktyce decydujący głos należał do ktitora, posiadającego prawo prezenty. Analogiczna sytuacja występowała przy obsadzie innych wyższych stanowisk duchownych. Zakres obsady stanowisk duchownych wynikający z prawa „podawania” doprowadził do szerokiej ingerencji czynnika świeckiego w wewnętrzne życie cerkiewne. Ingerencja ta nie zawsze była zgodna z interesami Kościoła prawosławnego, niejednokrotnie doprowadzała do konfliktów wewnątrzcerkiewnych.

Najmniej informacji posiadamy o duchowieństwie parafialnym. Proboszczowie w dobrach królewskich mieli się modlić za króla, udzielać posług duszpasterskich i za darmo uczyć dzieci podstawowych modlitw. Duchowni posiadali najczęściej uposażenie składające się z dwóch włók. Zygmunt August często nadawał duchowieństwu naddatki i zwalniał poddanych cerkiewnych z opłat na rzecz króla⁶⁰. Jego poprzednik Zygmunt Stary również hojnie doposażał monasterium i cerkwie⁶¹. W dobrach prywatnych sytuacja była bardziej skomplikowana. Na duchowieństwo nakładano różnego rodzaju służebności i specjalne podatki na rzecz właściciela dóbr. Dopiero na sejmie grodzieńskim w 1568 roku ustalono stały podatek z poddanych duchownych na równi z klerem katolickim i szlachtą. Zdarzało się, że od duchowieństwa pobierano podatki nadzwyczajne na cele obronne kraju. Na przykład sejm piotrkowski w 1552 roku ustanowił podatek po cztery złote od protopopów i wyższego duchowieństwa. Podatek od duchowieństwa ruskiego na równi z łacińskim uchwalano również w 1564 i 1565 roku. Zygmunt August w 1567 roku zwolnił niższe

---

⁶⁰ АВАК, т. XXXIII, Вильно 1908, с. 64-68.

⁶¹ A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 91-93; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 218.

duchowieństwo prawosławne od podatku na rzecz króla, a decyzję tę zatwierdził sejm lubelski z 1569 roku⁶².

***

Głęboka tradycja wschodniego życia monastycznego, tkwiąca korzeniami w czasach Rusi Kijowskiej, swoją kontynuację znalazła w prawosławnych ośrodkach klasztornych XVI-wiecznej Rzeczypospolitej⁶³. Już w drugiej połowie XV stulecia obserwować możemy powstawanie nowych centrów zakonnych. Proces ten nasilił się za panowania dwóch ostatnich Jagiellonów. Rozwój życia zakonnego był efektem wielu czynników. Jednym z nich było przybycie z terenów byłego Cesarstwa Bizantyjskiego i z Bałkan znacznej grupy mnichów, głównie pochodzenia greckiego, bułgarskiego i serbskiego. Po upadku Konstantynopola Turcja zaczęła zagrażać południowym ziemiom Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pod wpływem zagrożenia tureckiego wielu mnichów z prawosławnych ośrodków klasztornych Braclawszczyzny i Kijowszczyzny przeniosła się na północ, dając początek licznym monasterom na ziemiach białoruskich, Wołyniu i Podlasiu.

Rozwojowi życia monastycznego sprzyjała polityka możnowładców litewsko-ruskich, którzy chętnie, z przyczyn dewocyjnych i prestiżowych, fundowali prawosławne klasztory. Fundacja ośrodka zakonnego w swych dobrach podnosiła rangę jego ktitora. Oto kilka przykła-

---

⁶² K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 156-158.

⁶³ Por.: A. Mironowicz, *Życie monastyczne w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, Białystok 2001, s. 27-35; tenże, *Życie monastyczne klasztorów obrządku wschodniego w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Klasztory mniszne na wschodnich terenach dawnej Rzeczypospolitej od XVI do początku XX wieku*, red. J. Gwóźdźnik, R. Witkowski, A. M. Wyrwa, Poznań 2014, s. 25-50; *Монастыри. Энциклопедический справочник*, Москва 2000, с. 305-312; *Православная Энциклопедия. Русская Православная Церковь*, Москва 2000, с. 161, карта I.

dów tego typu fundacji. W końcu XV wieku marszałek litewski, wojewoda nowogródzki Aleksander Chodkiewicz ufundował znany monaster Zaśnięcia NMP w Supraślu, a wojewoda trocki Iwan Zabrzeziński – monaster św. Onufrego w Jabłecznej. W latach czterdziestych XVI wieku marszałek Ziemi Wołyńskiej, książę Fiodor Sanguszko, odbudował monaster mielecki, a książęta Zasławscy ufundowali klasztor Trójcy Świętej we wsi Dworce koło Zasławia. Wojewoda wołyński, książę Bohdan Korecki, ufundował monaster w Korcach i Horodyszczu. Z kolei wojewoda kijowski, książę Konstanty Wasyl Ostrogski ufundował liczne ośrodki zakonne – Trójcy Świętej w Ostrogu (1585), św. Spasa pod Dubnem, Przemienienia Pańskiego w Czereńczycach. Aleksander Woronicz stał się pierwszym kolatorem klasztoru w Tryhorach (1583), a Anna Hojska – monasteru Zaśnięcia NMP w Poczajowie (1597)⁶⁴. Możliwość rządy rusczy pełnili rolę ktitorów nad klasztorami założonymi w poprzednich stuleciach. I tak, w 1495 roku książę Fiodor Czartoryski ufundował w monasterze zimneńskim sobór Zaśnięcia NMP i otoczył klasztor murami. Wspomniany już książę Konstanty Ostrogski dokonał licznych zapisów na rzecz Ławry Kijowsko-Pieczerskiej oraz monasterów: dermańskiego (ufundowanego przez Wasyla Fedorowicza Ostrogskiego w 1459 roku), czereńczyckiego, podhorockiego, dubieńskiego, stepańskiego, lubartowskiego. Nieliczne monasterium były fundowane przez mieszczan i samych zakonników. Przykładem takich fundacji było założenie monasteru Objawienia Pańskiego we Lwowie przez mieszczanina Sodoma lub monasteru pokrowskiego w Jaworowie przez mieszczankę Margarytę Gryckiewną.

---

⁶⁴ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej – SGPK), t. XII, Warszawa 1892, s. 481, 529; A. Mironowicz, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998, s. 5-57; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, с. 264-267; В. Рожко, *Православні монастири Волині*, Луцьк 1997; Т. Кемпа, *Константы Васил Острогский, wojewoda kijowski i marszałek Ziemi Wołyńskiej*, Toruń 1997, s. 96-98.

W 1570 roku w pobliżu Drohobycza mnich Protazy Bereżicz założył monaster prawosławny we wsi Derażyce. Monaster Wniebowstąpienia Pańskiego w Dobrzanach założył mnich kijowski Grzegorz Panasowski⁶⁵. Głównymi ośrodkami zakonnymi założonymi przez Kozaków jeszcze przed 1596 rokiem były monaster trechtemirowski pw. Zaśnięcia NMP i międzyhorski Przemienienia Pańskiego⁶⁶.

W XVI-wiecznej Rzeczypospolitej głównym ośrodkiem zakonnym pozostawała Ławra Kijowsko-Pieczerska⁶⁷. Klasztor Kijowsko-Pieczerski

---

⁶⁵ М. Грушевський, *Духовна Україна*, Киев 1994, с. 321; В. І. Ульяновський, *Історія Церкви та релігійної думки в Україні*, кн. 1, Київ 1994, с. 190-192.

⁶⁶ М. Ваврик, *Нарис розвитку і стану Василіянського чина XVII-XX ст.: топографічно-статистична розвідка*, „Analecta Ordinis S. Basili Magni”, seria II, vol. X, Romae 1979, s. 189-209; H. Litwin, *Dobra ziemskie Cerkwi prawosławnej i Kościoła katolickiego obu obrządków na Kijowszczyźnie w świetle akt skarbowych i sądowych 1569-1648*, „Rocznik Teologiczny”, R. XXXII, z. 2, Warszawa 1990, s. 187-208; A. Mironowicz, *Monastery prawosławne na terenie diecezji chełmsko-belskiej w XIII-XVIII w.*, [w:] *Wojsko Społeczeństwo Historia. Prace ofiarowane Profesorowi Mieczysławowi Wrzaskowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę Jego urodzin*, red. W. Fedorowicz i J. Snopko, Białystok 1995, s. 79-89; tenże, *Monastery prawosławne na terenie diecezji chełmsko-belskiej*, [w:] *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej. X-XX wiek.*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 337-364; tenże, *Monastery diecezji turowsko-pińskiej w XVI wieku*, „ΕΛΠΙΣ. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, R. XIII (XXIV), z. 23-24 (36-37), Białystok 2011, s. 227-250.

⁶⁷ Greckie słowo *ławra* oznacza część miasta otoczonego murami. W czasach wczesnochrześcijańskich oznaczenie to przeniesiono na ogrodzenie klasztoru. Najstarsze ławry palestyńskie skupiały mnichów mieszkających w oddzielnych celach wokół jednej świątyni i poddanych zwierzchnictwu przełożonego klasztoru. Najbardziej znane ławry to klasztory św. Teodozego i św. Saby w Palestynie oraz św. Atanazego na górze Athos. Na ziemiach ruskich określenie takie posiadał najstarszy monaster kijowsko-pieczerski. Formalnie przywilej na posiadanie tytułu ławry otrzymał monaster kijowski w 1592 roku. Por.: *Киево-Печерский Патерик или сказания о жизни и подвигах Святых угодников Киево-Печерской Лавры*, Киев

ski był uznawany za najstarszy wśród wszystkich klasztorów na ziemiach ruskich, a jego przełożeni zajmowali pierwsze miejsce wśród ihumenów⁶⁸. I choć znane są wspólnoty monastyczne na Rusi Kijowskiej do czasów powstania Ławry Pieczerskiej, to jej dominująca rola w życiu Kościoła prawosławnego na ziemiach ruskich nie była kwestionowana. Należy przypomnieć, że monaster kijowski był założony przez św. Antoniego około 1051 roku. Życie monastyczne rozwinął w Kijowie Teodozy Pieczerski, który po 1073 roku został przełożonym klasztoru. Wprowadzony przez Antoniego Pieczerskiego anachorecki (pustelniczy) model życia zakonnego został przez jego następcę zastąpiony regułą studycką, eksponującą zasadę posłuszeństwa, ubóstwa i działania na rzecz bliźnich. Reguła nakazywała utrzymywanie biblioteki, szpitala, przytułku, regulowała porządek dnia życia zakonnego, posty i praktyki ascetyczne, określała zasadę wyboru ihumena i jego obowiązki. Za przykładem klasztoru pieczerskiego reguła studycka rozpowszechniła się na całym obszarze ziem ruskich⁶⁹.

Według tradycji klasztornej, tytuł archimandrii oraz stauropigii nadał Ławrze książę Andrzej Bogolubski w 1159 roku. Monaster został zniszczony w okresie najazdu mongolskiego w 1240 roku i przez wiele lat był nękany przez wojska tatarskie i litewskie. Dopiero po zdobyciu Kijowa przez księcia litewskiego Olgierda (1320) monaster stopniowo odzyskiwał swoją dominującą pozycję wśród innych klasztorów ruskich. Książę słucki Symeon Olelkowicz (1455-1471) odbudował cerkiew Zaśnięcia NMP, a książęta litewscy potwierdzili przywileje i nadania klasztoru. Zniszczenie monasteru w 1482 roku przez wojska

---

1991; *Pateryk Kijowsko-Pieczerski czyli opowieści o świętych ojcach w pieczarach kijowskich położonych*, opr. L. Nadzyńska, Wrocław 1993, s. 13.

⁶⁸ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. I, Москва 1994, с. 67.

⁶⁹ A. Mironowicz, *Specyfika życia monastycznego w Europie Wschodniej*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, nr 1, Olsztyn 2010, s. 225-241; tenże, *Życie monastyczne klasztorów obrządku wschodniego w dawnej Rzeczypospolitej*, s. 25-30.

chana Mengli-Gireja na krótko zahamowało jego rozwój. Duży wkład w rozbudowę zespołu klasztornego wniósł książę Konstanty Wasyl Ostrogski. Za jego protekcją w 1592 roku monaster odzyskał status stauropigii i tytuł Ławry. Już w 1522 roku, na prośbę archimandryty Ignacego, król Zygmunt Stary przywrócił dawną regułę wewnętrzną klasztoru. W 1567 roku przywileje Ławry Kijowsko-Pieczerskiej zostały potwierdzone przez króla Zygmunta Augusta⁷⁰. Wybór przełożonego zgromadzenia dokonywany był przez zakonników i możnych ruskich, a następnie wybrany kandydat był zatwierdzany przez monarchę. Archimandryta zarządzał monasterem i czuwał nad przestrzeganiem norm kanonicznych. Ławra Kijowsko-Pieczerska posiadała na swym uposażeniu dwa miasteczka i 48 wsi, znajdujące się głównie na Kijowszczyźnie, Wołyniu i ziemiach białoruskich. W XVI wieku Ławra Kijowsko-Pieczerska, otoczona opieką możnych rodów ruskich, zyskała w całej Rzeczypospolitej sławę centrum życia duchowego Kościoła prawosławnego.

Najbardziej prężnym prawosławnym ośrodkiem monastycznym w XVI wieku na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego była Ławra Supraska⁷¹. Według najnowszych ustaleń początki klasztoru sięgały

---

⁷⁰ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny...*, s. 138, 139.

⁷¹ Za podstawowe do dziejów monasteru należy uznać prace: Николай (Далматов), *Супрасльський Благовещенський монастирь*, Санкт-Петербург 1892; Модест (Стрельбицкий), *Супрасльський Благовещенський монастирь*, „Вестник Западной России. Историко-литературный журнал”, г. V, кн. 2, т. I, отд. 2, Вильно 1867; И. И. Иодковский, *Церкви приспособленные к обороне в Литве и Литовской Руси*, „Древности”, т. VI, Москва 1915; W. Kochanowski, *Pobazyliński zespół architektoniczny w Supraślu*, „Rocznik Białostocki”, nr 4, Białystok 1963; Z. Lebiedzińska, *Freski z Supraśla. Katalog wystawowy*, Kraków 1968; A. Mironowicz, *Supraśl jako ośrodek kulturalno-religijny w XVI wieku*, Leiman 1984; tenże, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998; tenże, *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, [w:] *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003; tenże, *Powstanie*

roku 1495 (1492?), kiedy wojewoda nowogródzki i marszałek gospodarski Aleksander Chodkiewicz (ok. 1457-1549) ufundował zgromadzenie zakonne w pobliżu Gródka. Według tradycji ustnej pierwsi mnisi mieli pochodzić ze św. Góry Athos i z Ławry Kijowsko-Pieczerskiej⁷². Pogląd ten uwiarygodnia ogromne doświadczenie duchowe mnichów już na początku XVI wieku, posiadanie przez nich licznej literatury religijnej i ksiąg liturgicznych pochodzących z Bałkanów oraz późniejsze ścisłe kontakty monasteru supraskiego ze św. Górą Athos⁷³. Szczególną rolę przy powstaniu wspólnoty monastycznej nad rzeką Supraśl odegrał ihumen Pafnucy Sieheń, biskup smoleński Józef Sołtan i Aleksander Chodkiewicz⁷⁴. Od pierwszych lat funkcjonowania mona-

---

monasteru supraskiego, „Białostockie Teki Historyczne”, nr 10, Białystok 2012; tenże, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorów*, Supraśl 2013; Н. И. Первов, *Супрасльський монастирь як захитник православия в XVI и в начале XVII века*, „Виленский календарь на 1896 год”, Вильно 1895; А. И. Рогов, *Литературные связи Белоруссии с балканскими странами в XV-XVI вв.*, [в:] *Славянские литературы. VIII Международный съезд славистов, Загреб-Любляна, сентябрь 1978 г. Доклады советской делегации*, Москва 1978; tenże, *Фрески Супрасля*, [в:] *Древнерусское искусство. Монументальная живопись XI-XVII вв.*, Москва 1980; S. Szymański, *Freski z Supraśla. Próba rekonstruowania genealogii*, „Rocznik Białostocki”, t. XI, 1972; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, opr. Antoni Mironowicz, Białystok 2014, s. 11-50.

⁷² Модест (Стрельбицкий), *Супрасльський Благовещенский монастирь*, „Вестник Западной России”, г. V, кн. 7, т. 2, отд. 2, 1867, с. 71-72.

⁷³ A. Mironowicz, *Związki monasteru supraskiego ze Świętą Górą Athos w XVI wieku*, [w:] *Święta Góra Athos w kulturze Europy. Europa w kulturze Athos*, red. M. Kuczyńska, Gniezno 2009, s. 122-134; tenże, *Związki literackie Kijowa z monasterem supraskim w XVI wieku*, „Slavia Orientalis”, t. XXXVIII, nr 3-4, 1989; tenże, *Związki kulturowe monasteru supraskiego z kulturą serbską w XVI wieku*, „Gryfita. Białostocki Magazyn Historyczny”, nr 15-16, Białystok 1998, s. 33-37.

⁷⁴ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Aleksander*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. III, Kraków 1937, s. 354; A. Mironowicz, *Nieznane losy pierwszych ihumenów supraskich*, s. 9-40; tenże, *Subotnik ili Pominnik monasteru supraskiego*, Białystok 2015, s. 7-39.

ster supraski utrzymywał ścisłe kontakty z podobnymi centrami w kraju i za granicą i wkrótce stał się jednym z największych prawosławnych ośrodków zakonnych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku. Bliskie relacje monasteru z Kijowem, Słuckiem, Wilnem, Moskwą, Serbią, Wołoszczyzną, Bułgarią i ze św. Górą Athos pozwoliły na skoncentrowanie w nim dorobku kulturowego wielu narodów słowiańskich. Ten najbardziej wysunięty na zachód prawosławny ośrodek klasztorny przekształcił się w drugiej połowie XVI wieku w centrum religijne i kulturowe o znaczeniu ogólnosłowiańskim.

Innym znanym monasterem w Wielkim Księstwie Litewskim był klasztor ławryszewski założony jeszcze w 1265 roku przez syna Mendoga – księcia Wojsielka. Monaster znany był z bogatych zbiorów bibliotecznych i ze słynnej Ewangelii, wykonanej z okazji kanonizacji fundatora i pierwszego przełożonego klasztoru Elizeusza Ławryszewskiego⁷⁵. W Wielkim Księstwie Litewskim ośrodki zakonne znajdowały się głównie w miastach: w Połocku (św. Eufrozyny), Wilnie (Trójcy Świętej, Ducha Świętego), Trokach (Narodzenia NMP), Grodnie (św. św. Borysa i Gleba), Witebsku (Trójcy Świętej), Mińsku (Ducha Świętego i Trójcy Świętej), Mohylewie (Objawienia Pańskiego), Orszy (Objawienia Pańskiego), Słucku (Trójcy Świętej), Smoleńsku (Spaso-Awramowski) i na Polesiu. Na terenie Połocka w XVI wieku było 15 klasztorów, w tym św. Eufrozyny, św. św. Piotra i Pawła, Jana Chrzciciela, św. Michała, św. Mikołaja, Wniebowstąpienia Pańskiego, Objawienia Pańskiego i Zmartwychwstania Chrystusa. W Mścisławiu znane były monastery św. Onufrego, Zaśnięcia NMP i pustynski. Na Polesiu zna-

---

⁷⁵ М. Нікалаеў, *Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў X-XVIII ст.*, Мінск 1993, с. 134; tenże, *Гісторыя Беларускай Кнігі*, т. 1, Мінск 2009; А. А. Мельников, *Путь непечален. Исторические свидетельства о святости Белой Руси*, Минск 1992, с. 140-142; А. В., Кузьмин, *Елисей*, „Православная энциклопедия”, т. XVIII, Москва 2008, с. 406-407; А. Mironowicz, *500-letnia rocznica kanonizacji św. Elizeusza Ławryszewskiego na soborze w Wilnie w 1514 roku*, s. 37-42.

nymi ośrodkami zakonnymi były monaster w Brześciu (Narodzenia NMP i św. Symeona Słupnika), Kobryniu (Przemienienia Pańskiego), Pińsku (św. Barbary i Objawienia Pańskiego), Leszczu (Zaśnięcia NMP), Diatłowicach (Przemienienia Pańskiego), Klecku (św. Parasiewy)⁷⁶.

Na Wołyniu od 1240 roku funkcjonował monaster wokół wzgórza poczajowskiego. W 1597 roku Anna Hojska ufundowała tam nowe budynki klasztorne, dając początek znanej Ławrze Poczajowskiej⁷⁷. Nad rzeką Ratno funkcjonował monaster spaski, znany z pobytu w nim świętego Piotra, metropolity kijowskiego (1308-1324), który pozostawił po sobie kilka cudownych ikon. Ze swych bogatych zbiorów rękopisów i cudownej ikony znany był monaster św. Onufrego w Podhorcach. Oprócz wymienionych, na Wołyniu główne ośrodki zakonne znajdowały się we Włodzimierzu (Narodzenia NMP, Przemienienia Pańskiego, św. Michała, św. Onufrego, św. Proroka Eliasza i Świętego Krzyża), Zimnem (Zaśnięcia NMP), Łucku (Przemienienia Pańskiego, św. Bazylego i Narodzenia NMP), Czernczycach k. Łucka (Przemienienia Pańskiego), Połonnie (Zaśnięcia NMP), Poddubcach (Narodzenia NMP), Żydyczynie (św. Mikołaja), Krzemieńcu (Przemienienia Pańskiego), Szumsku (św. Szymona Słupnika), Rachmanowie (Trójcy Świętej), Walewie (św. Bazylego), Obyczu (św. Mikołaja), Małych Zahajcach (św. Jana Teologa), Ostrogu (Trójcy Świętej), Międzyrzeczach (Trójcy

---

⁷⁶ A. Mironowicz, *Życie monastyczne klasztorów obrządku wschodniego w dawnej Rzeczypospolitej*, s. 33-34.

⁷⁷ U. Pawluczuk, *Życie monastyczne w II Rzeczypospolitej*, Białystok 2007, s. 42; 90-92; A. Mironowicz, *Życie monastyczne w dawnej Rzeczypospolitej*, s. 37; I. Огієнко (Митрополит Іларіон), *Свята Почаївська лавра*, Київ 2004; С. Антонович, *Короткий історичний нарис Почаївської Успенської лаври*, Кременець 1938, s. 7, 8; В. Зелінський, священник, *Объятия Отца. Очерки по истории Почаевской Лавры*, Свято-Успенская Почаевская Лавра 2000 s. 7-24; П. А. Ричков, В. Д. Луц, *Почаївська Свято-Успенська лавра*, Київ 2000.

Świętej), Dubnie (Przemienienia Pańskiego, Podniesienia Świętego Krzyża i Wniebowstąpienia Pańskiego), Drohobużu (Przemienienia Pańskiego), Zahorowie (Narodzenia NMP), Stepaniu (św. Mikołaja), Dubiszczach (Wprowadzenia NMP do Świątyni), Dermaniu (Trójcy Świętej), Klewaniu (św. Mikołaja), Błażeniku, Mielcach (św. Mikołaja), Werbcu (Trójcy Świętej), Smolewie (św. Jana), Tryhorach (Przemienienia Pańskiego), Jasnogrodzie (Trójcy Świętej), Kołodeźnie (Wniebowstąpienia Pańskiego), Zasławiu (Trójcy Świętej), Owruczu (Przemienienia Pańskiego, Zaśnięcia NMP i św. św. Joachima i Anny), Klincy (Podniesienia Świętego Krzyża), Lewkowiczach (św. Mikołaja), Sielecu (św. Anny), Szumsku (Przemienienia Pańskiego), Rozważu i Korcu⁷⁸.

Na Haliczczyźnie i Lwowszczyźnie dominował swym uposażeniem ziemskim założony w końcu XIV wieku przez księcia litewskiego Teodora Olgierdowicza ośrodek zakonny pw. Zaśnięcia NMP w Uniejowie⁷⁹. W samym Haliczu do największych klasztorów zaliczane były monasterium Trójcy Świętej, Zaśnięcia NMP i św. Eliasza, a we Lwowie – św. Onufrego, św. Jerzego i Wprowadzenia NMP do Świątyni. Monaster św. Onufrego w Ławrowie, założony jeszcze przez księcia Lwa (1291), w XVI wieku znany był z bogatych zbiorów bibliotecznych z liczną kolekcją pergaminów⁸⁰. W miejscowości tej funkcjonował rów-

---

⁷⁸ В. Рожко, *Православні монастирі Волині*, Луцьк 1997; А. Міронowicz, *Життя монастирське в давній Реччиносполітєй*, s. 32-33.

⁷⁹ М. Волох, *Виннікі, Звенигород і Унів*, Чикаго 1970, с. 490-508; В. Вечерський, *Українські монастирі*, Київ-Харків 2008, с. 350-355; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, с. 481-483.

⁸⁰ М. Голубець, *Лаврів (історико-археологічна студія)*. „Записки Чину святого Василя Великого”, (Жовква), 1927, т. 2, вип. 1-4, с. 30-69; А. І. Рогов, *Фрески Лаврова*, [в:] *Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа. (Искусство и культура)*, Москва 1973 с. 339-351; М. Рожко, *Археологічно-архітектурні дослідження Лаврівського монастиря*, Лавра 1999, № 9, с. 37-43.

niez monaster Przemienienia Pańskiego. Na Haliczczyźnie i Ziemi Przemyskiej ważne centra życia klasztornego znajdowały się w Bilczu (Świętego Krzyża), Busku (św. Onufrego), Buczaczu (Świętego Krzyża), Czernilawie (Trójcy Świętej), Dobromilu (św. Onufrego), Domaszowie (św. Mikołaja), Hoszowie (Przemienienia Pańskiego), Horodyszczu (Zaśnięcia NMP), Kalenikowie (Zaśnięcia NMP), Kamieńcu (Zwiastowania NMP), Kryłosie (Zaśnięcia NMP i św. Eliasza), Kupiłowie, Mikołajewie, Nahujewiczach (św. Mikołaja), Perehryńsku (św. Onufrego), Pietryczu (Zaśnięcia NMP), Plisniku koło Podhorców (Przemienienia Pańskiego), Podgrodziu (św. Jana Chrzciciela), Przemysłu (św. Mikołaja), Rudecku (św. Onufrego), pod Samborem (Wprowadzenia NMP do Świątyni), w Słowiczu (Świętego Krzyża), Smolnicach (Zaśnięcia NMP), Smolinie (Zaśnięcia NMP), Sozańsku (św. Mikołaja), Spasie-Stołpie (Przemienienia Pańskiego), Syryczu, Towmaczyku (Tłumaczyku), Uhrecach koło Szczytnej, Uhrynowie, Zawałowie (św. Mikołaja), Zadarowie (św. Paraskiewy), Żyznomirze (Przemienienia Pańskiego), Żelechowcie. Znaczące ośrodki klasztorne na Kijowszczyźnie znajdowały się w Kijowie (monaster wydubicki, kiryłowski, florowski, rżyszczywski Przemienienia Pańskiego, zarubski Zaśnięcia NMP, tryhorski, mikołajewski-pustyński, międzyhorski i michajłowski), Andrejewce, Bohusławiu, Białej Cerkwi, Czehryniu, Kaniowie, Korsuniu, Krasnohórcie, Lebedynie, Lewkowie i Lubartowie (Lubawie)⁸¹.

Monastery prawosławne odgrywały ważną rolę w życiu Kościoła prawosławnego. Spośród zakonników powoływana była hierarchia cerkiewna. Monastery pełniły istotną funkcję kulturotwórczą, kształtując postawy moralne i intelektualne wiernych. Klasztory w Kościele prawosławnym były ośrodkami pątniczymi przyciągającymi tysiące pielgrzymów i ważnymi centrami życia religijnego. W okresach szczegól-

---

⁸¹ H. Litwin, *Dobra ziemskie Cerkwi Prawosławnej...*, s. 203; A. Mironowicz, *Życie monastyczne w dawnej Rzeczypospolitej*, s. 33, 34.

nie trudnych dla prawosławia broniły dogmatów wiary Kościoła prawosławnego. Należy również odrzucić panującą wśród wielu historyków tezę, że w drugiej połowie XVI wieku nastąpił całkowity upadek życia monastycznego. Szybki rozwój budownictwa obiektów klasztornych, bogate zbiory bibliotek, powstanie licznych szpitali i przytułków przyklasztornych oraz pierwszych szkół wskazują na zupełnie inną tendencję. W omawianym okresie powstało ponad kilkadziesiąt nowych wspólnot zakonnych, w tym w Wilnie (św. Jerzego), w Nowogródku (Trójcy Świętej), w Żyrowicach (Zaśnięcia NMP), w Surdegach (Ducha Świętego), Sołomorecku k. Mińska (Wprowadzenia NMP do Świątyni), w Kijowie (św. św. Borysa i Gleba oraz Podwyższenia Świętego Krzyża), we Lwowie (św. Jerzego), w Smoleńsku (św. Spasa i Ducha Świętego), w Połocku (św. Michała, św. Paraskiewy – Piatki i Wniebowstąpienia Pańskiego), w Witebsku (Narodzenia NMP), w Mścisławiu (św. Mikołaja), w Owruczu (św. Spasa), w Mielcach (św. Mikołaja), w Trokach (Trójcy Świętej), w Olszanach (św. Mikołaja), w Łosku (św. Mikołaja), Bielsku (św. Mikołaja), Drohiczynie (Przemienienia Pańskiego i Trójcy Świętej) oraz w wielu innych miejscowościach⁸². Pozostałe monasterium nie wyróżniały się dużą liczbą zakonników, bogatym uposażeniem czy oddziaływaniem kulturotwórczym. Należy jednak zauważyć, że ich rola w społeczności ruskiej była równie istotna, albowiem to one stanowiły lokalne centra religijne wiernych Kościoła prawosławnego⁸³.

---

⁸² Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. V, с. 168.

⁸³ Przykładem takich ośrodków zakonnych mogą być monasterium drohicckie, w Bielsku, Dokudowie czy Wniebowstąpienia Pańskiego w Puszczy Narewskiej, por.: A. Mirownicz, *Życie monastyczne na Podlasiu*, s. 59-117; tenże, *Monaster Wniebowstąpienia Pańskiego w Puszczy Błudowskiej*, Supraśl 2008; tenże, *Pustelnia świętych Antoniego i Teodozego Pieczerskich w Odrynkach*, Białystok 2011.

W pierwszej połowie XVI wieku nastąpił w miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego rozwój bractw cerkiewnych. Powstawaniu nowych bractw towarzyszył wzrost politycznego znaczenia mieszczaństwa w miastach posiadających prawa magdeburskie, rozwój życia religijnego, na który wpływ miała reformacja oraz upowszechnienie się kultury renesansowej. W miastach o mieszanej strukturze wyznaniowej powstanie bractw było wywołane nie tylko potrzebami religijnymi, ale także względami społeczno-politycznymi. Posiadanie legalnej organizacji pozwalało członkom bractwa skuteczniej bronić ich świeckich interesów. Wśród społeczności brackiej rozwinął się ruch dążący do reform Cerkwi, a zwłaszcza do podniesienia poziomu moralnego i umysłowego duchowieństwa i wiernych.

Nowe tendencje reformatorskie najwcześniej pojawiły się wśród prawosławnego mieszczaństwa Wilna i Lwowa. Na początku XVI wieku w Wilnie w oparciu o cech garbarski, kupiecki i kuśnierski powstało kilka bractw cerkiewnych⁸⁴. Ustawy nowo powstałych bractw

---

⁸⁴ K. Chodynicki, *O stosunkach wyznaniowych w cechach wileńskich od XV do XVIII w.*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. I, Lwów 1925, s. 117-131; tenże, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. 1370-1632*, s. 92; W. Łuksza, *W sprawie prawosławnych bractw miodowych*, „Atheneum Wileńskie”, t. XIII, z. 2, Wilno 1938, s. 288-290; Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, кн. 4, Санкт-Петербург 1879, с. 469, 509, 510. Por. najnowsze opracowania: Я. Д. Исаевич, *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.*, Київ 1966, с. 37-40; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, s. 832; A. Mironowicz, *Geneza bractw cerkiewnych*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 2 (6), Białystok 1996, s. 22-30; tenże, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, Białystok 2003, s. 11-16; B. Lorens, *Bractwa cerkiewne w eparchii przemyślańskiej w XVII i XVIII wieku*, s. 28-40; С. С. Лукашова, *Движение православных братств на украинско-белорусских землях в последней четверти XVI в.*, [в:] *Тезисы доклада на V Международном конгрессе украинистов*, Черновцы 2002; таж, *Миряне и Церковь: религиозные братства киевской митрополии в конце*

były podobne do statutów organizacji cechowych. Bractwa posiadały własny samorząd i same sprawowały sądy nad swoimi członkami. Podobne bractwa powstały we Lwowie przy cerkwiach Zwiastowania NMP, Zaśnięcia NMP i św. Mikołaja⁸⁵. Bractwa zajmowały się przede wszystkim sprawami religijnymi i filantropijnymi. Niektóre z nich utrzymywały szpitale, opiekowały się wdowami i sierotami, udzielały kredytów swoim zubożałym członkom, organizowały wspólne uroczystości świeckie i religijne. Ważnym zadaniem bractw była opieka nad cerkwią i troska o utrzymanie duchownych i służby cerkiewnej.

W drugiej połowie XVI wieku pojawiły się bractwa nowego typu. Głównym ich celem było dążenie do uzdrowienia sytuacji w Kościele prawosławnym. Hasła reformacyjne i kontrreformacyjne dały impuls do odrodzenia życia umysłowego. Rolę bractw docenił patriarcha antiocheński Joachim, który pod koniec 1585 roku przybył do Rzeczypospolitej. Patriarcha zreformował bractwo lwowskie i użył go do prze-

---

XVI в., Москва 2006, с. 6-40; Ю. Э. Шустова, *Типология происхождения братств Украины*, [в:] *Историко-филологический вестник Украинского Института*, т. I, Москва 1997, с. 113-116; О. А. Фефелова, *Православные братства на восточнославянских территориях Речи Посполитой во второй половине XVI – первой половине XVII веков*, Оглавление научной работы – автор диссертации – кандидата исторических наук Фефелова Оксана Анатольевна, Томск 2001; таż, *Исторические источники по истории православных братств на территории Беларуси во второй половине XVI – первой половине XVII века*, „Вестник ТГПУ”, 2010, вып. 9 (99); Д. А. Великжанин, *Религиозно-оборонительные братства Украины о Белоруссии конца XVI – первой половины XVII вв. как институты православной церкви*, „Научные проблемы гуманитарных исследований”, № 9, 2010, с. 27-30; Ф. А. Дорофеев, *Православные братства: генезис, эволюция, современное состояние*, Нижний Новгород 2006; M. Mironowicz, *Szkoły bractw cerkiewnych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XVIII wieku*, Białystok 2019, s. 32-84.

⁸⁵ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. VI: *Житє економічне, культурне, національне XIV-XVII віків*, Київ-Львів, 1907, с. 506-508; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 177, 178.

prowadzenia reform w całym Kościele. Bractwo lwowskie otrzymało od patriarchy nowy statut, który zezwalał przyjmować do niego oprócz mieszczan ludność pochodzenia szlacheckiego i plebejskiego. Wzajemne zobowiązania nakazywały ścisły nadzór nad życiem członków bractwa wedle przyjętych zasad. W razie ich nieprzestrzegania starszyzna bractwa udzielała upomnienia, a jeśli to nie skutkowało – przekazywano sprawę biskupowi. Osoby, które nie poddawały się wyrokom i nakazom bractwa mogły być wyklęte przez duchownych. Ekskomunika nie mogła być zdjęta bez zgody bractwa. Według nowej ustawy bractwa lwowskiego jego uprawnienia dotyczyły nie tylko członków, ale też wiernych całego Kościoła. Członkowie bractwa mogli wystąpić przeciwko biskupowi, jeśli dowiedziono mu życie niezgodne z prawami Cerkwi⁸⁶. W ten sposób bractwo uzyskało wpływ na postawę biskupów. Wspomniany patriarcha antiocheński Joachim wyjął bractwo lwowskie spod jurysdykcji miejscowego władcy i wyniósł je ponad istniejącą hierarchię. Większość historyków uznaje, że taka decyzja patriarchy, aczkolwiek płynęła z dobrych intencji naprawy Kościoła, doprowadziła do konfliktów między hierarchią prawosławną a bractwami. Statut bractwa lwowskiego stał się podstawą do przeprowadzonej w 1588 roku reformy bractwa wileńskiego.

Nowe statuty obu bractw bardziej usprawniły ich działalność, zwłaszcza w rozwoju oświaty i kultury. Momentem zwrotnym w rozwoju bractwa lwowskiego i wileńskiego było podniesienie ich przez patriarchę Jeremiasza II w 1588 roku do rangi bractw staupigialnych. Bractwa te zostały bezpośrednio podporządkowane władzy patriarszej. Obie organizacje cerkiewne przyczyniły się do rozwoju bractw cerkiewnych w innych miastach. Do końca XVI wieku bractwa prawosławne powstały w Krasnymstawie i Rohatynie (1589), Brześciu,

---

⁸⁶ *Monumenta Confraternitatis Staupigianae Leopoliensis*, wyd. W. Milkowicz, Lwów 1895; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 180, 181.

Gródku i Gołogórach (1591), Przemyślu i Komarnie (1592), Bielsku, Haliczu i Lublinie (1594), Mohylewie i Starej Soli (1600)⁸⁷. Na początku XVII wieku bractwa cerkiewne zostały powołane niemalże we wszystkich miastach o mieszanej strukturze wyznaniowej (prawosławno-unicko-katolickiej).

Bractwa cerkiewne odegrały ważną rolę w dziejach Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. W końcu XVI i w ciągu XVII wieku stały się głównymi ośrodkami opozycji antyunijnej. Aktywność religijno-polityczna elity prawosławnej w miastach była spowodowana wzrostem jej świadomości wyznaniowej i narodowej. Udział rzemieślników i kupców w działalności bractw był traktowany jako naturalny przejaw ich pobożności. Działalność charytatywna bractw cerkiewnych była traktowana jako wypełnienie obowiązku ktitora względem parafian. Bogate mieszczaństwo prawosławne sprawowało mecenat nad cerkiewną kulturą i oświatą. Bractwa zakładały szkoły, których celem było podniesienie poziomu intelektualnego i świadomości religijnej ludności prawosławnej. Ważną rolę w rozwoju kultury i oświaty na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego odegrały drukarnie brackie. Dostarczały one niezbędnej duchowieństwu i wiernym literatury. Bractwa, po przejściu na unię bądź katolicyzm wielu prawosławnych rodów magnackich, stały się obok Kozaczyzny główną siłą wspierającą politycznie i materialnie Cerkiew⁸⁸.

---

⁸⁷ Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, с. 509, 510; Я. Д. Исаевич, *Братства та їх роль...*, с. 37; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, s. 832; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 17-28.

⁸⁸ A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XVIII wieku*, „ΕΛΠΙΣ. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, R. XIV (XXV), z. 25-26 (38-39), Białystok 2012, s. 307-368; tenże, *Drukarnie bractw cerkiewnych*, [w:] *Prawosławne oficyny wydawnicze w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, Białystok 2004, s. 52-68.

W XVI wieku nastąpiły istotne zmiany wśród społeczności prawosławnej. Rozwój ruchu reformacyjnego objął również wyznawców chrześcijaństwa wschodniego. Ogarnął on szerokie kręgi magnaterii i bojarstwa ruskiego. W 1572 roku na 69 senatorów z Wielkiego Księstwa Litewskiego jedynie 24 było narodowości ruskiej, z czego 8 prawosławnych, 15 protestantów i 1 katolik⁸⁹. Rola polityczna senatorów ruskich była jednakże o wiele bardziej znacząca aniżeli ich liczba. Prawosławnym dygnitarzom litewsko-ruskim przypadła funkcja kreowania i realizowania wschodniej polityki Rzeczypospolitej. Prawosławne korzenie miały tak znakomite familie jak Buczaccy, Chodkiewicze, Czartoryscy, Sanguszkowie, Sapiehowie, Siemaszkowie, Słuccy, Sołomereccy, Tyszkiewiczze, Massalscy, Olelkowicze, Pacowie, Puzynowie, Wiśniowieccy, Zasławscy, Zbarascy i wiele innych. To z ich inspiracji Szwajpolt Fiol na potrzeby Kościoła prawosławnego utworzył w 1491 roku drukarnię cyrylicą. Jego dzieło kontynuował pochodzący z Połocka białoruski humanista Franciszek Skoryna, który w latach 1517-1519 wydał w Pradze pierwszą Biblię w języku starobiałoruskim. Patronat wybitnego prawosławnego magnata hetmana Grzegorza Chodkiewicza umożliwił uruchomienie w jego rodzinnej rezydencji w Zabłudowie drukarni ruskiej. Dwaj drukarze Piotr Tymofiejewicz Mścisławiec i Iwan Fedorow wydali tam w 1569 roku *Евангелие учительное*, stanowiące zbiór religijnych nauk pomocniczych do poznania tekstów biblijnych. Ewangelia zabłudowska, odpowiednik katolickich i protestanckich *Postylli*, ukazała się w dwanaście lat po *Postylli* Mikołaja Reja i na cztery lata przed wydaniem *Postylli* Jakuba Wójka⁹⁰.

---

⁸⁹ A. Jobert, *De Luther á Mohila. La Pologne dans la crise de la Chrétienté 1517-1648*, Paris 1979, s. 322.

⁹⁰ В. Тумаш, *Гэтман Рыгор Хадкевіч і ягонае выдавецтва*, „Запісы. Byelorussian Institute of Arts and Sciences”, vol. 14, New York 1976, c. 3-42; M. Gębarowicz, *Iwan*

Duże znaczenie w rozwoju oświaty i kultury ruskiej odegrała magnateria i bractwa prawosławne. Szczególną rolę w tym procesie spełniał książę Konstanty Wasyl Ostrogski (1527-1609), wojewoda kijowski, marszałek ziemi wołyńskiej, fundator licznych szkół prawosławnych, cerkwi i klasztorów. Ten wybitny magnat prawosławny planował przeniesienie siedziby patriarchatu z Konstantynopola do wołyńskiego Ostroga. W swej rodowej rezydencji powołał do życia w 1580 roku słynną Akademię prawosławną z drukarnią. Rok później drukarnia wydała Biblię ostrogską, która była największym przedsięwzięciem wydawniczym w Kościele prawosławnym w tym czasie⁹¹.

Fedorow i jego działalność w latach 1569-1583 na tle epoki, „Roczniki Biblioteczne”, XIII, 1969, z. 1-2 (cz. I), s. 5-95, z. 3-4, (cz. II), s. 393-481; E. Л. Немировский, *Иван Федоров*, Москва 1985; tenże, *Иван Федоров в Белоруссии*, Москва 1979; tenże, *Жизнь и деятельность первопечатника Ивана Федорова в свете новейших исследований (К 400-летию со дня кончины)*, „Книга. Исследования и материалы”, вып. 47; tenże, *Начало славянского книгопечатания*, Москва 1971; A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny wydawniczej na tle sytuacji wyznaniowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XIX, Warszawa 1990, s. 245-264; tenże, *Ewangelizacja „prostą mową” w XVI wieku*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, vol. III: *Язык нашей молитвы: давней и dziś*, red. U. Pawluczuk, Białystok 2012, s. 9-18; tenże, *Хрыні Івановіч, незнаны мalarz, гравер і друкар*, Białystok 2016, s. 11-35; Ю. А. Лабынцев, *Православная Академия Ходкевичей и ее издания*, Минск 1996, с. 151-158; M. Takala-Roszczenko, *The 'Latin' within the 'Greek': The Feast of the Holy Eucharist in the Context of Ruthenian Eastern Rite Liturgical Evolution in the 16th-18th Centuries*, Joensuu 2013, s. 69-71.

⁹¹ Proponuję najnowsze opracowanie Я. Д. Исаевич, *Острожская Библия как памятник межславянских культурных связей*, „Федоровские чтения 1978”, Москва 1981, с. 34-46; R. Mathiesen, *The Making of the Ostrih Bible*, „Harvard Library Bulletin”, 29 (1981), s. 71-110; A. А. Алексеев, *Песнь песней в Острожской Библии*, сост. А. А. Алексеев, „Федоровские чтения 1981”, Москва 1985, с. 116-124; M. Taube, H. M. Olmsted, „*Podest' o Esfiri*”: *The Ostroh Bible and Maksim Grek's Translation of the Book of Ester*, „Harvard Ukrainian Studies”, 11(1/2) (1987), s. 100-117; Я. Д. Исаевич, *Літературна спадщина Івана Федорова*, Львів 1989, с. 128-140; *Острожская Библия. Сборник статей*, отв. ред. А. А. Алексеев, Москва

Drukarnie pracujące na potrzeby Cerkwi zostały uruchomione we Lwowie, Wilnie i w wielu innych miejscowościach. W Wilnie działała oficyna wydawnicza braci Mamoniczów, a po ich przystąpieniu do unii rozpoczęła pracę drukarnia bractwa Ducha Świętego w Wilnie i w rezydencji Bohdana Ogińskiego w Jewiu. We Lwowie szczególne znaczenie posiadała oficyna bractwa stauropigialnego działająca do lat dwudziestych XIX wieku. Drukarnie cyryliczne miały, w założeniu ich fundatorów, pomóc w upowszechnianiu tekstów liturgicznych duchem odpowiadających prawosławiu. Drukarnie stanowiły jedną z prób reform w Cerkwi prawosławnej i świadczyły o wzroście świadomości religijnej społeczności ruskiej. Owe typografie, utrzymywane przez bractwa cerkiewne, były mocno osadzone w środowisku ruskiego mieszczaństwa. Bractwa, pełniące funkcję zbiorowego kłtoru w Cerkwi, stały się główną siłą broniącą prawosławie i wpływającą na odnowienie życia intelektualnego duchowieństwa i wiernych. Szczególną rolę w reformowaniu Kościoła odgrywały konfraterie, które otrzymały od patriarchów antiocheńskiego Joachima i konstantynopolitańskiego Jeremiasza II prawa stauropigialne.

Najlepszym wskaźnikiem określającym rolę Kościoła prawosławnego w społeczności ruskiej był fakt upowszechnienia wśród wyznawców „wiary greckiej” piśmienności. Znajomość pisma była niemal powszechna wśród warstw posiadających i społeczności miejskiej już w XII-XIII wieku. Gdy do tego dodamy znajdowanie się w obiegu

---

1990; T. Kempa, *Konstanty Wasyl Ostrogski*, s. 102-103; A. Mironowicz, *Wykładowcy Akademii Ostrogskiej na tle dziejów szkolnictwa prawosławnego w XVI - wiecznej Rzeczypospolitej*, [w:] *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturalnej*, red. H. Chałupczak, J. Misiągiewicz i E. Balashova, Zamość 2010, s. 205-223.

ponad 50 tysięcy ksiąg liturgicznych⁹², możemy sobie uświadomić bogactwo duchowe ówczesnego społeczeństwa. Jedynie w Wielkim Księstwie Litewskim znajdowało się około 500 bibliotek cerkiewnych i klasztornych liczących od kilku do kilkudziesięciu woluminów⁹³. Największe osiągnięcia myśli prawniczej zostały zawarte w opracowanych i wydanych w latach 1529, 1566, 1588 statutach litewskich. Ten zbiór prawa zwyczajowego zawierał wiele elementów prawodawstwa cerkiewnego. Statuty były rezultatem upowszechnienia się myśli renesansowej wśród Rusinów. Te osiągnięcia kulturalne mogły być uzyskane wyłącznie dzięki Cerkwi prawosławnej. Pod jej wpływem rozwijała się architektura sakralna, malarstwo ikonograficzne, śpiew i piśmiennictwo. Rolę kronik i latopisów ruskich rozumiał Maciej Strykowski, który napisał w *Kronice polskiej*: „Przeto Litwinie, bracie, nie zajrzysz też Rusi, gdyż są nie mniej sławni, zeznać każdy musi, bez nich ty porządku spraw swych nie możesz wiedzieć, gdyż ruscy w swych państwach z dawna zwykli siedzieć, mają starsze świadectwa: Litwa zaś z nich rosła”⁹⁴.

---

⁹² J. Kłoczowski, *Cywilizacja bizantyjsko-słowiańska*, [w:] *Chrześcijaństwo na Rusi Kijowskiej, Białorusi, Ukrainy i Rosji (X-XVII w)*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1997, s. 95.

⁹³ M. B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984, s. 204; A. Mironowicz, *Kultura prawosławna w dawnej Rzeczypospolitej*, „ΕΛΠΙΣ. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku”, R. V (XVI), z. 7-8 (20-21), Białystok 2003, s. 201-236; tenże, *Kultura prawosławna na ziemiach polskich za panowania Jagiellonów*, [w:] *Współnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Gwoździak i J. Malicki, Katowice 2006, s. 467-479.

⁹⁴ M. Strykowski, *Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siewierskiej, Wołyńskiej i Podolskiej...*, wyd. G. L. Glücksberg, t. I, Warszawa 1846, s. 219; A. Mironowicz, *Latopisy supraskie jako jedno ze źródeł „Kroniki polskiej...” Macieja Strykowskiego*, [w:] *Studia polsko-litewsko-białoruskie*, red. J. Tomaszewski, E. Smułkowa i H. Majecki, Warszawa 1988, s. 22-32.

W XVI wieku największy ośrodek zakonny – Ławra Kijowsko-Pieczerska⁹⁵ promieniował swoją duchowością i kulturą. Trafnie rolę klasztoru w dziejach Kościoła prawosławnego określił jego późniejszy archimandryta Sylwester Kossow. Przełożony monasteru docenił bogactwo literatury duchowej pozostawionej przez mnichów kijowskich. Rozumiał duchowość płynąca z pism ojców pieczerskich, które broniły dogmatów wiary prawosławnej i tradycji cerkiewnej. W trakcie sprawowania godności archimandryty o. Sylwester napisał *Paterikon, albo żywoty świętych Ojców Pieczerskich obszernie słowieńskim językiem przez świętego Nestora zakonnika i latopisca ruskiego przedtym napisany, teraz zaś z greckich, łacińskich, słowiańskich i polskich pisarzy objaśniony i krócej podany przez wielebnego w Bogu ojca Sylwestra Kossowa, episkopa mścislawskiego, orszańskiego i mohilewskiego*. W pracy wydanej w drukarni Ławry Pieczerskiej w 1635 roku autor ukazywał „nieomyślność świątobliwych świętych ojców pieczerskich, w ciele niespróchniałych, od kilkuset lat leżących w pieczarach kijowskich, a na dowód cudów prawdziwych, które przy ich reliquiach działy i dzieją”. Sylwester Kossow pisał: „Przechadzając się, (...) po pieczarach kijowskich, grobach ojców świętych, świętym ich i nieskazitelnym cudującym się ciałom, nie raz rzewno zapłakałem, uważając to, że nieszczęsne i zawisłe wieki tak godnie dotychczas nie objawiły światu wybranych Bożych, jako sam Pan Bóg objawił”⁹⁶. Gdy do tego dodamy dziesiątki kronik i latopisów, bogate zbiory literatury polemicznej i hagiograficz-

---

⁹⁵ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny ...*, s. 138-150; *Киево-Печерский Патерик или сказания о жизни и подвигах Святых угодников Киево-Печерской Лавры*, Киев 1991; *Pateryk Kijowsko-Pieczerski czyli opowieści o świętych ojcach w pieczarach kijowskich położonych*, opr. Ludmiła Nadzyńska, Wrocław 1993.

⁹⁶ *Pateryk Kijowsko-Pieczerski...*, s. 53, 54; A. Mironowicz, *Kultura prawosławna w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, [w:] *Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich*, red. Z. Abramowicz, Białystok 2003, s. 333-334; tenże, *Sylwester Kossow, władzyka białoruski, metropolita kijowski*, Białystok 1999, s. 13-16.

nej, to ukazuje się nam obraz ośrodka kulturowego o ogólnosłowiańskim znaczeniu.

Podobny charakter miał największy ośrodek zakonny w Wielkim Księstwie Litewskim w Supraślu, w którym w II połowie XVI wieku dominowały antyłacińskie, antyunijne i antyreformacyjne tendencje. Wyrażały się one w malarstwie, literaturze polemicznej i działalności zakonników. Temu celowi podporządkowana została ikonograficzna wymowa wystroju cerkwi pw. Zwiastowania NMP. Wystrój wnętrza cerkwi sobornej wskazuje na bezpośrednie związki Supraśla z kulturą ruską i serbską. Konstrukcja obiektu przypominała cerkwie obronne św. Zofii w Połocku, Synkowiczach i Małomożejkowie⁹⁷. W architekturze cerkwi Zwiastowania NMP w Supraślu odzwierciedlone zostały wpływy architektury rusko-bizantyjskiej i gotyckiej. Również wystrój wewnętrzny świątyni wskazuje na silne oddziaływanie na zachodnie obszary Wielkiego Księstwa Litewskiego kultury bizantyjsko-ruskiej. Styl fresków przypominał zabytki serbskiego malarstwa monumental-

---

⁹⁷ S. Alexandrowicz, *Nowe źródło ikonograficzne do obłężenia Połocka w 1579 r.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XIX, Warszawa 1971, z. 1, s. 19-22; В. А. Чантурия, *История архитектуры Белоруссии*, Минск 1969, с. 48-52, 88-90; Николай (Далматов), *Супрасльскій Благовещенскій монастирь*, Санкт-Петербург 1892; И. И. Иодковский, *Церкви приспособленные к обороне в Литве и Литовской Руси*, „Древности”, т. VI, Москва 1915, с. 249-311; М. С. Кацэр, *Белорусская архитектура*, Минск 1969, с. 48-52; W. Kochanowski, *Pobazyliiański zespół architektoniczny w Supraślu*, „Rocznik Białostocki”, nr 4, Białystok 1963, s. 355-396; A. Mironowicz, *Supraśl jako ośrodek kulturalno-religijny w XVI wieku*, Leiman 1984; M. Morelowski, *Zarys syntetyczny sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwina*, Wilno 1939; П. П. Покрышкин, *Благовещенская церковь в Супрасльском монастыре*, [в:] *Сборник археографических статей поднесенный графу А. А. Бобринскому*, Санкт-Петербург 1911, с. 22-237; A. Szyszko-Bogusz, *Warowne zabytki architektury kościelnej w Polsce i na Litwie*, [w:] *Sprawozdanie Komisji do badań nad historią sztuki w Polsce*, т. IX, z. 3-4, Kraków 1914.

nego, a zwłaszcza wystrój monasteru w Manasii z 1418 roku⁹⁸. Są one jednymi z nielicznych przykładów malarstwa bizantyjskiego na terenach dawnej Rzeczypospolitej.

Wśród 200 rękopiśmiennych i drukowanych ksiąg znajdujących się w bibliotece klasztornej w 1557 roku była *Минея четья* pochodząca z X wieku.⁹⁹. Ten najstarszy znany na ziemiach polskich zabytek

---

⁹⁸A. I. Рогов, *Фрески Супрасля*, [w:] *Древнерусское искусство. Монументальная живопись XI-XVII вв.*, Москва 1980, s. 345-371; S. Szymański, *Freski z Supraśla. Próba rekonstruowania genealogii*, „Rocznik Białostocki”, t. XI, 1972; St. Stawicki, *Czy Nektarij autor „Typika” był autorem malowideł supraskich?*, „Biuletyn Historii Sztuki”, Warszawa 1972, R. XXXIV, nr 1; С. Петковић, *Нектарие Србин, сликар XV в.*, „Зборник за ликовне уметности”, nr. VIII, Нови Сад 1972; Z. Lebedzińska, *Freski z Supraśla. Katalog wystawowy*, Kraków 1968; A. Mironowicz, *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, s. 539-541; A. Siemaszko, *Malowidła ścienne cerkwi Zwiastowania w Supraślu. Rekonstrukcja programu ikonograficznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z historii sztuki”, z. 21, Kraków 1996, s. 13-58; tenże, *Freski z Supraśla: unikatowy zabytek XVI-wiecznego pobizantyjskiego malarstwa ściennego*, Białystok 2006.

⁹⁹ Kodeks supraski – najstarszy zabytek piśmiennictwa cyrylicznego został wydany w formie reprintu w Bułgarii. *Супрасълски или Ретков сборник*, Й. Заимов, увод и коментар на старобългарски текст, М. Капалдо, подбор и коментар на гръцкия текст, т. I, София 1982, т. II, София 1983; С. Северьянов, *Супрасльская рукопись*, т. I, Санкт-Петербург 1904, с. I-IV; *Katalog rękopisów supraskich w zbiorach krajowych i obcych*, red. A. Mironowicz, Białystok 2014; A. Mironowicz, *Kodeks supraski*, „Białostoczczyzna”, 1988, nr 1 (9), s. 1-3; Л. Стефова, *Супрасълски сборник*, [w:] *Кирило-Методиевска енциклопедия*, ред. Л. Грашева, т. III, София 2003, с. 776-784; С. Ю. Темчин, *О бытовании древнеболгарского Супрасльского сборника в Великом княжестве Литовском в XV-XVI вв.*, [w:] *Этнокультурные и этноязыковые контакты на территории Великого княжества Литовского. Материалы международной научной конференции*, Москва 2006, с. 174-189; tenże, *Бытование древнеболгарского Супрасльского сборника в Великом княжестве Литовском в XVI-XVII веках: новые данные*, [w:] *Rediscovery. Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century*, ed. A. Miltenova, Sofia 2012, s. 195-215. Według najnowszych ustaleń rękopis ten powstał w połowie X wieku (941) na terenie

piśmiennictwa cyrylickiego trafił do Supraśla już na początku XVI wieku, a nie – jak sądzono – został przywieziony w 1582 roku przez patriarchę serbskiego i bułgarskiego Gabriela. W bibliotece klasztoru przechowywana była kopia *Kroniki Kijowskiej i Nowogrodzkiej* („Летопись Новгородская сокращенная и Летопись Волынская краткая с дополнениями”)¹⁰⁰. Do tradycji staroruskiej odwołuje się supraska wersja białorusko-litewskiej kroniki z 1519 roku. Biblioteka klasztorna posiadała w swych zbiorach inne latopisy ruskie, m.in.: *Царственик с летописцем* i *Временник с летописцем*. Świadomość jedności kulturowo-historycznej z innymi narodami wschodniosłowiańskimi sprzyjała pogłębieniu się związków religijnych. Zainteresowanie się duchowością staroruską i świadomość jedności religijnej przyczyniła się do popularyzacji żywotów świętych ruskich, bułgarskich, serbskich i greckich¹⁰¹.

Bułgarii. G. Krustev, A. Boyadjiev, *On the Dating of Codex Suprasliensis*, [w:] *Rediscovery. Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century*, ed. A. Miltenova, Sofia 2012, s. 17-23. Pogląd ten pozostaje w formie hipotezy badawczej i nie jest efektem ostatecznych ustaleń.

¹⁰⁰ *Супрасльская летопись*, [w:] *Полное собрание русских летописей* (dalej: ПСРА), т. XXXV, Москва 1980, с. 6, 118-127; М. А. Оболенский, *Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи*, Москва 1836, с. 148-155; I. Szaranowicz, *O latopisach i kronikach ruskich XV i XVI w.*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności”, t. XV, Kraków 1882, s. 351-413.

¹⁰¹ Ф. Н. Добрянский, *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, Вильна 1882, с. XXVII-XXXIII; *Latopisiec Litwy i kronika ruska...* staraniem i pracą Ignacego Daniłowicza, Wilno 1827; И. Данилович, *О литовских летописях*, „Журнал Министерства народного просвещения”, 1840, № 11, с. 70-114; Т. Б. Анисимова, *Супрасльский список Хроники Георгия Амартола*, [w:] *Лигвистическое источниковедение и история русского языка (2002-2003)*, Москва 2003, с. 192-227; А. И. Рогов, *Литературные связи Белоруссии с балканскими странами в XV-XVI вв.*, [w:] *Славянские литературы. VIII Международный съезд славистов, Загреб-Любляна, сентябрь 1978 г. Док-*

Ważną rolę w Kościele prawosławnym na terenie Rzeczypospolitej odgrywało szkolnictwo prawosławne¹⁰². Rozwój szkolnictwa przyklasztornego i parafialnego nastąpił dopiero w końcu XV i w XVI wieku wraz z ogólnym rozwojem oświaty w Wielkim Księstwie Litewskim. W czasach renesansu pojawiło się szkolnictwo pod patronatem mieszczan i bractw cerkiewnych. Rozwój oświaty był zjawiskiem nieprzypadkowym, przypadał bowiem na okres polemik religijnych i walki o zachowanie niezmienności dogmatów poszczególnych Kościołów.

лады советской делегации, Москва 1978; tenże, Супрасль как один из центров культурных связей Белоруссии с другими славянскими странами, [w:] Славяне в эпоху феодализма, Москва 1978, с. 323-331; Н. А. Морозова, С. Ю. Темчин, Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500-1532 гг.), [w:] Z dziejów monasteru supraskiego, Supraśl – Białystok 2005, s. 124; С. Ю. Темчин, Сколько книг было в Супрасльском Благовещенском монастыре в 1532 году, „Здабыткі”, вып. 12, Мінск 2010, с. 68-75; tenże, Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500-1532 гг.): новые данные, [в:] Современные проблемы археографии: Сборник статей по материалам конференции, проходившей в Библиотеке РАН (25-27 мая 2010 г.), ред. И. М. Беляева, Санкт-Петербург 2011; Л. Л. Щавиская, Литературная культура белорусов Подляшья XV-XIX вв., Книжные собрания Супрасльского Благовещенского монастыря, Минск 1998, с. 77-78; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, Литература белорусов Польши XV-XIX вв., Минск 2003, с. 134-135; А. Мironowicz, Biblioteka monasteru supraskiego do połowy XVI wieku, [w:] Книжная культура Беларусі XI – пачатку XX ст. Матэрыялы XI Міжнародных навуковых чытаньняў, Мінск, 16-17 красавіка 2015 г., Мінск 2015, s. 64-75; А. Мironowicz, Библиотека Супрасльского монастыря в XVI веке, [in:] Rediscovery. Bulgarian Codex Suprasliensis of 10th century, ed. A. Miltenova, Sofia 2012, s. 309-329; Katalog rękopisów supraskich w zbiorach krajowych i obcych, red. A. Mironowicz, Białystok 2014.

¹⁰² А. Мironowicz, *Школiнцтвo пpавослaвнe в Рзечыпoсполiтeй*, [w:] *Школiнцтвo пpавослaвнe в Рзечыпoсполiтeй*, ред. А. Мironowicz, У. Паулцук, Бiалысток 2002, с. 18-30; М. Мironowicz, *Шкoлы бpактв цepкiевныч нa тeрeнiе Вiелькiгo Ксiягтвa Лiтeвскiгo в XVI-XVIII вiекy*, Бiалысток 2019.

Szkolnictwo, według ówczesnych hierarchów Cerkwi prawosławnej, miało odegrać ważną rolę w zachowaniu tożsamości wiernych. Istotne znaczenie w rozwoju szkolnictwa miały postanowienia soboru brzeskiego z 26 czerwca 1594 roku, aby corocznie synod biskupów z osobami duchownymi „w piśmie Bożym nauczonymi” rozpatrywał obok spraw cerkiewnych kwestie nauki i szkolnictwa¹⁰³. Na tym samym synodzie biskupi zobowiązali się do zakładania szkół brackich, drukarni i szpitali w swoich diecezjach. Zgodnie z postanowieniami soboru w każdym mieście powinna być tylko jedna szkoła, a na ich utrzymanie metropolita, biskupi i przełożeni monasterów corocznie powinni oddawać 1/10 swoich dochodów. Szkoły brackie w Wilnie i Lwowie znajdowały się pod opieką biskupów. Inne szkoły przy cerkwiach i monasterach mogły nauczać jedynie dwóch lub trzech uczniów do pomocy duchownym. Kilka miesięcy później książę Konstanty Ostrogski wypominał biskupom, że „postanowienia soborów w sprawach szkół, drukarni i innych ważnych dla Cerkwi podmiotów zupełnie się nie wykonuje”. Władcy byli przeciwni oddawaniu szkół w ręce osób świeckich, dlatego 2 sierpnia 1595 roku uzyskali od Zygmunta III przywilej, w którym król rozciągał ich władzę na bractwa i dawał im wyłączne prawo „zakładania szkół i seminariów greckiego i słowiańskiego języka”¹⁰⁴.

Szkolnictwo prawosławne w XVI wieku można podzielić na trzy kategorie: szkoły przyklasztorne, przycerkiewne i brackie. Osobną kategorię na terenie Rzeczypospolitej stanowiła Akademia Ostrogska. Szkoły przyklasztorne były najbardziej stabilne. Swoim zasięgiem obejmowały niewielką liczbę młodzieży, w praktyce od kilku do kilkunastu uczniów i były prowadzone na poziomie elementarnym. Szkoły przycerkiewne organizowane były w celu kształcenia dwóch lub trzech

---

¹⁰³ *A3P*, t. IV, Санкт-Петербург 1853, nr. 25.

¹⁰⁴ Tamże, t. IV, nr-a: 48, 63, 79.

uczniów w zakresie porządku służb cerkiewnych, czytania i pisania oraz podstawowych zasad wiary. Poziom takich szkół zależał od wykształcenia i zdolności duchownego bądź diakona.

Szkoły brackie pełniły funkcję szkolnictwa średniego. Pierwsza szkoła bracka powstała w 1584 roku w Wilnie. Stefan Batory, nadał bractwu przywilej na założenie szkoły, w której uczono by razem języka ruskiego, greki, łaciny i polskiego¹⁰⁵. Wkrótce w Wilnie powstały dwie szkoły elementarne i pierwsze na tych ziemiach gimnazjum prawosławne o profilu humanistycznym. Szkoły wileńskie stały się wzorem dla innych szkół brackich. Przywilej Stefana Batorego dla bractwa wileńskiego w 1585 roku został rozciągnięty na wszystkich wyznawców prawosławia. Zezwolono wówczas na budowę szpitali i szkół „z drewna, tak i z kamienia”¹⁰⁶. Szczególne znaczenie w kształtowaniu elit prawosławnych miały wspomniane szkoły wileńskie przy bractwie i monasterze Trójcy Świętej i Ducha Świętego¹⁰⁷. Rozumiejąc znaczenie szkolnictwa cerkiewnego, również bractwo lwowskie postanowiło w 1585 roku założyć szkołę „dla nauczania dzieci chrześcijańskich wszelkiego stanu Pisma świętego greckiego i słowiańskiego, żeby nie był ich ród chrześcijański niemy z powodu nieuctwa”¹⁰⁸. W następnych latach przy udziale bractwa lwowskiego i wileńskiego powstały nowe

---

¹⁰⁵ Tamże, t. III, nr. 144. M. Mironowicz, *Szkoła bractwa cerkiewnego w Wilnie w XVI-XVIII wieku*, Białystok 2018, s. 57-74. Druga szkoła bracka funkcjonowała we Lwowie. Zob.: K. В. Харлампович, *Западнорусские православные школы XVI и начала XVII века, отношение их к инославным, религиозное обучение в них и заслуги в деле защиты православной веры и церкви*, Казань 1898, с. 287-311.

¹⁰⁶ Tamże, с. 281.

¹⁰⁷ Tamże, с. 311-331; И. Флеров, *О православных церковных братствах, противодействовавших унии в Юго-Западной России в XVI, XVII и XVIII ст.*, Санкт-Петербург 1857, с. 94-96. U. Pawluczuk, *Wileński monaster Świętego Ducha w dziejach Kościoła prawosławnego*, Białystok 2019, s. 47-57.

¹⁰⁸ Я. Д. Исаевич, *Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст.*, с. 128.

placówki szkolne w Stryju, Gródku, Przemyślu, Brześciu, Bielsku, Mohylewie, Mińsku, Pińsku, Jewiu, Szklowie, Kijowie, Łucku, Chełmie, Zamościu, Haliczu i Ostrogu¹⁰⁹. Poziom szkół brackich, zwłaszcza

---

¹⁰⁹ Szerzej o szkolnictwie brackim por.: K. K. Харлампович, *Западно-русская православная школа XVI и начала XVII века, отношение их к инославным*, Казань 1898; И. Чистович, *Очерк истории западно-русской церкви: в 2 ч.*, Санкт-Петербург 1882-1884; С.Т. Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники*, т. I-II, Киев 1883-1898; И. Флеров, *О православных церковных братствах, противодействовавших унии в Юго-Западной России в XVI, XVII и XVIII ст.*, Санкт-Петербург 1857; А. А. Папков, *Братства, Очерк истории западно-русских православных братств*, Сергиев Посад 1900; С. И. Миропольский, *Очерк истории церковно-приходской школы*, Санкт-Петербург 1894; (2-е изд., 1910); А. А. Савич, *Западно-русские униатские школы XVII-XVIII вв.*, „Труды Белорусского государственного университета”, 1922, т. I, с. 164-175; 1923, т. II-III, с. 130-197; tenże, *Нариси з історії культурних рухів на Вікрані та Білорусі в XVI-XVIII в.*, Київ 1929; М. С. Возняк, *Школа Успенського братства у Львові*, Львів 1936; В. Шокотко, *До питання про історію братств і їх шкіл на Україні в кінці XVI – на початку XVII ст.*, „Наукові записки Донецького педінституту”, вип. IV, 1956; М. С. Возняк, *Школа Успенського братства у Львові*, Львів 1936; tenże, *Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові*, Львів 1954; Ф. І. Науменко, *Педагог-гуманіст і просвітитель І.М.Борецький*, Львів 1963; tenże, *Пам'ятки братських шкіл на Україні: тексти і дослідження*, Київ 1988; Е. М. Мединський, *Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII вв. и их роль в воссоединении Украины с Россией*, Москва 1954; tenże, *Братські школи України і Білорусії в XVI-XVII століттях*, Київ 1958; І. Назарко, *Братства і їх роль в історії української церкви*, Париж 1966; М. Б. Батвінник, *Брацкія школы, [в:] Релігія і царква на Беларусі: Энцыклапедычны даведнік*, Мінск 2001; Я. Д. Исаевич, *Роль братств в издании и распространении книг на Украине и Белоруссии (конец XVI-XVIII в.)*, „Книга и графика”, Москва 1972; В. П. Мещеряков, *Братские школы Белоруссии (XVI – I-я пол. XVII в.)*, Минск 1977; Л. І. Гурська, *Православні братства в Україні як чинник формування національної самосвідомості (кінець XVI – перша половина XVII ст.)*, Київ 2000; tenże, *Вплив православних братств на формування духовної культури в Україні*, Київ 1999; С. В. Таляронак, *Брацкія (правослаўныя) школы на Беларусі ў 16-17 стст.*, „Пачатковая школа”, 1992, № 3; С. В.

Брич, *К вопросу о возникновении Виленского Свято-Троицкого православного братства*, [в:] *Моладзь Берасцейшчыны: зборнік студэнцкіх навуковых прац*; редколл. А. Ю. Бодак и др., Брест 2008, с. 77-81; tenże, *Православные братские школы на территории Беларуси в XVI-XVII вв.*, [в:] *Беларусь: Государство. Религия. Общество: материалы междунар. научно-практ. конф., Минск-Жировичи, 7 июня 2007*, редколл.: прот. В. Антоник [и др.], Минск 2008, с. 63-65; tenże, *История Виленского Православного Свято-Духовского Братства, 1584-1917 гг.*, Минск 2016; tenże, *Деятельность православных братств на территории Беларуси (XVI-XVII вв.)*, „Праблемы выхавання”, 2008, № 2, с. 40-43; tenże, *Противостояние Виленского православного братства церковной унии в первые годы своего существования*, „ХРОНОС. Церковноисторический альманах”, 2016, № 3, с. 32-39; П. М. Сас, *Формування ідейних основ братського руху на Україні в к. XVI – пер. пол. XVIII ст.: класово-становий фактор*, [в:] „Історичні дослідження. Вітчизняна історія”, т. 15, Київ 1989, с. 26-34; В. І. Ульяновський, *Історія церкви та релігійної думки в Україні*, Кн.1: *Середина XV кінець XVI століття*, Київ 1994, с. 197-218; A. Mironowicz, *Szkolnictwo prawosławne na ziemiach białoruskich w XVI-XVIII wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 2, Białystok 1994, s. 20-34; A. Мірановіч, *Праваслаўнае школьніцтва на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага да канца XVIII ст.*, „Белорусский сборник”, вып. 3, Санкт-Петербург 2005, с. 56-65; tenże, *Праваслаўнае школьніцтва на Беларусскіх землях ў XVI-XVIII ст.*, [в:] *Націанальная адукацыя. Гісторыя. Сучаснасць. Пэрспектывы*, nr. 2, ред. С. А. Яцкевіч, Брест 1995, с. 15-19; tenże, *Szkolnictwo prawosławne na Białostocczyźnie w XVI-XVIII w.*, „Gryfita, Białostocki Magazyn Historyczny”, nr 3 (12), 1996, s. 26-27; tenże, *Prawosławne szkolnictwo teologiczne na terenie Rzeczypospolitej*, „Wiadomości PAKP”, nr 7-8 (140-141), Warszawa 2001, s. 13-19; A. Mironowicz, *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, s. 18-39, tenże, *Prawosławne szkolnictwo, szkolnictwo cerkiewne*, „Religia – Encyklopedia PWN”, ред. T. Gadacz i B. Milerski, t. VIII, Warszawa 2003, s. 251-253; tenże, *Prawosławne szkolnictwo teologiczne na terenie Rzeczypospolitej*, [w:] *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, ред. M. R. Drozdowski, Białystok 2012, s. 863-880; tenże, *Działalność oświatowa i charytatywna bractwa mohylewskiego*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 38, Białystok 2012, s. 70-84; tenże, *Orthodox Culture in the Former Polish-Lithuanian Commonwealth*, [w:] *Młodsza Europa. Od średniowiecza do współczesności. Prace ofiarowane profesor Marii Barbarze Piechowiak Topolskiej w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, ред. J. Jurkiewicz, R. M. Józefiak i W. Strzyżewski,

lwowskiej i wileńskiej, był stosunkowo wysoki. W wileńskiej szkole brackiej wykładowcami byli m.in.: Stefan Zyzani, Cyryl Lukarys, Iwan Borecki, Melecjusz Smotrycki, Teofil Leontowicz. Szkoła dostarczała wielu wybitnych działaczy religijnych i kulturalnych (Sylwester Kossow, Józef Nielubowicz Tukalski, Teodozy Wasilewicz). Jej absolwenci stawali się wykładowcami innych szkół brackich w Rzeczypospolitej. Podobną rolę pełniła szkoła bracka we Lwowie, Brześciu, Kijowie, Łucku, Mohylewie, Orszy, Winnicy, Stryju, Gródku, Przemyślu, Lublinie, Bielsku i Pińsku. O poziomie szkół świadczy fakt, że absolwenci tych placówek oświatowych odgrywali istotną rolę w życiu Kościoła (Stefan i Leoncjusz Zyzani, Hiob Borecki, Izajasz Kopiński, Melecjusz Smotrycki, Izajasz Trofimowicz, Sylwester Kossow, Zachariusz Kopysteński, Teodozy Wasilewicz)¹¹⁰.

Zielona Góra 2008, s. 219-241; tenże, *The Origins of Orthodox Brotherhoods in Poland*, [in:] *History. International Relations*, ed. A. Grabska, J. Snopko, W. Śleszyński, Białystok 2009, s. 155-162; tenże, *Ours or Others. Orthodox Population in the Multi-faith and Multicultural Polish-Lithuanian Commonwealth from the 16th to the 18th Century*, [in:] *Das Bild Des Feindes. Konstruktion von Antagonismen und Kulturtransfer im Zeitalter der Türkenkriege. Ostmitteleuropa, Italien und Osmanisches Reich, unter redaktioneller Eckhard Leuschner und Thomas Wunsch*, Berlin 2013, s. 151-162; K. Kuczara, *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585-1621)*, Poznań 2012; A. Borkowski, *Patriarchaty Wschodu w dziejach Rzeczypospolitej (1538-1601)*, Białystok 2014; T. Kempa, *Wileńskie bractwo św. Ducha jako centrum obrony prawosławia w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, t. 21, Białystok 2004, s. 47-69; tenże, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016; M. Mironowicz, *Szkoła bractwa cerkiewnego w Wilnie w XVI-XVIII w.*, Białystok 2018; tenże, *Szkolnictwo prawosławne na terenie Rzeczypospolitej w II połowie XVI i na początku XVII wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 49, Białystok 2018.

¹¹⁰ M. B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984, s. 37-40, 60-63; M. Mironowicz, *Szkoły bractw cerkiewnych*, s. 102-103.

Najważniejszym ośrodkiem życia intelektualnego prawosławia w ostatniej ćwierci XVI wieku stała się Akademia Ostrogska. Uczelnia została założona przez księcia Konstantego Ostrogskiego (1514-1608) w 1580 roku, ale pełna jej działalność nastąpiła po 1585 roku¹¹¹. Program nauczania uczelni ostrogskiej był zbliżony do programu zachodnich uczelni wyższych. Wykładano tam klasyczny program *trivium* (gramatyka, retoryka, dialektyka) i *quadrivium* (arytmetyka, geometria, muzyka i astronomia). Uczono języka ruskiego, łacińskiego i greki¹¹². Pierwszym jej rektorem był Herasym Smotrycki, a następnie Sawa Flaczyn i Cyryl Lukarys, Grek pochodzący z Krety. Wśród wykładowców uczelni znaczną grupę stanowili Grecy: metropolita Kyzikos, Nicefor Parasios – wysłannik patriarchy konstantynopolińskiego, Emmanuel Achileos – polemista religijny. Równie znakomitymi wykładowcami byli nauczyciele miejscowego pochodzenia: Jerzy Rohatyniec – autor *Perestrohy*, Wasyl Maluszycki – pisarz polemiczny i Jow Kniahicki. Akademia utrzymywała bliskie kontakty z monasterami w Dermaniu, Dubnie, Słucku, a później w Poczajowie. Absolwentami szkoły byli m.in.: polemista religijny Zachariusz Kopysteński, hetman Piotr Konaszewicz Sahajdaczny, władyka lwowski Gedeon Bałaban, połocki Melecjusz Smotrycki¹¹³. Uczelnia ostrogska łączyła wschodnią tradycję bizantyjską z zachodnim modelem oświatowym. Akademia przyczyniła się do rozwoju kultury i literatury ruskiej, zwłaszcza dzięki bogatej bibliotece i wydaniu drukiem cerkiewnosłowiańskiej Biblii. Doświadczenia Akademii Ostrogskiej zostały wykorzystane przez metropolitę Pio-

---

¹¹¹ T. Kempa, *Konstanty Wasyl Ostrogski*, s. 102, 103.

¹¹² І. З. Мицько, *Матеріали до історії Острозької академії 1576-1636*. *Бібліограф. Довідник*, Київ 1990, с. 26; T. Kempa, *Akademia Ostrogska*, [w:] *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, Białystok 2002, s. 55-79; З. Ю. Хізняк, *Киево-Могилянская Академія*, Київ 1981.

¹¹³ A. Mironowicz, *Wykładowcy Akademii Ostrogskiej na tle dziejów szkolnictwa prawosławnego w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej*, s. 205-223;

tra Mohyłę przy powołaniu do życia Akademii Kijowskiej. Wypada zgodzić się z opinią Jerzego Kłoczowskiego, że stan oświaty w „kręgu bizantyjsko-słowiańskim” nie był gorszy od łacińskiego Zachodu¹¹⁴.

W drugiej połowie XVI wieku wśród wyższych warstw społeczeństwa ruskiego wyznania prawosławnego szczególnie popularne stawały się nurty protestanckie (kalwinizm, luteranizm, arianizm). Większe oddziaływanie kultury zachodniej spowodowało, że wielu wybitnych przedstawicieli prawosławnych rodów Massalskich, Chodkiewiczów, Wołłowiczów, Wiśniowieckich, Paców, Sapiehów przeszło na katolicyzm lub przyjęło wyznania reformowane. Rody magnackie, które pozostały przy prawosławiu przejęły na siebie ciężar materialnego i politycznego wspierania Cerkwi. Szczególne miejsce w tym procesie zajmował ród książąt Ostrogskich. Jego przedstawiciele, piastujący najwyższe urzędy w Rzeczypospolitej, wspierali materialnie Kościół prawosławny i wywierali wpływ na obsadę najważniejszych stanowisk cerkiewnych. Podobną rolę przed 1572 rokiem odgrywali przedstawiciele rodów Chodkiewiczów, Czartoryskich, Massalskich, Iliniczów, Sanguszków, Olelkowiczów czy Tyszkiewiczów.

Powstaje pytanie o udział duchowieństwa i wiernych Kościoła prawosławnego w życiu politycznym. Duchowieństwo prawosławne za rządów dwóch ostatnich Jagiellonów nie miało żadnego wpływu na sprawy państwowe. Metropolita i biskupi nie posiadali miejsc w senacie i sejmie. W sejmie, jeżeli pojawiali się na jego obradach, to występowali tylko w roli petentów, zabiegających o załatwienie własnych spraw. W takim charakterze biskupi prawosławni uczestniczyli w obradach sejmu brzeskiego w 1511 roku, gdzie domagali się od Zygmunta

---

¹¹⁴ J. Kłoczowski, *Młodsza Europa. Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998, s. 418, 419.

Starego potwierdzenia praw Kościoła prawosławnego¹¹⁵. Władcy piński, łucki i włodzimierski uczestniczyli w obradach sejmu wileńskiego w 1552 roku, a na sejmie grodzieńskim w 1568 roku był obecny metropolita prawosławny Jona, który wystąpił z obronie interesów swojej Cerkwi¹¹⁶. Znany jest udział biskupów prawosławnych w sejmikach ziemskich, na których poruszano sprawy dotyczące Kościoła prawosławnego. Źródła potwierdzają udział władcyków ruskich w obradach sejmików wołyńskich, smoleńskich, połockich i witebskich¹¹⁷.

Elity prawosławne zachowały lojalną podstawę wobec Rzeczypospolitej. Żaden z trzech senatorów prawosławnych z Wielkiego Księstwa Litewskiego (kasztelan wileński Hrehory Chodkiewicz, kasztelan nowogródzki Hrehory Wołłowicz i wojewoda brzesko-litewski Jerzy Tyszkiewicz) nie opowiedział się za kandydaturą Iwana IV na sejmiku w Rudnikach we wrześniu 1572 roku. Magnateria litewska, która opowiadała się za kandydaturą carską, została przez prawosławnego księcia Jerzego Olelkowicza Słuckiego uznana za zdrajców ojczyzny¹¹⁸. Postawa taka cechowała nie tylko najwyższe warstwy społeczeństwa prawosławnego. Wyjazd bojarstwa prawosławnego ze Smoleńszczyzny do Litwy po zajęciu przez Moskwę Briańska i Smoleńska jest tego najlep-

---

¹¹⁵ АЗР, т. II, нр. 65, 68, с. 81-85; А. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 118.

¹¹⁶ Tamże, s. 119; А. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 240-241; tenże, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 234.

¹¹⁷ АЗР, т. II, с. 362; М. К. Любавский, *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания первого Литовского статута. Исторические очерки*, Москва 1892, с. 864-868; А. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 121.

¹¹⁸ М. М. Кром, *Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в.*, Москва 2010, с. 204-209.

szym dowodem¹¹⁹. Warto w tym miejscu przywołać postawę księcia Konstantego Ostrogskiego w bitwie pod Orszą w 1514 roku czy prowadzenie wojny przez hetmana Grzegorza Chodkiewicza z prawosławnym carem moskiewskim. Zygmunt August negocjacje z Moskwą w sprawie pokoju powierzył prawosławnym posłom Borkułabowi Iwanowiczowi Korsakowi i Romanowi Sanguszce¹²⁰. Trzeba przypomnieć, że w wojnie siedmioletniej to litewsko-ruskie Wielkie Księstwo Litewskie stanęło przeciwko władcom moskiewskim. Wewnętrzne konflikty Rusinów w obrębie księstwa nie przesłaniały głównego celu zachowania jego niezależnego organizmu państwowego.

Ważne miejsce w życiu Kościoła prawosławnego w XVI wieku zajmowała działalność charytatywna¹²¹. W czasach nowożytnych impulsem do szerokiej działalności charytatywnej Kościoła prawosławnego było postanowienie synodu biskupów z 1594 roku. Synod, reformując życie wewnętrzne w Cerkwi, postanowił przeznaczyć część dochodów władcyków ruskich na tworzenie szkół i przytułków dla osób

---

¹¹⁹ H. Kowalska, J. Wiśniewski, *Olelkowicz Jerzy*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 743; H. Grala, *Kołpak Witoldowy czy czapka Monomacha. Dylematy wyznawców prawosławia w monarchii ostatniej Jagiellonów*, [w:] *Katolicyzm w Rosji i prawosławie w Polsce (XI-XX w.)*, red. J. Bardach i T. Chynczewskiej-Hennel, Warszawa 1997, s. 58; A. Mironowicz, *Prawosławni w wielowyznaniowej i wielokulturowej Rzeczypospolitej*, [w:] *Chrześcijaństwo w dialogu kultur na ziemiach Rzeczypospolitej. Materiały Międzynarodowego Kongresu*, red. St. Wilk, Lublin 2003, s. 207-208; tenże, *Tolerancja wyznaniowa na kresach wschodnich Rzeczypospolitej*, [w:] *Między zachodem a wschodem. Studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*, red. J. Staszewski, K. Mikulski i J. Dumanowski, Toruń 2002, s. 339-347.

¹²⁰ K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 105, 106.

¹²¹ Por.: A. Mironowicz, *Działalność charytatywna w Kościele prawosławnym na terenie Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w.*, [w:] *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI-XVIII w.*, red. U. Augustyniak i A. Karpiński, Warszawa 1999, s. 79-87.

ubogich¹²². Działalność charytatywną mieli też prowadzić zakonnicy prawosławni i bractwa cerkiewne. Składając śluby zakonne mnisi zobowiązywali się do posłuszeństwa, czystości i ubóstwa. Ślub posłuszeństwa nakładał na zakonnik obowiązek wypełniania woli i poleceń przełożonego monasteru, biskupa lub postanowień soboru lokalnego. Wśród tych postanowień wiele dotyczyło wspierania duchowego i materialnego zubożałych wiernych. Niektórzy fundatorzy klasztorów polecali mnichom bezpłatne udzielanie posług religijnych ludności ubogiej i kalekiej. Ślub czystości nakazywał zakonnikom wprowadzenie umiaru w picciu i jedzeniu, ascetyczne życie. Ślub ten nawiązywał do solidarności z cierpiącymi i głodnymi. Wreszcie obowiązujące biskupa i zakonnik ubóstwo, w świetle prawa kanonicznego i praktyki kościelnej, nakazywało im przekazanie swych dochodów na potrzeby cerkiewne, utrzymanie obsługi klasztornej, instytucji przyklasztornych (np. szkół), na inwestycje gospodarcze i budowlane oraz na potrzeby ubogich. Obowiązkiem mnichów była troska o osoby niemające źródła utrzymania, o sieroty i wdowy. Udzielano równocześnie pomocy kalekom, ułomnym, chorym, którym biskup lub ktitor powinien ufundować szpital. Szpital w języku greckim był określany jako „xenodochium” – miejsce odpoczynku podróżnych. Przy takim rozumieniu znaczenia słowa szpital klasztory kontemplacyjne niechętnie zakładały instytucje szpitalne.

Monastery swoje miłosierdzie wyrażały w udzielaniu wiktów i odzieży osobom zubożałym lub udzielaniu nauki w szkołach przyklasztornych dzieciom ubogich wiernych. Ci ostatni za naukę odwzajemniali się posługami przy cerkwi klasztornej. Zjawisko łączenia przez

---

¹²² Российский Государственный Исторический Архив в Санкт-Петербурге, *Kancelaria metropolitów Grecko-unickiej Cerkwi w Rosji*, ф. 823, оп. 1, нр. 154; K. Lewicki, *Książę Konstanty Ostrogski a unia brzeska 1596 r.*, Lwów 1933, s. 104, 105.

monastery funkcji oświatowej i charytatywnej występowało przy większych ośrodkach zakonnych. Takie rozwiązanie obserwujemy w monasterach na terenie miasta Orszy. Instytucje charytatywne przy monasterach nie były zjawiskiem masowym. Spośród 16 monasterów w diecezji połockiej jedynie przy pięciu klasztorach funkcjonowały szpitale skupiające od 3 do 6 ubogich¹²³. Monastery prawosławne były przede wszystkim centrami życia duchowego i kulturalno-oświatowego. Ich rola charytatywna ograniczała się w wielu wypadkach do udzielania jałmużny potrzebującym. O randze i wielkości szpitala decydowali często jego fundatorzy lub ktitorzy monasteru.

Duże znaczenie posiadały szpitale i przytułki prowadzone przez duchowieństwo świeckie. Do obowiązków archiprezbitera, proboszcza parafii katedralnej, należało, obok czuwania nad właściwym porządkiem nabożeństw w katedrze, nadzór nad działalnością charytatywną w całej diecezji. Protoprezbiter przemyski bezpośrednio opiekował się szpitalem przy cerkwi katedralnej i zachęcał bractwa przemyskie do hojności względem ubogich. Nadzór nad szpitalami w innych miastach i wsiach protoprezbiter sprawował poprzez wizytatorów generalnych i dziekanów¹²⁴. Szpitale parafialne były swoistymi agendami parafialnymi. W zasadzie szpitale nie różniły się zbytnio od przytułków, były jedynie lepiej uposażone i większe. Niektóre ze szpitali były wspólnie utrzymywane przez parafię prawosławną i jej ktitora.

Do szpitali i przytułków przyjmowano osoby najbardziej potrzebujące, głównie starców i kaleki z danej parafii. W przeciwieństwie do średniowiecza, w okresie nowożytnym sam fakt ubóstwa nie uprawniał do korzystania z opieki szpitalnej. Do szpitali trafiały jedynie osoby kalekie, ułomne, oślepię, chore. Warunkiem ich przyjęcia był brak środków utrzymania. W szpitalu przy monasterze byteńskim przeło-

---

¹²³ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, s. 1025.

¹²⁴ Tamże, s. 904; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 236-237.

żony klasztoru miał „dogłądać, aby do szpitala nie przyjmowano ludzi obcych, cudzych poddanych, jeno tutejszych naszych byteńskich i to ludzi chorych, ułomnych, którzy by sobie sami wyżywienia wyrobić i mieć nie mogli”¹²⁵. W szpitalach schronienia nie mogli otrzymać włóczędzy i żebracy zdolni do pracy. Podobnie jak w kościele zachodnim, pensjonariusze byli zobowiązani do powinności na rzecz duchowieństwa i fundatora. Zdolne do pracy osoby wykonywały różne posługi na rzecz Cerkwi, szpitala czy przytułku. Wszyscy przebywający w szpitalu mieli obowiązek modlić się za kłtorą obiektu i obsługę szpitalną. Uposażenie prawosławnych szpitali było ubogie. Ubodzy szpitalni często zmuszeni byli do uprawiania żebractwa. Przy okazji wielkich odpustów i świąt organizowano zbiórki pieniężne na rzecz szpitala. Uzyskane fundusze przeznaczano na funkcjonowanie placówki lub dzielono między ubogich. Podstawą istnienia szpitala było jego uposażenie i ofiary społeczeństwa w formie jałmużny, zapisów i darów.

Akcję charytatywną prowadziły głównie bractwa cerkiewne, nazywane „braćmi miłosierdzia”¹²⁶. W dokumencie patriarchy Jeremiasza II, powołującego w 1588 roku bractwo lwowskie, zdefiniowany został jego główny cel działalności. Członkowie konfraterni „połączeni wzajemną miłością mieli troszczyć się o potrzebach innych błagocestwych jedynowierczych braci”¹²⁷. W przywileju Zygmunta III Wazy, danemu bractwu wileńskiemu w 1592 roku, stwierdzono: „A te bractwo ich nazywane jest cerkiewnym a oni to bractwo sami nazywali miłosiernym, gdyż daje miłosierdzie i pobożne uczynki”¹²⁸. Akcja charyta-

---

¹²⁵ АВАК, т. XXXIII, нр. 169, с. 236.

¹²⁶ А. Мironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 72; tenże, *Działalność oświatowa i charytatywna bractwa mohylewskiego*, s. 70-84.

¹²⁷ *Памятники, изданные издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*, т. III, Киевъ 1849, с. 26.

¹²⁸ И. Флеров, *О православных церковных братствах*, с. 81, 82.

tywna wywodziła się ze średniowiecznych bractw miodowych¹²⁹, które urządały „piry” (przyjęcia) osobom ubogim i bezdomnym. Od XVI wieku pomoc charytatywna prowadzona przez bractwa zmieniła swe formy. Działalność ta posiadała określone ramy. Bractwa zakładały i utrzymywały szpitale dla osób ułomnych, chorych, kalek i sierot. Funkcjonowanie szpitala określał statut bractwa. Taki statut bractwa posiadało bractwo wileńskie. Według tego wzorcowego statutu powoływano corocznie dwóch dozorców szpitalnych. Do ich obowiązków należało zarządzanie zapisanymi na szpital funduszami, staranie się o zapewnienie wyżywienia przebywającym w nim ubogim i chorym. Ponadto dozorczy szpitalni troszczyli się o ubogich uczniów szkoły brackiej i o zabezpieczenie innych potrzeb szpitala. Dozorców nazywano „prowizorami lub wytrykuszkami”. Określenia te są związane z innymi funkcjami pełniącymi przez nich w bractwie. Do obowiązków dozorców należała bowiem rejestracja i zawiadywanie sprzętem cerkiewnym, wykonywanie określonych usług na rzecz cerkwi: zbieranie funduszy, prowadzenie ewidencji przychodów i rozchodów zebranych kwot pieniężnych.

Jednym z ważniejszych zadań bractwa było udzielanie pomocy ludziom cierpiącym. Środki bractw na działalność charytatywną pochodziły ze składek jego członków, darowizn, zysku z posiadanych domów i nieruchomości nabytych na podstawie testamentów lub zapisów. Domy te często przynosiły zyski. Środki z ofiar członków bractwa i wkładów do wspólnej kasy przeznaczano na wychowanie sierot i chorych, pomoc wdowom, na wsparcie dziewczyn, na obronę pokrzywdzonych, na pomoc nieszczęsny, którzy ponieśli straty w wyniku pożaru lub powodzi, na wykup więźniów, pomoc osobom cierpiącym

---

¹²⁹ А. А. Папков, *Братства. Очерк истории западно-русских православных братств*, Сергиев Посад 1900; Ф. А. Жудро, *История Могилевского Богоявленского братства*, „Могилевские Епархиальные Ведомости”, 1889, nr. 29, s. 453.

w czasie głodu, na ubranie i pochówek zmarłych w ubóstwie, na odnowienie opuszczonych cerkwi i monasterów¹³⁰. O zadaniach stawianych bractwom w zakresie działalności charytatywnej informuje nas przywilej Zygmunta III Wazy z 1592 roku, nadający prawosławnym mieszczanom mińskim prawo zakładania szkoły i szpitala. Według tego przywileju w szpitalu „o ludziach ubogich i chorych pilnie staranie mieć, ciepłem, wyżywieniem i wszystkim opatrunkiem, miłosierdnymi i pobożnymi uczynkami, według swych możliwości, swymi własnymi pieniędzmi i pracą swoją czynić mają”¹³¹. Z kolei w przywileju danym 26 czerwca 1594 roku bractwu Objawienia Pańskiego w Bielsku król polecił jego członkom, aby pomagali innym w „napaściach, biedach, niedołęstwie, prowadzeniu do grobów niższych, sierotom i wdowom”¹³².

Członkowie bractwa cztery razy do roku, przy okazji odprawiania liturgii za żyjących i zmarłych braci, urządzali składkową ucztę dla osób ubogich. Również w ważniejsze święta rozdawano jałmużnę ze skrzynki brackiej „wszystkim będącym w szpitalach, walających się po ulicach, nie mających, gdzie skłonić głowy”. W statucie bractwa łuckiego stwierdzono, że wkłady sum pieniężnych lub dary nie powinny być przeznaczone na co innego, a tylko na remonty cerkwi oraz na wsparcie i pomoc ludziom w różnych wypadkach, głównie osobom znajdującym się w bractwie. Podobnie jak w innych statutach brackich wymienia się konieczność wsparcia ubogich, utrzymanie sierot, szkół oraz zapewnienie pochówku zubożałym. Decydujący o podziale środków w bractwie starsi powinni „jak oko Boże patrzeć na siebie pamiętając o srogich prawach (...), które dosięgły Anania i Sappira za przy-

---

¹³⁰ И. Флеров, *О православных церковных братствах*, с. 77; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w Polsce*, s. 238.

¹³¹ АЗР, т. IV, Санкт-Петербург 1853, с. 54.

¹³² АВАК, т. XXXIII, Вильно 1908, нр. 108, с. 137-139; A. Mironowicz, *Bractwo Objawienia Pańskiego w Bielsku Podlaskim*, Bielsk Podlaski 1994, s. 42, 43.

właszczenie sobie części pieniędzy, za co byli strasznie ukarani”. Słowem wszystko, co dotyczy dobra bliźnich, powinno być nieustannym przedmiotem troski braci i przedmiotem stałych rozważań brackich spotkań¹³³. „Jeżeli by któryś z braci z dopuszczenia bożego, a nie z własnej woli i niezaradności zubożał, unicestwił się i popadł jakiemuś nieszczęściu i napaści, wtedy wszyscy bracia, jak pieniądźmi brackimi, tak i sami od siebie, zobowiązani są jemu pomóc: i we wszystkim pomóc, i w chorobie jego doglądać i o duszy jego troszczyć się, okazywać miłość do brata swego, za jego życia i po śmierci. Ci, którzy pozostają w dobrym stanie i są bogaci, nie powinni czynić więcej, ale tylko zubożałym pomagać i pieniądze brackie wykorzystywać wzajemnie bez żadnej lichwy”¹³⁴.

Bractwa miały również obowiązek udzielania pomocy materialnej swym zubożałym członkom. W takich przypadkach zapewniano im opiekę w czasie choroby, chrześcijański pogrzeb oraz opiekę nad wdowami i sierotami. Urządzanie pogrzebu chrześcijańskiego obowiązywało braci w stosunku do „obcych zmarłych na ulicy z mrozu, głodu, jak się często trafia”. Obowiązkowo wszyscy zjednoczeni w bractwie uczestniczyli w pogrzebie jednego z nich. Członkowie bractwa mogli też odprowadzić zmarłego do grobu „brata nie wpisanego parafialnego albo też z innej parafii” na prośbę krewnych, ale „za pewną umówioną nagrodą”, która miałaby być przeznaczona na koszty pogrzebów, świec i inne potrzeby brackie¹³⁵. W statucie bractwa mohylewskiego

---

¹³³ *Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*, т. I, Киевъ 1848, с. 45.

¹³⁴ И. Флеров, *О православных церковных братствах*, с. 77; А. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 73-74.

¹³⁵ С. Т. Голубев, *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники (Опыт церковно-исторического исследования)*, т. I, Киев 1883, нр. 36, арт. 6, 9, 12, 13, 16, 18-21; L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, s. 834-835.

odwoływano się do chrześcijańskiej tradycji udzielenia ostatniej posługi zmarłemu. „Jeżeli na kogoś z wpisanych braci biednych Pan Bóg ześle na niego śmierć i nie zostawi mu majątku, za który mógłby być pochowany, wtedy cała wspólnota powinna zorganizować pogrzeb na koszt brackiej tacy, według zwyczaju chrześcijańskiego, tak jak dyktuje ich dobra wola i pobożność”¹³⁶. Z tego statutu wynika, że na pogrzeb zmarłego członka bractwa powinni być wszyscy – bogaci i biedni. Pozostawiając swe obowiązki, członkowie bractwa musieli prowadzić ciało zmarłego, a podczas świętej liturgii stać przy zmarłym z zapalonymi świecami. Za spokój duszy zmarłego odprawiała się zwykle liturgia święta, przygotowywano koliwo¹³⁷, a po zakończeniu nabożeństwa ubogim rozdawane były datki z tacy brackiej. Jeżeli ktoś nie brał udziału w pogrzebie zmarłego brata, to traktowano ten fakt jako niewywiązywanie się z obowiązku udzielenia ostatniej posługi i zobowiązywano taką osobę do wpłacenia do kasy brackiej odpowiedniej sumy.

Do wyrażania miłości wobec bliźniego bractwa zobowiązane były nie tylko względem wyznawców własnej wiary, ale również wobec ludzi innych wyznań. Na podstawie statutów brackich można określić, kiedy taka szeroka akcja charytatywna była prowadzona. Najczęściej pomoc chorym i zubożałym, bez względu na wyznanie, odbywała się w okresie świąt Narodzenia Chrystusa i Wielkanocy¹³⁸. W mohylewskim bractwie św. Mikołaja pomoc biednym ofiarowana była w dzień patrona

---

¹³⁶ Statut bractwa mohylewskiego, „Журнал Министерства народного просвещения”, Москва 1848, ч. LVIII, март, с. 269.

¹³⁷ Koliwo – gotowana pszenica, przyprawiana miodem i udekorowana rodzynkami, migdałami, suszonymi śliwkami, przynoszona do ołtarza w określone święta celem pobłogosławienia pokarmów. A. Znosko, *Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej*, Warszawa 1983, s. 152.

¹³⁸ „Журнал Министерства народного просвещения”, Москва 1848, ч. LVIII, март, с. 283.

świętyni i święt Ścięcia Głowy św. Jana Chrzciciela i św. Dymitra. We wspomnianym wyżej przywileju bractwa mohylewskiego z 1597 roku dodano, że dwa razy do roku rozdawać się będzie prezenty w szpitalach, więzieniach i „ubogim na ulicy”¹³⁹. Bractwo łuckie taką akcję przeprowadzało w rocznicę poświęcenia brackiej cerkwi¹⁴⁰.

***

Kościół prawosławny w istotny sposób wpływał na religijność i obyczaje mieszkańców całej Rzeczypospolitej. Głęboko przesiąknięta wartościami religijnymi kultura bizantyjska na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej miała oparcie w ruchu monastycznym. Monastery były nie tylko ośrodkami życia kontemplacyjnego, ale też centrami duchowymi i kulturalnymi Cerkwi prawosławnej. Wschodnie życie monastyczne silnie oddziaływało na religijność społeczeństwa polskiego. Szczególnie widzimy to w rozwoju kultu cudownych ikon. Najlepszym tego wyrazem jest kult ikony Matki Boskiej Częstochowskiej. Sztuka cerkiewna wywarła duży wpływ na budownictwo sakralne w Polsce. Kaplica Trójcy Świętej na zamku lubelskim z bizantyjskimi freskami stanowi syntezę kultur bizantyjsko-ruskiej i łacińskiej. Podobne syntezy kultur znajdujemy w wystroju cerkwi w Sutkowicach na Wołyniu i w soborze Zwiastowania NMP w Supraślu. Poprzez Kościół prawosławny upowszechniła się na ziemiach ruskich kultura bizantyjska¹⁴¹.

---

¹³⁹ Ф. А. Жудро, *История Могилевского Богоявленского братства*, Могилев 1890; „Могилевские Епархиальные Ведомости”, 1889, nr. 34-35, s. 534.

¹⁴⁰ „Могилевские Епархиальные Ведомости”, 1889, nr. 35, s. VI; *Памятники, изданные издаваемой Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*, т. I, s. 51; A. Mironowicz, *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej*, s. 75.

¹⁴¹ A. Różycka-Bryzek, *Sztuka w Polsce piastowskiej a Bizancjum i Ruś*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. II, red. St. Stępień, Przemyśl 1994, s. 295-306; też,

Wiek XVI przyniósł istotne przemiany w życiu religijnym społeczeństwa ruskiego. Tradycyjna, słabo podparta dogmatycznie religijność spotkała się z dynamicznie rozwijającymi się nurtami protestanckimi i potrydenckim Kościołem rzymskokatolickim. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na postawy wiernych było zeświecczenie i zmaterializowanie wyższego duchowieństwa. W rezultacie jedynie część duchowieństwa, przeważnie zakonnego, była przygotowana do obrony dogmatów i głębokich dysput teologicznych. Pozycja duchowieństwa często była osłabiana poprzez postawę ktitorów, którzy ingerując w sprawy życia wewnętrznego Kościoła prawosławnego podważali jego prestiż. Nowym zjawiskiem w życiu religijnym było pojawienie się zbiorowego patronatu w postaci bractw cerkiewnych i zaangażowanie się świeckich w reformowanie Kościoła. Wobec zagrożenia ze strony nowych nurtów religijnych, począwszy od lat siedemdziesiątych XVI wieku próbowano dotrzeć do najszerzych warstw społeczeństwa ruskiego. Temu celowi służyło zakładanie drukarni, szpitali, przytułków i szkół. Rozwijano również katechezę poprzez utwory polemiczne, kazania i posłania. W ten sposób próbowano wpłynąć na postawę elit społeczności ruskiej w celu zatrzymania ich przy prawosławiu. Występującemu zjawisku przechodzenia elit z „wiary greckiej” do innych konfesji towarzyszył równoczesny wzrost świadomości wyznaniowej ludności prawosławnej. W rezultacie ogromnego wysiłku reformatorskiego, podejmowanego głównie przez bractwa cerkiewne, nastąpiła wyraźna zmiana w życiu religijnym. Wzrosła wiedza religijna wśród elit społeczności ruskiej. Pod wpływem Kościoła łacińskiego i wyznań

Bizantyjsko-ruskie malowidła w Polsce wczesnojagiellońskiej: problem przystosowań na gruncie kultury łacińskiej, tamże, s. 307-326; A. Mironowicz, *Kultura prawosławna w dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Rzeczpospolita wielu wyznań*, red. A. Kaźmierczyk, A. Link-Lenczowski, M. Markiewicz i K. Matwijowski, Kraków 2004, s. 409-436; tenże, *Kultura prawosławna na ziemiach polskich za panowania Jagiellonów*, s. 467-479.

reformowanych zmieniała się częściowo religijność, przyjmując z czasem formę demonstracyjną. Aktywny udział w pracy na rzecz Cerkwi stał się obowiązkiem elit prawosławnych. Wyrazem tego zjawiska były liczne fundacje i zapisy możnych prawosławnych na rzecz cerkwi oraz zaangażowanie w obronie praw swego Kościoła.

Powszechny wzrost religijności uwidaczniał się w uroczystościach cerkiewnych i życiu publicznym. Wzrastało znaczenie miejsc pielgrzymkowych i rola sanktuariów w życiu Cerkwi. Właściwie każdy większy ośrodek zakonny miał swoją cudowną ikonę bądź relikwie świętych przyciągające pątników. Pielgrzymowanie do ośrodków kultowych i donacje na ich rzecz stały się praktyką religijną wszystkich stanów społeczeństwa. Pielgrzymki przybrały charakter masowy i cykliczny. Szczególny rodzaj pobożności wiąże się z rozwojem kultu cudownych ikon Matki Bożej. W XVI wieku popularny był kult ikony kijowskiej, włodzimierskiej, smoleńskiej, korsuńskiej, kupiatyckiej, żyrowickiej, supraskiej i ostrobramskiej¹⁴². Liczne kanonizacje, np.

---

¹⁴² Л. Харошка, *Культ Богородицы на Белоруси*, „Божим шляхам”, R. VIII, Рагуз 1954, №№ 58-62; Л. А. Корнилова, *Страницы Белорусской мариологии: Жировицкая, Бельничская и Остробрамская иконы Богоматери*, [В:] *Сборник Калужского художественного музея*, вып. 1, ч. 1, Калуга 1993, с. 30-33; Н. Гальберг, *Пространный месяцеслов русских святых и краткие сведения о чудотворных иконах Божией Матери*, Jordanville 1951; С. Снеессорева, *Земная жизнь Пресвятой Богородицы и описание святых чудотворных Ее икон*, Ярославль 1998; А. Яскевіч, *Спрадвечная ахоўніца Беларусі*, Мінск 2001; Г. Сагановіч, *Мілітарныя абрысы культуры Божай Маці Жыровіцкай у XVII ст. (Military aspects of the Cult of Lady of Žyrovіčy in 17th century)*, „Беларускі Гістарычны Агляд”, т. XXV (2018), с. 33-56; А. Mironowicz, *Kult ikon Matki Bożej na Białorusi*, „Białostocki Przegląd Kresowy”, т. V, red. J. F. Nosowicz, Białystok 1996, s. 137-141; tenże, *Jozafat Dubieniecki – Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Rocznik Teologiczny”, R. XXXIII, z. 1, Warszawa 1991, s. 195-215; G. Łużnickij, *Słownik Czudotwornich Bohorodzicznych ikon Ukraini*, „In trepido Pastori”, Rim 1984, s. 153-188.

Elizeusza – przełożonego klasztoru ławryszewskiego (1514) czy Awrama i Efrema Smoleńskich (1547-1549) miały wzmocnić przekonanie o szczególnym umiłowaniu przez Boga narodu ruskiego¹⁴³. Kult cudownych ikon i relikwii świętych był stałym elementem pobożności wiernych Kościoła prawosławnego.

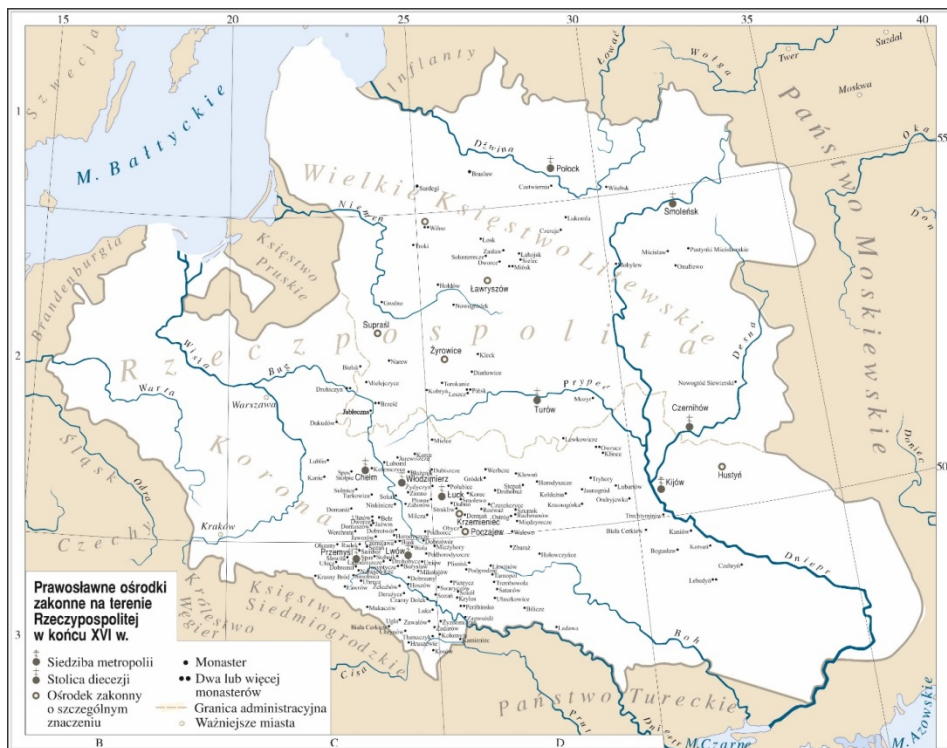
Ukazany obraz prawosławia w Rzeczypospolitej w latach panowania dwóch ostatnich Jagiellonów pozwala zweryfikować panującą w historiografii opinię o całkowitym upadku Kościoła wschodniego. Cerkiew prawosławna nie miała swego soboru trydenckiego, ale powstaje pytanie czy tego typu reform potrzebowała. Problematyka reform cerkiewnych była dyskutowana na soborach lokalnych, a ruch odnowy był inspirowany przez środowiska zakonne, świątłych możnowładców i bractwa cerkiewne. Rozwój życia monastycznego, powstanie nowych szkół i drukarni pracujących na potrzeby Kościoła wschodniego, zniesienie prawnych ograniczeń wobec prawosławnych oraz zakończenie procesu kształtowania się struktury cerkiewnej wskazuje na pozytywne tendencje w życiu Cerkwi prawosławnej w latach panowania Zygmunta Augusta.

---

¹⁴³ E. E. Голубинский, *История канонизации святых в Русской Церкви*, Москва 1903, c. 213-217; A. Mironowicz, *Święci w Kościele prawosławnym na Białorusi*, [w:] *Wilno i kresy północno-wschodnie*, t. I, *Historia i ludzkie losy*, red. E. Feliksiak i A. Mironowicz, Białystok 1996, s. 75-94; tenże, *500-letnia rocznica kanonizacji św. Elizeusza Ławryszewskiego na soborze w Wilnie w 1514 roku*, s. 37-42.

II. Uwagi do publikowanego źródła *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*

Wypisy z Metryki Litewskiej zatytułowane *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim* znajdują się w wielu archiwach i bibliotekach krajowych i zagranicznych. Kilka z nich przechowywane są w Archiwum Petersburskiego Oddziału Instytutu Historii Akademii Nauk Rosji w Petersburgu (*Архив Санкт-Петербургского института истории Российской Академии Наук в Санкт-Петербурге*). W kolekcji Pawła Dobrochotowa (кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 1-52) znajdują się nieznane XVIII – wieczne rejestry i wypisy dokumentów z czasów panowania Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyka, Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Stefana Batorego, Zygmunta III Wazy i Władysława IV. Niektóre z nich zostały wydane drukiem¹⁴⁴. Do lat panowania Zygmunta Augusta wydano kilkanaście tomów z ksiąg Metryki

---

¹⁴⁴ A. Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, część I: *Lata panowania Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyka*, Białystok 2016, ss. 120; tenże, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, część II: *Lata panowania Zygmunta Starego*, Białystok 2017, ss. 170; tenże, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, Białystok 2016, nr 46, s. 193-220.

Litewskiej, w których znalazły się niektóre dokumenty przywoływane również w wypisach¹⁴⁵.

---

¹⁴⁵ **Księgi wpisów:** Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 1 (1380-1584). *Užrašymų knyga 1* = Литовская Метрика: книга записей 1, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, 207 p.; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 567: (1567-1571); *Surašymų knyga 10*, parengė A. Baliulis, Vilnius: Versus aureus, 2006, 72 p.; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*. Кніга запісаў 28, Падрыхтоўка тэкстаў да друку і навуковы апарат: В. С. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск 2000; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 32 (1548-1549). *Užrašymų knyga 32*, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė, Vilnius: LII leidykla, 2012, 164 p.; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 37 (1552-1561); *Užrašymų knyga 37*, Lithuanian Metrica: Book No. 37 Book of Inscriptions 37, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, 632 p.; *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 42 (1556-1562)*. Кніга запісаў 42 (копія канца XVI ст.), падрыхтоўка В. С. Мянжынскі, Мінск 2015; *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 43 (1523-1560)*. Кніга запісаў 43 (копія канца XVI ст.), падрыхтоўка В. С. Мянжынскі, Мінск 2003; *Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 44 (1559-1566)*, Кніга запісаў 44, падрыхтаваў А. І. Груша, Мінск 2001; *Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 46 (1562-1565)*, Кніга запісаў 46 (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Менск 2006; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 49 (1566-1572). *Užrašymų knyga 49*, Lithuanian Metrica: Book No. 49 (1566-1572). Book of Inscriptions 49, Литовская Метрика. Книга 49 (1566-1572). Книга записей 49. Parengė Eglė Deveikytė. Vilnius: LII leidykla, 2014. XVI, 180 p.; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 51 (1566-1574). *Užrašymų knyga 51* = Литовская Метрика: книга записей 51, parengė A. Baliulis, A. Ragauskas ir R. Ragauskienė, Vilnius: Žara, 2000, 486 p.; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 52 (1569-1570). *Užrašymų knyga 52* = Литовская Метрика: книга записей 52, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius: Žara, 2004, 224 p.; **Księgi spraw publicznych:** Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 530 (1566-1572). *Viešųjų reikalų knyga 8* = Литовская Метрика: книга публичных дел 8, parengė D. Baronas ir L. Jovaiša, Vilnius: Žara, 1999, 116 p.; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 531 (1567-1569), *Viešųjų reikalų knyga 9* = Литовская Метрика: книга публичных дел 9, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius: Žara, 2001, 279, [1] p.; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 532 (1569-1571), *Viešųjų reikalų knyga 10* = Литовская Метрика: книга публичных дел 10, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius: Žara, 2001, 155, [1] p.; Lietuvos Metrika: Knyga

Wypisy dokonano z ksiąg Metryki Litewskiej przed 1747 rokiem, kiedy znajdowały się one w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie lub Warszawie¹⁴⁶, albowiem zachowały one numeracje z tam-

---

Nr. 564 (1553-1567), *Viešųjų reikalų knyga 7* = Литовская Метрика: книга публичных дел 7, parengė A. Baliulis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996, 205 p; **Księgi spraw sądowych**: Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 225 [6]] (1528-1547). *6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė A. Bumblauskas, S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius, Vilnius 1995; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 249 [35]] (1554-1568). *35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Viskantaitė-Saviščenienė, I. Valikonytė, Vilnius 2018; Lietuvos Metrika [Knyga Nr. 264 [50]] (1565-1566), *50-oji 47-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius 2014; Lietuvos Metrika: [Knyga Nr. 254 [40]] (1559-1563), *40-oji 47-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija)*, parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius 2015.

¹⁴⁶ Księgi Metryki Litewskiej do 1511 roku były przechowywane na Zamku Trockim, a następnie zostały przeniesione do Wilna. Za przechowanie Metryki Litewskiej odpowiedzialny był kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po utracie wielu woluminów Metryki Litewskiej i połączeniu niektórych z nich z Metryką Koronną kanclerz litewski Lew Sapieha polecił wykonanie ich kopii. Prace nad przekopowaniem dokumentów trwały w latach 1594-1607. Skopiowane księgi zostały zinwentaryzowane i przeniesione do nowego budynku w Wilnie. Oryginalne księgi pozostały w wileńskim Zamku Dolnym. Znaczna część ksiąg Metryki Litewskiej zaginęła podczas wojny z Moskwą i Szwecją w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVII wieku. W latach czterdziestych XVIII wieku Metryka Litewska została przetransportowana do Warszawy. W Warszawie powołano komisję do uporządkowania zbiorów, której pracownicy (Jan Chrapowicki i Jan Szadurski) w latach 1747-1751 sporządzili sumariusz, zawierający krótkie streszczenia ksiąg Metryki Litewskiej. Zostały one zapisane alfabetem łacińskim w języku polskim lub ruskim, w zależności od języka dokumentu. Sumariusze opracowano na podstawie regestów znajdujących w oryginalnych księgach, które pełniły tam funkcję skorowidzów. Układ regestów w sumariuszu jest alfabetyczny lub zgodny z kolejnością wpisów w odniesieniu do treści tomów oryginalnej Metryki. Kolejność rejestrowanych tomów odzwierciedla układ nadany księgom w Warszawie podczas porządkowania Metryki Litewskiej. Księgi w Warszawie zostały oprawione i skatalogowane według nowej numeracji. Zgodnie z edyktem królewskim z 1793 roku księgi powróciły do Wilna, a po 1795

tego okresu, to jest przed wywozem ich do Petersburga. Wypisy zawierają starą numerację ksiąg i dokumentów oraz pierwotne brzmienie ich tytułów. Numery dokumentów zostały wstawione zgodnie z numerami kart, na których wpisano ten akt w Księdze Metryki Litewskiej. Z tego powodu niektóre zapisy mają tę samą numerację, albowiem znajdo-

---

roku wolumina Metryki Litewskiej zostały przeniesione do Petersburga. Rosja w 1799 roku ofiarowała niektóre egzemplarze ksiąg Metryki Litewskiej Prusom, a te z kolei przekazały je Księstwu Warszawskiemu w 1807 roku. Księgi pozostałe, stanowiące większość ocalałego zbioru, przeniesiono do Moskwy. Do dziś zachowało się około 600 ksiąg Metryki Litewskiej, które znajdują się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie (Российский государственный архив древних актов). W Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie pozostała część serii polskiej transkrypcji oryginalnych ksiąg oraz Sumariusz Metryki Litewskiej za lata 1474-1751 pozyskany na mocy postanowień traktatu ryskiego z 1921 roku. Por.: W. Krawczuk, *Метрыка Коронна і Метрыка Літэўска*, [w:] *Дыпламатыка старопольска*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 189-212; W. Chorążyczewski, *Кancelarie centralne państwa w XIV-XVIII wieku*, [w:] *Дыпламатыка старопольска*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 145-188; Z. Kiaupa, *The Lithuanian Metrica and the Lithuanian Nobility at the End of the Eighteenth Century*, in *Lithuanian Historical Studies*, Vilnius 1996; *The Lithuanian Institute of History. News of Lithuanian Metrica*, vol. 1-7, Vilnius 1996-2003; St. Ptaszycki, *The Lithuanian Metrica in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania*, Cambridge 1984; tenże, *Sumariusz i inwentarze Metryki Litewskiej*, „Archeion”, t. VIII, 1930, s. 38-44; P. Kennedy Grimsted, *The „Lithuanian Metrica” in Moscow and Warsaw*, Cambridge 1984; M. Sędek, *Sumariusz Metryki Litewskiej*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie*, red. T. Zielińska, Warszawa 1992, s. 39-40; I. Sułkowska-Kurasiowa, *Метрыка Літэўска*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, t. I, Warszawa 1975, s. 88-81; Л. Абецдарскі, *У святле неабвержных фактаў*, Мінск 1969; С. П. Самуэль, *Літоўская метрыка*, „Беларуская Савецкая Энцыклапедыя” у 12 т., т. VI, Мінск 1972; Дз. Караў, *Архіўная спадчына Вялікага Княства Літоўскага і беларускія архівы ў канцы XVIII – пачатку XX ст.*, „Спадчына”, № 1, Мінск 1996; Г. Галенчанка, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, „Энцыклапедыя гісторыі Беларусі” у 6 томах, т. V, Мінск 1999.

wały się one na tej samej stronie. Autorzy wypisów z XVIII wieku zachowali dawne sygnatury, albowiem korzystali z oryginałów ksiąg Metryki Litewskiej z Wilna lub ich warszawskich kopi. Wypisy z ksiąg Metryki Litewskiej mogły być wykonane albo w Wilnie na początku lat czterdziestych XVIII wieku albo – co jest bardziej prawdopodobne – w Warszawie w latach 1747-1760, kiedy sporządzono kopie Metryki Litewskiej przed ponownym przewiezieniem oryginałów do Wilna w 1793 roku. Wypisy na pewno zostały dokonane przed wywiezieniem ksiąg Metryki Litewskiej do Petersburga po III rozbiórce Rzeczypospolitej.

Zaprezentowane wypisy dokonane w XVIII wieku z ksiąg Metryki Litewskiej, odnoszące się do lat panowania Zygmunta Augusta, znajdujące się na kartach 6-7v, 9-10, 11v-20, 21-21v, 24-24v i 28-29v źródła, pochodzą z *Ksiąg Wpisów (Spisów)* tejże Metryki o numerach 28¹⁴⁷, 32¹⁴⁸, 37¹⁴⁹, 43¹⁵⁰, 49¹⁵¹, 52¹⁵² i *Ksiąg Spraw Publicznych* o numerach 532

---

¹⁴⁷ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie – Российский государственный архив древних актов (dalej – РГАДА), ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 28. Por.: В. Мянжынскі, *Уводзіны*, [в:] *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*. Кніга запісаў 28, падрыхтоўка тэкстаў да друку і навуковы апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск 2000, s. 5-11.

¹⁴⁸ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 32. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 32/50 pod tytułem „1548-1549. Metryka królowej Bony: daniny, dekrety i listy potoczne. Przepisana 1597 r.”. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санкт-Петербург 1887, s. 85. Księga ta, opracowana przez Andria Blanutsa, Dymytra Waszczuka, Dariusa Antanavičiusa i Eglė Deveikytė została wydana drukiem w Wilnie w 2012 r. Por.: Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 32 (1548-1549). *Užrašymų knyga 32*, parengė A. Blanuts, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė. Vilnius 2012. Wydana księga jest kopią wykonanej w końcu XVI wieku. Orginał księgi o pierwotnym tytule „30 Metryka królowej Bony dekretów i listów potocznych od roku 1548 do roku 1549, karta naprzód wypadła i druga na ostatku“ został zagubiony w połowie XVII wieku.

[10]¹⁵³, 564 [7]¹⁵⁴, *Księgi spraw sądowych* o numerach 225 [6]¹⁵⁵, 234 [19]¹⁵⁶, 249 [35]¹⁵⁷, 251 [37]¹⁵⁸, 254 [40]¹⁵⁹, 264 [50]¹⁶⁰.

Szerzej por.: A. Blanuts, D. Vashchuk, *Ivadas*, Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. V-VI.

¹⁴⁹ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 37. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 76 pod tytułem „Księgi różnych spraw za panowania tegoż króla przywilejów, listów, dekretów od roku 1552 do roku 1562”. С. А. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 85.

¹⁵⁰ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 43. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 43. С. А. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 87. Księga ta, opracowana przez Walerego Mjażynskiego, została wydana drukiem w Mińsku w 2003 r. Por.: *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 43 (1523-1560)*. Кніга запісаў 43, Падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск 2003.

¹⁵¹ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 49. W rejestrze S. Ptaszyckiego wpisana jest do katalogu pod numerem 117, por.: С. А. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санкт-Петербург 1887, s. 87. Szerzej por.: E. Deveikytė, *Ivadas*, Lietuvos Metrika: knyga Nr. 49 (1566-1572). *Užrašymų knyga* 49. [Lithuanian Metrica: Book No. 49 (1566-1572). Book of Inscriptions 49 = Литовская Метрика. Книга № 49 (1566-1572). Книга записей 49], parengė E. Deveikytė, Vilnius: LII leidykla, 2014, s. V-IX.

¹⁵² Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 52. W rejestrze S. Ptaszyckiego wpisana jest do katalogu pod numerem 52, por.: С. А. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 88. Szerzej por.: *Partarmė*, Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 52 (1569-1570). *Užrašymų knyga* 52 = Литовская Метрика: книга записей 52, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius: Žara, 2004, s. 5-6.

¹⁵³ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 532. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 10 *Ksiąg spraw publicznych*. С. А. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 85. W XVIII

---

wieku rejestr wykonany w języku ruskim został przepisany literami łacińskimi. Dokumenty w księdze, tak jak i w rejestrze, znajdowały się w porządku chronologicznym. Księga ta została wydana drukiem w Wilnie w 2001 r. Por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 532 (1569-1571). *Viešųjų reikalų knyga 10*, parengė Lina Anužytė, Algirdas Baliulis, Vilnius 2001.

¹⁵⁴ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 564. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 7 *Ksiąg spraw publicznych*. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 162. Dokumenty w księdze, tak jak i w rejestrze, znajdowały się w porządku chronologicznym. Księga ta została wydana drukiem w Wilnie w 1996 r. ze wstępem Algirdasa Baliulisa. Por.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 564 (1553-1567). *Viešųjų reikalų knyga 7* = Литовская Метрика: книга публичных дел 7, parengė A. Baliulis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996.

¹⁵⁵ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 225. Dokumenty w księdze, tak jak i w rejestrze, znajdowały się w porządku chronologicznym. Księga ta została wydana drukiem w Wilnie w 1995 r. z obszernym wstępem od redaktorów wydania, por.: Lietuvos Metrika. [Knyga Nr. 225 [6]] (1528-1547). *6-oji Teismų bylių knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė A. Bumblauskas, S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius, Vilnius 1995, s. IX-CXLX.

¹⁵⁶ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 234. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 63 *Ksiąg spraw sądowych*. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 115. Dokumenty w księdze, tak jak i w rejestrze, znajdowały się w porządku chronologicznym. Księga ta została wydana drukiem w Wilnie w 1996 r. ze wstępem Algirdasa Baliulisa. Por.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 19 [63] (1546-1548). *19-oji Teismų bylių knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščenienė, L. Steponavičienė, Vilnius 2009, s. IX-XXV.

¹⁵⁷ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 249. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 35/85. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 116. Księga z oryginału została przepisana w 1623 r. pod tytułem *Ksiąg spraw sądowych i innych rożnych protestacji, opowiadania, zeznania od roku 1554 do roku 1568*. Księga ta została wydana drukiem

W *Księdze Wpisów* znalazły się listy o różnej treści, przywileje na budynki, stanowiska, majątki ziemskie, na dzierżawy, przywileje na ziemię, godności i stanowiska, dekrety w sprawie opieki nad dziećmi, mienie ruchome i nieruchome, opowiadania, zeznania w różnych sprawach. Z lat panowania Zygmunta Augusta do tej pory opublikowano *Księgi Wpisów* Metryki Litewskiej o numerach: 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 19, 20, 22, 25, 28, 30, 43¹⁶¹.

---

w Wilnie w 2018 r. ze wstępem Ireny Valikonytė, Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 294 [35] (1554-1568), *35-oji Teismų bylą knyga (XVI a. pradžios kopija)*, parengė S. Viskantaitė-Saviščenienė, I. Valikonytė, Vilnius 2018, s. IX-XXII.

¹⁵⁸ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 251. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 37/81. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 85. Księga ta, opracowana przez Darius Baronas, została wydana drukiem w Wilnie w 2011 r. Por.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 37 (1552-1561); *Užrašymų knyga 37*, [Lithuanian Metrica: Book No. 37. Book of Inscriptions 37], parengė D. Baronas, Vilnius 2011. Por.: tamże, s. IX-XXIII.

¹⁵⁹ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 254. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 40/95 *Ksiąg spraw sądowych*. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 374. Księga z oryginału została przepisana w 1623 r. pod tytułem *Метрыка справ sądowych od roku 1558 do roku 1563*, Por. I. Valikonytė, *Įvadas*, „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), *40-oji Teismų bylą knyga (XVII a. pradžios kopija)*, parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius 2015, s. IX, XXV, XXVIII.

¹⁶⁰ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie, РГАДА, ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 264. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 50 *Ksiąg spraw sądowych*. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, s. 118. Lietuvos Metrika, Knyga Nr. 264 [50] (1565-1566), *50-oji 47-oji Teismų bylą knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius 2014, s. IX-XXVI.

¹⁶¹ Niektóre dokumenty wydobyte z Metryki Litewskiej zostały wydane drukiem, por.: *Литовская Метрика*, отдел 1, ч. 1: *Книги записей*, т. I, [в:] *Русская историческая библиотека*, т. XXVII, Санкт-Петербург 1910, стлб. 1-172; *Документы*

Wypisy z *Ksiąg spraw sądowych* zawierają protokoły i postanowienia sądowe rozstrzygane przez Zygmunta Augusta, odroczenia sądowe, porozumienia (ugody) między bojarami bez decyzji sądowych,

---

Московского архива Министерства юстиции, сост. М. В. Довнар-Запольский, т. I, Москва 1897, s. 1-62; *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею*, т. I: (1340-1506), Санкт-Петербург 1846; *Акты Литовской Метрики*, собраны Ф. И. Леонтовичем, т. I, вып. 2: (1499-1507), Варшава 1897; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 1 (1380-1584): *Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius 1998; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 4 (1496-1506): *Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius 2004; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 5 (1427-1506): *Užrašymų knyga 5*, parengė E. Banionis, Vilnius 1993; „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 6 (1494-1506): *Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius 2007; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 8 (1499-1514): *Užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995; *Метрыка Литевская. Кsięга wpisów*, Nr. 9, Księga – kontynuacja (1508-1518), wyd. K. Pietkiewicz, Vilnius 2002 [2004]; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 9 (1511-1518): *Užrašymų knyga 9*, parengė K. Pietkiewicz, Vilnius, 2002; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 10 (1440-1523): *Užrašymų knyga 10*, parengė E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius 1997; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 11 (1518-1523): *Užrašymų knyga 11*, parengė A. Dubonis, Vilnius 1997; Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522-1529): *Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius 2001; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 14 (1524-1529): *Užrašymų knyga 14*, parengė D. Antanavičius ir L. Karalius, Vilnius 2008; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 15 (1528-1538): *Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius 2002; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 19 (1535-1537): *Užrašymų knyga 19*, parengė D. Vilimas, Vilnius 2009; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 20 (1536-1539): *Užrašymų knyga 20*, parengė R. Ragauskienė, D. Antanavičius, Vilnius 2009; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 22 (1547): *Užrašymų knyga 22*, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius 2010; Lietuvos Metrika: Knyga Nr. 25 (1387-1546): *Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius 1998; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 28 (1522-1552). *Кніга запісаў № 28* (копія канца XVI ст.), падрыхт. В. С. Мянжынскі, Мінск 2000; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.). *Кніга запісаў № 30* (копія канца XVI ст.), падрыхт. В. С. Мянжынскі, Мінск 2008; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 43 (1523-1560 гг.). *Кніга запісаў № 43* (копія канца XVI ст.), падрыхт. В. С. Мянжынскі, Мінск 2003.

zeznania i relacje. Obok akt związanych z procesami sądowymi znajdują się w tych księgach zapisy związanych ze sprzedażą dokumentów, sygnetów i pieczęci. Struktury tych ksiąg były ułożone w układzie chronologicznym i obejmowały całość terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego. Z okresu panowania ostatniego z Jagiellonów opublikowano kilka *Ksiąg Spraw Sądowych* Metryki Litewskiej o numerach 224, 225, 227, 229, 230, 231, 234, 249¹⁶².

Księgi Spraw Publicznych Metryki Litewskiej zawierają dokumenty o wielorakiej tematyce – dotyczącej spraw wojskowych, sejmowych czy konkretnej prowincji (np. inflanckiej) oraz zawierające dokumenty i korespondencję dotyczącą polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. *Księgi Spraw Publicznych* Metryki Litewskiej z lat panowania

---

¹⁶² Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 224 [4]] (1522-1530). *4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, G. Kirkienė, E. Gudavičius, J. Karpovičienė, S. Viskantaitė, Vilnius 1997; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 225 [6]] (1528-1547). *6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė A. Bumblauskas, S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius, Vilnius 1995; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 227 [8]] (1533-1535). *8-oji Teismų Bylų Knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius 1999; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 229 [10]] (1540-1541). *10-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaite-Saviščvienė, Vilnius 2003; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 230 [11]] (1542 m.). *11-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė, L. Steponavičienė, Vilnius 2001; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 231 [12]] (1540-1543). *12-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, S. Viskantaite-Saviščvienė, L. Steponavičienė, Vilnius 2007; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 234 [19]] (1546-1548). *19-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščvienė, L. Steponavičienė, Vilnius 2009; Lietuvos Metrika, [Knyga Nr. 249 [35]] (1554-1568). *35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, parengė S. Viskantaitė-Saviščvienė, I. Valikonytė, Vilnius 2018.

Zygmunta Augusta zostały częściowe opublikowane w numerach 523, 560, 561¹⁶³.

Wypisy z Metryki Litewskiej zatytułowane *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim* zostały wykonane prawdopodobnie na zamówienie władz cerkiewnych lub przez archiwistów (plenipotentów) rodu Sanguszków, albowiem do nich bezpośrednio odnosi się największa liczba dokumentów. Źródło to zawiera, oprócz znanych wpisów, wiele nowych dokumentów, które zostały pominięte w dotychczasowych opisach i wydaniach Metryki Litewskiej. Najliczniejsze wypisy z Metryki znajdują się w zbiorach Komisji Archeograficznej przechowywanych w Archiwum Petersburskiego Oddziału Instytutu Historii Akademii Nauk Rosji oraz w Oddziale Polskich Rękopisów znajdujących się w Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Petersburgu¹⁶⁴.

Księgi Metryki Litewskiej z lat panowania dwóch ostatnich Jagiellonów są stosunkowo dobrze rozpoznane przez badaczy¹⁶⁵. Z tego

---

¹⁶³ *Пераніс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 523, Кніга публічных спраў 1*, падрыхтавалі да друку А. І. Груша, М. Ф. Спірыдонаў, М. А. Вайтовіч, Мінск 2003; Lietuvos Metrika: Knuga Nr. 523 (1528): *Viešųjų reikalų knyga 1*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius 2006; *Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 560 (1542), Кніга публічных спраў 3*, (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў А. Дзярновіч, Мінск 2007; „Литовська Метрика”, *Книга 561, Ревізії українських замків 1545 року*, підготував В. Кравченко, Київ 2005.

¹⁶⁴ A. Mironowicz, *Źródła petersburskie do dziejów Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, Białystok 2010, s. 191-196; *Обзор польских рукописей. Публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина*, „Труды Государственной Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина”, т. V (VIII), Ленинград 1958, s. 145-165.

¹⁶⁵ С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санкт-Петербург 1887; С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*:

rozpoznania wynika, że nie wszystkie dokumenty wystawione za ich rządów przez kancelarię litewską zostały wpisane do Metryki Litewskiej albo zostały wpisane do ksiąg, które nie zachowały się do naszych czasów. Część ksiąg Metryki Litewskiej została całkowicie utracona i z tego powodu każdy nieznan z ich wypis stanowi ważne źródło do dziejów Cerkwi i rodów ruskich. Wszystkie dotychczas opublikowane księgi Metryki Litewskiej pomijają bowiem wiele cennych dokumentów, częściowo znanych z innych edycji źródłowych. Można więc domniemywać, że osoby dokonujące wypisów korzystały również z nieznanym nam ksiąg Metryki Litewskiej lub bezpowrotnie utraconych woluminów.

Według ustaleń badaczy Nikołaja G. Biereżkowa i Krzysztofa Pietkiewicza, do 1538 roku wpisy do Metryki Litewskiej odbywały się na bieżąco (w układzie chronologicznym). Dopiero po tym roku starano się wpisy uporządkować i pojawiły się wówczas różne kategorie ksiąg: wpisów, spraw publicznych, spraw poselskich, skarbowych, domen

---

Книга по Требованию, Москва 2011; Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика как исторический источник*. ч. I: *О первоначальном составе книг Литовской Метрики по 1522 год*, Москва-Ленинград 1946; *The "Lithuanian Metrica" in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Including an annotated Edition of the 1887 Inventory Compiled by Stanisław Ptaszycycki*, Patricia Kennedy Grimsted with the collaboration of Irena Sułkowska-Kurasiowa, Cambridge, Massachusetts 1984; Г. Галенчанка, М. Спірыдонаў, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, [в:] *Вялікае Княства Літоўскае*. Энцыклапедыя ў 3 томах, т. II, Мінск 2005; *Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции*, кн. 21, Москва 1915, *Приложение*, s. 30-296, 325-473 (с разночтениями по 2-й книге). Публикация подготовлена Н. Г. Бережкова, С. К. Шамбина, Э. Банионис, *К вопросу о генезисе книг Литовской метрики (посл. четверть XV в.)*, [в:] *Литовская метрика. Исследования 1988 г.*, Вильнюс 1992, s. 8-45; I. Sułkowska-Kuraś, *Метрыка Литевска – charakterystyka i dzieje*, „Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym”, t. LXV (1977), s. 91-118, 360-361.

hospodarskich i sądowych¹⁶⁶. Księgi odnoszące się do lat panowania Zygmunta Starego były prowadzone przez kilkunastu pisarzy i kopia-riuszcy. Hospodarski charakter urzędu pisarskiego odcisnął się w tytu-łach urzędniczych. Tytuł pisarza hospodarskiego za panowania Zyg-munta Starego stosowano zamiennie z tytułem sekretarza i diaka. Przynajmniej od 1522 roku urząd pisarza był urzędem przysięgłym. Znani byli od 1519 roku pisarze skarbowi Matys Bernardus z Borcowa i Andrzej Fedorowicz Manowski (1530-1564). Do ksiąg Metryki Litew-skiej wpisów dokonywali pisarze wielcy litewscy: Ihnat [Ignacy] Miki-tynicz, Hrehory [Hryńko] Isajewicz Hromyka, Michajło Bohusz Boho-witynowicz, Mikołaj Michnowicz Raczkowicz, zwany Bakałarzem, Kopt' Wasylewicz, Żaden Olechnowicz, Hryszko [Hryćko] Aleksieje-wicz, Kostiuszko Fedorowicz, Iwan [Iwaszko] Semenowicz Sapięha, Szczepan Grabia, Fedko Michałowicz Światosza, Fedko Iwanowicz, Jan Filipowicz, Waško Piotrowicz, Juchno, Mitko, Boguchwał Dymitro-wicz, Sawa, Stańko, Andrzej Miłoszewicz, Andrzej Fedorowicz Ma-nowski, Bohdan Markowicz, Złocki, Andrzej Mikołajewicz, Fedor Sto-sza, Franciszek Merła, Michajło Wasylewicz Świniuski, Wawrzyniec Międzyleski, Iwan [Iwaszko] Hronostaj, Jesko Iwanowicz, Paweł Wojt-kowicz Naruszewicz, Sieńko Terechowicz, Olechno Fedorowicz Kry-wiec, Stanisław Jakubowicz Skop, Mikołaj Wieźgajłowicz, Eustachy Erazm, Andrzej Mackowicz, Jan Kunicki, Marcin Tur, Fedor Władyka, Bohdan Mackowicz Szauła, Waćław Mikołajewicz, Jan Andrzejowicz, Jan z Domanowa, Lew Patejewicz Tyszkowicz, Walerian Protasewicz Suszkowski, Benedykt Wasylewicz Protasewicz i inni¹⁶⁷.

---

¹⁶⁶ Н. Г. Бережков, *Литовская Метрика как исторический источник*, s. 8-9, 15-17; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagielloń-czyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim 2014, s. 41-42, 47.

¹⁶⁷ *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII, Spisy*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1994, s. 123-128.

Z kolei za panowania Zygmunta Augusta pisarzami wielkimi Wielkiego Księstwa Litewskiego byli: Wacław Mikołajewicz z Mejszagoły – sekretarz litewski, Jan Andrzejewicz – kurjan ruski, ksiądz Jan z Domanowa (Domanowski) – proboszcz wileński, Lew Patejewicz Tyszkowicz – diak hospodarski, ksiądz Walerian Protasewicz Suszkowski – sekretarz litewski, Marcin Tur – sekretarz litewski, Benedykt Wasylewicz Protasewicz, Hleb Jeśman – dworzanin hospodarski, Stanisław Jakubowicz Komorowski – sekretarz Zygmunta Starego, Hermohen Iwanowicz Hronostaj – syn podskarbiego litewskiego, Ostafi (Eustachy) Bohdanowicz Wołowicz – horodniczy grodzieński, marszałek hospodarski i podskarbi ziemski litewski, podkanclerzy litewski i marszałek nadworny, Piotr Michajłowicz Siemaszko – starosta łucki, Jan Szymkowicz – marszałek litewski, starosta wilkomirski i tykociński, Jan Mikołajewicz Hajko – marszałek hospodarski, koniuszy grodzieński, dzierżawca oszmiański, kasztelan brzeski, Mikołaj Pawłowicz Naruszewicz – syn sekretarza litewskiego, dzierżawcy skierstomońskiego, Michał Bohdanowicz Haraburda – pisarz wielki litewski, kasztelan miński, starosta świsłocki, Maciej Sawicki – sekretarz i pisarz królewski, kasztelan podlaski, Bazylisz Jankowicz Drewiński – sekretarz i pisarz królewski i Ławryn [Wawrzyniec] Wojna – podskarbi wielki litewski. Pisarzami włości ruskich byli z kolei Onikiej Hronostaj – dzierżawca dubicki i konewski, Stanisław Bartoszewicz – pisarz hospodarski i Iwan Iwanowicz Wołowicz – marszałek i starosta grodzieński, a pisarzami polnymi: Iwan Pawłowicz, Wojciech Stabrowski – pisarz polny inflancki i litewski, ciwun wieszwiański, Franciszek Bartoszewicz Żuk i Piotr Stabrowski – kasztelan parnawski¹⁶⁸.

Oprócz pisarzy hospodarskich czynności aktotwórcze wypełniali także kanclerze i podkanclerze litewscy. Urząd pisarza był traktowany jako urząd dworu hospodarskiego. Pisarze hospodarscy pełnili funkcje

---

¹⁶⁸ Tamże, s. 108-138

kancelaryjne i administracyjne. Byli oni przyjmowani na służbę na mocy ustnej nominacji hospodara. Pisarze byli osobiście i bezpośrednio od niego zależni. Kopista lub sporządzający akta danego wielkiego księcia nie stawał się automatycznie pisarzem jego następcy, ale musiał zostać na nowo przez władcę mianowany. Praktyką zwyczajową było przechodzenie pisarzy na służbę kolejnych władców.

Analiza publikowanych XVIII-wiecznych wypisów z Metryki Litewskiej doby wielkiego księcia litewskiego Zygmunta Augusta wskazuje, że zasadniczą kategorię stanowiły „daniny” albo „pożałowania”, czyli przywileje na władanie ziemią, prawo na korzystanie z dochodów domeny gospodarskiej, gratyfikacje i wyroki sądu. W tym ostatnim przypadku wyrok sądu był czymś w rodzaju wyroku gospodarskiego o charakterze przywileju stwierdzającego stan posiadania¹⁶⁹. Drugą kategorią były wypisy na otrzymane arendy myt, karczem oraz uzyskane godności i stanowiska. W omawianym źródle brakuje wypisów z inwentarzy czy lustracji, dokumentów skarbowych czy kwitów za zaciągnięte przez hospodara długi. Autorzy wypisów z Metryki Litewskiej ze szczególną uwagą koncentrowali się na sprawach dotyczących Cerkwi prawosławnej i stanu posiadania niektórych ruskich rodzin książęcych (Sanguszków, Ostrogskich, Zbaraskich) i bojarskich (przywilejach, zapisach, nadaniach, potwierdzeniach i rozstrzygnięciach sądowych w sprawach cerkiewnych i dóbr możnych ruskich). Sumariusze dokumentów zawierały nadania Zygmunta Augusta na rzecz poszczególnych osób, Cerkwi lub wspólnot. Przywileje były nadawane przez hospodara przeważnie na prośbę petenta.

Drugą grupę stanowiły potwierdzenia (konfirmacje) w tej samej formie co przywileje. Najczęściej było to potwierdzenie istniejącego stanu rzeczy, stanu prawnego, nadań przez poprzednich wielkich ksią-

---

¹⁶⁹ K. Pietkiewicz, *Dokument ruski w kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506)*, [w:] *Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku*, Poznań 1994, s. 65-86.

ząt litewskich i królów polskich. Za Zygmunta Augusta były to przeważnie potwierdzenia monarsze nadań wielkich ksiąząt litewskich: Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyka oraz Zygmunta Starego. Przyczyną starań o ponowny przywilej była utrata dokumentu, chęć potwierdzenia od nowego panującego stanu posiadania lub nabycie dóbr od innych osób. Ostatnią formą przywilejów były wyroki sądowe albo rozstrzygnięcia gospodarskie. Różniły się one od klasycznych przywilejów elementami formalnymi (preambułą, częścią wstępną i dekreacją stanu prawnego). Odbiorcami przywilejów i nadań były osoby indywidualne, wspólnoty religijne lub mieszkańcy poszczególnych miast lub ziem. Przywileje były więc wystawiane na rzecz kniaziów i ich małżonek (wdów), bojarów, panów i szlachty, duchowieństwa (hierarchii i kleru), obiektów sakralnych (cerkwi i monasterów), miast i ziem, dzierżawców myt i karczem, sług i ludności gospodarskiej¹⁷⁰. Zachowanie kopii metrykalnej przywilejów na posiadanie ziemi leżało w interesie odbiorcy. W przypadku utraty dokumentu Metryka Litewska pełniła rolę księgi wieczystej, do której można się było odwołać. Wystawianie dokumentu przez kancelarię gospodarską było aktem kosztownym dla odbiorcy. W tej sytuacji odbiorcy zadawali się czasami listem gospodarskim skierowanym do namiestnika włości, w której znajdowały się nadane dobra. Często odbiorcami aktów gospodarskich byli urzędnicy gospodarscy. W mniejszym stopniu adresatami wystawionych dokumentów kancelarii litewskiej byli ksiązeta i możni oraz władze miasta i mieszczaństwo¹⁷¹.

Edycja wypisów z Metryki Litewskiej jest trudna z uwagi na ich niejednorodność, niejednoznaczność kryteriów przyjętych przez osoby dokonujące wypisy z rejestrów w XVIII wieku. Nie znamy też prawdziwej intencji wykonania wypisów z ksiąg Metryki Litewskiej ani ich

---

¹⁷⁰ K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 48-49.

¹⁷¹ Tamże, s. 53.

autorów. Ich zasięg terytorialny i tematyczny był różnorodny. Można jedynie zakładać, że wypisy powstały w środowisku cerkiewnym najbardziej zainteresowanym w zachowaniu dokumentacji o posiadanych przywilejach, prawach i majątkach. Dotyczy to zwłaszcza terenów powiązanych z niektórymi rodami książęcymi (Sanguszków, Ostrogskich). Nie można w pełni ocenić stopnia rzetelności przeprowadzonych wypisów, ich dokładności i staranności wykonania.

Na podstawie już opublikowanych dokumentów możemy jedynie stwierdzić, że osoby sporządzające wypisy czynili je w uproszczonej formie, często pomijając istotne dla źródła treści np. tytułaturę i godności postaci, imiona i nazwiska, etc. Autorom wpisów wystarczyło zapisać skrótowej wersji tytułu dokumentów, z pominięciem ważnej dla ustalenia postaci godności i tytułatury. Wypisujący rejestry dokumentów nie mieli kłopotów z ustaleniem osoby, której sprawa dotyczyła. Dla ówczesnych wszystkie osoby były łatwe do identyfikacji. Taka forma tworzenia dokumentu potwierdza, że wypisy posiadały praktyczny i pomocniczy charakter. Stanowiły rodzaj przewodnika w dotarciu do źródła, to jest potrzebnych dokumentów wpisanych do ksiąg Metryki Litewskiej. Wypisy miały mieć charakter praktyczny z wyraźnym wskazaniem na miejsce zachowania dokumentu w oryginalnej wersji lub w jej kopii Metryki Litewskiej. Porównanie wypisów ze znanymi edycjami źródłowymi wskazuje na daleko idące rozbieżności powstałe w wyniku niedoskonałości ich sporządzenia, skrótowej formy i praktycznego zastosowania. Autorzy wypisów nie stosowali żadnych ujednoczeń a przepisywali taką treść zapisu, jaka była w oryginale lub sami nadawali tytułowi ostateczną formę. Problemem zasadniczym był fakt, że autorzy wypisów zamieszczonych w manuskrypcie nie stosowali jednolitej ortografii, stylistyki i interpunkcji. Zróżnicowane formy zapisów, a zwłaszcza nazw miejscowości, nazwisk i imion wskazuje na brak konsekwencji w pisowni oraz na uczestni-

czeniu przy wypisach co najmniej kilku osób. Jednocześnie należy pamiętać, że wypisy pod tytułem *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim* pochodzą z oryginalnych ksiąg Metryki Litewskiej lub ich kopii z początków XVII stulecia, gdzie dokonywali zapisów różne osoby (pisarze), stosując zróżnicowaną formę językową i stylistyczno-gramatyczną. Jako przykład można podać różnorodną formę zapisów w odniesieniu do Włodzimierza Wołyńskiego: wołodymirskoho, włodymirskoho, wołodymyrskoho, włodymyrskoho, włodymierskoho itp. Z kolei autorzy wypisów wprowadzili często dodatkowo własne reguły gramatyczne z okresu ich wykonania, a więc z połowy XVIII wieku.

Wydanie źródła zostało przygotowane w oparciu o *Instrukcję wydawniczą dla źródeł humanistycznych od XVI do połowy XIX wieku*¹⁷². Równocześnie autor opracowania, pomimo zastosowania zasad edycji zawartych w instrukcji, zachował niektóre właściwości pisowni charakterystyczne dla XVIII-wiecznego piśmiennictwa. Całkowite ujednolicenie tekstu wypisów oznaczałoby nową redakcję źródła i pogłębienie rozbieżności zapisów w stosunku do oryginalnych tytułów dokumentów z Metryki Litewskiej. Ażeby zachować poprawność i zrozumiałość tekstów z czasów panowania Zygmunta Augusta oraz wskazać na charakter ich modernizacji w XVIII-wiecznych wypisach autor ograniczył ingerencję przy redagowaniu źródła do kilku elementów, zgodnych z instrukcją wydawniczą.

Zmianom uległy następujące elementy tekstu źródłowego: oryginalne wyrazy nieortograficzne zostały zapisane zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii, np. zamiast „nie dokończony” wstawiono „niedokończony”. Zachowano przy tym oryginalne brzmienie wyrazów, także niegramatycznie użytych oraz ich formy, np. „powinnosy”

---

¹⁷² *Instrukcja wydawnicza dla źródeł humanistycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

zamiast „powinnościami”. Przedrostkom „z” lub „bes” nadano w wyrazach formę współczesną, np. słowo „bes” zamieniono na „bez”. Użyta w źródle litera „t” w znaczeniu dźwiękowym jako „d” została transkrybowana na literę „d”. Litery „i”, „y” zapisano we współczesnej pisowni jako „i” oraz „j”. Spójnik „y” i „s” zapisano zgodnie z instrukcją jako „i” i „z”. W wydaniu uzupełniono znaki diakrytyczne pomijane w literach: ą, ę, ć, ń, ś, ź, ż. Literę „l” zastąpiono spółgłoską „ł”. Poprawiono stosowanie wielkich liter oraz łączną i oddzielną pisownię grup wyrazowych. Zgodnie z zasadami instrukcji zachowano pisownię imion, nazwisk i nazw miast wyjaśniając ich współczesne brzmienie w przypisach. Wyrazy pochodzenia łacińskiego, jak „protestacja”, zapisano zgodnie z ich oryginalnym brzmieniem. Wprowadzono współczesną interpunkcję, ułatwiającą zrozumienie tekstu. Skrót „x” oznaczający słowo „ksiądz” zapisano w formie „ks”. Zachowano termin „kniaź” w odniesieniu do księcia i inne ówczesne brzmienia godności i stanowisk. Daty dzienne lub roczne występujące w tekstach wypisów zachowano w wersji oryginalnej. Strony manuskryptu zaznaczono w nawiasach kwadratowych.

Tekst źródłowy został zaopatrzony aparatem krytycznym w postaci przypisów merytorycznych i tekstowych. Na podstawie dostępnych materiałów źródłowych i literatury ustalono większość nazwisk osób, ich godności i opisano wydarzenia, których dotyczą zamieszczone tytuły dokumentów. Pomimo zamieszczonych komentarzy niektóre zapisy wymagają dalszych pogłębionych analiz.

**PRZYWILEJE I NADANIA
CERKWI I MOŻNYM RUSKIM
W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM**

część III.

Lata panowania Zygmunta Augusta

**Архив Санкт-Петербургского института истории
Российской Академии Наук в Санкт-Петербурге,
кол. 52, оп. 1, нр. 359, л. 6-29об.**

**Archiwum Sankt-Peterburskiego Oddziału Instytutu Historii
Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt-Peterburgu,
kol. 52, op. 1, nr 359, k. 6-29v.**

Przywileje i nadania Za króla Zygmunta Augusta

[k. 6.]

Regestr Księgi Króla Jego Mości Zygmunta Augusta
Metryki W. X. Lit. od roku 1555 do roku 1558.
Spraw różnych zapisów sądowych rok
1555 Miesiąc Aprilis sub nr 81¹.

Opowiedanie wojewodynoje trockoje kniahini Konstantynowoje Ostroskoje² na kniazia Stefana Zbaraskoho³ o roznyje krywdy imieniu Jeje Sloweni ot imienia Zaberezia, nr 18⁴.

---

¹ Księga jest przechowywana w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych w Moskwie – Российский государственный архив древних актов (dalej – РГАДА), ф. 389: Литовська Метрика, оп. 1, од. зб. 251. W rejestrze S. Ptaszyckiego znajdowała się ona pod numerem 37/81. С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санкт-Петербург 1887, с. 85. Księga ta, opracowana przez Darius Baronas została wydana drukiem w Wilnie w 2011 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561); Užrašymų knyga 37/ Lithuanian Metrica: Book No. 37. Book of Inscriptions 37/, Parengė D. Baronas, Vilnius 2011, s. IX-XXIII.

² Aleksandra, córka Semena Olelkowicza, księcia słuckiego (zm. 1556), druga żona ks. Konstantego Ostrogskiego, starościna brasławska i winnicka.

³ Książ Stefan Andrzejewicz Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585). Miał trzy żony: Hanę Janównę Zabrzezińską, Anastazję Michałówną Zasławską-Mścisławską i Dorotę Firlejównę, kasztelanekę lubelską. W 1552 r. procesowali się kniaziewie Stefan Zbaraski i żona jego, Hanna Janówna Zabrzezińska, z Nosiłowską (ML 65). W 1564 r. Anastazja Michajłówna kniaziewna Mścisławska zapisała mężowi trzeci część Teteryna i Pakowa, a w 1579 r. Kobylnik i Żary. J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 414.

⁴ Druk zeznania z 8 sierpnia 1556 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 36.

Prełożenie roku kniahini Ilinoj Ostroskoj⁵ i dotcze Jeje Miłosty⁶ z kniazem Konstantynem Ostroskim⁷ o najezd na zamek Ostroh, i o inszyje krywdy i szkody, nr 26⁸.

Odłożenie na inszy czas roku w sprawie kniahini Ilinoje Ostroskoje z kniazem Konstantynem Ostroskim⁹ o najezd na zamek Ostroh i o inszyje szkody, nr 127¹⁰.

---

⁵ Beata Kościelecka (1490-1576), od 1538 r. żona księcia Eliasza Ostrogińskiego. R. Żelewski, *Łaska Ostrogińska z Kościeleckich Beata*, „Polski Słownik Biograficzny”, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, t. 18/2, z. 77, s. 222-224.

⁶ Elżbieta (Halszka), córka kniazia Eliasza Ostrogińskiego i Beaty Kościeleckiej. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354.

⁷ Książ Konstanty Wasyl Ostrogiński (1525-1608) starosta włodziński, wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej, dowódca wojsk i działacz oświatowy, założyciel szkoły i drukarni. T. Chynczewska-Hennel, *Ostrogiński Konstanty Wasyl*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 24/3, z. 10, Wrocław 1979, s. 489-495.

⁸ Książ Konstanty Wasyl Ostrogiński dokonał najazdu na zamek w Ostrogu i zmusił Halszkę córkę Beaty Ostrogińskiej do ślubu z kniazem Dymitrem Sanguszką. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Dymitr*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 34, z. 142-143, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 472. Druk postanowienia z 9 maja 1556 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 42.

⁹ Książ Konstanty Wasyl Ostrogiński sądził się o dobra rodowe ze szwagierką Beatą Ostrogińską w latach 1539-1540. (ML nr-y: 29, 46). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Kraków 1885, s. 234. Wcześniej o te dobra toczył spór Eliaz Ostrogiński z kniaziami Zasławskimi. W 1536 r. sporne dobra przyznano Ostrogińskim. Po śmierci swojego ojca w 1530 r. Eliaz Ostrogiński objął starostwo braclawskie i winnickie, a także ogromny majątek, do którego prawo miał również jego przyrodni brat – Konstanty Wasyl. W posiadaniu Eliasza znalazły się: Ostróg, zamki Chłapotyń, Cudnów (Czudków), Dubno, Dorohobuż, Krasifów, Połonne, Równe, Satyjów, Stepań i Zdzięcioł (Zdzietel) oraz dwory Góry, Krupowołość, Nowostawce, Zdołbica i Zwiahel z przynależnymi włościami. R. Żelewski, *Ostrogiński Ilija (Eliaz)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 24/3, z. 10, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979, s. 481; L. Kolankowski, *Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548*, Oświęcim 2015, s. 191-193, przyp. 325. Książ Eliaz Ostrogiński zostawił 15 sierpnia 1539 r. żonie Beacie, Równe, 6 000 kóp złotych i zapisał jej Stepań na

Dekret hospodarski kotorym kniazia Konstantyna wyzwolono z obżałowania w toj że

[k. 6v.]

reczy o kniahini Ilinoje z storony obrażenia majestatu króla, nr 130¹¹.

Odłożenie na inszy czas roku w sprawie kniazia Juryja Woroneckoho¹², kniazia Alexandra Poryckoho¹³ z kniaziami Zbaraskimi o zabranie gruntów i inszyje reczy¹⁴, nr 189¹⁵.

---

własność (ML 62). *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 204. W tymże roku Beata Kościelecka przedłożyła jego testament pod zatwierdzenie królewskie (ML 37). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234.

¹⁰ Druk dekretu królewskiego z 21 marca 1558 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 120-122.

¹¹ Druk dekretu królewskiego z 21 marca 1558 r. pod zmienionym tytułem, por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 123-124.

¹² Książ Jury, syn Fiodora Zbaraskiego i Barbary – dziedziczki Porycka, właściciel majątku Woronec, od którego rodzina przyjęła nazwisko Woronieckich.

¹³ Książ Aleksander Porycki (1490-1560), dworzanin królewski, syn Fiodora Zbaraskiego, właściciel majątku Poryck, od którego rodzina przyjęła nazwisko Poryccy.

¹⁴ Książowie Woronieccy i Poryccy pochodzą od kniazia Fiodora Wasylewicza Zbaraskiego, żonatego z Barbarą, dziedziczką Porycka i Woronczyn. Książ Fiodor miał trzech synów: Aleksandra, Juriego i Wojnę. Synowie kniazia Fiodora Wasylewicza i Barbary, dopełnili dzieła dóbr ojczystych i macierzystych w 1526 r. Dobra ojczyste wzięli Jury i Wojna, a dobra macierzyste, Poryck i Woronczyn, otrzymał książ Aleksander (ML 15). Książ Woronczyn musiał oddać braciom, zabezpieczając w 1520 r. swej żonie dobra na Porycku i Hrykowicach (ML 15). Książowie Jury i Wojna w rewizji zamku łuckiego z 1545 r. nazwani są Woronieckimi i dziedziczyli Woronczyn. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 385-386. Książ Jury Woroniecki pozostawił kilku synów: Andrzeja, Janusza, Jakuba, Michała, Aleksandra i Stanisława, którzy nazywali się Zbarascy. Z. Anusik, *Zbarascy i Kalinowscy. Karta z dziejów wielkiej własności ziemskiej na kresach Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII wieku*, [w:] *Między*

List, pisany do władcy łucko Josyfa¹⁶ i do innych osób, z strony rozdelenia gruntów na Rowarcach¹⁷ i innych swiaszczenikom łuckim według ugody i postanowienia ich samych, nr 220¹⁸.

Opowiedanie kniazia Mikołaja Zbarsakoho¹⁹ na kniazia Alexandra Poryckoho²⁰ o odniate niektórych imieniem w zyskach, w sumie pieniężnej Jemu czerez dworanina podanych, nr 72²¹.

Zachodem a Wschodem, t. III (Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku), red. K. Mikulski i A. Zielińska-Nowicka, Toruń 2006, s. 74-97.

¹⁵ Druk postanowienia sądu królewskiego z 28 maja 1558 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 166-167.

¹⁶ Biskup łucki Józef (1558-1564).

¹⁷ Rawarnicze (Rawernicze), dobra w powiecie ihumeńskim.

¹⁸ Druk listu królewskiego w tej sprawie z 17 października 1558 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 189-190.

¹⁹ Mikołaj Zbaraski, syn kniazia Andrzeja Zbaraskiego i Hanny z Herburtów, starosty krzemienieckiego (1560-1574).

²⁰ Książ Aleksander Fiodorowicz Zbaraski by dworzaninem królewskim. Zygmunt Stary ustanowił mu w 1532 r. targi w Porycku (ML 24). W 1537 r. mianowany został książ Aleksander komisarzem królewskim do rozpatrzenia sporu pomiędzy Sanguszkami (ML 30). Książ Aleksander Zbaraski w dokumencie tym nazwany jest ksiąciem Poryckim. Książ w 1542 r. był komisarzem królewskim a w 1545 r. uczestniczył w rewizji zamku włodzimierskiego z 1545 r. J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 257.

²¹ Druk relacji z 17 lipca 1557 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 78.

Za króla Zygmunta Augusta
Od roku 1554 do roku 1556
Spraw Sądowych Potocznych W. X. Lit, sub nr 88.

Uhoda władcy połockoho Hermana Chreptowicza²² z bratem Jeho Pawłom²³ o posah doczki Jeho Anny²⁴, nr 21.

Pisnost roku Pana Fedora władcy²⁵ za pozwem plebana Lubinsko²⁶ kniazia Bartłomieja Poniatowsko²⁷ o różnyje reczy, nr 34²⁸.

Odesłanie sprawy do otca mitropolita²⁹ Kuźmodamiańskoje cerkwi w Wilni³⁰ Dementeczwoje Oleny³¹ i doczek z protopopaju wileńskim Fieodosim, o zamordowanie syna Jeje, nr 64.

---

²² Jerzy Herman Litawar Chreptowicz (1511-1558), biskup połocki (1553-1558). Jerzy Chreptowicz, dworzanin królewski, syn Fiodora – podskarbiego ziemskiego zm. w 1528 r. Z żoną ks. Ludmiłą Jurewną Tołoczyńską miał syna Iwana fundatora cerkwi w Lipsku (1585). Po owdowieniu w 1551 r. wstąpił do monasteru z imieniem Herman i dwa lata później został arcybiskupem połockim, witebskim i mścislawskim.

²³ Paweł Chreptowicz, syn Fiodora Chreptowicza.

²⁴ Anna (Hanna) Chreptowicz, córka Jerzego Litawara Chreptowicza i ks. Ludmiły Jurewnej Tołoczyńskiej, żona księcia Andrzeja Sanguszki.

²⁵ Biskup chełmsko-bełski Teodozy Łazowski (1553-1565).

²⁶ Pleban parafii Wniebowstąpienia NMP w Łubinie, dekanatu bielskiego.

²⁷ Bartłomiej Poniatowski w 1522 r. był namiestnikiem i podstarościm drohickim, A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1883, s. 256.

²⁸ Biskup Teodozy Łazowski pomimo podeszłego wieku karał surowo swoich duchownych, co wywoływało ich liczne protesty. *Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе*, (dalej – АЮЗР), ч. 1, т. I: *Акты, относящиеся к истории церкви в Юго-Западной России*, Киев 1859, nr 57, s. 243.

²⁹ Makary, metropolita kijowski (1534-1556).

³⁰ Cerkiew św. św. Kuźmy i Damiana w Wilnie.

³¹ Helena (Olena) Dementeczowa, parafianka cerkwi św. św. Kuźmy i Damiana w Wilnie.

Pilnost w sprawie Pana Fedora władzyki³² z kniazem Tymofejem Sokolińskim³³ o niekotoruju sumu penieżej, o innyje reczy, nr 85.

Dekret Pani Bohuszowey Bohowitynowny Fedi Sanguszkowicza³⁴ z kniahinieju Mikołajewoju Zbaraskoju Annoju Despotownoju³⁵, o deł nieboszczyka, kniazia Fedora Sanguszkowicza³⁶ perwszoho muža Jeje, nr 215.

---

³² Biskup chełmsko-bełski Teodozy Łazowski (1553-1565).

³³ Książ Tymoteusz Jurewicz Sokoliński ożenił się z kniaziozną Owdotią Iwanówną Boratyńska. W lata 1542-1549 procesował się z Massalskimi, bratem swoim Pawłem i z kniaziami Druckimi. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 325.

³⁴ Fedia, siostra kniazia Fiodora Andrejewicza Sanguszko, żona Bohusza Bohowitynowicza, podskarbiego litewskiego.

³⁵ Hanna Despotówna była żona księcia Fiodora Andrejewicza Sanguszko, marszałka ziemi wołyńskiej, a następnie żona kniazia Mikołaja Zbaraskiego, starosty krzemienieckiego (1563-1574). Książ Mikołaj Zbaraski ożenił się dwukrotnie. Po raz pierwszy z nieznaną z imienia kniaziozną Koziczanką, po raz drugi z wdową po kniaziu Fiodorze Sanguszcze – Hanną Despotówną (zm. 1579). Informacja z rejestru poborowego z 1570 r. o własności kniaziowej Mikołajowej Zbaraskiej w Łokaczach i Białym Kamieniu pozostaje w sprzeczności z twierdzeniem, iż w 26 kwietnia 1554 r. Hanna Despotówna, żona Zbaraskiego, zrzekła się na rzecz swoich synów z pierwszego małżeństwa dożywocia na trzeciej części dóbr po Fiodorze Sanguszcze (w tym włości łokackiej). Por. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 34, z. 143, Wrocław 1992-1993, s. 503; Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 2009, R.VIII, nr 1, s. 34.

³⁶ Książ Fiodor Sanguszko, pierwszy mąż Hanny Despotównej, gospodarówny wołyńskiej. Książ Fiodor Andrejewicz Sanuguszko otrzymał 16 lipca 1525 r. urząd marszałka ziemi wołyńskiej. W aktach zwał się książ Fiodor starościcem włodzimierskim (ML 17). W 1531 r. otrzymał starostwo włodzimierskie, a w 1536 r. urząd marszałka wołyńskiego (ML 28). W 1546 r. został starostą braclawskim i winnickim. Zmarł w 1548 r. (ML 62). A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 299; M. Machynia, *Sanguszko Fiodor (Fedor, Teodor)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 34, z. 143, Wrocław-Warszawa 1993, s. 480-482.

Wziatyje na uholdu i pomiarkowanie sprawy meży kniazem Semenom Holszańskim³⁷ i archimandrytom pieczereskim w Kijowie Josyfom³⁸ o ostrow Wesnoje i innyje różnicy, nr 283.

Prełożenie roku w sprawie kniahini Konstantynowoje Ostroskoje, wojewodynoje trockoje, Alexandry Semenowej³⁹, z kniazem Semenom Holszańskim⁴⁰ o niekatoryje raznicy i zaistia meży imieni Jeho Miłosty Turowom i Ryczowom, nr 297.

Zapisanie tomuż kniazui Mikołaju Zbaraskomu⁴¹ od małżonki Jeho kniahini Anny Despotowny⁴² imieniem Berestki, Szelwowa, Zozeryszcze⁴³ i młyncow wiecznostiju, nr 301⁴⁴.

---

³⁷ Książ Semen Jurewicz Holszański – Dubrowicki był ożeniony z Hanną Jurewną Radziwiłówną, kasztelanką wileńską. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 83.

³⁸ Józef, archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1554-1556.

³⁹ Aleksandra, córka Semena Michałowicz Olelkowicza i Anastazji kniaziów słuckich, żona księcia Konstantego Ostrońskiego, kasztelana wileńskiego, wojewody trockiego, hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego (1497-1530). Aleksandra Słucka była jego drugą żoną. Pierwszą małżonką kniazia była Tatiana, córka księcia Semena Jurewicza Holszańskiego. por.: Z. Wojtkowiak, *Ostroński Konstanty Iwanowicz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 24/3, z. 10, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 489; T. Kempa, *Dzieje rodu Ostrońskich*, Toruń 2002, s. 15-53. Książówna Aleksandra miała z księciem Konstantym syna Konstantego Wasyla i córkę Zofię, która zmarła w wieku dziecięcym. Aleksandrę, zmarłą w 1556 r., pochowano tak samo jak jej męża, w cerkwi Zaśnięcia NMP Ławry Kijowsko-Pieczerskiej. O. Чумаченко, *Образи з минулого: біографічний довідник осіб, похованих в Успенському соборі Києво-Печерської лаври*, Київ 1996, с. 43.

⁴⁰ Semen Jurewicz Holszański, podstoli litewski, zm. 1556 r.

⁴¹ Książ Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

⁴² Hanna Despotówna, żona Mikołaja Zbaraskiego. Por.: M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 503; Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 34.

⁴³ Chodzi tu o Zozów należących do kniaziów Zbaraskich. *SGKP*, wyd. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, t. XIV, Warszawa 1895, s. 663-664.

Wziatyje na uhadu i pomiarkowanie pryjatielskoje sprawy archimandryty monastyra pieczerskocho w Kijowie o mnohie roznicy meży imieni toho monastyra Wolskim⁴⁵ i Meżyleskim⁴⁶ a imieniem Pana Augustyna Fursa Budynickim⁴⁷, nr 310.

Uhoda kniaziey Iwana i Michaiła Massalskich⁴⁸ o cerkow spolnoju w sele Ponikowicy, nr 315⁴⁹.

Złożenie roku władcyce połockomu otcu Chreptowiczu⁵⁰ na postawienie ludey swoich ku rozprawie z Michnom Inyżynom⁵¹ o zemli u Kupicku czeraz nich ludey jakoby niesłusznie osużonyje, nr 534.

[k. 7.]

Zapisanie ot tohoż P. Nasiłowskoje⁵² tomuż kniaziu Zbarsakomu⁵³ i małżonce Jeho kupli dworca Liszniewskocho w Nasiłowie i troch służb

---

⁴⁴ W 1556 r. Hanna Despotówna dokonała na rzecz drugiego męża księcia Mikołaja Zbaraskiego zapisu na oprawie przyznanej jej przez Fiodora Sanguszkę na Poworsku, Karasinie, Szelkowie (właściwie Szelwowie) i Beresteczku (właściwie Berestku). J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 616. Zbarascy posiadali włość łocką do śmierci księcia Mikołaja w 1574 r.

⁴⁵ Dobra Mikołaja Wolskiego, kasztelana sandomierskiego i sanockiego (1523-1548).

⁴⁶ Dobra Wawrzyńca Miedzylewskiego, biskupa kamienieckiego (1518-1529).

⁴⁷ Augustyn Furs Budynicki, ziemianin.

⁴⁸ Kniaziewie Iwan i Michał Fiodorowicz Massalscy.

⁴⁹ Druk ugody między duchownym cerkwi św. Eliasza (później Trójcy Świętej) w Ponikowicy z kniaziami Iwanem i Michałem Fiodorowiczem Massalskim z 8 lutego 1554 r., por. „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 62-63.

⁵⁰ Jerzy Herman Litawar Chreptowicz, biskup połocki (1553-1558).

⁵¹ Inyżyn Michno, ziemianin.

⁵² Szczęsna Nasiłowska, córką wojewody witebskiego Jerzego Nasiłowskiego (zm. 1544) i Jadwigi ks. Prońskiej, żona księcia Jerzego Zbaraskiego. J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 611-612; S. Alexandrowicz, *Nasiłowski (Nosiłowski) Jerzy (Jurij)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 22, Wrocław 1977, s. 587-588.

⁵³ Książę Jury Zbaraski, syn Andrzeja ks. Zbaraskiego i Hanny z Herburtów.

ludę w Krajsku, Bajanowiczow i Prudkowiczow na wieczność⁵⁴, nr 542.

Prełożenie roku w sprawie kniahini Semenowej Odyncowiczo-
woje⁵⁵ z kniazem Petrom Puzynou⁵⁶ o ludy niekatoryi, nr 616.

Uhoda kniazia Mikołaja Zbarskoho⁵⁷ i małżonki Jeho⁵⁸ z Panem
Wasylem Hulewiczem⁵⁹ o mnohie rozniczy i zajstia w gruntach o meży
imieniem ich Hołupeckoho i Zatureckoho, nr 232.

Pilnost w sprawie Pawłowie Iwanoszenkowej⁶⁰ Elżbiety Wojte-
chowny⁶¹ z Fedorom władkoju⁶² o nieprzyjatije penieżej i medu za ludy
Doynowskije i Łaskowskije, nr 693.

---

⁵⁴ Szczęsna Nasiłowska księciu Jerzemu Zbaraskiemu wniosła 1000 kop groszy
posagu. Po śmierci teściowej kniazia Jurego Zbaraskiego, Jadwigi z Prońskich Na-
siłowskiej (zm. 1561), własnością małżonków Zbaraskich stały się Nasiłów w powie-
cie oszmiańskim oraz Wiazyń, Krajsk i Zetyń (Żytyń) w powiecie mińskim. Z. Anusik,
Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku, s. 26.

⁵⁵ Kniaziówna Fedia Bohdanówna Zasławska, córka Bohdana Zasławskiego i Agry-
piny Chodkiewiczówny, najpierw była żoną Semena Jamontowicza Podbereskiego
a następnie po owdowieniu w 1541 r. żoną marszałka dworu kanclerza litewskiego
Jana Hlebowicza, kniazia Andrzeja Semenowicza Odyncewicza (1546-1549). Książ
Andrzej Odyncewicz był horodniczym mińskim w latach 1549-1550.

⁵⁶ Książ Piotr Tymofiejewicz Puzyna, podkomorzy kanclerza litewskiego Jana Hlebo-
wicza (1547-1549), A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV
i XVI wieku*, s. 267.

⁵⁷ Książ Mikołaj Andrejewicz Zbaraski, starosta krzemieniecki, syn Andrzeja i Hanny
z Herbutów procesował się w 1540 i 1541 r. z Łabuskim o dobra Perchonowskie (ML
29). W 1540 r. pozostawił go król Zygmunt w posiadaniu dóbr Hrycewskich (ML 39).
W 1559 i 1563 r. był książ Mikołaj sprawcą województwa kijowskiego, a w latach
1563-1571 starostą krzemienieckim. J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca
czternastego wieku*, s. 412.

⁵⁸ Hanna Despotówna, wdowa po kniazu Fiodorze Sanguszce.

⁵⁹ Wasyl Hulewicz Wojutyński, podstarosta włodzimierski (1561-1566), wojski
włodzimierski (1566-1601), por.: *Urzednicy wołyńscy XIV-XVIII w.*, oprac. M. Wolski,
Kórnik 2007, s. 164.

⁶⁰ Paweł Bohdanowicz Iwanszenkowicz, ziemianin.

Skazanie kniaziu Mikołaju Zbaraskomu⁶³ na kniaziu Alexandru Poryckim⁶⁴, że nie stanie ku prawu i za gwałty, bój i pobranie statkow w poddanych Jeho Zbaraskich, a wezwanie wymienia Jeho wołynskije w niekotoriej sumie peníze do rozprawy, nr 750.

Pomknienie roku dalszaho w sprawie Pana Wasyla Hulewicza⁶⁵ z kniazem Mikołajem Zbaraskim⁶⁶ o nie wypełnienie listu jednalnoho, nr 942.

Pilnost w sprawie Pana Jana Bartkowicza⁶⁷ z Walentyjanem Ligockim⁶⁸ o gwałtowny najazd na dwór Lebed⁶⁹ i innszyje reczy, nr 701.

Sprawa Mikołaja Nowickoho⁷⁰ z kniaziom Janem Andrejowiczom⁷¹, biskupom łuckim⁷² o grunt Kuprykowski i Kaiszanowski, nr 729.

Wyrok Panu Heronimu Sieniawskomu⁷³ i małżonce Jeho⁷⁴, Miłosty Pani Dowoynowey⁷⁵, Pani Elzbiete Radziwiłłownej⁷⁶ i sestry Jej

---

⁶¹ Elżbieta Wojciechowa, żona Pawła Iwanszencowicza, procesowała się ze swym szwagrem Fiodorem Iwanszencowiczem, por.: A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 100.

⁶² Biskup chełmsko-bełski Teodozy Łazowski (1553-1565).

⁶³ Książ Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

⁶⁴ Książ Aleksander Fiodorowicz Zbaraski Porycki, dworzanin królewski.

⁶⁵ Wasyl Hulewicz Wojutyński, podstarosta włodzimierski.

⁶⁶ Książ Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

⁶⁷ Bartkowicz Jan, ziemianin.

⁶⁸ Walenty Ligocki, bojar królewski w latach 1546-1556, por.: A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 165.

⁶⁹ Dwór Lebedziew.

⁷⁰ Mikołaj Nowicki, namiestnik skidelski i kryński (1549-1556), por.: A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 213.

⁷¹ Jan Andrejowicz Nowicki, namiestnik wileński (1552-1558), por.: A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 213.

⁷² Grzegorz Falczewski, władysław łucko-ostrogski (1549-1557).

⁷³ Hieronim Sieniawski, podkomorzy kamieniecki, wojewoda ruski (1576-1582).

Miłosty Pani Petronelli Radziwiłłownej⁷⁷ z kniazinoju Hannoju Zasławskoju⁷⁸, Nastazyjeju Holszańskoju⁷⁹, i synom Jeje Miłosty z kniaziom Januszom⁸⁰, o imienia na Wołyniu Czernichowo i Milatyno, nr 932.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1554 do roku 1556. Spraw Sądowych, sub nr 84.

Odłożenie kommissyi na Koronie w sprawie kniazia Stefana Zbarasko⁸¹ i małżonki Jeho kniahini Hanny Zaberezianki⁸² z Panem

---

⁷⁴ Elżbieta, córka podczaszego litewskiego, starosty żmudzkiego Jana Mikołajewicza Radziwiłła i Anny z Kostewiczów, żona Hieronima Sieniawskiego. por.: A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 273.

⁷⁵ Petronela (1526-1564), córka, Jana Radziwiłła, starosty żmudzkiego, żona Stanisława Dowojny, wojewody połockiego. Jan Mikołajewicz Radziwiłł, podczaszego litewskiego (1522-1542), starosty żmudzkiego (1535-1542) J. Kostewicz, *Jan Radziwiłł*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 14, Wrocław 1968-1969, s. 343-344.

⁷⁶ Elżbieta, córka starosty żmudzkiego Jana Mikołajewicza Radziwiłła, żona Hieronima Sieniawskiego.

⁷⁷ Petronela, córka starosty żmudzkiego Jana Mikołajewicza Radziwiłła, żona Stanisława Dowojna, dworzanina królewskiego, wojewody połockiego (1542-1563). Por.: R. Miernicki, *Stanisław Dowojno*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 5, Kraków 1939-1946, s. 359.

⁷⁸ Hanna Zasławska, córka kniazia Kuźmy Zasławskiego i Nastazji Holszańskiej, starosta kamieniecki, żona kniazia Iwana Fiodorowicza Czartoryskiego. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 35.

⁷⁹ Kniaziówna Nastazja Holszańska, córka kniazia Jurego Semenowicza Holszńskiego i Juliany Iwanówny Jarosławiczówny, żona kniazia Kuźmy Zasławskiego, starosty kamienieckiego zm. 1546 r. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 82, 406; J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 112.

⁸⁰ Janusz Zasławski syn kniazia Kuźmy Zasławskiego i Nastazji Holszańskiej, starosta kamieniecki (1556 r.).

⁸¹ Książ Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

Stanisławom Petrowiczom Kiszkoju, wojewodoju witebskim⁸³, o imienia na nieje małżonku Jeho⁸⁴, po Pani Petrowej Kiszczynoj⁸⁵ siestre Jeje⁸⁶ i po siestrecu Jeje spolnie⁸⁷, nr 38⁸⁸.

---

⁸² Hanna Zabrzezińska, córką Jana Janowicza Zabrzezińskiego, wojewody trockiego i Zofii Radziwiłłowny, wdowy po Fryderyku Iwanowiczu Sapieże. Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 20.

⁸³ Stanisław Pietrowicz Kiszka, wojewoda witebski (1544-1554), starosta brasławski (1552-1554).

⁸⁴ Hanna, córka Jana Radziwiłła, starościanka żmudzka.

⁸⁵ Hanna, córka Jana Radziwiłła, starościanka żmudzka, żona Stanisława Pietrowicza Kiszki.

⁸⁶ Petronela (1526-1564), córka, Jana Radziwiłła, starosty żmudzkiego, żona Stanisława Dowojny, wojewody połockiego. Była ona właścicielką dóbr jeszcze w 1554 r. Dobra te przeszły następnie na własność jej siostry, Hanny, wdowy po Stanisławie Kiszce, wojewodzie witebskim. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 273. Po zdobyciu Połocka w 1563 r. przez wojska Iwana IV, Dowojno wraz z żoną dostał się do niewoli i oboje zostali odesłani do Moskwy, gdzie Petronela zmarła. Wdowcowi nie udało się sprowadzić jej zwłok do kraju. A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. V 1902, s. 6-7; R. Miernicki, *Stanisław Dowojno*, s. 359; M. Michalewiczowa, *Radziwiłł Jan*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 30, Warszawa 1987, s. 195.

⁸⁷ Źródła nic nie podają o dzieciach Petroneli i Stanisława Dowojny. Dokument nie odnosi się również do syna Elżbiety Sieniawskiej, siostry Petroneli i Hanny, żony Hieronima Sieniawskiego, podkomorzego kamienieckiego, późniejszego wojewody ruskiego. Z treści dokumentu wynika, że po śmierci jedyne go brata, Jana Zabrzezińskiego, marszałka nadwornego litewskiego, Hanna Zabrzezińska odziedziczyła wszystkie jego dobra. Hanna z Zabrzezińskich, kniaźna Zbaraska, zmarła w 1556 r., pozostawiając mężowi Stefanowi Zbaraskiemu wszystkie dobra odziedziczone po rodzicach i bracie. A. Wawrzyńczyk, *Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku*, Wrocław 1951, s. 39-43.

⁸⁸ Druk odłożenia sprawy z wpisem o ksiąg gospodarskich z 24 marca 1555 r., por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568). 35-oji Teismų būtų knyga (XVI a. pabaigos kopija), Parengė S. Viskantaitė-Saviščenienė, I. Valikonytė, Vilnius 2018, s. 76-77.

Skasowanie i soznanyje ludey władyki łuckoho Teodozija⁸⁹ za kommiseseju nie według prawa oderżanoje, na protyw biskupa łuckomu kniaziu Waleryjanu⁹⁰ o zemli i szkody meży imieniem biskupstwa łuckoho Torczynom a imieniem cerkownym wodoradskim⁹¹, nr 55.

Wyzwanie kniazia Woyny Fiedorowicza Zbaraskoho⁹², iż ktoroje seliszcze Stryjewki, Pokojdancza i Pokropiwnuju i dwa stawy wierchny, niżny, bratu Jeho kniaziu Mikołaju Zbaraskomu⁹³ od nieho w sumie penieżnoj zastawnoje do osiem let, nr 59.

[k. 7v.]

Odłożenie sprawy na inszy czas wojewodynoje trockoje kniahini Konstantynowoje⁹⁴ z kniazem Semenem Dubrowickim⁹⁵ o niezapłaceniu sumy penieżej za gwałty, szkody, hołowszczyny, prysużoneje od kommissarow i o innszyi gwałty, nr 75.

---

⁸⁹ Władyka łucki Teodozjusz Hulewicz (1541-1552).

⁹⁰ Protasewicz (Protaszewicz-Szuskowski) *Walerian (1505-1579), biskup łucki (1549-1556) a następnie wileński (1556-1579)*, por.: H. Lulewicz, *Walerian Protasewicz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 28, Warszawa 1984-1985, s. 517-521.

⁹¹ Spór o dwór Torczyn toczył się przez wiele lat między łacińską diecezją łucka a prawosławnym monasterem białostockim Ducha Świętego. Wodoradsk – wieś w diecezji łuckiej. Por.: С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, Київ 2012, s. 38-39, 41.

⁹² Woyna Fiedorowicz ze Zbaraskich kniaź Woroniecki (1545). A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 385-386.

⁹³ Kniaź Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

⁹⁴ Zofia Ostrogska z Tarnowskich, księżna (1534-1570), córka hetmana Jana Tarnowskiego i jego trzeciej żony Zofii Szydłowieckiej. Zofia Tarnowska poślubiła w 1553 r. kniazia Konstantego Wasyla Ostrogskiego, marszałka ziemi wołyńskiej, wojewodę trockiego i kijowskiego.

⁹⁵ Kniaź Semen Jurewicz Dubrowicki i Holszański.

Odłożenie na inszy czas kniazia Semena Holszańskoho⁹⁶ z wojewodynoju trockoju kniahinieju Konstantynoju Ostroskuju⁹⁷ o mnogie roznyje krywdy z imienii Jeje Miłosty Turowskoho, imieniu Jeho Ryczowskiemu, nr 76.

Pilność Wasyla Mackiewicza⁹⁸ od Marka Żorawnickoho⁹⁹, roku o niestanie storon, pozwanoje ku otkazu władyki łuckoho i ostroskoho Teodozja¹⁰⁰ o gwałtownoje najechanie syna Jeho Michaiła¹⁰¹ na zemli Jeho i o innyje krywdy, nr 80.

Prełożenie na inszyje roki sprawy kniahini Ilinoje Konstantynowicza Ostroskoje kniahini z Kostelca Beaty¹⁰² z kniazem Konstantynem Konstantynowiczem Ostroskim¹⁰³ o gwałtownoje najechanie na imienie Ostroh i o innyje krywdy poczynionyje, nr 95¹⁰⁴.

---

⁹⁶ Książ Semen Jurewicz Holszański, podstoli litewski, zm. 1556 r.

⁹⁷ Aleksandra, córka Semena Olelkowicza, księcia słuckiego (zm. 1556), druga żona ks. Konstantego Ostrońskiego, starościna brasławska i winnicka.

⁹⁸ Wasyl Andrejewicz Mackiewicz, dworzanin królewski.

⁹⁹ Marek Wasylewicz Żorawnicki, dworzanin królewski, w 1567 r. został biskupem łuckim i ostroskim. Od 1561 r. Marek Żorawnicki był biskupem łuckim „narczennym” czyli wybranym ale bez święceń (chirotonii).

¹⁰⁰ Władysław łucki Teodozjusz Hulewicz (1541-1552).

¹⁰¹ Michał Hulewicz, syn Teodora, żonaty z Nastazją Workowską.

¹⁰² Powtórzenie dokumentu z k. 6. Por.: Spór między ks. Konstantym Ostrońskim a jego szwagierką Beatą Ostrońską z córką Elżbietą. R. Żelewski, *Łaska Ostrońska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224.

¹⁰³ Konstanty Konstantynowicz Ostroński (zm. 1588) – krajczy litewski, podczaszy litewski.

¹⁰⁴ Druk postanowienia sądu królewskiego z 5 stycznia 1554 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 142-146. Spór o najazdy i krzywdy między księciem Wasylem Konstantynowiczem Ostrońskim a Beatą Ostrońską trwał od wielu lat. Por wyrok królewski z 1541 r. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 304.

Pilność i prełożenie na inszyje roki sprawy kniaziej Zbaraskich¹⁰⁵ z kniazem Woroneckim¹⁰⁶ o gwałty, boi, etc¹⁰⁷.

Dekretem zapisów i protestacyj Metryki Wielkiej W. X. Litt., pod rokiem 1554 do roku 1568 z wyrażeniem liczby polskiej przy ruskiej rok 1554, sub. 85, nr 99.

Upisanie listu kniahini Mikoławoje Zbaraskoje kniahini Hanny Despotowny bywsoje¹⁰⁸ kniahini Fedorowoje Sanguszkowicza od kniazia Romana Sanguszkowicza¹⁰⁹, syna Jeje prysyłannoho, kotorym perwej czyniła postanowienie z synom swoim kniaziom Dymitrom Sanguszkowiczom¹¹⁰, bratem, o wydanie tretiye czasty z imieniei ich otczymych Jej do żywota zapisanych, nr 51¹¹¹.

---

¹⁰⁵ Książ Stefan Andrzejewicz Zbaraski, (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1564), od 1566 trocki, od 1564 kasztelan trocki.

¹⁰⁶ Książ Jerzy Fiodorowicz Woronecki, dworzanin hospodarski był synem kniazia Fiodora Zbaraskiego-Poryckiego i stryjem kniazia Aleksandra Poryckiego. Książ Jerzy Fiodorowicz Woronecki pozostawił po sobie sześciu synów, którzy podzielili ojcowski majątek i sądzili się z innymi kniaziami Woroneckimi. Por. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 39-40; 386-387; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. IV, Warszawa 1901, s. 5; J. Tazbir, *Sieniuta Abraham*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 37, Warszawa-Kraków 1996-1997, s. 195.

¹⁰⁷ Druk dokumentu por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 78-79.

¹⁰⁸ Hanna Despotówna, żona Mikołaja Zbaraskiego, zrzekła się na rzecz swoich synów z pierwszego małżeństwa dożywocia na trzeciej części dóbr po byłym mężu Fiodorze Andrzejewiczu Sanguszcze. Por. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 503; Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 34.

¹⁰⁹ Książ Roman Fiodorowicz Sanguszko, starosta żytomirski, syn Hanny Despotówny i Fiodora Sanguszko. Por.: M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 500-505.

¹¹⁰ Książ Dymitr Fiodorowicz Sanguszko, był bratem Romana. Dymitr Sanguszko był najstarszym synem Hanny Despotówny i Fiodora Sanguszko, pierwszym mężem Halszki z Ostroga, zamordowany w 1554 r. przez Marcina Zborowskiego. W 1548 r.

Opowiadanie i pilność tehoż kniazia Zbaraskoho¹¹² imieniem Jeho także i od matki¹¹³ i brata Jeho, kniazia Władysława¹¹⁴ w sprawie z kniazem Poryckim¹¹⁵ i z kniazem Woroneckim¹¹⁶ o zebranie nie mało zeml, lesow i senożaty, imieniem ich, nr 75¹¹⁷.

Odłożenie sprawy wojewody witebskoho kniazia Zbaraskomu¹¹⁸ i syna Jeho kniazia Petra¹¹⁹ z wojewodoju trockim P. Radziwiłłom¹²⁰ o imienia bliskost toho syna Jeho, nr 87¹²¹.

---

otrzymał starostwo żytomierskie. Por. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Dymitr*, s. 471.

¹¹¹ Druk potwierdzenia listu z 29 marca 1558 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 83-84. Por. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 503.

¹¹² Książ Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

¹¹³ Helena z Herburtów, żona księcia Andrzeja Zbaraskiego.

¹¹⁴ Władysław Zbaraski, syn Andrzeja Zbaraskiego.

¹¹⁵ Książ Aleksander Fiodorowicz Porycki, dworzanin gospodarski. książ Aleksander Aleksandrowicz Porycki (zm. ok. 1586). Pochodził on z tego samego rodu, co kniazowie Zbarascy, Wiśnowieccy i Woronieccy (ich wspólnym przodkiem był książ Wasyl Wasylewicz Zbaraski). Książ Aleksander był synem Aleksandra Fiodorowicza i Barbary Uchańskiej. Miał czterech braci: Mateusza, Michała, Janusza i Piotra. Sam Aleksander poślubił Hannę Baworowską. Por. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 257; W. Biliński, *Porycki Janusz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 27, Wrocław 1983, s. 673; K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. VII, Lipsk 1841, s. 424.

¹¹⁶ Książ Jerzy Fiodorowicz Woronecki, dworzanin gospodarski.

¹¹⁷ Druk zeznania z 28 maja 1558 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 106-107.

¹¹⁸ Książ Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

¹¹⁹ Książ Piotr Zbaraski, syn Stefana i Hanny Zbaraskiej, wojewodzicz trocki.

¹²⁰ Mikołaj „Rudy” Jurewicz Radziwiłł, wojewoda trocki (1550-1566), hetman Wielkiego Księstwa Litewskiego (1553, 1556-1566, 1577-1584).

Odłożenie sprawy kniazii Mikołaju Zbaraskomu¹²² z ziemiany wołyńskimi Michaiłom a Krzysztofof Łabuńskim¹²³ o gwałtowne nasłanie na seło Jeho Kropiwnuju i o mnohie boi i szkody, nr 247¹²⁴.

Upisanie testamentu kniazia Janusza Zasławskoho¹²⁵ od nieho pered Janem Szymkowiczom¹²⁶, pisarom, wyznanocho, kotorym po swojem żywocie majetnost swoju rozdzielił, nr 247¹²⁷.

Sprawa Pana trockoho P. Hrehora Chodkiewicza¹²⁸ z kniaziiom Konstantynom Ostroskim¹²⁹, o opieku detej i imieniej kniazia Janusza Zasławskoho¹³⁰ prełożono rok na inszy czas, nr 292¹³¹.

---

¹²¹ Druk odłożenia sprawy z 2 lutego 1560 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 117-118.

¹²² Książ Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

¹²³ Michał i Krzysztof Łabuńscy, ziemianie wołyńscy, potomkowie Bohufała Iwanowicza Łabuńskiego, dworzanina królewskiego.

¹²⁴ Druk odłożenia sprawy z 18 kwietnia 1562 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 255-256.

¹²⁵ Książ Janusz Kuźmicz Zasławski, por. J. Wolff, *Kniaziiowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 600.

¹²⁶ Jan Szymkowicz, (1537-1569), pisarz, marszałek hospodarski (1551-1569), starosta tykociński, H. Lulewicz, *Szymkowicz Jan*, „Polski Słownik Biograficzny” t. 50, z. 2, Warszawa-Kraków 2015, s. 262.

¹²⁷ Druk testament z 18 czerwca 1562 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 271-272.

¹²⁸ Hrehory Aleksandrowicz Chodkiewicz, (1513-1572), kasztelan wileński (1564), wojewoda kijowski (1555), wojewoda witebski (1554). J. Jasnowski, *Grzegorz Chodkiewicz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 3, Kraków 1937, s. 358-359; *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1994, s. 45.

¹²⁹ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski.

¹³⁰ Książ Janusz Kuźmicz Zasławski.

¹³¹ Druk postanowienia królewskiego z 21 października 1563 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 287-288. Wyrok przyznający włączne prawo do opieki nad dziećmi Janusza Kuźmicza Zasławskiego kasztelanowi wileńskiemu i hetmanowi wielkiemu litewskiemu Hryhorowi Chodkiewiczowi został wydany

[k. 9.]

Od roku 1548 do roku 1549 Królowej Bony, fol. 50.

Prywilej władcyce włodymyrskomu Iwanu Jackowiczu Borzobohatomu¹³² na imienia Krasnoje, Stawrom, Haliczany i na połowicu seła Zborowa na wiecznost, nr 41¹³³.

Prywilej archimandrytu kobryńskomu Wasianu na władcyctwo pinskoje i turowskoje, nr 50¹³⁴.

---

dopiero 11 marca 1566 r. Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Sanguszków, (dalej – AP, Kraków), dok. 718.

¹³² Biskup włodzimiersko-brzeski Iwan Józef Borzobohaty – nominat włodzimierski, archimandryta żydyczyński. Potomek ruskiej bogatej rodziny mieszczańskiej z Krasnegostawu na Wołyniu, wyznania prawosławnego, która otrzymała szlachectwo polskie (ok. 1548 r.), od nadanych dóbr Krasne przezwala się Krasieńskimi. Synowie Jacka Józefa, władcyki włodzimierskiego, sprawowali urzędy mytnika chełmskiego i krasnostawskiego, wójta łuckiego, horodniczego, mostowniczego, klucznika i celnika wołyńskiego. Borzobohaty był żonaty i miał czworo dzieci: Hannę, Marię, Piotra i Bazylego. Po utracie żony został koadiutorem ojca, a po jego śmierci (ok. 1564 r.) władką-nominatem włodzimiersko-brzeskim. Biskup chełmski Teodozy Łazowski siłą usunął go z katedry włodzimierskiej (1565), Borzobohaty otrzymał władcyctwo pińsko-turowskie (1566), potem łucko-ostrogskie (1567-1585). Nie mając dotychczas żadnych święceń, uległ groźbom metropolity Jonasza II i przyjął postrzyżyny mnisze, imię Jonasza oraz świecenia kapłańskie a w 1571 r. sakrę biskupią. Zygmunt August 26 grudnia 1569 r. nadał mu archimandrię żydyczyńską, którą utracił w 1582 r. Skazany na banicję, utracił władcyctwo łuckie na rzecz Cyryła Terleckiego, biskupa pińskiego. Ks. J. Skruteń, *Iwan Jan Jonasz Borzobohaty-Krasieński*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, Kraków 1936, s. 367.

¹³³ Druk przywileju królowej Bony z 29 grudnia 1548 r. Iwanowi Jackowiczowi Borzobohatomu, biskupowi włodzimierskiemu, na dobra w powiecie łuckim, „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549). Użrašymų knyga 32, Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė. Vilnius 2012, s. 48-49.

¹³⁴ Druk przywileju królowej Bony z 13 lutego 1549 r. archimandrycie kobryńskiemu Wasjanowi na biskupstwo pińskie i turowskie, „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. 54; Druk w zbiorze A. C. Грушевский, *Пинские акты XV-XVI в.*,

List pisany do wojewodynoje trockoje kniahini Konstantynowoje Ostroskoje¹³⁵, aby w imieniu swoim Turowskom ludy i wsi pożytki władcytu turowskocho archimandrytu kobryńskomu Wasianu postu-
piła, nr 57¹³⁶.

Киев 1901, s. 69 na podstawie wypisu z Metryki Litewskiej, *Księga wpisów*, nr 32, k. 50v-51.

¹³⁵ Aleksandra, córka kniazia Semena Olelkowicza Słuckiego, druga żona kniazia Konstantego Iwanowicza Ostrońskiego, starościna brasławska i winnicka.

¹³⁶ Wassian III (1549-1552) został wyznaczony na katedrę pińską przez królową Bonę (1549). Biskup przed objęciem katedry, pełnił godność archimandryty kobryńskiego monasteru Przemienienia Pańskiego. Królowa Bona 12 lutego 1549 r. poleciła kniaziównie Aleksandrze Ostrońskiej przekazanie wszystkich ziem, poddanych i pożytków, należących do biskupstwa turowskiego, a znajdujących się w jej posiadaniu. А. С. Грушевский, *Пинские акты XV-XVI в.*, s. 68. Królowa wydała 13 lutego 1549 r. specjalny przywilej, w którym powierzała katedrę turowsko-pińską Wassianowi III wraz z należnym mu uposażeniem. А. С. Грушевский, *Пинские акты XV-XVI в.*, s. 69; А. Мironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 202. 13 lutego 1549 r. królowa Bona poleciła wojewodzie trockiemu, staroście mohylewskiemu, księciu Iwanowi Jurewiczowi Dubrowickiemu (1544-1549) przekazanie Wassianowi biskupstwo turowskie i przestrzeganie wszystkich praw biskupów turowskich do majątków, położonych w posiadłościach Dubrowickich. Архив Санкт-Петербургского института истории Российской Академии Наук в Санкт-Петербурге (dalej АСПИИ РАН в Санкт-Петербурге), kol. 52, op. 2, kart. 14, sygn. 3/26. Druk listu królowej Bony z 12 lutego 1549 r. do kniaziówny Aleksandry Ostrońskiej Semenówny w sprawie biskupa turowsko-pińskiego Wassiana, „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. 99. Władyka miał jednak poważne problemy z wdową po księciu Konstantym Ostrońskim, która próbowała pozbawić go praw do części jego majątków. 14 listopada 1549 r. Zygmunt August w odpowiedzi na skargę biskupa turowskiego Wassiana III zabraniał wdowie po Eliaszu Ostrońskim księżnej Beacie Kościeleckiej (1515-1576) ingerencji w sprawy duchowe biskupa i uniemożliwiania mu odwiedzania swoich posiadłości, pod groźbą kary w wysokości 200 kop groszy. АСПИИ РАН в Санкт-Петербурге, kol. 52, op. 2, kart. 14, sygn. 3/23. А. Мironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 202-203.

Prywilej na derżanie cerkwi horodyńskoje, synu popa horodyńskocho Kuźmy Żaby¹³⁷, na imia Marku, do żywota Jeho, nr 84¹³⁸.

Prywilej swiaszczeniku Kuźmie Wasylewiczu Żabie na derżanie monastyra Świetoje Trojcy pod miestom Kowelskim do żywota Jeho, nr 87¹³⁹.

Prywilej popu Laurentyju Iwanowiczu na derżanie cerkwi w mieste Wizowskom z poddanymi k toj cerkwi wedłuh postanowienia starosty wizowskocho, nr 89¹⁴⁰.

[k. 9v.]

Registr Ksiąg Królowej Bony jednej ab Anno 1549 ad Annum 1553, drugiej ab Anno 1555.

I. Księga ab Anno 1549 ad Annum 1553, sub nr 51.

Potwierzenie archimandrytu leszczynskomu¹⁴¹ w Pinsku na dworyszcze Dziesiatnikowskoje w sele Wyszewiczach k tomu monastyru na wiecznost, nr 25¹⁴².

---

¹³⁷ Kuźma Żaba, syn Wasyla Konstantynowicza Żaby, podkluczego trockiego (1518-1540), był duchownym w Horodynie, diecezji włodzimiersko-brzeskiej.

¹³⁸ Druk przywileju królowej Bony pod numerem 75 Metryki Litewskiej z 17 sierpnia 1549 r. synowi księdza Kuźmy Żabie – Markowi na cerkiew Horodyńską Zaśnięcia NMP, „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. 78-79.

¹³⁹ Druk przywileju królowej Bony z 17 sierpnia 1549 r. księdzu Kuźmie Żabie na godność przełożonego monasteru Trójcy Świętej w Kowlu ufundowany przez księcia Wasyla Sanguszkę. „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. 79. Monaster Trójcy Świętej w Werbce był położony we wsi Werbka na północ od Kowla. W 1564 r. Kowel, drogą nadania, stał się własnością Andrzeja Kurbskiego, który wybrał przełożonego monasteru w Werbce, ihumena Aleksandra, na swojego opiekuna duchowego.

¹⁴⁰ Druk przywileju królowej Bony z 17 sierpnia 1549 r. Ławrencjuszowi Iwanowiczowi na probostwo cerkwi Przemienienia Pańskiego z ołtarzem bocznym św. Symeona w Wiźwie (Wyżwie). „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. 80.

List swiaszczeniku Fedoru Rabcu i synu Jeho na cerkow w Kobryniu Roźdestwa Preswiatyja Bohorodycy¹⁴³, nr 46.

Prywiley archimandrytu pińskomu monastyra leszczyńskoho Makaryja¹⁴⁴ na władcytuwo pinskoje i turowskoje, nr 105¹⁴⁵.

---

¹⁴¹ Makary był archimandryta leszczyńskim do 6 maja 1552 r., kiedy został władcyką pińskim i turowskim.

¹⁴² Druk potwierdzenia królowej Bony z kwietnia 1550 r. archimandrycie leszczyńskiemu Makaremu w zbiorze A. C. Грушевский, *Пинские акты XV-XVI в.*, s. 76-78 na podstawie wypisu z Metryki Litewskiej, Księga wpisów, nr 33, k. 25-25v. We wsi Wyszewicze znajdował się dwór należący do cerkwi św. Dymitra w Pińsku, zapisany przez księcia Fiodora Iwanowicza i jego żonę Helenę 14 września 1514 r. Dokument został wystawiony na ówczesnego księdza Wasyla Demianowicza. A. C. Грушевский, *Пинские акты XV-XVI в.*, s. 21; *Писцовая книга Пинского и Клецького княжеств, составленная пинским старостою Станиславом Хвальчевским в 1552-1555*, Вильна 1884, s. 4, 5, 7; A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 226. Kiedy Wasyl został ihumenem leszczyńskim, a następnie biskupem turowsko-pińskim z imieniem Warłaam, przekazał zapisany mu dwór dziesiątnikowski monasterowi. Królowa Bona potwierdziła ów zapis w kwietniu 1550 r., kiedy archimandrytą monasteru leszczyńskiego był Makary. A. C. Грушевский, *Пинские акты XV-XVI в.*, s. 76-78. A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 238.

¹⁴³ *Праваслаўныя храмы Беларусі: энцыклапедычны даведнік*, A. M. Кулагін; [рэдакцыйны савет: Г. П. Пашкоў, А. В. Календа], Мінск 2007.

¹⁴⁴ Makary II, archimandryta leszczyński (1536-1552), biskup turowsko-piński (1552-1558).

¹⁴⁵ Makary II, były archimandryta leszczyński, został powołany na katedrę biskupią za wstawiennictwem królowej Bony. W dokumencie z 7 maja 1552 r. królowa nazywa biskupstwo turowsko-pińskie „swoim podawaniem” i powołuje się na opinię starosty pińskiego, który wyrażał się o archimandrycie Makarym, jako o „człowieku godnym”. Rzeczywiście, o nominację tę zabiegał starosta piński – Stanisław Falczewski (1552). Powszechnie uważano archimandrytę leszczyńskiego za człowieka „godnego i uczynego”. 14 maja 1552 r. królowa Bona wystosowała list do mieszczan, bojarów i wszystkich poddanych turowskiego biskupstwa, zawiadamiający o śmierci biskupa Wassiana i informujący o tym, że nowym biskupem turowskim i pińskim został archimandryta leszczyński Makary. List wzywał wiernych diecezji turowsko-pińskiej do podporządkowania się nowemu władcyce. АСПИИ РАН в Санкт-Петербурге,

List swiaszczeniku wołosty horodeckoje z seła Olszan Wasylu Iwanowiczu¹⁴⁶, na cerkow Swiatyja Piatnicy w sele Olszanach, nr 118¹⁴⁷.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1541 do roku 1551,
sub. nr 53.

Prywilej archimandrytu¹⁴⁸ i wsim starcom monastyra pieczerskocho z Kijowa pozwolenie im obszczynu¹⁴⁹ mety, a po śmierci archimandrytow wojewodowie toho monastyra wo swoju moc braty nie majut, takže wyzwolenie poddanych ich od stacji i podwod pod pošy i honcy, nr 3¹⁵⁰.

List pisany do archiepiskopa mitropolita kijowskocho Makaryja¹⁵¹, aby żadnych listow k woli mieszczanom wilenskim na swiaszczenikow wileńskich ku lekosty ich niewydał, nr 22¹⁵².

O tom że list, pisany do burmistrow, radec i mieszczan miasta Wilenskocho zakonu hreczeskocho, nr 23¹⁵³.

---

kol. 52, op. 2, kart. 14, sygn. 3/30-1; 3/30-2; A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI – XVI wieku*, s. 203-204.

¹⁴⁶ Wasyl Iwanowicz, proboszcz parafii Zmartwychwstania Pańskiego w Olszanach w diecezji turowsko-pińskiej do 1555 r.

¹⁴⁷ Wieś Olszany, z cerkwią św. Paraskiewy występującą w źródłach w 1555 r. *Историко-статистическое описание минской епархии*, сост. арх. Николай, Санкт-Петербург 1864, s. 270; *Вялікі гістарычны атлас Беларусі*, т. I, Мінск 2009, s. 86; A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 255.

¹⁴⁸ Archimandryta Wassian (1542-1546).

¹⁴⁹ Obszczyna – wspólnota.

¹⁵⁰ Druk przywileju królewskiego z 4 lipca 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*. Кніга запісаў 28, Падрыхтоўка тэкстаў да друку і навуковы апарат: В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск 2000, s. 51-52.

¹⁵¹ Makary metropolita kijowski (1534-1556).

¹⁵² Druk listu królewskiego do metropolity kijowskiego Makarego z 16 stycznia 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 73-74.

Potwierzenie archimandrytu Menskomu monastera Wozniesienija Chrystowa¹⁵⁴ desiatyny z zemel w Werbkowiczach i z inszych na tot monastyr, od Petra a Waśka Lubicziczow¹⁵⁵ fundowanoje, nr 116¹⁵⁶.

Roku 1546. Króla Zygmunta Augusta, sub numero 61.

Zapisanie na P. Iwana Sapiehu¹⁵⁷ o niejasne usprawiedliwienie się kniazium Wasylu Tołoczynskomu¹⁵⁸ o ostatnie imienia Kobylia, nr 40.

Sprawa kniahini Ilinoj Ostroskoj¹⁵⁹ z kniazium Kuźmoju Zasławskim¹⁶⁰ o mnohie krywdy, gwałty i innyje roznyje szkody imieniem Jeje Ostroskim podelanye, nr 47¹⁶¹.

---

¹⁵³ Druk listu królewskiego do burmistrza, rajców i prawosławnych mieszczan Wilna z 16 stycznia 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 74-75.

¹⁵⁴ Sofroniusz, archimandryta monasteru mińskiego Wniebowstąpienia Pańskiego.

¹⁵⁵ Potwierdzenie zapisu monasterowi mińskiemu z 1532 r. ziemi przez Piotra i Wasyla Fomiczów Lubicz, por.: LVIA, f. 634, op. 3, nr 566, k. 4.

¹⁵⁶ Druk listu królewskiego do archimandryty mińskiego Józefa z 1552 r. (bez daty dziennej) *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 185-186.

¹⁵⁷ Iwan Bohdanowicz Sapieha, wojewoda podlaski, witebski, zm. w 1546 r.

¹⁵⁸ Książ Wasyl Jurewicz Tołoczyński, dzierżawca roszski. Żoną jego była kniazionna Maria Bohdanowa Zasławska.

¹⁵⁹ Beata Kościelecka, żona kniazia Eliasza Ostrońskiego. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234; R. Żelewski, *Łaska Ostroska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224.

¹⁶⁰ Kuźma Zasławski, starosta kamienicki. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 82, 406.

¹⁶¹ Manifestacja kniazia Kuźmy Zasławskiego przeciwko Beacie Ostrońskiej 20 marca 1541 r. za najazd na Puszczę Zasławską przez jej poddanych, por.: *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 277-278. Król zakazał ks. Beacie Ostrońskiej listami z 21 lipca 1542 r., 20 czerwca 1546 r. i 18 sierpnia 1546 r. czynić krzywdy w dobrach ks. Kuźmy Zasławskiego, por. *Archiwum książąt*

Roku 1546 do roku 1549. Zygmunta Augusta,
sub numero 62.

[k. 10.]

Potwierzenie na monastyr ławryszowski Preczystoje Bohomaterie nadanie predkow Jeho Kr. Miłosty niekotorych wołosty beruczy w podowanjie swoje krolewskoje, nr 11¹⁶².

List Alexandra Fiedorowicza władyki¹⁶³ na dworze Hrynkowskie, Suderwa z ludmi w wołosty pieniańskoj, nr 54.

Prywiley kniaziu Juryju Słuckomu¹⁶⁴ na podanie monastyra pieczerskoho w Kijowie na odnu osobu do żywocia po smerty teperszniaho archimandryty Henadiju¹⁶⁵, nr 70¹⁶⁶.

List pisany do kniahini Heleny Iwanowoju Jurewiczowey¹⁶⁷ i do syna Jej kniazia Kuźmy Zasławskoho¹⁶⁸ aby kniaziu Illi Ostrowskomu¹⁶⁹

Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. 4: 1535-1547, s. 318, 468-483, 504-505. Spór pomiędzy księżną Ostrogska a kniazem Kuźmą Zasławskim dotyczył głównie Zubowiecka.

¹⁶² Potwierdzenie z 1546 r. Zygmunta Starego nadań monasterowi ławryszewskiemu przez księcia Witolda i Kazimierza Jagiellończyka (1450, 1461 r.), Narodowe Państwowe Archiwum Białorusi w Mińsku, (dalej – НГАБ), ф. 147, воп. 2., спр. 175. А. 1261, 1264; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.). *Кніга запісаў* № 30 (копія канца XVI ст.), падрыхт. В. С. Мянжынскі, Мінск 2008, s. 83.

¹⁶³ Biskup łucki Teodozjusz (Fieodosi) Hulewicz (1541-1552), dworzanin królewski.

¹⁶⁴ Książ Jerzy Jurewicz, syn Jerzego Semenowicza Słuckiego.

¹⁶⁵ Henadzi nominat na archimandrię kijowską w 1546 r.

¹⁶⁶ Dokument ten był potwierdzeniem przywileju królewskiego z 1535 r. w którym Zygmunt Stary przekazał prawo „poddawania” kniaziu Jerzemu Słuckiemu osoby na ihumena monasteru pieczerskiego w Kijowie z zastrzeżeniem, że mógł mianować tylko jednego przełożonego, a po śmierci archimandryty Henadia klasztor miał wrócić do ktitorstwa gospodarskiego. A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 51.

wsi imienia czasty kniazia Andreja Jurewicza Zasławskoho¹⁷⁰ Jemu tretuju czast wiecznostytu a dwie czasty w sumy zapisanyje ustupili i dworanina podaty niezabraniały, nr 118.

List pisany do kniazia Illi Ostroskoho¹⁷¹ aby tretuju czast imieniem knaizai Andreja Zasławskoho¹⁷² wedle wyroku hospodarskoho do rozprawy w rukach swoich derżał, a dwie czasty do sekwestra hospodarskoho dworanom na to posłanym ustupił, nr 150¹⁷³.

Prywilej kniaziu Konstantynu Iwanowiczu Ostroskomu¹⁷⁴ odpuszczenie poddanych Jeho z Ostroha, Połonnoje i Dubna, dawania wołowszczyzny¹⁷⁵ z dawna zwykłoje wiecznymi czasy, nr 248.

---

¹⁶⁷ Helena Holszańskiego, żona Iwana Jurewicza Zasławskiego procesowała się w 1546 r. z Ostrogskimi. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 405.

¹⁶⁸ Kuźma Zasławski, starosta kamienicki. Książ Kuźma Iwanowicz Zasławski, miał sprawę w 1540 r. z księciem Eliaszem Ostrogskim o myto w Ostrogu (ML 26). W 1540 r. otrzymał książ Kuźmicz starostwo wisłockie, a w 1546 r. starostwo kamienieckie (ML 61). J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 406.

¹⁶⁹ Książ Eliasza Ostrogski (1510-1539). R. Żelewski, *Ostrogski Ilia (Elias)*, s. 480-481.

¹⁷⁰ Książ Andrzej Zasławski (1460-1535), stryjeczny brat Konstantego Ostrogskiego zapisał mu w 1534 r. jedną trzecią część swoich dóbr (ML 24). O ten zapis niepokoił kniazia Eliasza w latach 1534-1536 kniazowie Zasławscy (ML 26 i 28). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234.

¹⁷¹ Książ Eliasza Ostrogski (1510-1539).

¹⁷² J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234.

¹⁷³ Chodzi tu o potwierdzenie królewskie z 1536 r. zapisu kniazia Andrzeja Zasławskiego bratu stryjecznemu Konstantemu Iwanowiczu Ostrogskiemu z 1520 r. Pozostający pod opieką Ostrogskich chory umysłowo książ Andrzej Zasławski potwierdził trzecią część majątku spadkobiercy kniazia Konstantego – Eliaszowi Ostrogskiemu. R. Żelewski, *Ostrogski Ilia (Elias)*, s. 481.

¹⁷⁴ Książ Konstanty Iwanowicz Ostrogski (1460-1530), hetman wielki litewski, kasztelan wileński i wojewoda trocki.

Kniaziu Konstantynu Ostroskomu na imienie Jeho Zdołbicu i Hlinsko wiecznostyju¹⁷⁶, nr 66. Anno 7013¹⁷⁷.

Potwierzenie kniaziu Andreju Sanguszkowiczu¹⁷⁸ na dwor Serniki i na presełok kniahinie¹⁷⁹ w Łucku, nr 212¹⁸⁰.

Objawienie pered Królem Jeho Miłostyju kniazem Sanguszkom, że się podetyli imieniami swoimi¹⁸¹, nr 242.

Prywiley kniaziu Konstantynu Iwanowiczu Ostroskom na podanie monastyra Swiatoho Mikoły do Jeho żywota¹⁸².

---

¹⁷⁵ Danina na Wołyniu od sochy wołowej. Przywilej ten został wydany kniaziu Konstantemu Iwanowiczowi Ostrogskiemu w 1508 r. Z. Wojtkowiak, *Ostrogski Konstanty Iwanowicz*, s. 488

¹⁷⁶ Dobra te został jeszcze nadane kniaziu Konstantemu Iwanowiczowi Ostrogskiemu w 1508 r. Z. Wojtkowiak, *Ostrogski Konstanty Iwanowicz*, s. 488.

¹⁷⁷ Dopisek inną ręką.

¹⁷⁸ Książ Andrzej Aleksandrowicz Sanguszko, starosta włodzimierski, marszałek ziemi wołyńskiej, zm. 1535 r. Por. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Andrzej Aleksandrowicz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 34, s. 468-469.

¹⁷⁹ Książówna Hanna Despotówna, żona Mikołaja Zbaraskiego, była żona syna kniazia Andrzeja – Fiodora Andrzejewicza Sanguszko. Por. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 503.

¹⁸⁰ Potwierdzenie dotyczyło nadania w 1498 r. Sernik i przysiółka Kniahynin w powiecie łuckim przez wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka kniaziu Andreju Sanguszkowi. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Andrzej Aleksandrowicz*, s. 469.

¹⁸¹ Król w liście do ks. Fiodora Sanguszko z 14 lutego 1541 r. polecił dokonać podziału dóbr książąt Ostrogskich *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 275. Po śmierci kniazia Fiodora jego najstarszy syn Dymitr stosownie do testamentu ojca w 1549 r. podzielił odziedziczone majątki między braci i matkę Annę Despotównę dając jej trzecią część dóbr z miastem Łakocze o czym poinformował panującego. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Dymitr*, s. 471.

¹⁸² Chodzi tu o monaster św. Mikołaja w Żydyczynie. Zygmunt Stary podarował mu 8 grudnia 1507 r. dożywotnie monaster w opiekę i ktitorstwo. „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 8 (1499-1514): *Užrašymų knyga* 8, Parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995, s. 239. O historii klasztoru, por.: C. Гопін, *Жуду-*

Anno 1513¹⁸³.

[k. 11v.]

Od roku 1546 do roku 1547.
Za króla Zygmunta Pierwszego, fol. 46.

Wyrok kniazia Ostroskomu¹⁸⁴ z kniahinieju Ilinuju Ostroskoju o deł rowny w zamku stepańskim i o innyje imienia, nr 14¹⁸⁵.

Dekret wojewodyczu trockomu kniazia Wasylu Ostroskomu¹⁸⁶ z niewestkoju kniahinieju Ostroskoju Beatoju z Kostelca i doczkoju Jeje Elźbietoju o rowny deł wołosty kuźminskoj, nr 20¹⁸⁷.

Dekret temuż kniazia Wasylu Ostroskomu¹⁸⁸ z kniahinieju Ilinuju Ostroskoju i doszkoju Jeje kniahinieju Elźbietoju o deł rowny w zamku Satyjowie, nr 23¹⁸⁹.

чинський Свято-Миколаївський монастир (до середини XVII сторіччя), Киев 2009.

¹⁸³ Dopisek inną ręką.

¹⁸⁴ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

¹⁸⁵ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 206-209; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234. Zygmunt August sprawujący w imieniu ojca rządu na Litwie, przydzielił 19 grudnia 1546 r. Stepań i Równne Beacie Ostrogskiej i jej córce Elźbiecie (Halszce). J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354.

¹⁸⁶ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

¹⁸⁷ Decyzją Zygmunta Augusta z 18 października 1546 r. włość kuźmińską podzielono na dwie części. Większą otrzymał książ Konstanty Ostrogski a mniejszą jego szwagierka Beata Ostrogska z córką Elźbietą. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией*, т. I, nr. 114 s. 120; L. Kolankowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, Lwów 1913, s. 227-229. Por. podział dóbr między Beatą Ostroską a jej córką Elźbietą z 12 maja 1542 r. przez komisarzy królewskich *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 313.

¹⁸⁸ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

Zostawienie kniahini Iliroje Ostroskoje wedle prawa Jeje pry zamku Chłapotyńskim wieczno zachowanie wolnoho mowienia kniaziu Wasylu Ostroskomu¹⁹⁰ prawa z kniaziom Fedorom Sanguszkowiczom o poborskoje imienia, nr 26¹⁹¹.

Wyrok kniahini Iliroj Ostroskoj z kniaziom Wasylom Ostroskim¹⁹² o zamok rowenski, nr 28¹⁹³.

List i potwierzenie starostynoj brasławskoj Iwanickoj¹⁹⁴, kniahini Iliroj Konstantynowicza Ostroskoj, kniahini Beaty z Kostelca na zamki na imienia Stepań, Stayjew, Chłapotyń i na innyje od małżonka Jeje Jej zapisanyje wiecznostiju, nr 30¹⁹⁵.

---

¹⁸⁹ Wyrok Zygmunta Augusta z 1546 r., R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

¹⁹⁰ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

¹⁹¹ Książ Fiodor Adrejewicz Sanguszko, marszałek ziemi wołyńskiej w 1533 r. nabył Chłapotyń w powiecie włodzimierskim (ML 24). Potwierdzenie królewskie prawa Beacie Ostrogskiej do zamków: Stepań, Satyjów, Chłapotyń i Równno z innymi dobrami z grudnia 1543 i września 1544 r. A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich*, t. II, (uzupełnienia, rozprawy, materiały, wyd. J. Szujski), Kraków 1868, s. 65-66; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. V, s. 410; R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

¹⁹² Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

¹⁹³ R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223. W 1546 r. Zygmunt August włość Równne Beacie Ostrogskiej i jej córce Elżbiecie (Halszce). J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354.

¹⁹⁴ Elżbieta Hlebowiczówna, druga żona starosty brasławskiego Iwana Semenowicza Sapiehy (1502-1517), wojewody podlaskiego (1511-1517), macocha starosty Pawła Iwanowicza Sapiehy (1517-1547). H. Lulewicz, *Sapieha Paweł*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 35, Warszawa-Kraków 1994, s. 131-133.

¹⁹⁵ Potwierdzenie królewskie prawa Beacie Ostrogskiej do zamków: Stepań, Satyjów, Chłapotyń i Równne z innymi dobrami z grudnia 1543 i września 1544 r. A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich*, t. II, Kraków 1868, s. 65-66; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. V, s. 410; R. Żelewski, *Łaska*

Potwierzenie kniahini Ilinoj Ostroskoj, Beaty z Kostelca z pewnych przyczyn małżonka Jeje kniazia Ilii Ostroskocho na zamek Rownoje¹⁹⁶ a w sumie pieneżej panu Jeje pożyczonj zawedeny, nr 32¹⁹⁷.

[k. 12.]

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1546 do roku 1547.
Spraw różnych sub numero 46

Odłożenie na druhije roki sprawy kniazia Andreja Koszyrskocho, starosty łuckocho¹⁹⁸, protywko kommissarom kniaziey Rużyńskich¹⁹⁹ i ziemian Zemli Wołyńskoje o postanowienie Łukiana i Alexandra Dezusa, nr 13²⁰⁰.

Ostrogska z Kościeleckich Beata, s. 223. Druk potwierdzenia Zygmunta Augusta z 18 października 1546 r. por.: *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 517-518; R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

¹⁹⁶ Chodzi o zamek w miejscowości Równne.

¹⁹⁷ Zapis z 7 sierpnia 1539 r., *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 204. Książ Eliasz Ostrogski zostawił w 1539 r. żonie Beacie, Równne, 6 000 kóp złotych i zapisał jej Stepań na własność (ML 62). W tymże roku Beata Kościelecka przedłożyła jego testament pod zatwierdzenie królewskie (ML 37). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234.

¹⁹⁸ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszka Koszyrski, starosta łucki.

¹⁹⁹ Książ Ostafi Rużyński, syn Iwana Rużyńskiego (1525-1545), namiestnik kaniewski i czerkaski, poseł na sejm elekcyjny 1573 r., ataman zaporoski w latach 1579-1586. M. Nagielski, *Rużyński (Różyński, Rużyński) Ostafi Iwanowicz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 32, Wrocław 1989-1991, s. 481. W sporze uczestniczyli jego bracia: Hrehory, Michajło i Dymitr.

²⁰⁰ Sprawa z 23 czerwca 1546 r. kniazia Andrzeja Michałowicza Sanguszki przeciwko sędziom kniaziom Rużyńskich za niesłuszne przysądzenie im ludzi horodelskich. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 493-495. Por.: Odłożenie sprawy książąt Rużyńskich i Aleksandra Dezusy z kniazem Andrzejem Michałowiczem Sanguszko 15 października 1546 r. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 506. Wypis z Metryki Litewskiej. Księgi wpisów nr 29.

Wyrok kniazia Wasyla Ostroskomu z kniahineju Illinoju Ostroskoju o deł rowny w zamku stepańskom i o inszyje imienia, nr 14²⁰¹.

Dekret wojewodyczu trockomu kniazium Wasyliu z niewestkoju kniahinieju Illinoju Ostroskoju Beatoju z Kostelca i doczkoju Jej kniaźnoju Elźbietoju o rowny deł w wołosty kuźminskoj, nr 20²⁰².

Dekret tomuż kniazium Wasyliu Ostroskomu z kniahinieju Illinoju Ostroskoju i doczkoju Jeje kniahinieju Elźbietoju o deł rowny w zamku Satyjowie, nr 23²⁰³.

---

²⁰¹ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Por. przyp. 190; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234. Zygmunt August sprawujący w imieniu ojca rządu na Litwie, przydzielił 19 grudnia 1546 r. Stepań i Równe Beacie Ostrogskiej i jej córce Elźbiecie (Halszce). J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354.

²⁰² Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Decyzją Zygmunta Augusta z 18 października 1546 r. włość kuźmińską podzielono na dwie części. Większą otrzymał książę Konstanty Ostrogski a mniejszą jego szwagierka Beata Ostrogska z córką Elźbietą. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I, nr. 114 s. 120; L. Kolankowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, s. 227-229.

²⁰³ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Wyrok Zygmunta Augusta z 1546 r., R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223. Wasyl Ostrogski sądził się o dobra rodowe ze szwagierką Beatą Ostrogską w latach 1539-1540. (ML nr-y: 29, 46). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234; T. Chynczewska-Hennel, *Ostrogski Konstanty Wasyl*, s. 489-495; *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 313-315. Wcześniej o te dobra toczył spór Eliasza Ostrogski z kniaziami Zasławskimi. W 1536 r. sporne dobra przyznano Ostrogskim. Po śmierci swojego ojca w 1530 r. Eliasza Ostrogski objął starostwo braclawskie i winnickie, a także ogromny majątek, do którego prawo miał również jego przyrodni brat – Konstanty Wasyl. W posiadaniu Eliasza znalazły się: Ostróg, zamki Chłapotyń, Cudnów (Czudków), Dubno, Dorohobuż, Krasilów, Połonne, Równe, Satyjów, Stepań i Zdzięcioł (Zdzietel) oraz dwory Góry, Krupowołość, Nowostawce, Zdołbica i Zviahel z przynależnymi włościami. R. Żelewski, *Ostrogski Ilia (Elias)*, s. 481.

Zostawienie kniahinie Illinoje Ostroskoje wedle prawa Jeje pry zamku Chłopotyńskim wieczno zachowanie wolnoho mowienia kniaziu Wasyliu Ostroskomu²⁰⁴ u prawa z kniazem Fedorom Sanguszkowiczom²⁰⁵ o poborskoje imienie, nr 26²⁰⁶.

Wyrok kniahini Illinoj Ostroskoj z kniazem Wasylem Ostroskim²⁰⁷ o zamok Rowenski, nr 28²⁰⁸.

List potwierzenie starostynoj brasławskoj Iwanickoj kniahini Illinoj Konstantynowicza Ostroskoj kniahini Beacie z Kostelca na zamki na imia Stepan, Satyjów, Chłopotyn i na innszyje od małżonka Jej zapisanyje wiecznostiju, nr 30²⁰⁹.

---

²⁰⁴ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

²⁰⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Książ Fiodor Adrejewicz Sanguszko, marszałek ziemi wołyńskiej w 1533 r. nabył Chłopotyń w powiecie włodzimierskim (ML 24).

²⁰⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Potwierdzenie królewskie prawa Beacie Ostrogskiej do zamków: Stepań, Satyjów, Chłopotyń i Równo z innymi dobrami z grudnia 1543 i września 1544 r. A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich*, t. II, s. 65-66; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. V, s. 410; R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

²⁰⁷ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

²⁰⁸ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223. W 1546 r. Zygmunt August włość Równe Beacie Ostrogskiej i jej córce Elżbiecie (Halsce). J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354.

²⁰⁹ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Potwierdzenie królewskie prawa Beacie Ostrogskiej do zamków: Stepań, Satyjów, Chłopotyń i Równo z innymi dobrami z grudnia 1543 i września 1544 r. A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich*, t. II, s. 65-66; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. V, s. 410; R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

Potwierzenie kniahini Illinoj Ostroskoj Beaty z Kostelca z pewnych przyczyn, małżonka Jeja kniazia Illi Ostroskocho na zamek Rownoje²¹⁰ w sumie penieżej pewnoj, u nieje pożyczonej zawedeny, nr 32²¹¹.

Potwierzenie kniahini Illinoj Ostroskoj na zamek Ostroh so wsim za tretuju czast wsich imieniej małżonka Jeje wo prawie wena²¹² i prywenka Jej od delczych Jeho Królewskoje Mosty wydelennuju²¹³, nr 34²¹⁴.

Dekret kniazia Kuźmie Iwanowiczu Zasławskomu²¹⁵ z kniahinieju Ostroskoju Beatyju z Kostelca²¹⁶ o niesłusznoje oderżanie uwiązanie

---

²¹⁰ Chodzi o zamek w miejscowości Równe.

²¹¹ Powtórzenie dokumentu z k. 11v. Zapis z 7 sierpnia 1539 r., *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 204; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 2047-209. Por.: Spór między ks. Konstantym Ostrogskim a jego szwagierką Beatą Ostrogską z córką Elżbietą. R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224. Król unieważnił testament wyrokiem 11 stycznia 1541 r. Kontrowersje wokół testamentu rozstrzygnął sąd komisarzy królewskich dokonujących podział dóbr po śmierci ks. Eliasza Ostrogskiego. L. Kolankowski, *Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548*, Oświęcim 2015, s. 191-193, przyp. 325.

²¹² Wiano – zabezpieczenie posagu przez męża i odwzajemnienie za niego. Celem wiana było majątkowe zabezpieczenie żony-szlachcianki na wypadek śmierci męża. Składało się z dwóch równych części: oprawy posagu (części wiana zabezpieczającej posag) i przywianku (równego co do wartości posagowi wnoszonemu przez żonę). Zwykle wiano wynosiło podwójną wysokość posagu i zapisywano je specjalnym listem wiernym.

²¹³ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234.

²¹⁴ Potwierdzenie Zygmunta Augusta zapisu z 1 stycznia 1539 r. księcia Eliasza Ostrogskiego swojej żonie Beacie z Kościeleckich kwoty 33 082 złotych wiana i przywianku na wszystkich swoich dobrach, *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 177-179. Por. potwierdzenie Zygmunta Starego z 16 lutego 1539 r., tamże, s. 187-189.

²¹⁵ Książę Kuźma Zasławski, (1500-1556), dzierżawca świsłocki i kamieniecki.

w tretuju czast imieniej kniazia Andreja Zasławskoho²¹⁷, diadka Jeho i Jeho imienia Jeho Tarnawku, także o niemałyje rozniczy²¹⁸, nr 40²¹⁹.

[k. 12v.]

Potwierzenie uhody meży kniaziom Kuźmoju Iwanowiczom Zasławskim a kniahinieju Illonoju Ostroskoju z doczkoju kniahinieju Elźbietoju o imienia kniazia Andreja Zasławskoho uczyniennoje²²⁰, nr 48²²¹.

Dekret meży kniazem Kuźmoju Zasławskim i kniahinioju Illinoju Ostroskoju o czelad niewolnuju do roznych imieniej zaszłoju, nr 49²²².

List i potwierzenie kniazium Juryju Tymofiejewiczu Massalskomu²²³ na zemlu leżaczuju w Wilni, ktoroju kupił u Iwana popa Otryhimowicza Bołotowicza na wiecznost, nr 50.

---

²¹⁶ Elźbieta (Halszka), córka kniazia Eliasza Ostrogskiego i Beaty Kościeleckiej.

²¹⁷ Książ Andrzej Zasławski Ostrogski (1460-1535).

²¹⁸ Dekret Zygmunta Starego z 8 stycznia 1540 r., 1 października 1539 r. i 2 sierpnia 1542 r. oraz wyrok sądu królewskiego z 5 października nakazujący zwrot dóbr Kuźmie Zasławskiego przekazanych przez ks. Andrzeja Zasławskiego ks. Eliaszowi Ostrogskiemu, por.: *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 231, 215-218, 218-220, 220-222, 322-323. Zygmunta August 4 kwietnia 1546 r. przysądził ks. Beacie Ostrogskiej trzecią część dóbr zasławskich ze wsią Tarnawką należącą do kniazia Kuźmy Zasławskiego, tamże, s. 444-448.

²¹⁹ Szerzej por.: R. Żelewski, *Ostrogski Illia (Eliasz)*, s. 481.

²²⁰ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3: 1432-1534, s. 394.

²²¹ Potwierdzenie ugody 18 października 1546 r. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 515-518.

²²² Zygmunt August 12 maja 1546 r. polecił księżnej Beacie Ostrogskiej wydanie kniazium Kuźmie Zasławskiemu wydanie zbiegłych poddanych z jego dóbr. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 460-462. Książ Zasławski 10 stycznia 1547 r. domagał się wykonanie dekretu królewskiego, tamże, s. 525-527.

²²³ Książ Jury Timofiejewicz Massalski dworzanin królewski.

Założenie roku pewnoho kniazia Wasylu Ostroskomo²²⁴ z knaihinieju Illinoju Ostroskoju o imienia sekwestrowyje²²⁵ Stepań, Rownie, Satyjów i Chłopotyn²²⁶, nr 51.

Sprawa kniazia Kuźmy Zasławskoho z knaihinieju Illinoju Ostrowskoho o połowicu myta Ostrogskoho²²⁷, nr 81²²⁸.

---

²²⁴ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

²²⁵ Dobra sekwestrowe (*sequestrum*) – miały miejsce gdy majątek został przyjęty przez osobę trzecią, na czas sporu między stronami.

²²⁶ Wasyl Ostrogski sądził się o dobra rodowe ze szwagierką Beatą Ostrogską w latach 1539-1540. (ML nr-y: 29, 46). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234; T. Chynczewska-Hennel, *Ostrogski Konstanty Wasyl*, s. 489-495. Wcześniej o te dobra toczył spór Eliaz Ostrogski z kniaziami Zasławskimi. W 1536 r. sporne dobra przyznano Ostrogskim. Po śmierci swojego ojca w 1530 r. Eliaz Ostrogski objął starostwo braclawskie i winnickie, a także ogromny majątek, do którego prawo miał również jego przyrodni brat – Konstanty Wasyl. W posiadaniu Eliasza znalazły się: Ostróg, zamki Chłopotyń, Cudnów (Czudków), Dubno, Dorohobuż, Krasifów, Połonne, Równe, Satyjów, Stepań i Zdzięcioł (Zdzietel) oraz dwory Góry, Krupowołość, Nowostawce, Zdołbica i Zwiahel z przynależnymi włościami. R. Żelewski, *Ostrogski Ilia (Eliaz)*, s. 481.

²²⁷ Książ Kuźma Iwanowicz Zesawski, starosta kamieniecki, miał sprawę w 1540 r. z kniazem Eilaszem Ostrogskim o myto w Ostrogu (ML 26). W 1540 r. otrzymał książ Kuźmicz starostwo wisłockie, a w 1546 r. starostwo kamienieckie (ML 61). Procesował się następnie o myto z Beatą Ostrogską. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 406.

²²⁸ Druk dokumentu z 5 maja 1546 r. Pozew zadworny Zygmunta Augusta przeciwko Beacie Ostrogskiej o zwrot księciu Kuźmie Iwanowiczowi Zasławskiemu połowy myta ostrogskiego. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, wyd. Z. Luba Radziwiński, Kraków 1870, s. 458. 8 maja 1543 r. Rada litewska skierowała pozew przeciwko Beacie Ostrogskiej w sprawie kniazia Kuźmy Zasławskiego o zwrot połowy należącego mu myta w Ostrogu i wyrządzone krzywdy. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 348-350. Por. Liczne upomnienia królewskie w tej sprawie z 29 sierpnia 1543 r., tamże, s. 364-368. Pozew zadworny Zygmunta I a następnie Zygmunta Augusta z 11 maja 1544, 27 sierpnia 1544, 8 stycznia 1545, 5 maja 1546, 25 lipca 1546, 10 listopada 1546, 11 listopada 1547 r. przeciwko ks. Beacie Ostrogskiej za przywłaszczenie połowy

Prypomnianie wojewody trockoho kniazia Janusza²²⁹ i kniazia Semenena Holszanskich²³⁰ spraw trefyje czasty zamku Stepanskocho i inszych imieniej, nr 93.

Konsens Pani Janowej Sapieżynoj Annie Sanguszkownie²³¹ i synom Jeje Iwanu, Michaiłu i Pawłu Sapiehom²³² pry zamoczku ich nad rekoju Moszczniceju²³³ miesteczko osazywaty, torh i korczmy, wolnoje myto²³⁴, nr 96²³⁵.

---

dochodów z myta ostrogskiego należnych ks. Kuźmie Zasławskiemu, tamże, s. 383-384, 396-397, 416-417, 458, 496-497, 520-521, 566-567. Ostatecznie Zygmunt August nakazał księżnej Beacie Ostrogskiej zwrócić połowę myta ostrogskiego kniaziu Kuźmie Zasławskiemu 7 sierpnia 1547 r., tamże, s. 548-549.

²²⁹ Iwan (Janusz) Jurewicz Holszański Dubrowicki, wojewoda trocki (1544-1549).

²³⁰ Semen Jurewicz Holszański, podstoli litewski, zm. 1556 r.

²³¹ Kniaziówna Anną Sanguszkówną, żona Iwana Bohdanowicza Sapiehy, wojewody podlaskiego (1529-1541), witebskiego (1517-1541), starosty drohickiego.

²³² Iwan, Michał i Paweł Sapiehowie – synowie Anny Sanguszkówny i Iwana Sapiehy.

²³³ Moszczenica, prawy dopływ Uszy w powiecie ihumeńskim.

²³⁴ Chodzi tu o wieś Płonno z zamkiem. Iwan Sapieha (1477-1546) był żonaty z kniaziówną Anną Andrejewną Sanguszkówną (1496-1561). Po śmierci męża w 1546 r. kniaziówna Anna z Sanguszków Sapiehowa została właścicielką tych dóbr, przekazując je na trzy lata przed swoją śmiercią w 1561 r. synowi Pawłowi (1523-1580), kasztelanowi kijowskiemu, żonatemu z Hanną Chodkiewiczówną (1540-1595). Jego starszy o rok brat, Iwan Sapieha (1522-1580), starosta drohicki, po śmierci matki odebrał majątek młodszemu bratu. Zygmunt August polecił zwrócić zabrany siłą majątek, a później dokonał jego podziału po równej części między trzech braci, Iwana, Pawła i Michała Sapiehy (1527-1591), sekretarza królewskiego.

²³⁵ Przywilej Zygmunta Augusta z 29 listopada 1546 r. z pozwoleniem Annie, córce księcia Andrzeja Sanguszki żonie Iwana Sapiehy osadzić miasto i odbywać targi nad rzeką Moszczenicą, *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 524.

Sprawa kniahini Illinoje Otroskoje Beaty z Kostelca z kniahiniey Iwanowoju Zasławskoju Olenoju Fiedorownoju²³⁶ o mnohie roznicy, nr 97²³⁷.

Pilnost dworanina Jeho Królewskoj Miłosty Lwa Borysowicza Obrazcowa²³⁸ z starostoju łuckom kniazem Andrejem Koszyrskim²³⁹ o mnihiye krywdy i szkody, nr 3²⁴⁰.

Pilnost prawa od Pana Lwa Obrazcowa²⁴¹, żony Jeho²⁴², z kniazem Andrejem Sanguszkowiczom Koszyrskim²⁴³ o zebranie zeml i krywdy inszyje, nr 109²⁴⁴.

Wyrok staroste łuckomu kniazium Koszyrskomu²⁴⁵ z kniaziami Rużyńskimi²⁴⁶ i komimissarami ich Ostow Podłokuszki, nr 127²⁴⁷.

---

²³⁶ Helena córka Fiodora, żona Iwana Zasławskiego, matka Kuźmy Zasławskiego. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 405. O procesach z Beatą Ostrogską Metryka Litewska nr 46.

²³⁷ Sprawy o majątek z 18 października 1546 r. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 507-509.

²³⁸ Lew Borysowicz Obrazcow, dworzanin hospodarski.

²³⁹ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszko Koszyrski, marszałek hospodarski (1522-1547), sprawca województwa kijowskiego (1540-1542), starosta łucki (1542-1564), klucznik, horodniczy i mostowy łucki.

²⁴⁰ Sprawa Lwa Borysowicza Obrazcowa przeciwko staroście łuckiemu kniazium Andrzejewi Michałowiczowi Sanguszce z 29 stycznia 1547 r. za osadzenie dworu na jego ziemi, *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 530-531.

²⁴¹ Lew Borysowicz Obrazcow, dworzanin hospodarski.

²⁴² Katarzyna, córka kniazia Iwana Kozelczańskiego.

²⁴³ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszko Koszyrski, starosta łucki.

²⁴⁴ Pozew z listopada 1546 r., por.: *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 508; *Monografia XX Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgierdowicza X. Ratańskiego*, t. III, Gałąź koszyrska, opr. B. Gonczak, Lwów 1906, s. 48-49.

²⁴⁵ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszko Koszyrski, starosta łucki.

²⁴⁶ Chodzi tu o kniazów: Ostafiego, Hrehorego, Michała i Dymitra Rużyńskich.

Za króla Zygmunta Augusta Roku 1555, sub nr 64.

Prywilej archimandrytom i wsim starcom monastyra Pinskiho mity obszczynu²⁴⁸, nr 3²⁴⁹.

[k. 13.]

List archimandrytu²⁵⁰ i wsim starcom monastyra pieczerskocho w Kijowie, pozwalajuczy im jezdyty dlja dani do sewierskich zamkow, nr 11²⁵¹.

List pisany archiepiskopa metropolity Makaryja, aby na swiaszczenikow wileńskich niewydawał listów k woli mieszczan wielnskich, nr 22²⁵².

O tymże list do burmistrzow, nr 23²⁵³.

---

²⁴⁷ Wyrok w sprawie kniazia Andrzeja Michałowicza Sanguszko przeciwko sędziom kniaziom Rużyńskich za niesłuszne przysądzenie im ludzi jego horodelskich z 28 marca 1547. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 537-539.

²⁴⁸ Wspólnotę.

²⁴⁹ Treść przywileju z 1555 r. nie jest znana. O monasterach pińskich por.: A. Mirownicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 261-269; tenże, *Monastery diecezji turowsko-pińskiej w XVI wieku*, s. 227-250. Proponuje porównać treść zapisu z wypisem ze karty 9v. o przywileju monarszym mnichom kijowskim z 4 lipca 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 51-52.

²⁵⁰ Piasoczyński Hilarion, archimandryta pieczerski Kijowie w latach 1550-1571.

²⁵¹ Druk listu królewskiego do wojewody kijowskiego w sprawie prośby archimandryty Ławry Kijowsko-Pieczerskiej Sofroniusza z 19 sierpnia 1540 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 59-60.

²⁵² Powtórzenie dokumentu z k. 9v. Druk listu królewskiego do metropolity kijowskiego Makarego z 16 stycznia 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 73-74.

²⁵³ Powtórzenie dokumentu z k. 9v. Druk listu królewskiego do burmistrza, rajców i prawosławnych mieszczan Wilna z 16 stycznia 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 74-75.

Potwierzenie swiaszczeniku cerkwi swiatoho Archangela Michaiła w Nosowie na dwie wołoki zemli, nr 52²⁵⁴.

List archimandrytu monastyra minkocho Wassianu na archimandryctwo monastyra pieczerskocho, nr 87²⁵⁵.

Potwierzenie Michaiłu Federowiczu, popu z wołosty Połockoje na seło Ulino i inszyje zemli kupliu, na wiecznost, nr 102²⁵⁶.

Potwierzenie archimandrytu Menskomu monastyra Wozniesenija Chrystowa²⁵⁷ desiatyny z zemel w Werbkowiczach i z inszych na tot monastyr, od Petra a Waśka Liubicziczow²⁵⁸ fundowanoje, nr 115²⁵⁹.

---

²⁵⁴ Druk listu królewskiego do duchownego prawosławnego Jerofiejewa potwierdzający nadanie funduszowe Juchny Wańkowicza dla cerkwi w Nosowie z 25 stycznia 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 108-109.

²⁵⁵ Druk przywileju królewskiego archimandrycie mińskiemu Wassianowi na archimandrię monasteru kijowsko-pieczerskiego z 1542 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 149.

²⁵⁶ Druk przywileju królewskiego duchownemu Michałowi Fiodorowiczu z 5 listopada 1551 r. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 165-166.

²⁵⁷ Sofroniusz, archimandryta monasteru mińskiego Wniebowstąpienia Pańskiego.

²⁵⁸ Chodzi tu o potwierdzenie zapisu monasterowi mińskiemu z 1532 r. ziemi przez Piotra i Wasyla Fomiczów Lubicz, por.: LVIA, f. 634, op. 3, nr 566, k. 4.

²⁵⁹ Potwierdzenie dokumentu z k. 9v. Druk listu królewskiego do archimandryty mińskiego Józefa z 1552 r. (bez daty dziennej) *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.)*, s. 185-186.

Rok 1545 za króla Augusta.
Inter Nobilis Ostroskie et Generosos Olizarowie, 132 sub.
numero 59²⁶⁰.

Popis zamku łuckoho, nr 17²⁶¹.

Spisanie seł kotoryje ku zamku łuckomu prystupajut i szto za po-
winnosty z nich, nr 70²⁶².

Opisanie seł kotoryje do zamku włodymyrskoho i łuckoho roz-
dany, nr 77²⁶³.

Księga spraw 1547 aż do roku 1548.

Uhoda Pana Myszki z kniahinieju Iliinoju Ostroskoju na Warkowi-
cey, nr 28²⁶⁴.

---

²⁶⁰ Olizar Szyłowicz, marszałek ziemi wołyńskiej, starosta łucki, miał dobra Wzdobice (Zdołbice) i Młyńsko, które w 1496 r. otrzymał od Aleksandra Jagiellończyka Konstanty Ostrogski (ML 5). Ostrogski zeznał w 1498 r., że wieś Wzdobice (Zdołbice) miał przedtem starosta łucki, Olizar Kirdejewicz, i nadał ją słudze swemu, Olizarowi Petraszkwiczowi Tresce (ML. 5). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 219.

²⁶¹ *Popis zamku łuckiego* [w:] *Rewizja zamków ziemi wołyńskiej w połowie XVI wieku*, wyd. A. Jabłonowski, „Źródła dziejowe”, t. VI, Warszawa 1877. Lustracja zamku i starostwa łuckiego została przeprowadzona na polecenie króla Zygmunta Augusta w czerwcu 1545 r. przez komisarzy monarszych biskupa łuckiego Jerzego Falczeńskiego im sekretarza gospodarskiego Lwa Tyszkiewicza. Druk opisu zamku z 1545 r. por.: *Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*, t. IV, Киев 1859, s. 77-189.

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Bohdan Myszczyk Chołoniewski nabył Warkowice; Aleksander Jagiellończyk potwierdził mu to kupno w 1503 r. (ML 36). Syn jego, Fiodor Bohdanowicz Myszka, ziemianin wołyński, w latach 1520-1540 był dworzaniem królewskim (ML 14 i 31),

Odłożenie sprawy popa o najazd na dworce Altaryj²⁶⁵, nr 58.

Odłożenie na inszy czas sprawy księciu Wasylu Ostroskomu²⁶⁶ z niewiestkoju Jeho Ilinoju²⁶⁷ o Krasifów i o niedokończony dział ste-
pański, nr 49²⁶⁸.

Sprawa o ostrow Obaryki²⁶⁹, nr 50.

Nadanie Wiszniewa od krolowej Bony, nr 52²⁷⁰.

Potwierzenie Borzobohatomu na wojtowstwo łuckie z dochodami
i z gruntami, nr 55²⁷¹.

Pilnost ziemianina łuckoho w sprawie z ziatiem Jeho o imienia
Kurozwon²⁷², nr 59.

---

w 1546 r. dzierzawca satyjowskim, sądził się między innymi z Lwowiczem w 1535 r.
i z Wrelewskim w 1536 r. (ML 27 i 28). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego
Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 195.

²⁶⁵ Altary, dwór w powiecie mińskim. *SGKP*, t. XV, cz. I., Warszawa 1900, s. 23.

²⁶⁶ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski (1525-1608).

²⁶⁷ Beata Kościelecka, żona kniazia Eliasza Ostrogskiego.

²⁶⁸ Zygmunt August 18 października 1546 r. podzielił Krasifów przyznając połowę
majątku Hłasce, córce Beaty z Kościelecka a drugą połowę kniazium Konstantemu
Wasylowi Ostrogskiemu. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной
России, собранные и изданные Археологической комиссией*, t. I, nr. 114 s. 120.

²⁶⁹ Własność kniazifów Czetwertyńskich. W 1545 r. archimandryta pieczerski zobo-
wiązany był z tej wsi do utrzymania jednej horodni zamku łuckiego. W 1570 r. wieś
należała do Ławry Kijowsko-Pieczerskiej. *SGKP*, t. XV, cz. II., Warszawa 1902, s. 396.

²⁷⁰ Królowa Bona w 1548 r. nadała Wiszniew Jerzemu Jeżowskiemu, sędzi ziemskie-
mu warszawskiemu, zm. 1557 r. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku, nr
1308, bez pag.; G. Ryżewski, *Z dziejów dóbr Wiszniew w XV-XVIII wieku*, „Biało-
stockie Teki Historyczne”, t. IV, 2006, s. 86.

²⁷¹ Zygmunt August nadał w 1547 r. Olechnie i Iwanowi Borzobohatym, prawo
poboru myta z komory łuckiej i włodziemskiej. Olechno Borzobohaty został wój-
tem łuckim. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-
1795*, s. 153. Druk przywileju królewskiego por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249
[35] (1554-1568), Vilnius 2018, s. 349-351.

²⁷² Wieś Kurozwon należała w 1545 r. do zamku łuckiego. Dzierżawił ją ziemianin
Iwan Patrycy Kurozwoński. Н. И. Теодорович, *Историко-статистическое опи-*

Wyrok P. Jurewnoj Ostykowej o imieniach materystych Żyrowicach i Kryjewie, nr 90²⁷³.

[k. 13v.]

Rok 1546 Przywilejów i różnych praw.

Sprawa Czartoryskich, starościców łuckich, kniazia Alexandra²⁷⁴ i Iwana Czartoryskich²⁷⁵ z kniahineju Ilinoju Ostroskoju o imienie Stwołowicze, nr 15²⁷⁶.

Sprawa z tąż księżną o Koniuchy, nr 17²⁷⁷.

Sprawa z tąż o odjęcie Pawłowa, nr 19²⁷⁸.

Sprawa księżnej Lingwinowskiej²⁷⁹ z księciem Zasławskim²⁸⁰ o różne krzywdy imieniu Ostkrykowskim poczynione, nr 47²⁸¹.

сание церквей и приходов Волынской епархии, т. 2: Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский, Почаев 1889, s. 698.

²⁷³ Zygmunt August wysłał w 1547 r. list do kniaziówny Maryny Zasławskiej-Mścisławskiej, zm. 1563 r., wdowy po marszałku królewskim Jerzym Hryhorewiczu Ościku (Ostyku), w sprawie trwającego w latach 1547-1548 sporu o dobra rodowe z pasierbem swoim, Mikołajem Jurewiczem Ościkiem (ML 60), Król w 1548 r. wydał wyrok w tym procesie na korzyść kniaziówny. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 227-228; tenże, *Kniazowie litewskorusy od końca czternastego wieku*, s. 270.

²⁷⁴ Aleksander Czartoryski, syn księcia Fiodora Michajłowicza Czartoryskiego, starościc łucki, wojewoda wołyński (1566-1571).

²⁷⁵ Książ Iwan Fiodorowicz Czartoryski, właściciel Klewania.

²⁷⁶ Stwołowicze były obiektem sporu z ks. Fiodorem Czartoryjskim jeszcze w 1539 r. Druk postanowienia sąd królewskiego z 29 marca 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 83-84.

²⁷⁷ Druk postanowienia sąd królewskiego z 29 marca 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 85-86.

²⁷⁸ Druk postanowienia sąd królewskiego z 29 marca 1546 r.), *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 87-88.

Sprawa ziemianki wołyńskiej z władcykoju włodymyrskim Henadijem²⁸², nr 54²⁸³.

List do sprawców myt wołyńskich, aby w myte Ostroskom żadnej krzywdy kniahinii Ilinoj nie czynili, nr 82²⁸⁴.

List Mateju Serbinu do starosty łuckocho, aby jemu dano imienie Harejszowo w sele Holowbeckim, nr 102²⁸⁵.

Sprawa Alexandra Dczusy z kniazem Koszryskim²⁸⁶ o roznyje szkody, nr 113²⁸⁷.

---

²⁷⁹ Kniahini Julianna, córka kniazia Iwana Jurewicza Mścislawskiego, prawnuczka Lingwena – Semena (1379-1431). W dokumencie chodzi o drugą żonę, wdowę po kniazium Michale Mścislawskim, Wasylisę (1507-1554).

²⁸⁰ Książ Michał Iwanowicz Zasławski-Mścislawski (1482-1529), mąż Julianny (zm. 1499) i Wasylisy (zm. 1554).

²⁸¹ Druk listu Zygmunta Augusta z 16 kwietnia 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 113-114. Wdowa po kniazium Michale Zasławskim przekazała część swych dóbr swemu bratu Juryju Hryhorowiczu Ostykowiczu Holszańskiemu.

²⁸² Henadiusz, biskup włodziemiersko-brzeski 1540-1546.

²⁸³ Druk listu sądowego Zygmunta Augusta w sprawie sporu Anastazji Kuryłownej Radowickiej o ziemię z biskupem włodziemiersko-brzeskim Henadiuszem z 10 kwietnia 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 125-130.

²⁸⁴ Druk postanowienia Zygmunta Augusta z 14 maja 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 155-157.

²⁸⁵ Druk listu Zygmunta Augusta z 19 czerwca 1546 r., „*Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 175-176. Zygmunt August wysłał w 1546 r. list do starosty łuckiego z poleceniem, aby wydał wieś Harejszowo Maciejowi Serbinowi i jego synowi, Stepanowi (ML 61). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 310.

²⁸⁶ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszka Koszryski, starosta łucki.

²⁸⁷ Druk wezwania na sąd ziemski z 26 czerwca 1546 r. o znieważenie posła i różne krzywdy, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 187; J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 440.

Odłożenie sprawy mieszczan łuckich z kniazem Juryjem Słuckim²⁸⁸ o myto w imieniach Jeho Miłosty, nr 124²⁸⁹.

Prywilej starostie łuckomu²⁹⁰ na derżanie klucza horodniczocho i mostowniczocho łuckocho, nr 125²⁹¹.

List kniaziu Masalskomu²⁹² na wyzwolenie Jeho z służby zemskoje, nr 137²⁹³.

Prywilej Ioanu²⁹⁴ na archimadryju pieczerskuju u Kijowie, nr 141²⁹⁵.

Wyrok mieszczanom łuckim i ziemianom wołyńskim o nowyje myta w imieniach ich, nr 143²⁹⁶.

Prywilej kniaziu Andreju Masalskomu²⁹⁷ na dwie zemli osiadłych, a trzy pustnych w wołosy uścianskoj, nr 147²⁹⁸.

---

²⁸⁸ Książ Jury Jurewicz, syn Jerzego Semenowicza Słuckiego (1492-1542). W dokumencie występuję wraz z matką Heleną Radziwiłłówną, córką Mikołaja Radziwiłła, wojewody wileńskiego.

²⁸⁹ Druk przeniesienia terminu rozprawy sądowej z 4 lipca 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 199.

²⁹⁰ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszko Koszyrski, starosta łucki.

²⁹¹ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 9 września 1546 r. dany staroście łuckiemu Andrzejowi Michajłowiczowi Sanguszce Koszyrskiemu, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 199-200.

²⁹² Książ Piotr Tymofiejewicz Masalski, zm. przed 1551 r. J. Wolff, *Князиowie литовско-русцы od końca czternastego wieku*, s. 250.

²⁹³ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 21 lipca 1546 r., „*Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 214-215.

²⁹⁴ Archimandryta Joan sprawował swoją godność w latach 1546-1559.

²⁹⁵ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 28 lipca 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 220-221. Joan z Wilna, został archimandryta pieczerskiej Ławry w Kijowie w 1546 r. (ML 61).

²⁹⁶ Druk potwierdzenia wyroku Kazimierza Jagiellończyka z sierpnia 1480 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 222-223.

²⁹⁷ Książ Andrzej Massalski, dworzanin gospodarski, zm. po 1560 r., syn Olechny (Aleksandra Massalskiego).

Opowiadanie pilności kniazia Koreckiego²⁹⁹ ku usprawiedliwieniu kniahinii Ostroskiej³⁰⁰ o roznymie szkody, nr 151³⁰¹.

Sprawa zakonników Swetoho Ducha w Wilnie, nr 153³⁰².

Przywileje od roku 1546 do roku 1549, sub. numero 62.

Potwierzenie na monastyr ławryszowski niektórych wolnocy беру-
czy podawanie swoje królewskoje, nr 12³⁰³.

List Mitku Hrynkiewiczzu na archimandryju ławryszowskuju, nr
42³⁰⁴.

---

²⁹⁸ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 4 sierpnia 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 227-228.

²⁹⁹ Książ Bohusz Fiodorowicz Korecki, starosta braclawski i winnicki, wojewoda wołyński (1566-1571).

³⁰⁰ Kniaziówna Aleksandra Słucka, wdowa po kniaziu Konstantym Iwanowiczu Ostrogskim.

³⁰¹ Druk zeznania z 8 sierpnia 1546 r., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 232-233.

³⁰² Druk przywileju Zygmunta Augusta z 8 sierpnia 1546 r. na ziemie w Kurkliach i w Sudorwi, *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 233-234.

³⁰³ Potwierdzenie z 1546 r. nadania Zygmunta Starego z 12 grudnia 1522 r. Fiodorowi Chreptowiczowi w „opiekę, obronę i podawanie” klasztor Bogurodzicy w Ławryszewie oraz nadań monasterowi ławryszewskiemu przez księcia Witolda i Kazimierza Jagiellończyka (1450, 1461 r.), НГАБ, ф. 147, воп. 2, спр. 175. А. 1261, 1264; *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею*, т. II, Санкт-Петербург 1848 (dalej – *АЗР*), nr 117, s. 71-73, 146; *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, Кніга 30 (1480-1546 гг.), s. 83-84; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, s. 50-51.

³⁰⁴ Mitko Hrynkowicz Maškiewicz mianowany w 1547 r. (ML 62). Makiewicz Fedko Michajłowicz nabył różne grunta od mieszczan połockich; kupno to potwierdził mu król Zygmunt w 1508 r. (ML 8). A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 174.

Konfirmacja na biskupstwo łuckie od dwóch przywilejów księcia litewskiego w którym specyfikują się dobra³⁰⁵, nr 46.

List Alexandra Fedorowicza³⁰⁶ władcy³⁰⁷ na dworze z ludmi w wołosy penianieskoj³⁰⁸, nr 52.

[k. 14.]

Prywiley wsej zemli wołynskoj na prawa i wolnocy ich, nr 56³⁰⁹.

Potwerczenie księżnej Ilinyje Ostroskiej na zamok rowiński, nr 58³¹⁰.

Potwerczenie tojże na tretju czast imienii ojczymy zamku Ostroskoho i miasta, nr 60³¹¹.

---

³⁰⁵ Mowa tu o przywilejach nadanych biskupstwu łuckiemu z uposażeniem (wsiami Rożiszcze, Teremnoje i Siadmarki) otrzymanych od księcia Lubarta 8 grudnia 1322 r. Przywileje te, uznawane przez niektórych badaczy za falsyfikaty, zostały w 1541 r. potwierdzone władcy Teodozemu Hulewiczowi przez monarchę i księcia Konstantego Ostrońskiego. *АЮЗР*, ч. 1, т. VI, Киев 1883, nr. 1; T. M. Trajdos, *Metropolici kijowscy...*, s. 222; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piatów i Jagiellonów*, Białystok 2003, s. 154.

³⁰⁶ Olechno (Aleksander) Fiodorowicz, dworzanin królewski.

³⁰⁷ Biskup łucki Teodozjusz Hulewicz (1541-1552), dworzanin królewski.

³⁰⁸ Włość peniańska w województwie wileńskim.

³⁰⁹ W 1546 r. wytyczono granice oraz potwierdzono prawa i przywileje mieszkańcom Wołynia. Na Wołyniu zaczął obowiązywać pierwszy statut litewski (1529), kodyfikujący prawo, następnie (1566) – II Statut litewski (zwany wołyńskim).

³¹⁰ Powtórzenie dokumentu z k. 11v i 12. Potwierdzenie w imieniu Zygmunta Starego przez Zygmunta Augusta 19 grudnia 1546 r. przydziału zamku Równe Beacie i Elżbiecie (Halszce) Ostrońskiej po wieloletnim sporze o niego z księciem Konstantym Ostrońskim. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354; A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obrazy rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich*, t. II, s. 61-62; L. Kolankowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, s. 227-229.

³¹¹ Powtórzenie dokumentu z k. 12. Decyzją Zygmunta Augusta z 18 października 1546 r. włość należąca do zamku ostrońskiego podzielono na dwie części. Większą otrzymał książę Konstanty Ostroński a mniejszą jego szwagierka Beata Ostrońska

Potwierzenie listu na zamok rowiensi³¹² od kniazia Ili Ostroskoho małżoncy kniahini Beatie, nr 63³¹³.

Konfirmacja przywileju na zamok Stepań od książąt Ostroskich pokładanoho, i tam na tenże zamok i inne zapisy księcia Ili księżnej Beacie, nr 66³¹⁴.

List kniazia Wiśniowieckomu na derżawu Woniaczynskoju, nr 3³¹⁵.

List Petru Wesołowskiemu na drewo, wchody, etc. do imienii Jeho Bielostok, nr 173³¹⁶.

Potwierzenie Waśku Łukomskomu³¹⁷ na imienie cerkownoje Mizocz³¹⁸ od władky łuckoho i ostozskoho³¹⁹, nr 230.

---

z córką Elźbietą. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I, nr. 114 s. 120; L. Kolankowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, s. 227-229.

³¹² Zamek w Równym.

³¹³ Powtórzenie dokumentu z k. 11v i 12. *Археологический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа*, (dalej – АСД), т. IV, Вильно 1867, s. 204; R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224.

³¹⁴ Powtórzenie dokumentu z k. 11v i 12. Zygmunt August sprawujący w imieniu ojca rządu na Litwie, przydzielił 19 grudnia 1546 r. Stepań i Równne Beacie Ostrogskiej i jej córce Elźbiecie (Halszce). J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354.

³¹⁵ Przywilej Zygmunta Augusta z 1547 r. na dzierżawę Woniaczyn księciu Dymitrowi Iwanowiczu Wiśniowieckiemu (ML 62). Dymitr ks. Wiśniowiecki (zm. 1563) był najstarszym synem kniazia Iwana (zm. 1542).

³¹⁶ Wesołowski Piotr, oboźny królewski w latach 1546-1549 (ML 62 i 65). W 1547 r. otrzymał od żony Katarzyny Bohdanówny Białystok na Podlasiu, które to dobra zapisał jej Mikołaj Mikołajewicz Bakalarzewicz, pierwszy jej małżonek (ML (62)). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 364.

³¹⁷ Książ Wasyl Łukomski, właściciel Łukomli od 1463 r., zmarł na początku XVI w. Fundator wraz z biskupem smoleński w 1470 r. Mizaelem monasteru Trójcy Świętej w Czereji. J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 213-214.

Wyrok w sprawie mitropolity kijowskiego ojca, Makaryja³²⁰, z Stasiem Petkiewiczem³²¹, nr 61³²².

Wyrok popom witebskim z władcykoju ich witebskim³²³ o mnohie roznyje krywdy, nr 65³²⁴.

Sprawa kniazia Andreja Ozereckoho³²⁵ z kniaziom Dymitrom³²⁶ o różnicy zemlenyje imienia Ozereckoho, nr 71³²⁷.

W tym wypadku chodzi o kniazia Wasyla Łukomskiego występującego w dokumentach w 1546 r.

³¹⁸ Mizocz, wieś w powiecie łuckim.

³¹⁹ Potwierdzenie praw kniaziom Łukomskim przez biskupa Tedeozjusz Hulewicza władcy łuckiego i ostrogskiego (1541-1552).

³²⁰ Metropolita kijowski Makary (1534-1556).

³²¹ Stanisław Michajłowicz Pietkiewicz (Petkowicz), dworzanin królewski, ziemianin brzeski.

³²² Powtórzenie dokumentu. Treść wyroku królewskiego z 15 października 1546 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 234 [19] (1546-1548), s. 56-58.

³²³ Symeon arcybiskup połocki, witebski i mścisławski (1535-1547).

³²⁴ Treść wyroku z 7 października 1546 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 234 [19] (1546-1548), s. 58-60.

³²⁵ Andrzej Iwanowicz Ozierecki, dworzanin królewski, namiestnik orszański (1546).

³²⁶ Chodzi tu o kniazia Dymitra Połubińskiego. Sprawa w 1546 r. dotyczyła podziału dóbr Drucka (ML 48). J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 240.

³²⁷ Treść dokumentu z 18 października 1546 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 234 [19] (1546-1548), s. 62-63.

Za króla Zygmunta Augusta Spraw różnych zapisów sądowych rok 1555, sub nr 81

Opowiedanie wojewodynoje trockoje kniahini Konstantynowoje Ostroskoje na kniazia Stefana Zbaraskoho³²⁸ o roznyje krywdy imieniu Jeje Słownskoje ot imienia Zaberezia, nr 18³²⁹.

Prełożenie roku kniahini Ilinoj Ostroskoj i dotcze Jeje Miłosty³³⁰ z kniazem Konstantynem Ostroskim o najezd na zamek Ostroh, i o inszyje krywdy i szkody, nr 26³³¹.

Odłożenie opata w Starych Trokach³³² sprawy Jeho o Puszczy Słowniskuju, nr 61.

---

³²⁸ Książ Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

³²⁹ Powtórzenie dokumentu z k. 6. Druk zeznania z 8 sierpnia 1556 r., por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 36.

³³⁰ Szerzej o sporze między ks. Konstantym Ostrogskim a jego szwagierką Beatą Ostrogską z córką Elżbietą. R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224.

³³¹ Powtórzenie dokumentu z k. 6. Zmiana w zapisie numeru dokumentu z 25 na 26. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234; *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Stawucie*, t. 4: 1535-1547, s. 222-224. Druk postanowienia z 9 maja 1556 r., por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 42.

³³² Chodzi tu o przełożonego klasztoru Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i św. Benedykta w Starych Trokach opata Feliksa Służewskiego (1551-1580). T. M. Trajdos, *Fundacja opactwa benedyktynów w Starych Trokach*, „Analecta Cracoviensia”, t. XIX, 1987, s. 245-254; M. Kanior OSB, *Dzieje opactwa benedyktyńskiego w Starych Trokach*, [w:] *Stromata historica in honorem Romani Mariae Zawadzki: studia historyczne ofiarowane Romanowi Marii Zawadzkiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Urban, Kraków 2006; tenże, *Dzieje opactwa benedyktyńskiego w Starych Trokach (1405-1844)*, [w:] *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje*, red. J. Liudas, Vilnius 2008, s. 17-44, 309-310.

Odłożenie sprawy opata Starych Trok³³³ z Stanisławom Komorowski³³⁴ o zachowanie troch podwod z reczmi, nr 114.

Potwierzenie Kiryłłu Semenowiczu popu na cerkow sobornuju

[k. 14v.]

zamku pinskoho, nr 19.

Potwierzenie swiaszcznniku cerkwi Swiatoho Spasa z seła zamku pinskoho Żołkim, na dwie wołoki zemli derewobornoje i senozaty we dłuł dawnoho używania, nr 99³³⁵.

Potwierzenie Andreju Romanowskiemu³³⁶ na seło władyczestwa włodymyrskoho w powiecie włodymyrskim Dorohniczy³³⁷ czerez władyku tameczna³³⁸ zapisannoje na wiecznost, nr 240³³⁹.

---

³³³ Opat Feliks Służewski (1551-1580).

³³⁴ Stanisław Komorowski, bojar jeisziszski, pisarz hospdarski.

³³⁵ Wieś starostwa pińskiego Żołkiń (Żołkino) położona w pobliżu rzeki Styru znana była w 1548 r. Starosta piński Stanisław Falczewski 18 listopada 1556 r. w liście do duchownego cerkwi we wsi Żołkiń (Żołkino) Przemienia Pańskiego Sawina Korotkowicza zwolnił go z czynszu na rzecz skarbu królewskiego przypadającego z włók stanowiących uposażenie parafii. Przywilej uposażeniowy zwalniał duchownego z płacenia czynszu. *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. XXXIII, *Акты, относящиеся к истории Западно-русской церкви*, Вильно 1908, s. 56-57. Z kolei przywilejem królewskim Zygmunt August 25 czerwca 1568 r. nadał cerkwi żołkiniskiej „jedną włókę, morgów 10 i prętów 9, zwolnionych z czynszu”. Ponadto na uposażenie wchodziło drzewo bartne, sianozęcie we wsi Żołkiń. ABAK, t. XXXIII, s. 69-71: A. Mironowicz, *Biskupstwo-turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 251-252.

³³⁶ Romanowski Andrzej, ziemianin wołyński.

³³⁷ Dorohinicze – wieś w powiecie włodziemskim, *SGKP*, t. XV, Warszawa 1900, s. 430.

³³⁸ Biskup włodziemski Józef Borzobohaty (1550-1565).

³³⁹ Powtórzenie dokumentu z księgi 114 z lata 1566-1572, k. 18, 19v.

Do żywotie episkopu mitropolitu Kir Jonie³⁴⁰ na monastyr w mieście Wilenskom Swiatoje Trojcy i archimandrystwo Jemu danoje, nr 268³⁴¹.

Potwierzenie ziemieninu powietu pinskoho Semenu Jackiewicz³⁴² na dom na predmiesciu pinskom pry dorozie Lubelskoj z dwiema oho-rodami i wołokami wolnymi u podskarbieho dwornoho Pana Lawryna Woyny³⁴³ kuplenny wiecznostyju, nr 137.

List pisany do Pana wojewody kijowskoho³⁴⁴, żeby nie zabraniał kniahinie Jurewoj Massalskoj³⁴⁵ ihumeniu byty u monastyra Swiatoho Michaiła w Kijowie, nr 112.

Prywiley protopopie mohilewskomu Iwanu Zacharewicz³⁴⁶ na monastyr w Mohilowie Swiatoho Spasa, nr 269³⁴⁶.

Odłożenie sprawy Wasylu Hulewicz³⁴⁷ z Panem Michaiło Myszk³⁴⁸ o imienie Serniki³⁴⁹, nr 299.

---

³⁴⁰ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

³⁴¹ Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. do metropolity kijowskiego Jonasza, por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571); Viešųjų reikalų knyga 10 = Литовская Метрика: книга публичных дел 10 / parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius 2001, s. 23-24. Por. dokumenty z k. 18, k. 19v, k. 24.

³⁴² Semen Jackiewicz, ziemianin piński, dworzanin hospodarski.

³⁴³ Ławryn Matiejewicz Wojna, pisarz ziemski grodzieński 1565-1566, podskarbi dworski (1569-1576), podskarbi ziemski (1576-1580), starosta piński i olickim (1574-1580). Zmarł w 1580 r.

³⁴⁴ Książ Konstany Wasyl Ostrogski, był wojewodą kijowskim od 1559 r.

³⁴⁵ Książ Jury Tymofiejewicz Massalski, dworzanin królewski. Jerzy, był synem Iwana Tymoteusza Massalskiego, okolicznego smoleńskiego, posła do Moskwy w 1481 r. W dokumencie chodzi o jego żonę Oksanię, wdowie po Jurym.

³⁴⁶ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 1 maja 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 22-23.

³⁴⁷ Wasyl Hulewicz Wojutyński, podstarosta włodziemski w 1561 r., wojski włodziemski (1566-1601), syn biskupa Iwana Borzobohatego.

³⁴⁸ Michał Myszka Warkowski, rotmistrz hospodarski, dworzanin królewski.

Opowiedanie podkancleraha Wiel. X. Litt. Ostafia Wołowicza³⁵⁰ protyw kniazia Konstantyna Konstantynowicza Ostroskoho o Stepan i o innyje imienia o kotore prawo wedłuh, nr 311³⁵¹.

List do starosty krzemienieckiego Olfiera Daniłowicza popu krzemienieckiemu na dwie wołoki zemli na placu do Chrystowa Woskresenia nadanyje³⁵², nr 14³⁵³.

List popu knyszynskomu cerkwi Swiatoho Spasa³⁵⁴ nadanie do cerkwi na wychowanie u włosty knyszynskoj w sele Chrabolech, nr 99³⁵⁵.

---

³⁴⁹ Serniki stanowiły uposażenie monasteru krasnosielskiego Przemienienia Pańskiego. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 179; M. Mironowicz, *Dzieje ośrodków monastycznych na Wołyniu do końca XVI wieku*, Białystok 2017, s. 63-64.

³⁵⁰ Eustachy (Ostafi) Wołowicz, pisarz gospodarski, marszałek nadworny WKL, (1566-1569), podskarbi ziemski (1561-1566), podkanclerzy WKL (1566-1569), kasztelan trocki (1569-1579), kasztelan wileński i kanclerz WKL (1579-1587).

³⁵¹ Druk zeznania Ostafia Wołowicza, podskarbiego ziemskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, do ksiąg kancelarii litewskiej z 9 marca 1566 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 468-471.

³⁵² W 1566 r. Zygmunt August polecił staroście krzemienieckiemu Mikołajowi Andrejewiczowi Zbaraskiemu (1560-1574) przekazać cerkiew Oliferu Daniłowiczowi i uposażenie (dwie włóki) nieistniejącego monasteru Przemienienia Pańskiego jako proboszczowi cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa. Jego potomek sprzedał resztę budynków klasztornych duchownemu Tryfonu w 1591 r. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 184; M. Mironowicz, *Dzieje ośrodków monastycznych na Wołyniu do końca XVI wieku*, s. 69.

³⁵³ Powtórzenie dokumentu z księgi 116 z lat 1566-1571, k. 18v.

³⁵⁴ Chodzi tu o proboszcza cerkwi Przemienienia Pańskiego w Knyszynie – Ignacego.

³⁵⁵ Powtórzenie dokumentu z księgi 116 z lat 1566-1571, k. 18v. АСД, т. I, Вильна 1867, nr 34, s. 129; J. Wiśniewski, *Osadnictwo Wschodniej Białostoczczyzny*, „Acta Baltico-Slavica”, t. XI, Wrocław 1977, s. 25; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, s. 22.

[k. 15.]

List do starosty łuckoho kniazia Bohusza Koreckoho³⁵⁶ o przywrenienie myta na rece Styru pod miestom łuckim do wikary kosteła łuckoho, nr 197³⁵⁷.

Prywilej Wasylu Kolede na wyzwole nie domu Jeho w mieste Łuckom od prysudu miejskoho i od wsiakich powinno sty, nr 22.

Prywilej Wasylu Zahorowskiemu³⁵⁸ na cerkow przy mieste Włodymyrskom założenie Swiatomu Illi z gruntami, nr 29³⁵⁹.

Plebanu włodymyrskomu o wydanie w czetyry kopy hroszej z myta łuckoho³⁶⁰, nr 35.

Popu kryczewskomu Sawie na cerkow Swiatoho Illi w Kryczewie³⁶¹, przywilej Hryhoru Markowskiemu na monastyr Onufrejewski w Mstysławiu³⁶², nr 44.

List zastawny króla Imości Franciszkowej Chalczewskiej³⁶³ na wsi niektóre klucza łuckoho vide karta 79.

---

³⁵⁶ Książ Bohusz Fiedorowicz Korecki, wojewoda wołyński, starosta łucki.

³⁵⁷ Powtórzenie dokumentu z księgi 116 z lat 1566-1571, k. 18v.

³⁵⁸ Wasyl Petrowicz Zahorowski, marszałek hospodarski (1568-1577), horodniczy włodziemski (1568-1580), kasztelan braclawski (1572-1580).

³⁵⁹ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 16 sierpnia 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 38-39.

³⁶⁰ Pierwsza świątynia katolicka we Włodzimierzu Wołyńskim powstała na koszt księżnej Anny Zbaraskiej w 1554 r. Zapis plebanowi wołyńskiemu stanowił część jego uposażenia.

³⁶¹ Cerkiew św. Eliasza w Krzyczewie koło Mścisława ufundowana w 1555 r., później unicka Przemienienia Pańskiego. *SGKP*, t. XV, cz. II, s. 181.

³⁶² Monaster w Mścisławie św. Onufrego na mocy przywileju z 1555 r. Zygmunta Augusta znajdował się pod opieką chorążego mścisławskiego Bohdana Selickiego, który jako ktitor polecił na przełożonego klasztoru Hrehorego Markowskiego. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, Москва 1996, s. 245.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1566 do roku 1572,
nr 188, sub numero 14.

Odłożenie na inszy czas sprawy kniaziu Konstantynu Ostroskomu, wojewody kijowskomu³⁶⁴, z mieszczany krzemienieckimi, że nie puszczali ludej Ostroskich i Dubieńskich do żup po sol jezdyty aby w onych kupowali, nr 16³⁶⁵.

Sprawa Pani Frącowej Falczewskiej³⁶⁶ z Alexandrom Semaszkom³⁶⁷ o zabranie gruntów gospodarskich imienia Czercza Hołodka, kulucza łuckoho, nieboszczyka muža Jej i Ich do żywota zostawnnoho ku imieniu Prokryzia, Ryczeło, Brochowo, jakoby bez prawa trzymała szto na to kommissarow odesłano, nr 47.

Pilnost popu wołyńskomu Wasylu Martynowiczu z archiepiskopom metropolitoju kijowskim³⁶⁸ o monastyr wileński

[k. 15v.]

Swiatoje Trojcy i o zachowanie Jemu listy Kr. Jeho Miłosty w siej sprawie należaczo zapisanuju³⁶⁹, nr 229.

---

³⁶³ Prawdopodobnie chodzi tu o Barbarę, córkę Andrzeja Falka Falkowicza, starosty drohickiego, żonę Stanisława Falczewskiego, starosty krzemienieckiego i kobryńskiego. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 53.

³⁶⁴ Książ Wasyl Konstanty Ostrogski, wojewoda kijowski.

³⁶⁵ Powtórzenie dokumentu k. 16, k. 17v, k. 19.

³⁶⁶ Żona Franca Falczewskiego, dzierżawcy, starosty kowieńskiego, dworzanina gospodarskiego.

³⁶⁷ Aleksander Siemaszko (1550-1597), podkomorzy włodzimierski, potem kasztelan braclawski i starosta łucki. J. Byliński, *Siemaszko Aleksander*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 36, Warszawa-Kraków 1995-1996, s. 601.

³⁶⁸ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

³⁶⁹ Zygmunt August nadał w 1562 r. monaster wileński Trójcy Świętej duchownemu wołożyńskiemu Wasylowi Martynowiczowi za wstawiennictwem wojewody wileń-

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1561 do roku 1566. Przywilejów sub, numero 101. Księga Piąta.

Potwierzenie postanowienia uczynienoho meży bojarami powietu kijowskoho wołosty Suszkoje ihumenom i wsim czercami monastyra pustynskoho o zemlu Tupacztowskoju i o czełoweka, z kotoryje zemli w każdy hod po pułtory kady medu do toho monastyra dawaty majut³⁷⁰, nr 30.

Prywiley na archimandryctwo i władycctwo połockoje i witebskoje inoku Arseniju³⁷¹ do żywota Jeho Szyszce, nr 66³⁷².

List dany Borkułabu Korsaku³⁷³ na monastyr w Połocku Swiatoho Iwana na Ostrowie do żywota Jeho, nr 67³⁷⁴.

---

skiego Radziwiłła Czarnego. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 193. W 1567 r. król przekazał monaster Fiodorowi Wielkiewiczowi (Bielkiewiczowi). LVIA, f. 1178, op. 1, nr 288, k. 40-40v; АСД, т. VI, s. 40-41; т. X, s. 10.

³⁷⁰ Potwierdzenie wydane monasterowi pustynskiemu w Kijowie przez Zygmunta Augusta 1566 r. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 194.

³⁷¹ Biskup połocki Arseniusz Szyszko (1562-1563).

³⁷² Przywilej wydał Zygmunt August 22 października 1562 r. Po zajęciu Połocka przez wojska carskie w lutym 1563 r. władcyka Arseniusz został pozbawiony katedry i odesłany do monasteru Przemienienia Pańskiego w Kamieńcu. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 191.

³⁷³ Borkułab Iwanowicz Korsak, dworzanin królewski, poseł.

³⁷⁴ Zygmunt August 20 października 1562 r. nadając swemu dworzaninowi Borkułabowi Korsakowi dożywotnie monaster Narodzenia NMP w Połocku nakazywał, że „ma on w tym monasterze od siebie mieć osobę duchowną, człowieka uczonego, który by umiał w sprawach duchownych zgodnych z kanonami greckimi sprawować się i za nas hospodara Boga prosić”. АЗР, т. III, Санкт-Петербург 1848, nr. 29, s. 114-115. Król podkreślał potrzebę posiadania wykształconych duchownych, którzy sami mogli być nauczycielami dla innych zgodnie z nauką Cerkwi prawosławnej.

List dany Iwanu Borzobohatomu Krasenskomu na władcytwo włodymyrskoje i berestejskoje do żywota Jeho³⁷⁵, nr 68³⁷⁶.

Za króla Zygmunta Augusta roku 1561 do roku 1567.
Listów konfirmacyi, przywilejow i innych różnych spraw
Księga 5. Sub numero 102.

Potwierzenie popu rohaczewskomu Kuźmodamiańskomu³⁷⁷ Fedo-
ra Ryczkieliszkocho Mikołaju Odachowskomu³⁷⁸ wieczno, nr 43.

Od roku 1561 do roku 1567. Księga Piąta.
Sub numero 103. Przywileje.

List zaruczny archimandrytu monastyra pieczerskocho z Kijowa Laryonu³⁷⁹ do podstolnoho Pana Stanisława Paca³⁸⁰ w mnohich krywdach Jeho dany, nr 17.

List władcyce włodymyrskomu Iwanu Borzobohatemu³⁸¹ na trzy jarmarki w miesteczku władcytwa włodymyrskocho, nr 25³⁸².

В. П. Мещеряков, *Братские школы Белоруссии (XVI – первая половина XVII в.)*, Минск 1977, s. 17-18.

³⁷⁵ Iwan Borzobohaty, biskup włodzimiersko-brzeski, archimandryta żydyczyński. Ks. Józefat Skruteń, *Iwan Jan Jonasz Borzobohaty-Krasieński*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, Kraków 1936, s. 367; Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 192. Patrz przypis 132.

³⁷⁶ Druk przywileju królewskiego, por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 349-351.

³⁷⁷ Cerkiew św. św. Kuźmy i Damiana w mieście Rohaczew, powiatu mińskiego, ufundowana w 1561 r.

³⁷⁸ Mikołaj Odachowski, absolwent teologii Akademii Krakowskiej.

³⁷⁹ Hilarion Piasoczyński archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1559-1571.

³⁸⁰ Stanisław Pac (1522-1588) – wojewoda witebski, od 1566 r., podstoli wielki litewski.

Prywilej kniazia Mikołaju Zbaraskomu³⁸³ na zamek do Seniecki³⁸⁴ wydanej sumie pieniędzy do skarbu gospodarskiego wziętoj zawedeny, nr 71.

[k. 16.]

Arenda Dawida Szmerlewiczu³⁸⁵ i Izaku Brodawce³⁸⁶ znowu z myt wołyńskich, nr 78³⁸⁷.

Ohraniczenie seliszcza od starosty krzemienieckiego kniazia Zbarasko³⁸⁸ służebniku Jeho Matfiejy Loryskomu danoho, nr 79.

Prywilej władcy chełmskiemu otcu Fiedosiu³⁸⁹ na mitropolii kijowskiej³⁹⁰, nr 88.

---

³⁸¹ Biskup włodzimiersko-brzeski Iwan Jackowicz Borzobohaty Krasieński.

³⁸² Marszałek królewski Aleksander Andrejewicz Sanguszko Koszyński nadał ponadto 2 października 1565 r. biskupowi włodzimierskiemu ziemie ze służbami i dworzyszczami w Perewiesach, Zalesiu i Tupalach. *Monografia XX Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgierdowicza X. Ratańskiego*, t. III, Gałąź koszyrska, opr. B. Gonczak, Lwów 1906, s. 135-136.

³⁸³ Książ Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

³⁸⁴ Książ Hryhory Iwanowicz Sieński, procesował się o zamek w Miednikach. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 313.

³⁸⁵ Dawid Szmerlewicz, żyd brzeski.

³⁸⁶ Izzak Brodawka, żyd brzeski.

³⁸⁷ Zygmunt August nadał 7 grudnia 1569 r. Żydom brzeskim: Dawidowi Szmerlewiczu, Isaakowi Brodawce, Abramowi Długaczu, myto z ziemi wołyńskiej i podlaskiej, por.: *Lietuvos Metrika Kn. Nr. 567: (1567-1571)*; Surašymų knyga 10 / parengė Algirdas Baliulis, Vilnius 2006, s. 37-39.

³⁸⁸ Książ Mikołaj Zbaraski, starosta krzemieniecki (1563-1574).

³⁸⁹ Biskup chełmsko-bełski Teodozy Łazowski (1553-1565), nominat na metropolitę kijowskiego.

³⁹⁰ W rzeczywistości bp. chełmski Teodozy Łazowski otrzymał w 1565 r. przywilej na katedrę włodzimierską.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1562 aż do roku 1566.

Księga piąta, sub numero 106. Różnych spraw.

Prełożenie sprawy wojewody kijowskomu kniaziiu Konstantynu Ostroskomu³⁹¹ z mieszczany krzemienieckimi o niedopuszczenie podanych Jeho czerez Krzemieniec po sol, nr 11.

Opowiedanie wojewody kijowskoho kniaziiu Konstantyna Ostroskoho za ziemianina wołyńskoho Labunskoho³⁹² o najechanie i gwałtownoje spalenie seła Skalin, nr 34.

Opowiedanie tohoż kniaziiu wojewody kijowskoho o żądania Pana Hryhoryja Chodkiewicza ku popisaniu imieniei i majetnocy po kniaziiu Januszu Zasławskim zostałoje wedłuł wyroku hospodarskoho³⁹³, nr 34.

Prełożenie sprawy wojewody kijowskomu kniaziiu Konstantynu Ostroskomu z Panem Trockim Panem Hryhoryjem Chodkiewiczom koło opieki detej³⁹⁴ i imieniei kniaziiu Zasławskoho, nr 37³⁹⁵.

---

³⁹¹ Książ Wasyl Konstanty Ostrogski, wojewoda kijowski.

³⁹² Bohufał Iwanowicz Łabuński, dworzanin królewski, ziemianin w powiecie krzemienieckim.

³⁹³ Druk decyzji Zygmunta Augusta z 28 sierpnia 1562 r. w sprawie prełożenia rostrzygnięcia odnośnie opieki nad dziećmi kniaziiu Janusza Kuźmicza Zasławskiego między Hryhorym Aleksandrowiczem Ostrogskim a Konstantynem Konstantynowiczem Ostrogskim, *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, Lwów 1910, s. 55-57.

³⁹⁴ Chodziło tu o dzieci kniaziiu Janusza Zasławskiego: Janusza i Michała.

³⁹⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 7v. Druk postanowienia królewskiego z 21 października 1563 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 287-288. Wyrok przyznawający włączne prawo do opieki nad dziećmi kniaziiu Janusza Kuźmicza Zasławskiego kasztelanowi wileńskiemu i hetmanowi wielkiemu litewskiemu Hryhorowi Chodkiewiczowi został wydany dopiero 11 marca 1566 r. AP Kraków, Archiwum Sanguszków, dok. 718.

Prełożenie sprawy wojewody kijowskomu kniazium Konstantynu Ostroskomu³⁹⁶ z mieszczany krzemienieckimi o niepuszczanie poddanych Jeho na sol czerez Krzemieniec jezdyty, nr 51³⁹⁷.

Odłożenie sprawy na wyrok Jeho Królewsoj Mości Pana wojewody wilenskocho Pana Chodkiewicza z wojewodą kijowskim kniazium Konstantynem Ostroskim o opiekę detej i imieniej nieboszczyka kniazia Janusza Zasławskocho, nr 61³⁹⁸.

Wyznanie starosty krzemienieckocho kniazia Mikołaja Zbarskocho³⁹⁹ prodaży imienia Wiazowuju⁴⁰⁰, kniazium Wiszniowieckomu⁴⁰¹, wiecznostyju, nr 126.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1563 do roku 1570. Spraw sądowych Księga piąta, sub numero 109.

[k. 16v.]

Soznanie dworanina hospodarskocho Mikołaja Szczepy⁴⁰² podania mandatów Iwanu Borzobohatomu w żałobie władyki włodymyrskocho⁴⁰³ i archimandryta włodymyrskocho Wałacha⁴⁰⁴, nr 37.

Opowiedanie przeora kosteła łuckocho kniazia Seweryna⁴⁰⁵ protyw archimandryta żydyczynskocho⁴⁰⁶ o niestanie na roku z prawa pryypadom o zabranie gruntu kostelnocho⁴⁰⁷, nr 47.

---

³⁹⁶ Książ Wasyl Konstanty Ostrogski, wojewoda kijowski.

³⁹⁷ Powtórzenie dokumentu z k. 15, k. 17v, k. 19.

³⁹⁸ Powtórzenie dokumentu z k. 7v.

³⁹⁹ Mikołaj Andrejewicz Zbarski, starosta krzemieniecki (1560-1574).

⁴⁰⁰ Wiazyn w powiecie mińskim.

⁴⁰¹ Książ Konstanty Wiśniowiecki.

⁴⁰² Mikołaj Szczepa, dworzanin hospodarski, ziemianin wołyński.

⁴⁰³ Biskup włodziemski Iwan Józef Borzobohaty (1550-1565).

⁴⁰⁴ Warsonofiusz Wałach, archimandryta włodziemski, późniejszy biskup połocki (1570-1577).

⁴⁰⁵ Seweryn, proboszcz kościoła łuckiego.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1565 do roku 1566. Spraw sądowych Księga piąta, sub numero 11.

Zeżnanie kniazia Jakuba Jurewicza Woronieckoho z Zbaraża⁴⁰⁸, z starostojem krzemienieckim kniazem Mikołajem Andrejewiczem Zbarsakim⁴⁰⁹ i żonoju Jeho kniahinieju Hannoju Desputownoju⁴¹⁰ o nieuniszczenie w sudie prawnom o niekatoryje rozniczy meży nimi wedłuh postanowienia pryjateliskoho, nr 46⁴¹¹.

Sprawa tohoż i z tymi o niedosyt uczynienie opisom swoim ku rozprawu o niekatoryje różniczy meży nimi o grunty zemlenyje imienia Woronieckoho, nr 49⁴¹².

Sprawa kniazia Aleksandra Buremskomu⁴¹³ z władkykoju łuckim i ostrowskim otcem Markom Żorawnickim⁴¹⁴ o najechanie gwałtowne

---

⁴⁰⁶ Iona, archimandryta dorohohuski, otrzymał w 1546 r. ekspektatywę na archimandryctwo żydyczyńskie (ML 61). Iona był archimandrytą żydyczyńskim do 1569 r.

⁴⁰⁷ Druk postanowienia sądu królewskiego z 2 maja 1561 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), 40-oji 47-oji Teismų bylą knyga (XVII a. pradžios kopija), parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius 2015, s. 211.

⁴⁰⁸ Jakub Jurewicz Woronecki Zbarski, starosta krzemieniecki, biskup kijowski (1585-1588).

⁴⁰⁹ Mikołaj Andrejewicz Zbaraski, starosta krzemieniecki (1560-1574).

⁴¹⁰ Wdową po kniaziu Fiodorze Sanguszce – Hanną Despotówną, druga żona kniazia Mikołaja Zbaraskiego (zm. 1579).

⁴¹¹ Druk zeżnania przed sądem królewskim w Wilnie 12 stycznia 1566 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 264 [50] (1565-1566), 50-oji 47-oji Teismų bylą knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius 2014, s. 50-53.

⁴¹² Druk sprawy sadowej sądu królewskiego ze stycznia 1566 r. w Wilnie, por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 264 [50] (1565-1566), s. 53-55.

⁴¹³ Książ Aleksander Dmytrywicz Kurcewicz-Buremski (1530-1570).

⁴¹⁴ Biskup łucko-ostrogski Marek Wasylewicz Żorawnicki (1564-1567). Po śmierci biskupa łuckiego Nikifora w 1564 r. król przekazał w zarząd nad diecezją osobie świeckiej Markowi Żorawnickiemu. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 192-193.

czerez syna Jeho Jana Żorawnickoho⁴¹⁵ na zamoczok otca Buremski i o zelzenie otca Jeho kniazia Dmitra Buremskoho⁴¹⁶, nr 68⁴¹⁷.

Za króla Zygmunta Augusta Anno 1565 ad annum 1567.
Księga piąta sub numero 112

List Panu Iwanu Czapliczu Szpanowskiemu nadanie jemu na urad wojskoje łuckoje⁴¹⁸ pewnoju płatu od koniah, rekami Styrom i Horynecy prychodiaczych, nr 54.

List do klucznika łuckoho Alexandra Markowicza Żorownickoho⁴¹⁹ wojskomu łuckomu Iwanu Czapliczu Szpanowskiemu⁴²⁰ o postuplenie dworca łuckoho Hnidowa w sumie peniezej zawedenaho, nr 55.

[k. 17.]

Przełożenie sprawy na kommissiu ziemian Zemli Wołynskoje Bełostockich z kniaziom biskupom łuckim⁴²¹ o hranicy meży imieniem Bełostockim a Terczynie, nr 33.

List horodniczomu witebskomu Petru Kisielu⁴²² pereniesienie sumy peniezej od Iwana Jackowicza Borzobohatoho⁴²³ winnoje z imie-

---

⁴¹⁵ Iwan Markowicz Żorawnicki, syn biskupa łuckiego i ostrogskiego.

⁴¹⁶ Klucznik i horodniczy łucki kniaz Dymitr Aleksandrowicz Buremski.

⁴¹⁷ Druk wyroku sądu królewskiego z 18 stycznia 1566 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 264 [50] (1565-1566), s. 74-75.

⁴¹⁸ Iwan Piotrowicz Czaplic Szpanowski, wojski łucki (1566-1585), kasztelan kijowski (1585-1607).

⁴¹⁹ Aleksander Markowicz Żorawnicki, klucznik i horodniczy łucki.

⁴²⁰ Iwan Piotrowicz Czaplic Szpanowski, wojski łucki (1566-1585).

⁴²¹ Kniaź Jan Andruszewicz, biskup łucki (1556-1567). K. R. Prokop, *Jan Andruszewicz 1556-1567*, „Wołanie z Wołynia”, lipiec-sierpień 2009, nr 4(89), s. 47-48.

⁴²² Piotr Kisiel-Dorohinicki h. Światolicyz, horodniczy witebski, syn Tychny Mikowicza Kisiela ziemianina wołyńskiego.

⁴²³ Biskup włodzimiersko-brzeski Iwan Jackowicz Borzobohaty Krasieński.

nia cerkowna w powiecie włodymyrskim Piatkorow na imienie Weczyno u starostynoj krzemienieckoj kniahini Mikołajowej Zbaraskoj⁴²⁴ w zostawie buduczoje, nr 90.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1566 do roku 1571. Spraw sądowych Księga piąta sub numero 113.

Odłożenie opata w Starych Trokach⁴²⁵ sprawy Jeho o Puszczy Słomiskuj, nr 67.

Sprawa archimandryty kijowsko⁴²⁶ z kniazem Juryjem Słuckim⁴²⁷ o otniatyje niekotorych gruntow cerkownych Swiatoje Preczystoje w Kijowie⁴²⁸, nr 128.

Opowiedanie Kir Jony mitropolity kijowsko⁴²⁹ na mieszczan wileńskich o niewiernienie wsich listow, prywilejow w schowaniu ich buducznych, nr 162⁴³⁰.

Sprawa mieszczan kijowskich z archimandrytom kijowskim⁴³¹ o zbityje woza i niekotorych mieszczan kijowskich, nr 174.

---

⁴²⁴ Mikołaj syn kniazia Andrzeja i Hanny z Herburtów – Mikołaja ks. Zbaraskiego (zm. 1574), który od 1560 r. pełnił urząd starosty krzemienieckiego. Książ Mikołaj żenił się dwukrotnie. Po raz pierwszy z nieznaną z imienia księżniczką Koziczanką, po raz drugi z wdową po kniazu Fiodorze Sanguszce – Hanną Despotówną (zm. 1579).

⁴²⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 14v, k. 24. Chodzi tu o przełożonego klasztoru Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i św. Benedykta w Starych Trokach opata Feliksa Służewskiego (1551-1580).

⁴²⁶ Hilarion Piasoczyński, archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej (1559-1571).

⁴²⁷ Jerzy II Semenowicz Olelkowicz, książ słucki (ok. 1530-1578).

⁴²⁸ Książ Jerzy I Słucki 8 lutego 1535 r. otrzymał od Zygmunta I przywilej na jednorazowe podawanie archimandryty Ławry Pieczerskiej w Kijowie. W sprawy klasztorów i cerkwi kijowskich wielokrotnie wmieszał się książ Jerzy III Słucki.

⁴²⁹ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

⁴³⁰ Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. do metropolity kijowskiego Jonasza, por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 23-24.

List pisany do Panow Kiszczycow⁴³² o nie pilnowanie roku w Lublinie ku przysłuchaniu wyroku z kniazem Zbaraskim⁴³³ o niekatoryje szkodki, złożonoho, nr 181.

Złożenie roku na dekret kniazu Petru Zbaraskomu⁴³⁴ z Pany Kiszkami o majętności po Panu Stanisławu Kiszce⁴³⁵, nr 211⁴³⁶.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1566 do roku 1572.
Przywilejów, konfirmacyi, listów, etc.
Księga piata, sub numero 114.

Potwierzenie Kiryłłu Semenowiczu popu na cerkow sobornuju zamku pinskoho, nr 19.

[k. 17v.]

Prywiley woyskomu łuckomu Panu Iwanu Czaplucu Szpanowskomu⁴³⁷ na dworce klucza łuckoho Hniedowski w pewnej sumie peniezej zawedeny na rok, nr 27.

---

⁴³¹ Hilarion Piasoczyński, archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej (1559-1571).

⁴³² Chodzi tu o Stanisława, Piotra i Mikołaja synów Piotra Stanisławowicza Kiszki, wojewody połockiego i kasztelana trockiego.

⁴³³ Książ Piotr Zbaraski, syn wojewody trockiego Stefana Zbaraskiego (1518-1585), wojewody witebskiego (1555-1566), kasztelana trockiego (1564-1566), wojewody trockiego 1566-1585).

⁴³⁴ Książ Piotr Zbaraski, syn wojewody trockiego Stefana Zbaraskiego.

⁴³⁵ Stanisław Piotrowicz Kiszczyc, mianowany wojewodą witebskim w 1544 r. W 1522 r. był starostą braclawskim, dzierżawcą uświackim i ozierzyskim. Zmarł w 1554 r.

⁴³⁶ Druk zapisu w kancelarii królewskiej z 15 lipca 1568 r., por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 505-506.

⁴³⁷ Powtórzenie dokumentu z k. 16v. Iwan Czapluc Szpanowski, wojski łucki (1566-1585).

Postanowienie i uchwalenie, nadaniem i opatreniem uradu wojskowego łucko⁴³⁸ mytem wodnym, z koniach, rekami, Styrem i Horynem iduczych, nr 27.

Prywilej władcy łuckomu i ostroskomu otcu Marku Wasylewiczu Żorawnickomu⁴³⁹ na sażenie miasteczka w sele cerkownym Rożyszczach⁴⁴⁰ władczestwa łucko i w nim na jarmarok, torh i korczmy wolnyje⁴⁴¹, nr 51.

Prywilej marszałku gospodarskomu Panu Petru Zahorowskiemu⁴⁴² na podawanie monastyrza Dubiszcz w powiecie łuckom nad rekoju Styrom⁴⁴³, nr 53.

Prywilej Panu Laurynu Woynie, pisaru Jeho Krolewskiej Mosty⁴⁴⁴, na derżanie i podawanie cerkwi założenia Swiatoho Mikoły w wołosty dwora Kwasowskohe seła Loszy⁴⁴⁵ so wsimi pożytkami wiecznostiju, nr 68.

---

⁴³⁸ Powtórzenie dokumentu z k. 16v. Iwana Czaplica Szpanowski, wojski łucki (1566-1585).

⁴³⁹ Biskup łucko-ostrogski Marek Żorawnicki (1565-1567).

⁴⁴⁰ Rożyszczce – wieś należąca do biskupstwa łuckiego

⁴⁴¹ Szerzej, por.: Н. И. Теодорович, *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии*, т. IV, Почаев 1899, s. 292.

⁴⁴² Piotr Bohdanowicz Zahorowski, marszałek gospodarski, mostowniczy, horodniczy i horodniczy łucki.

⁴⁴³ Bohdan Piotrowicz Zahorowski otrzymał monaster dubnowski po 1560 r. W 1569 r. klasztor został przejęty przez syna władcy łuckiego Marka Żorawnickiego – Aleksandra, klucznika i horodniczego łuckiego. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 124.

⁴⁴⁴ Ławryn Matiejewicz Wojna, pisarz ziemski grodzieński 1565-1566, podskarbi dworski (1569-1576), podskarbi ziemski (1576-1580), starosta piński i olickim (1574-1580). *Urządnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 249.

⁴⁴⁵ Łosza – wieś i dobra w powiecie oszmiańskim.

List archiepiskopa⁴⁴⁶ mitropolitu kijowskiemu⁴⁴⁷ na korczmu wolnuju w imieniu mitropoliem litowskom niepodaleko miasta Nowohorsko⁴⁴⁸, nr 198.

Potwierzenie swiaszczeniku cerkwi Swiatoho Spasa z sela zamku pinskoho Żółkim na dwie wołoki zemli derewe bartnoje i senożaty według dawnaho używania, nr 199⁴⁴⁹.

Prołożenie sprawy wojewody kijowskiemu kniaziu Ostroskomu mieszczany krzemienieckimi o niedopuszczanie poddanych Jeho czrez Krzemieniec jezdyty, nr 51⁴⁵⁰.

Prywiley władcyce łuckomu i ostrowskomu Marku⁴⁵¹ i synom Alexandru⁴⁵², Michaiłu⁴⁵³, Iwanu⁴⁵⁴ i Wasylu Żorowickim⁴⁵⁵ na imieni Swiniuchi w powiete włodymyrskim wieczno, nr 220.

Prywiley chorążemu Zemli Wołynskoje Hryhoru Hulewiczu⁴⁵⁶ na monastyr założenia Swiatoho Wasylia na przedmiestiu Łuckom w podawanie wiecznie⁴⁵⁷, nr 232.

---

⁴⁴⁶ W tym czasie arcybiskupami w Kościele prawosławnym byli: włodziemsko-brzeski Teodozy (Łazowski) (1565-1588) i połocki Afanasy (Palecki) (1566-1568).

⁴⁴⁷ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski.

⁴⁴⁸ Nowogródek, stolica województwa nowogródzkiego.

⁴⁴⁹ Powtórzenie dokumentu z k. 14v. ABAK, t. XXXIII, s. 56-57, 69-71: A. Mironowicz, *Biskupstwo-turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 251-252.

⁴⁵⁰ Powtórzenie dokumentu z k. 15, k. 16, k. 19.

⁴⁵¹ Biskup łucko-ostrogski Marek Żórawnicki (1565-1567).

⁴⁵² Aleksander Markowicz Żórawnicki, klucznik i horodniczy łucki.

⁴⁵³ Michał Markowicz Żórawnicki, syn biskupa łucko-ostrogskiego.

⁴⁵⁴ Iwan Markowicz Żórawnicki, syn biskupa łucko-ostrogskiego.

⁴⁵⁵ Wasyl Markowicz Żórawnicki, syn biskupa łucko-ostrogskiego.

⁴⁵⁶ Hrehory Fiedorowicz Hulewicz, chorąży wołyński (1566-1590).

⁴⁵⁷ Monaster św. Bazylego w Łucku został założony przez księcia włodziemskiego Wasylka. Książę litewski Świdrygiełło potwierdził fundację w 1439 r. wraz z uposażeniem. Hulewicze weszły w posiadania monasteru w 1566 r. i pełnili funkcje ktitorskie w stosunku do niego do 1605 r. *АЮЗР*, ч. 1, т. II. *Материалы для истории православия в Западной Украине в XVIII ст.*, под ред. Ф. Г. Лебединцева, Киев

Prywilej chorążemu Ziemi Wołyńskiej Hryhoru Hulewiczu⁴⁵⁸ na podawanie monastera S. Wasylija na przedmiestiu Łuckom wiecznie⁴⁵⁹, nr 234.

[k. 18.]

Potwierzenie Andreju Romanowskiemu⁴⁶⁰ na seło władyczestwa włodymyrskoho w powiecie włodymyrskom Dorohniczy⁴⁶¹ czerez władyku tameczna⁴⁶² zapisannoje wiecznostyju, nr 240⁴⁶³.

Do żywotnie episkopu mitropolitu Kir Jonie⁴⁶⁴ na monaster w mieście Wilenskom Światoje Trojcy i archimandryctwo Jemu danoje, nr 268⁴⁶⁵.

Potwierzenie zapisu kniazia Petra Zbaraskoho wojewodycza trockoho⁴⁶⁶ małżonce Jeho kniahini Barbare Spytkownie Jordanownie⁴⁶⁷

1864, s. 181; С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 189-191; M. Mironowicz, *Dzieje ośrodków monastycznych na Wołyniu do końca XVI wieku*, s. 75.

⁴⁵⁸ Hrehory Fiedorowicz Hulewicz, chorąży wołyński (1566-1590).

⁴⁵⁹ С. Голубев, *Материалы для истории Западно-Русской Церкви*, Киев 1883, s. 17.

⁴⁶⁰ Romanowski Andrzej, ziemianin wołyński.

⁴⁶¹ Dorohinicze – wieś w powiecie włodziemskim, *SGKP*, t. XV, Warszawa 1900, s. 430.

⁴⁶² Biskup włodziemski Iwan Józef Borzobohaty (1550-1565). Powtórzenie dokumentu z k. 14v.

⁴⁶³ Powtórzenie dokumentu z księgi 114 z lata 1566-1572, k. 14v, k. 19v.

⁴⁶⁴ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

⁴⁶⁵ Powtórzenie dokumentu z księgi 85 z lata 1555 z k. 14v, k. 18, k. 24. Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. do metropolity kijowskiego Jonasza, por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 23-24.

⁴⁶⁶ Piotr Zbaraski, syn wojewody trockiego Stefana Zbaraskiego. W 1564 r., poślubił on Barbarę Jordanównę z Zakliczyna, córkę zamożnego wojewody, a od 1565 r. kasztelana krakowskiego Spytka Wawrzyńca Jordana i Anny z Sieniawskich. Por.: Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 34.

z Zakliczana na imienie Wołmy, Kowalowej, u Baksztach, Uzłu, Butyń w sumie pieniędzy zawedenyje przyznanoho, nr 313⁴⁶⁸.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1566
aż do roku 1571. Różnych spraw.
Księga piąta, sub numero 115.

Soznanie Pana Juryja Alexandrowicza Chodkiewicza, starosty bełskocho⁴⁶⁹ na otmeniu gruntów klepaczowskich z Panem Hrehorym Wołłowiczem⁴⁷⁰ ku imieniu Swisłockomu, nr 22.

List pisany do Pana wojewody kijowskocho⁴⁷¹ aby nie zabraniał kniahini Jurewoj Massalskoj⁴⁷² ihumeniu byty w monastyre Swiatoho Michaïła w Kijowie, nr 112.

List popu wołosty Bielskoje z seła Zyguntowa⁴⁷³ cerkow Świateho Bohojawlenia do Pana Trockocho, starosty Belskocho⁴⁷⁴, pisany na dwie wołoki ku toj cerkwi, nr 206.

---

⁴⁶⁷ Barbara Jordanówna, córka wojewody krakowskiego Spytka Wawrzyńca Jordana i Anny z Sieniawskich.

⁴⁶⁸ Druk zeznania z 8 marca 1564 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 302-304.

⁴⁶⁹ Jerzy Aleksandrowicz Chodkiewicz (1524-1569), kasztelan trocki (1566), krajczy litewski (1555 r.), stolnik litewski (1549), starosta bielski, oszmiański i puński.

⁴⁷⁰ Hryhory Bohdanowicz Wołłowicz, horodniczy grodzieński (1553-1567), wojewoda smoleński (1571-1577).

⁴⁷¹ Książ Konstanty Wasyl Ostrogski.

⁴⁷² Powtórzenie dokumentu z k. 14v. W dokumencie chodzi o jego żonę Oksanię, wdowie po Jerzym Tymofiejewiczu Massalskim, dworzanie królewskim.

⁴⁷³ Chodzi tu o wikariusza parafii Objawienia Pańskiego w Bielsku Szymona, który miał dwie włóki uposażenia we wsi Augustowo (Zyguntowo). A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, s. 102.

⁴⁷⁴ Jerzy Aleksandrowicz Chodkiewicz (1524-1569), kasztelan trocki (1566), krajczy litewski (1555 r.), stolnik litewski (1549), starosta bielski, oszmiański i puński.

Potwierzenie dekretu meży mieszczany kijowskimi a ihumenem monastyra Swiatoho Nikoły o ostrow Turhonowski Pana Pawła Iwanowicza Sapiehu, kasztelana kijowsko⁴⁷⁵, uczyniennoho, nr 224.

Prywilej protopopie mohilewskomu Iwanu Zacharewiczu na monastyr w Mohilewie Swiatoho Spasa, nr 269⁴⁷⁶.

Prywilej kniazia Stefanu Andrejewiczu Zbaraskomu⁴⁷⁷ na Krasnoje Seło, dwor, prawom dożywotnim, nr 280.

Pryznanie wojewodycza trockoho: kniazia Petra Zbaraskoho⁴⁷⁸ li-sta zapisu Jeho wojewodu trockomu kniazia Stefanu Zbaraskomu⁴⁷⁹, otcu Jeho dannaho, iż niekotorych imieniem ot Matki Jeho⁴⁸⁰ w sumie penieżej zapisanych do żywota Jeho Miłosty okupował na majetnost, nr 283⁴⁸¹.

---

⁴⁷⁵ Paweł Iwanowicz Sapieha (1546-1580) – kasztelan kijowski (1560-1580), starosta lubecki.

⁴⁷⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 14v. Druk przywileju Zygmunta Augusta z 1 maja 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 22-23.

⁴⁷⁷ Stefan Zbaraski, wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki (1566-1585).

⁴⁷⁸ Piotr Zbaraski, syn wojewody trockiego Stefana Zbaraskiego, zm. w 1574 r.

⁴⁷⁹ Stefan Zbaraski, wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki (1566-1585).

⁴⁸⁰ Księżna Hanna Janówna Zabrzezińska, z Nosiłowska.

⁴⁸¹ Stefan Zbarski z pierwszego małżeństwa z Hanną Zabrzezińską miał bowiem jedynie syna Piotra, urodzonego w 1548 r. W 1564 r., poślubił on Barbarę Jordánównę z Zakliczyna, córkę wojewody, a od 1565 r. kasztelana krakowskiego Spytka Wawrzyńca Jordana i Anny z Sieniawskich. W grudniu 1568 r. książę Stefan ustąpił synowi 10000 kop groszy z zapisu pierwszej żony oraz przekazał mu w tej sumie połowę dawnych dóbr Zabrzezińskich z Wołmą i innymi kluczami. W zamian za to książę Piotr ustąpił ojcu pozostałą połowę macierzystego majątku na wieczną własność. Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 24.

Opowiadanie podkancleraha W. X. Litt. Pana Ostafu Wołłowicza⁴⁸² protyw kniazia Konstantyna

[k. 18v.]

Konstantynowicza Ostroskoho o Stapań i innyje imienia o koto-reje prawo wedłuh, nr 311⁴⁸³.

List do toho i kniazia Lukomskoho⁴⁸⁴ pisany, aby seła cerkownyje w imieniu swoim met do inszoje nauki hospodarskoje, nr 343.

Za króła Zygmunta Augusta

Pod rokiem 1566 aż do roku 1571. Księga sub numero 116.

List do starosty krzemienieckiego Olfiera Daniłowicza popu krzemienieckiemu na dwie wołoki zemli na placu do Chrystowa Woskresenia nadanyje⁴⁸⁵, nr 14⁴⁸⁶.

---

⁴⁸² Ostafi Wołłowicz w 1551 r. został pisarzem litewskim, w latach 1554-1557 był jednym z twórców ustaw o pomiarze włócznej, w 1561 r. został marszałkiem nadwornym i podskarbisem ziemskim, w 1566 podkanclerzym, w 1569 – kasztelanem trockim i w 1579 kasztelanem wileńskim i kanclerzem litewskim. Zmarł w 1578 r.

⁴⁸³ Powtórzenie dokumentu z k. 14v. Druk zeznania Ostafia Wołłowicza, podskarbiego ziemskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, do ksiąg kancelarii litewskiej z 9 marca 1566 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 468-471.

⁴⁸⁴ Książę Piotr Romanowicz Łukomski.

⁴⁸⁵ W 1566 r. Zygmunt August polecił staroście krzemienieckiemu Mikołajowi Andrejewiczowi Zbaraskiemu (1560-1574) przekazać cerkiew Oliferu Daniłowiczowi i uposażenie (dwie wołoki) nieistniejącego monasteru Przemienienia Pańskiego jako proboszczowi cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa. Jego potomek sprzedał resztę budynków klasztornych duchownemu Tryfonu w 1591 r. С. Горін, *Монастири Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 184; M. Mironowicz, *Dzieje ośrodków monastycznych na Wołyniu do końca XVI wieku*, s. 69.

⁴⁸⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 14v.

List popu knyszynskomu cerkwi Swiatoho Spasa⁴⁸⁷ nadanie do cerkwi na wychowanie u włostry knyszynskoj w sele Chrabolech, nr 99⁴⁸⁸.

Prywilej Pana Michaiłu Wołłowiczu na monastyr kobryński⁴⁸⁹, nr 177.

List do starosty łuckoho kniazia Bohusza Koreckoho⁴⁹⁰ o prywernenie myta na rece Styru pod miestom łuckim do wikary kosteła łuckoho, nr 197⁴⁹¹.

Sprawa Jana Karmokowia⁴⁹² z Iwanom Krasenskim⁴⁹³ z kniaziom Iwanom Borowskim⁴⁹⁴ o seło Kluby⁴⁹⁵ u wołosty tywuństwa⁴⁹⁶ korszowskoho w sumie pisanoj zastawnoje, nr 205.

---

⁴⁸⁷ Chodzi tu o proboszcza cerkwi Przemienienia Pańskiego w Knyszynie – Ignacego.

⁴⁸⁸ Powtórzenie dokumentu z k.14 v. ACΔ, т. I, nr 34, s. 129; J. Wiśniewski, *Osadnictwo Wschodniej Białostoczczyzny*, s. 25; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, s. 22.

⁴⁸⁹ Michał Wołłowicz, syn Hryńka Chodkowicza, dworzanin hospodarski, dzierżawca monasteru kobryńskiego, zm. po 1567 r. ACΔ, т. IX, s. 413-415; T. Wasilewski, *Testament Ostafiego Wołłowicza*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, R. VII, 1962, s. 171.

⁴⁹⁰ Książ Bohusz Fiodorowicz Korecki, wojewoda wołyński, starosta łucki.

⁴⁹¹ Powtórzenie dokumentu z k. 15.

⁴⁹² Jan Karmokow, ziemianin.

⁴⁹³ Iwan Olechnowicz Borzobohaty Krasieński, mostowniczy łucki (1580-1591), syn biskupa łucko-ostrogskiego.

⁴⁹⁴ Książ Iwan Wasylewicz Borowski.

⁴⁹⁵ Kłębówka, wieś należąca do kulcza załawskiego. *SGKP*, t. IV, Warszawa 1883, s. 175.

⁴⁹⁶ ciwuństwa

Za króla Zygmunta Augusta
od roku 1566 do roku 1572. Przywilejów księga
sub numero 117.

Prywilej protopopie mohilewskomu Iwanu⁴⁹⁷ i bratu Jeho Sasinu Zacharewiczom na niekatoryje grunty u wołasty mohilewskiej prawom lennym, nr 15⁴⁹⁸.

Prywilej Wasylu Zahorowskomu⁴⁹⁹ na cerkow pry mieste włodymyrskom założenia Swetoho Ili z gruntami, nr 29⁵⁰⁰.

Popu kryczewskomu Sawie na cerkow Swetoho Ili w Kryczewie, nr 35⁵⁰¹.

Plebanu włodymyrskomu o wydanie po czotery kopy hroszej z myta łuckoho, nr 35⁵⁰².

Prywilej Hryhoru Makarowskomu⁵⁰³ na monastyr Onufrejewski w Mścisławiu⁵⁰⁴, nr 44⁵⁰⁵.

---

⁴⁹⁷ Iwan Zacharewicz był wówczas przełożonym monasteru Przemienienia Pańskiego w Mohylewie.

⁴⁹⁸ Nr 15 to numer karty w księdze Metryki Litewskiej w Księdze Wpisów 49, wymienionej również pod numerem 117. Druk przywileju Zygmunta Augusta z 1 maja 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 22-23.

⁴⁹⁹ Wasyl Petrowicz Zahorowski, marszałek gospodarski (1568-1577), horodniczy włodziński (1568-1580), kasztelan braclawski (1572-1580).

⁵⁰⁰ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 16 sierpnia 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 38-39.

⁵⁰¹ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 10 listopada 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 45.

⁵⁰² Druk przywileju Zygmunta Augusta z 3 listopada 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 44-45.

⁵⁰³ Grzegorz Wasylewicz Makarowski, ziemianin mścisławski.

⁵⁰⁴ Niedaleko Mścisława obronny monaster został ufundowany w 1407 r. przez syna Olgierda, księcia mścisławskiego Lingwena (Semenw).

⁵⁰⁵ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 24 lipca 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 53.

List zastawny króla Jeho Miłosty Franciszkowej Chalczewskiej na wsie niektóre klucza łuckocho w roku 1566 aż do roku 1572⁵⁰⁶. Spraw wszystkiego do tej Metryki wpisanych sub numero 118. Księga piąta.

[k. 19.]

Roki też same i księga króla Zygmunta Augusta nr 119.

Odłożenie na inszy czas sprawy wojewody kijowskiego za pozwom od Jeho Miłosty wyniesiennym po burmistrzow, rajce i wsich mieszczan krzemienieckich, o to, że oni poddanym Jeho Miłosty Ostroskim⁵⁰⁷, Dubińskim i inszych miest po sol do żup przez Krzemieniec jazdyty nie dopuszczajut ale u sebe kupowaty prymuszajut⁵⁰⁸, nr 8.

Sprawa meży Iwanom Olechnowiczom Borzobohatyra Komczy⁵⁰⁹ kniaziom Januszom Andresiewiczom biskupom łuckim⁵¹⁰ o roznyje zajstia, krywdy, boje i hrabieży w susiedstwie od imienia Topolskocho i Luczyckocho, ktoroja sprawa oboja strona dla skończenia do powietu własnoho swojogo odłożyła, nr 12.

Sprawa Pani Frącowej Falczewskoj⁵¹¹ z Panom Alexandrom Semaszkom⁵¹² o zebranie gruntow hospodarskich imienia Czercza Hołodka, klucza łuckocho, nieboszczyka muża Jej i Ich do żywota zostawnoho ku imieniu Prokryzia, Ryczeło, Brochowo, kotorym jakoby bez prawa zabrał, szto na kommissarow odesłano, nr 47⁵¹³.

---

⁵⁰⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 15.

⁵⁰⁷ Książ Wasyl Konstanty Ostrogski, wojewoda kijowski.

⁵⁰⁸ Powtórzenie dokumentów z k. 15, k. 16, k. 17v.

⁵⁰⁹ Iwan Olechnowicz Borzobohaty Krasieński, mostowniczy łucki (1580-1591).

⁵¹⁰ Książ Jan Andruszewicz, biskup łucki (1556-1567).

⁵¹¹ Żona Franca Falczewskiego.

⁵¹² Aleksander Siemaszko (1550-1597), podkomorzy włodzimierski, potem kasztelan braclawski i starosta łucki. J. Byliński, *Siemaszko Aleksander*, s. 601.

⁵¹³ Powtórzenie dokumentu z k. 15.

Pilnost popu wołyńskomu Wasylu Martynowiczu z archiepiskopom metropolitoju kijowskim⁵¹⁴, o monastyr wielenski Swiatoje Trojcy i o zachowanie Jemu listy Króla Jeho Miłosty w tej sprawie należącego zapisania, nr 229⁵¹⁵.

Soznanie władzyki łuckocho i ostroskocho Iwana Krasenskocho⁵¹⁶ pożyczania sumy pewnoje penieżej u Michaiła Bułharyna⁵¹⁷, służebnika kniazia Juryja Słuckocho⁵¹⁸, nr 209.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1566 do roku 1572. Księga piąta, sub numero 120.

List pisany do kniazia Konstantynowicza Ostroskocho protopope kijowskomu⁵¹⁹ na monastyr Flora i Laura w Kijowie⁵²⁰, nr 19.

Prywilej władcy łuckomu i ostroskomu otcu Marku Wasylewiczu Żorawnickomu⁵²¹ na wolne sażenie miasteczka w Rożyszczach, nr 54⁵²².

---

⁵¹⁴ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

⁵¹⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 15. Zygmunt August nadał w 1562 r. monaster wileński Trójcy Świętej duchownemu wołyńskiemu Wasylowi Martynowiczowi za wstawiennictwem wojewody wileńskiego Radziwiłła Czarnego. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 193. W 1567 r. król przekazał monaster Fiodorowi Wielkiewiczowi (Bielkiewiczowi). LVIA, f. 1178, op. 1, nr 288, k. 40-40v; АСД, т. VI, s. 40-41; т. X, s. 10.

⁵¹⁶ Iwan Borzobohaty, biskup łucko-ostroski (1571-1585).

⁵¹⁷ Michał Bułharyn, służebnik księcia słuckiego Jerzego III, z ziemian wołyńskich.

⁵¹⁸ Jerzy II Semenowicz Olelkowicz, kniaź słucki (ok. 1530-1578).

⁵¹⁹ Jakow Hulewicz, kijowski protopop.

⁵²⁰ Ktitorem monasteru św. św. Flora i Ławra był wojewoda kijowski, kniaź Konstanty Ostroski, który przekazał swoje uprawnienia w kierowaniu monasterem i wyboru jego przełożonego 17 maja 1566 r. protopopie Jakowu Hulewiczowi. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 192-193.

⁵²¹ Biskup łucko-ostroski Marek Żorawnicki (1565-1567).

⁵²² Powtórzenie dokumentu z k. 17v. księgi 114 z lata 1566-1572.

List Pana Bohdanowicza Zahorowsko⁵²³ na monaster w powiecie łuckom na imia Dubicki⁵²⁴, nr 63.

Prywilej starcom Bolinickim Swiatoje Trojcy monastyra czerejsko⁵²⁵,

[k. 19v.]

na wsiakoje nadania od różnych osób⁵²⁶, nr 67.

Prywilej archimandrytu kijowskiemu monastyra Swiatoje Preczystoje Pieczerskomu Osowlany⁵²⁷ na kniazia Semenowicza Kobryńsko⁵²⁸ na tot monaster zapisannoje⁵²⁹, nr 88.

List archimandrytu kijowskiemu monastyra Swiatoje Trojcy Laryonu⁵³⁰ na toż iż żadnych dóbr do tohoż monastyra nadanych nikt odymaty nie majet⁵³¹, nr 74.

---

⁵²³ Piotr Bohdanowicz Zahorowski, marszałek gospodarski, mostowniczy łucki. Jego ojciec Bohdan Piotrowicz Zahorowski otrzymał monaster po 1560 r. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 124.

⁵²⁴ Powtórzenie dokumentu z k. 17v. księgi 114 z lata 1566-1572.

⁵²⁵ Monaster ten ufundowany został przez metropolita Mizaela w 1475 r. w Czereji pod Mohylewem był pod patronatem rodu Sapiehów. W roku wystawienia potwierdzenia ktitorem jego był wojewodziez podlaski Iwan Sapieha.

⁵²⁶ АЗР, т. III, nr 101, s. 321-234.

⁵²⁷ Osowlany – wieś w powiecie kobryńskim.

⁵²⁸ Książ Iwan Semenowicz Kobryński, zm. 1490 r.

⁵²⁹ Mowa tu o przywileju z 1566 r. potwierdzającym potwierdzenie zapisu z 10 marca 1478 r. przez Iwana Semenowicza Kobryńskiego i jego żony Teodory Rohatyńskiej przekazania majątku Osowo (później Osowlany) cerkwi Przeczystej Matki Bożej w Kijowie dokonanego jeszcze przez jej dziadka kniazia Andrzeja Włodzimierzowicza Olgierdowicza. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca XIV wieku*, s. 163.

⁵³⁰ Hilarion Piasoczyński archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1559-1571.

⁵³¹ Potwierdzenie listu królewskiego z 24 kwietnia 1561 r. zakazującego metropolicie kijowskiemu Sylwestrowi wmieszania się w sprawę Ławry Kijowsko-Pieczerskiej

Prywilej kniaziowi Romanowi Sanguszkowi⁵³² na seło w powiecie łuckim Czernoje, horod koło Bruchowicz⁵³³, nr 116.

Prywilej Panu Michaiłowi Malinskemu⁵³⁴ na niekatoryje zemli w Łucku, nr 127.

List bojarynu episkopstwa łuckoego Sestrenu⁵³⁵ na majątek Tocziwki, nr 132.

Potwierzenie Wasylowi Zahorowskiemu⁵³⁶ na cerkiew Swiatoho Illi z grunty i senużatmi i inszymi wsiami pożyczkami, nr 286⁵³⁷.

List Andreju Romanowskiemu⁵³⁸ na seło władyczestwa włodymerskoego w powiecie włodymyrskim leżaczoje nazwanajoje Dorohnicz⁵³⁹ do troch żywotow danoje⁵⁴⁰, nr 225⁵⁴¹.

---

i nakazujący zwrot zajętych jej dóbr. *A3P*, т. III, Вильна 1867, nr 18, s. 75; *АЮЗР*, ч. 1, т. I, nr-y: 136, 143, 238.

⁵³² Książ Roman Fiodorowicz Sanguszko (ok. 1537-1571), starosta żytomirski, wojewoda braclawski, hetman dworny litewski, syn Hanny Despotówny i Fiodora Sanguszko, por.: M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 501-505.

⁵³³ Wieś należała do zamku mielnickiego. Przywilej ten wydał Zygmunt August kniaziowi Romanowi Sanguszcze za wierną służbę w 1567 r.

⁵³⁴ Michał Elo Maliński, marszałek hospodarski, otrzymał ziemie przy monasterze św. Bazylego Wielkiego w Łucku. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 190.

⁵³⁵ Griszka Sestrin, bojarzyn, właściciel majątku cerkiewnego Tocziwki należącego do dermańskiego monasteru Trójcy Świętej. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 78.

⁵³⁶ Wasyl Petrowicz Zahorowski, marszałek hospodarski (1568-1577), horodniczy włodzimierski (1568-1580), kasztelan braclawski (1572-1580).

⁵³⁷ Druk przywileju Zygmunta Augusta z 16 sierpnia 1568 r. Por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 38-39. Por. dokument z k. 15.

⁵³⁸ Romanowski Andrzej, ziemianin wołyński. Por. Z. Anusiak, *Własność ziemska w województwie wołyńskim w 1570 roku*, „Przegląd Nauk Historycznych”, R. 10, z. 1, s. 60.

List archiepiskopu metropolitu kijowskiemu Wielebnemu Otcu Kir Ione⁵⁴² na archimandrytstwo i na monaster w mieście Wileńskim Swioje Trojcy do żywota Jeho, nr 227⁵⁴³.

List Hryhoru Hulewiczu⁵⁴⁴ na monaster założenia Swiatoho Wasyli na przedmiestom Łucka, nr 139⁵⁴⁵.

Za króla Zygmunta Augusta
od roku 1566 do roku 1572. Sądowych księga piąta,
sub numero 121.

Limitowanie do inszoho czasu sprawy meży władkoju łuckim⁵⁴⁶ a Panom Mikołajem Dorohostajskim⁵⁴⁷ o imienie Szereszyn⁵⁴⁸, nr 4.

---

⁵³⁹ Dorohinicze – wieś w powiecie włodzimierskim, *SGKP*, t. XV, Warszawa 1900, s. 430.

⁵⁴⁰ Biskup włodzimierski Iwan Józef Borzobohaty (1550-1565).

⁵⁴¹ Powtórzenie dokumentu z księgi 114 z lata 1566-1572, k. 14v, k. 18.

⁵⁴² Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

⁵⁴³ Powtórzenie dokumentu z k. 14v, k. 18, k. 24. Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. do metropolity kijowskiego Jony, por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 23-24.

⁵⁴⁴ Hrehory Fiedorowicz Hulewicz, chorąży wołyński (1566-1590).

⁵⁴⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 17v.

⁵⁴⁶ Biskup łucko-ostrogski Marek Żórawnicki (1565-1570).

⁵⁴⁷ Mikołaj Dorohostajski, stolnik litewski (1563), ciwun gondyński, później starosta wołkowyski i szereszowski, wojewoda połocki (1576-1597). R. Mienicki, *Mikołaj Dorohostajski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 5, Kraków 1939-1946, s. 333-335.

⁵⁴⁸ Chodzi tu o dzierżawę szereszewską.

Za króla Zygmunta Augusta
od roku 1566 do roku 1574. Różnych przywilejów księga 5,
sub numero 532.

Prywilej Fedoru Welkowiczu na archimandrystwo trockie pod ro-
kom 1569 do roku 1571, listow sub. 2, nr 1⁵⁴⁹.

List archiepiskopu mitropolitu kijowskiemu⁵⁵⁰ dan na monastyr-
stwo Swietoje Trojcy do Fedora Welkowicza⁵⁵¹, iżby wże czerez to bol-
szej sia w tot monastyr nie wstupał, nr 3⁵⁵².

Za króla Zygmunta Augusta
od roku 1569 do roku 1570. Przywilejów księga 5
sub numero 52.

Żydom łuckim do starosty łuckoho, aby ich z więzienia wypusz-
czono, których dla podatku ziemskiego tenże dworzanin osadził,
nr 6⁵⁵³.

---

⁵⁴⁹ Powtórzenie dokumentu z k. 10, k. 24. Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. w sprawie poddania na godność archimandryta monasteru Trójcy Świętej w Wilnie mieszanina Fiodora Jackiewicza Wielkiewicza. „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 23-24. Wcześniej godność archimandryty pełnił jego brat mieszczanin wileński Stefan Wielkiewicz. Por. Druk przywileju królewskiego na archimandrystwo wileńskie z 12 czerwca 1567 r. „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 51 (1566-1574), užrašymų knyga 51 = Литовская Метрика: книга записей 51, parengė A. Baliulis, A. Ragauskas ir R. Ragauskienė, Vilnius 2000, s. 78-79.

⁵⁵⁰ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

⁵⁵¹ Fiodor Jackiewicz Wielkiewicz, archimandryta trocki.

⁵⁵² Powtórzenie dokumentu z k. 10, k. 24. Druk listu królewskiego z 30 marca 1569 r. do rajców i mieszczanina wileńskiego Fiodora Jackowicza Wielkiewicza oraz metropolity kijowskiego Jonasza ażeby ten nie wstępował do monasteru Trójcy Świętej w Wilnie. „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 25.

Fundacja cerkwi ruskiej we włości mścibohowskiej⁵⁵⁴ we wsi suchopolskiej i na dwie włoki pod siołem do tejże cerkwi nadane, nr 60⁵⁵⁵.

List Łukaszu Rozumnowiczu popowi augustowskiemu na cerkiew dany, nr 61⁵⁵⁶.

Przywilej Panu Łukaszowi Lenckiemu, łozniczemu króla Jego Mości, na Dubno, nr 70⁵⁵⁷.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1569 do roku 1570. Listów, przywilejów księga 5, sub numero 52.

List Łukaszu Rozumnowiczu, popowi augustowskiemu, na cerkiew w Augustowie z dwoma włokami, nr 18⁵⁵⁸.

List popowi Czarnołoskiemu⁵⁵⁹ także na cerkiew i na włoki dwie we włości mścibohowskiej, nr 19⁵⁶⁰.

---

⁵⁵³ Druk listu do Żydów łuckich z 1 maja 1569 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 52 (1569-1570), užrašymų knyga 52/ Литовская Метрика: книга записей 52, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius 2004, s. 30.

⁵⁵⁴ Włość mścibohowska w powiecie grodzieńskim.

⁵⁵⁵ Druk potwierdzenia królewskiego fundacji cerkwi mścibohowskiej przez łozniczego królewskiego Macieja Żalińskiego z 26 października 1569 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 52 (1569-1570), s. 82-83.

⁵⁵⁶ Druk przywileju królewskiego na wybudowanie cerkwi augustowskiej z dwiema włokami wydanego 29 października 1569 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 52 (1569-1570), s. 83.

⁵⁵⁷ Druk przywileju królewskiego z 22 listopada 1569 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 52 (1569-1570), s. 90-91.

⁵⁵⁸ Powtórzenie wypisu dokumentu. Druk przywileju królewskiego na wybudowanie cerkwi augustowskiej z dwiema włokami wydanego 29 października 1569 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 52 (1569-1570), s. 83.

⁵⁵⁹ Duchowny czarnolaski, wieś Czarnolas – Iwan Stefanowicz.

List Emanuelowi Ostafiejewiczowi⁵⁶¹ na cerkiew ruską w Krzemieńcu⁵⁶², nr 45.

Za króla I. Mości Stefana od roku 1575 do roku 1578.
Skończyłem księgi piątej, sub numero 132.

[k. 20.]

Wyrok starosty horodenskiego Petrowiczu⁵⁶³ z władcykoju turowskim i pinskim Arsenim⁵⁶⁴ o daniny nazwanej Martykowcy wpisanie do knih, nr 104⁵⁶⁵.

Żałoba Wasiana, archimandryta pieczerskiego⁵⁶⁶, u więzieniu buduczoho, pisanie listow do różnych osób i do hospodara Jeho Królewskiej Miłosty, nr 107.

Wyrok władcy połockomu z władcykoju włodymyrskim i brestkim Wasianem o mieste wyżsoje⁵⁶⁷, nr 19.

---

⁵⁶⁰ Powtórzenie wypisu dokumentu z k. 20. Druk potwierdzenia królewskiego fundacji cerkwi mścibohowskiej przez łozniczego królewskiego Macieja Żalińskiego z 26 października 1569 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 52 (1569-1570), s. 82-83.

⁵⁶¹ Emanuel Ostafiejewicz, z bojarów połockich, ziemianin wołyński.

⁵⁶² Chodzi tu o cerkiew Zmartwychwstania Chrystusa wybudowaną w 1563 r.

⁵⁶³ Stanisław Petrowicz, starosta horodenski.

⁵⁶⁴ Biskup turowsko-piński Arseniusz (1509-1518).

⁵⁶⁵ Potwierdzenie wyroku Zygmunta Starego z 24 czerwca 1511 r. przez Stefana Batorego o zwrocie dóbr nazwanych Martykowce, należących do żony starosty pińskiego Stanisława Pietrowicza, a bezprawnie przetrzymywanych przez władkę pińskiego. Druk w zbiorze *Пинские акты XV-XVI вв.*, s. 15-16 na podstawie wypisu z Metryki Litewskiej, Księga spraw sądowych, nr 2, k. 104-105v. Zygmunt Stary 24 czerwca 1520 r. nakazał oddać staroście horodeckiemu Stanisławowi Pietrowiczowi poddanych w Martykowiczach, do których pretensje rościli od dawna biskupi turowsko-pińscy. *Пинские акты XV-XVI вв.*, s. 15-16.

⁵⁶⁶ Wassian – archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1571-1578.

⁵⁶⁷ Przed obradami sejmu brzeskiego w 1511 r., biskup połocki Eutymiusz (1509-1514) złożył skargę na metropolitę Józefa Soltana, że ten nie tytułował go

Prypomnienie kniazia Konstantyna Ostroskoho⁵⁶⁸ a kniazia Michaiła Wiszniewieckoho⁵⁶⁹ o bliskot swoju o imienie i skarby Pani Kuczowej⁵⁷⁰, nr 143.

Dekret kniazia Andreju Michaiłowiczu Sanguszkowiczu⁵⁷¹ z władcykoju łuckim i ostroskim Feodosiem⁵⁷² o gwałty i najazdy na grunty ich, nr 54.

Soznanie poddanych zamku stepanskoho, starostinoje brasławskoje kniahini Ilinoje Ostroskoje⁵⁷³, jakim obyczajem otniał z mocy i własnosti Stepań marszałok wołyński, kniaź Konstantyn z kniaziom Dymitrom Sanguszkowiczom⁵⁷⁴, nr 45⁵⁷⁵.

---

arcybiskupem. Podobnie było z biskupem włodzimierskim Wassianem (1497-1511). Zygmunt Stary po konsultacji z senatorami polecił metropolicie tytułować obu hierarchów arcybiskupami. *A3P*, t. II, s. 67-68; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. V, с. 421; A. Mironowicz, *Nieznane losy pierwszych ihumenów supraskich*, s. 46.

⁵⁶⁸ Książ Wasyl Konstanty Ostrogski, wojewoda kijowski.

⁵⁶⁹ Książ Michał Wiśniowiecki, kasztelan braclawski (1579), a następnie kijowski (1581), por. I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 53-59; A. Anusik, *O książętach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli: suplement do monografii rodu*, „Przegląd Nauk Historycznych”, R. VIII, nr 2, 2009, s. 167-168, 178; M. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, s. 375.

⁵⁷⁰ Dorota, wdowa po Marcinie Koczu.

⁵⁷¹ Książ Andrzej Michałowicz Sanguszko, marszałek hospodarski, starosta łucki, klucznik, mostowniczy i horodniczy łucki, zm. 1560 r. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Andrzej Michałowicz*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 34, z. 142, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993, s. 469-471.

⁵⁷² Teodozjusz Hulewicz, biskup łucko-ostrogski (1541-1552).

⁵⁷³ Beata Kościelecka, żona kniazia Eliasza Ostrogskiego.

⁵⁷⁴ Książ Dymitr Sanguszko, syn Fiodora, starosta zytomierski, kaniowski i czerkaski. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Dymitr*, s. 471-473.

⁵⁷⁵ Druk dokumentu z 10 grudnia 1553 r., por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 147-148.

Soznanie kniazia Andreja⁵⁷⁶, a kniazia Konstantyna Wiszniewieckich⁵⁷⁷, iż zostali winni Panu Hryhoru Chodkiewiczuz szestsot kop hroszy, nr 48⁵⁷⁸.

Prywilej Panu Stanisławu Falczewskomu⁵⁷⁹ i małżonce Jeho Pani Barbary Falkownie⁵⁸⁰ na imienie Selce, powiete łuckim z dworom po nieboszczyku Szczasnom Hrymaile⁵⁸¹ i żonie Jeho na Jej Królewskiej Miłosty derzanie, nr 91.

Prywilej Panu Federowiczu⁵⁸², władcyce⁵⁸³, potwierzenie Jemu dworca Sudaków i wołosty Penianskoj⁵⁸⁴ i ktomu 12 służb ludej Jemu pewnych danych, do toho prymano Jemu 16 wołok i 11 morgow i 20 zemii wysoki, na wiecznost⁵⁸⁵, nr 73.

---

⁵⁷⁶ Książ Andrzej Iwanowicz Wiśniowiecki, wojewoda wołyński zm. 1576 r. Andrzej ks. Wiśniowiecki był drugim synem kniazia Iwana (zm. 1542).

⁵⁷⁷ Książ Konstanty ks. Wiśniowiecki, starosta żytomierski, był młodszym synem kniazia Iwana, szwagrem Hrehorego Chodkiewicza. Konstanty Wiśniowiecki był starostą żytomierskim w latach 1571-1574. A. Anusik, *O książętach Wiśniowieckich i czasach, w których żyli: suplement do monografii rodu*, s. 175-176.

⁵⁷⁸ Druk dokumentu z 22 stycznia 1554 r., por.: „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 150-151. Siostra kniazów Andrzeja i Konstantego Wiśniowieckich Katarzyna wyszła za mąż za Hrehorego Chodkiewicza w 1540 r.

⁵⁷⁹ Stanisław Falczewski, starosta piński, kobryński i krzemieniecki.

⁵⁸⁰ Barbara, córka Falka Falkowskiego, staroty drohickiego (1545-1555), żona Stanisława Falczewskiego.

⁵⁸¹ Szczasny Hrymała Niemira, dworzanin królewski, starosta mielnicki (1499-1533) i drohicki (1516-1533).

⁵⁸² Olechno (Aleksander) Fiodorowicz, dworzanin królewski.

⁵⁸³ Po objęciu godności biskupa, władcyka łucki Teodozjusz Hulewicz (1541-1552).

⁵⁸⁴ Włość peniańska w województwie wileńskim.

⁵⁸⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 13v.

[k. 21.]

Za króla Zygmunta Augusta. Anno 1558, sub numero 68.

Pilnost kniazia Juryja Zbaraskoho⁵⁸⁶ i braty jeho⁵⁸⁷ protiwn kniazia Woroneckoho⁵⁸⁸ o gwałtownoje najechanie na imienie Krasnoju Luku, nr 3⁵⁸⁹.

Za króla Zygmunta Augusta.

Pod rokiem 1551 do roku 1558. Rok 1551, Miesiąca Maja.

Potwierzenie archimandrytu⁵⁹⁰ i wsim czercom monastyra pieczerskoho w Kijowie na dwor Horodok na Wołyniu⁵⁹¹, nr 19.

Prywilej tomuż i wsim czercom monastyra tohoż na obszczynu⁵⁹² abo na uczynienie poradku wo wsiakich sprawach jako się radyty i sprawowaty majut wedle przywileju króla Zygmunta⁵⁹³, nr 20.

---

⁵⁸⁶ Książ Jerzy Zbaraski (zm. 1580) – starosta piński i sokalski.

⁵⁸⁷ Książ Stefan Andrejewicz Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki (1566-1585) oraz książ Władysław Zbaraski.

⁵⁸⁸ Książ Jerzy Fiodorowicz Woronecki, dworzanin hospodarski, był synem kniazia Fiodora Zbaraskiego-Poryckiego i stryjem kniazia Aleksandra Poryckiego. Pozostawił on aż sześciu synów, którzy podzielili ojcowski majątek i roztopili się w masie drobnych ziemian wołyńskich. Por. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 39-40; 386-387; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. IV, s. 5; J. Tazbir, *Sieniuta Abraham*, s. 195.

⁵⁸⁹ Druk dokumentu z 28 maja 1558 r. Por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 106-107.

⁵⁹⁰ Archimandryta kijowsko-pieczerski Jona (1546-1559).

⁵⁹¹ Monaster pieczerski otrzymał dwór Horodok na Wołyniu jeszcze 6 marca 1516 r. od kniazia Konstantego Iwanowicza Ostrogskiego. *A3P*, t. II, nr 46, 96. Zygmunt August potwierdził to nadanie w maju 1551 r. Por. Z. Anusiak, *Własność ziemska w województwie wołyńskim w 1570 roku*, s. 35.

⁵⁹² Obszczyna – wspólnota.

Prywilej archimandryty monasteru Swietoho Michaiła⁵⁹⁴ na Horodku w Połocku⁵⁹⁵ na wyzwolenie ludej cerkownych oddawania bobrowszczy⁵⁹⁶, nr 25.

Potwierzenie archimandryty monasteru Swiatoho Petra w zamku Połockim króla Zygmunta danaho, wyzwalajuczy ludej cerkownych od wsiakich robot i innych powinosty pod sprawoju i posłuszeństwem archimandryty danom⁵⁹⁷, nr 26.

Prywilej kniazia Hlebowiczu Prońskomu⁵⁹⁸ na seła zamka Łucoko Czernie, Horodok, Kozliczyny, Kołk, Rudniki do żywota Jeho, nr 98⁵⁹⁹.

---

⁵⁹³ Powtórzenie dokumentu z k. 9 v. Przywilej otrzymał monaster pieczerski na prośbę archimandryty Hilariona od Zygmunta Augusta 15 sierpnia 1551 r., który w zasadzie był potwierdzeniem statutu opracowanego i nadanego temuż zgromadzeniu przez wojewodę kijowskiego Fryderyka Hlebowicza Prońskiego i dworzanina królewskiego Pawła Orańskiego z 24 lipca 1549 r. *A3P*, t. III, Санкт-Петербург 1848, nr 10.

⁵⁹⁴ Iona – archimandryta monasteru św. Michała w Połocku.

⁵⁹⁵ *A3P*, t. II, nr 234. Po śmierci Antoniego, archimandryty monasteru św. Michała w Horodku koło Połocka, arcybiskup połocki Semen odebrał w 1544 r. wszystkie wsie i dochody klasztorne i przyłączył je do własnego uposażenia. Dopiero w 1551 r. król nakazał zwrócić wsie wspólnocie klasztornej wraz z dochodami. Макарий (Булаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 155.

⁵⁹⁶ We wsi Czernce mieszkali bobrownicy, którzy płacili podatek od skór bobrowych. Zygmunt August w 1552 r. zwolnił ich od podatku na rzecz monasteru św. Michała w Połocku. *Полоцкая ревизия 1552 года*, К изданию приготвил И. И. Лаппо, Москва 1905, s. 172, 174.

⁵⁹⁷ Potwierdzenie z 1551 r. *A3P*, t. II, nr 234.

⁵⁹⁸ Książ Symeon (Semen) Fryderyk Hlebowicz Proński, wojewoda kijowski (1544-1555), starosta braclawski i winnicki, syn Hleba Prońskiego. Do przejścia z prawosławia na katolicyzm (1554), nosił imię Semen, po konwersji przyjął imię Fryderyk. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 401-402; H. Kowalska, *Proński Semen, później Fryderyk książ (zm. 1555)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 28/3, z. 118, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985, s. 509.

Prywilej kononikom kaznodzym Siwatoje Trojcy w mieście Łuckom⁶⁰⁰ i postupaicyz pola pry zamku Łuckom dwora Hnidowskocho na 15 marca na folwarok i na myto do Torczyna⁶⁰¹, nr 106.

Królowej Bony od roku 1552 do roku 1555. Sub numero 72.

List Marku Wołłowiczu⁶⁰² na monastyr Swiatych muczennik Borysa i Hleba w Horodnie, za podaniem Jeho na ihumeniu toho monastyra od wojewody nowohrodskocho Pana Iwana Hornostaja⁶⁰³, nr 6⁶⁰⁴.

Od roku 1552 do roku 1561. Sub numero 76.

List Francku Falczewskomu⁶⁰⁵ na derżanie seł klucza łuckocho Czercza Hołodka, Abruchowicz z przysielkami Maniewiczzy, Koleń,

---

⁵⁹⁹ Nadanie Zygmunta Augusta Semenu Fryderyku Hlebowiczu Prońskiemu z 1554 r. *АЮЗР*, ч. 8, т. VI: *Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV-XVIII вв.*, Киев 1911, s. 385.

⁶⁰⁰ Biskup Jerzy Chwalczewski w 1544 r. polecił wybudować przy katedrze w Łucku mieszkania dla kanoników i rezydencję. Uposażenie do rezydencji pozyskał biskup Walerian Protasewicz-Suszkowski w 1551 r. L. Królik, *Kapituła katedralna łucka od XV do XVIII wieku*, „*Studia Theologica Varsaviensia*”, 18/1, 1980, s. 170.

⁶⁰¹ Toryczyn, w powiecie łuckim, majątek diecezji łańciewskiej, rezydencja biskupa łuckiego Bernarda Maciejowskiego.

⁶⁰² Marek Wołłowicz, syn Hryńka Chodkiewicza Wołłowicza, horodniczego grodzieńskiego (1492-1495), ktitora monasteru grodzieńskiego na Kołozy. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 382.

⁶⁰³ Iwan Hornostaj (1478-1573), wojewoda nowogródzki (1551-1573), marszałek dworny, podskarbi ziemski, starosta słonimski, dzierżawca zelweński.

⁶⁰⁴ *АСД*, т. IX, Вильна 1867, s. 427-428; *Акты, издаваемые Комиссиею, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне*, т. I., Вильна 1865, nr 33, s. 126.

⁶⁰⁵ Francko Falczewski, dzierżawca, starosta kowieński, dworzanin Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Raduni dwori: Kozlinicz i Brochowicz u dwóch tysiaczach kopach hroszy, nr 393⁶⁰⁶.

Sprawa kniahini Wasylewoj Sanguszkowicza, kniahini Zofii Łozczanki⁶⁰⁷, z synom Jeje Panom Michaiłom Bohowitynowiczom Szumborskim⁶⁰⁸ o najazd na imienie Jeje Kozierady⁶⁰⁹ i otniatyje imieniej wołyńskich i o innyje nie małyje różnicy i zajścia, nr 64⁶¹⁰.

[k. 21v.]

Sprawa starostinoje brasławskoje kniahini Ilinoje Ostroskoje z marszałkom zemli Wołynskoje⁶¹¹ o najechanie i o wybitie gwałtownoje z zamku Ostroha i o sprotywienie zwierchnosti Jeho Królewskoj Miłosti, nr 42⁶¹².

Odłożenie sprawy na inszyj czas gospodaru należaczy z kniazem Wsyłem Ostroskim o sprotywienie majestatu gospodarskomu, także

---

⁶⁰⁶ Nadanie królewskie dworzaninowi Falczewskiemu z 26 października 1560 r., por. „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 416-417.

⁶⁰⁷ Zofia, córka Andrzeja Łozki, wojskiego brzeskiego, wdowa po Piotrze Bohowitynie Szumborskim, druga żona kniazia Wasyla Sanguszki, dworzanina królewskiego, starosty świsłockiego, zm. 1557 r.

⁶⁰⁸ Michał Bohowitynowicz Szumborski, syn Zofii Łozki i Piotra Szumborskiego.

⁶⁰⁹ Kozierady – dziś Konstantynów, od 1513 r. należały do Michała Bohusza Bohowitynowicza (1480-1536), podskarbiego ziemskiego litewskiego, starosty słonimskiego i kamienieckiego, a na stępnie do Michała Bohuszewicza Szumborskiego. W 1583 r. stały się własnością Mikołaja Kiszki (1524-1587) z Ciechanowca, wojewody podlaskiego.

⁶¹⁰ Druk zeznania księżnej Zofii, córki Andrzeja Łozki, żony księcia Wasyla Michajłowicza Sanguszki z 23 grudnia 1552 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 136-137.

⁶¹¹ Książ Konstany Wasyl Ostrogski, marszałek ziemi wołyńskiej.

⁶¹² Druk postanowienia sądu królewskiego z 5 stycznia 1554 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 142-146. Porównaj dokument z k. 6 źródła.

o kniahini Ilinoj Ostroskoj z tym że kniazem Wasylem o otniatie gwałtów u niej zamku Ostroha, nr 59⁶¹³.

Prywilej Panu Stefanu Welkowiczu⁶¹⁴ na metropoliu kijowskoju po smerty metropolita Makaryja i zostawienie pry nim monastyra Swiatoje Trojcy w Wilni⁶¹⁵, nr 4.

Potwierzenie kniahini Sanguszkowicza kniahini Annie Despotównie⁶¹⁶ testamentu muža Jeja kniazia Sanguszkowicza, kotorym zapisał Jej tretuju czast wsich imieni swoich na wiecznost z sumu 600 kop hroszy i 100 hrywień srebra na imieni Berewska i potwierzenie imienia kupli Berestia w włodymyrskocho powietu na wiecznost, nr 62⁶¹⁷.

Potwierzenie zemeninu Zemli Wołynskoje Burnakomu⁶¹⁸ o niekatoryje zemli, dubrowy, sianożaty z granic, nr 105.

---

⁶¹³ Powtórzenie dokumentu z k. 6, k. 7v. Druk postanowienia sądu królewskiego z 25 kwietnia 1554 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 160. Książ Wasyl Konstanty Ostrogski 6 września 1553 r. zajął zamek w Ostrogu i zmusił Beatę z Kościeleckich do wydania swej córki Halszki za kniazia Dymitra Sanguszko. R. Żelewski, *Laska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

⁶¹⁴ Stefan Andrzejewicz Wielkiewicz (Bielkiewicz), miecznik wileński, skarbnik królewski, archimandryta trocki, późniejszy metropolita Sylwester (1556-1567).

⁶¹⁵ Zygmunt August za zasługi oddane królowi wydał w 1551 r. przywilej archimandrycie trockiemu Stefanowi Wielkiewiczowi na metropolię kijowską po śmierci metropolity Makarego. Stefan Wielkiewicz (Bielkiewicz) przyjął imię zakonne Sylwester i został metropolitą kijowskim. АСПИИ РАН в Санкт-Петербурге, kol. 52, op. 1, sygn. 344, k. 53-53v; АСА, т. IX, nr 6, s. 10; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny*, s. 121.

⁶¹⁶ Hanna Despotówna, gospodarówna wołoska, żona kniazia Fiodora Andrejewicza Sanguszko, a następnie kniazia Mikołaja Zbarażskiego.

⁶¹⁷ Druk dokumentu z 12 listopada 1552 r. *Archiwum ksiąząt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 132-134. Testament kniazia Fiodora Andrejewicza Sanguszko, marszałka ziemi wołyńskiej, starosty włodziemierskiego i winnickiego z 11 listopada 1547 r. *Archiwum ksiąząt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 562-566.

⁶¹⁸ Burnak Michajło Szymkowicz, dworzanin królewski w 1550 r.

Prywilej swiaszczeniku Damianu Potapeja na archimandrystwo minskoje Wozniesienia Chrystowa⁶¹⁹, nr 158.

Dekret kniazia Andreju Michajłowiczu Sanguszkowiczu⁶²⁰ z władcykoju łuckim i ostroskim Feodosiem⁶²¹ o gwałty i najazdy na grunta ich, nr 54⁶²².

Soznanie poddanych zamku stepanskoho, starostinoj brasławskoj kniahini Ilinoje Ostroskoje⁶²³, jakim obyczajem otniał z mocy i własności Stepań marszałok wołyński, książę Konstantyn⁶²⁴ z kniaziami Dymitrom Sanguszkowiczom⁶²⁵, nr 55⁶²⁶.

Soznanie kniazia Andreja⁶²⁷, a kniazia Konstantyna Wiszniewieckich⁶²⁸, iż zostali winni Panu Hryhoru Chodkiewiczowi szestsot kop hroszy, nr 48⁶²⁹.

---

⁶¹⁹ Przywilej Damianowi Potapejowi, z imieniem zakonnym Wasianem został wydany w 1552 r.

⁶²⁰ Andrzej Michajłowicz Sanguszko, starosta łucki

⁶²¹ Teodozjusz Hulewicz, biskup łucko-ostrogski (1541-1552).

⁶²² Powtórzenie dokumentu. 13 stycznia 1552 r. Zygmunt August upomniął kniazia Dymitra Sanguszko aby poddanym z dóbr swoich zabronił czynić szkody Teodozemu, władcy Ostrogskiemu, w Żabczu i Kołodzieziu, *Archiwum ksiąg XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 119.

⁶²³ Książę Eliaz Ostrogski zostawił w 1539 r. żonie Beacie, Równe, 6 000 kóp złotych i zapisał jej Stepań na własność (ML 62). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234. Książę Wasyl Konstanty Ostrogski 6 września 1553 r. zajął zamek w Ostrogu i zmusił Beatę z Kościeleckich do wydania swej córki Halszki za kniazia Dymitra Sanguszko. R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

⁶²⁴ Książę Konstanty Wasyl Ostrogski.

⁶²⁵ Książę Dymitr Sanguszko, syn Fiodora, starosta żytomierski, kaniowski i czerkaski. M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Dymitr*, s. 471-473.

⁶²⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 20. Druk dokumentu z 10 grudnia 1553 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 147-148.

⁶²⁷ Książę Andrzej Iwanowicz Wiśniowiecki, wojewoda wołyński zm. 1576 r.

⁶²⁸ Książę Konstanty Iwanowicz Wiśniowiecki, starosta żytomirski, zm. 1574 r.

[k. 24.]

Za króla Zygmunta Augusta.
Od roku 1566 do roku 1572, sub numero 120.

Prywilej archimandrytu kijowskiemu monastera Swiatoje Preczystoje Pieczerskiemu Osowlany⁶³⁰ na kniazia Semenowicza Kobrynskiego⁶³¹ na tot monastyr zapisannoje⁶³², nr 68.

List archimandrytu kijowskiemu monastera Swiatoje Trojcy Laryonu⁶³³ na toż iż żadnych dóbr do tohoż monastera nadanych nikt odymaty nie majet⁶³⁴, nr 27.

Prywilej kniazia Romanu Sanguszku⁶³⁵ na seło w powiecie łuckom Czernoje, horod koło Bruchowicz⁶³⁶, nr 116.

---

⁶²⁹ Powtórzenie dokumentu k. 20. Druk dokumentu z 22 stycznia 1554 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 150-151.

⁶³⁰ Osowlany – wieś w powiecie kobryńskim.

⁶³¹ Książ Iwan Semenowicz Kobryński, zm. 1490 r.

⁶³² Powtórzenie dokumentu z k. 19. Mowa tu o przywileju z 1566 r. potwierdzającym potwierdzenie zapisu z 10 marca 1478 r. przez Iwana Semenowicza Kobryńskiego i jego żony Teodory Rohatyńskiej przekazania majątku Osowo (później Osowlany) cerkwi Przeczystej Matki Bożej w Kijowie dokonanego jeszcze przez jej dziadka kniazia Andrzeja Włodzimierzowicza Olgierdowicza. J. Wolff, *Kniazziowie litewskoruscy od końca XIV wieku*, s. 163.

⁶³³ Hilarion Piasoczyński archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1559-1571.

⁶³⁴ Powtórzenie dokumentu z k. 19. Potwierdzenie listu królewskiego z 24 kwietnia 1561 r. zakazującego metropolicie kijowskiemu Sylwestrowi wmiśzania się w sprawy Ławry Kijowsko-Pieczerskiej i nakazujący zwrot zajętych jej dóbr. *A3P*, т. III, nr 18, s. 75; *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I, nr.: 136, 143, 238.

⁶³⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 19. Książ Roman Fiodorowicz Sanguszko (ok. 1537-1571), starosta żytomirski, wojewoda braclawski, hetman dworny litewski, syn Hanny Despotówny i Fiodora Sanguszko, por.: M. Machynia, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, s. 503; R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 501-505.

List bojarynu episkopstwa łuckocho Sestrenu⁶³⁷ na majątek Tocziwki⁶³⁸, nr 132.

List Wasylu Koleda⁶³⁹ na plac z domom w mieście łuckim Oniszku prawem dożywota, nr 181⁶⁴⁰.

List Andreju Romanowskiemu⁶⁴¹ na seło władczestwa włodymyrskocho w powiecie włodymyrskom leżaczoje nazwanoje Dorohniczy⁶⁴² do troch żywotow danoje⁶⁴³, nr 225⁶⁴⁴.

List archiepiskopu metropolitu kijowskomu Wielebnomu Otcu Kir Ione⁶⁴⁵ na archimandryctwo i na monastyr w mieście Wileńskom Swietoje Trojcy do żywota Jeho, nr 237⁶⁴⁶.

---

⁶³⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 19. Wieś należała do zamku mielnickiego. Przywilej ten wydał Zygmunt August kniaziovi Romanowi Sanguszce za wierną służbę w 1567 r.

⁶³⁷ Griszka Sestrin, bojarzyn, właściciel majątku cerkiewnego Tocziwki należącego do dermańskiego monasteru Trójcy Świętej. С. Горін, *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 78.

⁶³⁸ Powtórzenie dokumentu z k. 19.

⁶³⁹ Wasyl Koleda, dworzanin królewski.

⁶⁴⁰ Drk przywileju królewskiego na dom w Łucku nadanego Wasylu Koledzie 8 sierpnia 1568 r., „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 49 (1566-1572), s. 30-31.

⁶⁴¹ Romanowski Andrzej, ziemianin wołyński. Por. Z. Anusiak, *Własność ziemska w województwie wołyńskim w 1570 roku*, s. 60.

⁶⁴² Dorohinicze – wieś w powiecie włodzimierskim, *SGKP*, t. XV, Warszawa 1900, s. 430.

⁶⁴³ Biskup włodzimierski Iwan Józef Borzobohaty (1550-1565). Powtórzenie dokumentu z k. 18 źródła.

⁶⁴⁴ Powtórzenie dokumentu z księgi 114 z lata 1566-1572, z k. 14v, k. 18, k. 19.

⁶⁴⁵ Jonasz IV Rusin, metropolita kijowski (1568-1577).

⁶⁴⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 14v, k. 18, k. 19v. Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. do metropolity kijowskiego Jony, por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 23-24.

Prywilej Alexandru⁶⁴⁷ władcy⁶⁴⁸ na niektóre sędy i grunty na dworcu Surderwa i Kupiszki u wołosy pienianskiej z gruntami do nich należącymi⁶⁴⁹, nr 272.

Prywilej Fedoru Welkowiczu⁶⁵⁰ na archimandrystwo trockoje, nr 68⁶⁵¹.

List kommissyjny do opata Starych Trok kniazia Feliksa służebnaha⁶⁵² o zabieranie Puszczy Słonimskich, nr 60.

List poborców powiatu łuckocho o branie poboru pohołownaha z imieni kniazia Konstantyna Ostroskocho⁶⁵³ w powiecie łuckom leżących, nr 69⁶⁵⁴.

List archiepiskopu mitropolitu kijowskomu⁶⁵⁵ dan na monasterstwo Swietoje Trojcy do Fedora Welkowicza⁶⁵⁶, iżby wże czerez to bolszej sia w tot monaster nie wstupał, nr 3⁶⁵⁷.

---

⁶⁴⁷ Olechno (Aleksander) Fiodorowicz, dworzanin królewski.

⁶⁴⁸ Biskup łucki Teodozjusz (Fieodosi) Hulewicz (1541-1552), dworzanin królewski.

⁶⁴⁹ Powtórzenie dokumentu z k. 10, k. 19v.

⁶⁵⁰ Stefan Wielkiewicz skarbnik hospodarski, klucznik wileński.

⁶⁵¹ Druk listów królewskich z 13 marca 1569 r. w sprawie poddania na godność archimandryty monasteru Trójcy Świętej w Wilnie mieszczanina Fiodora Jackiewicza Wielkiewicza (Bielkiewicza). „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 23-24. Istnieje również inny dokument na archimandrię wileńską z 3 czerwca 1567 r. Wystawiony przez Zygmunta Augusta ale zachowany jedynie w odpisach. АСПИИ РАН в Санкт-Петербурге, kol. 52, op. 1, sygn. 344, k. 66; Wcześniej godność archimandryty pełnił jego brat mieszczanin wileński Stefan Wielkiewicz. Por. Druk przywileju królewskiego na archimandrystwo wileńskie z 12 czerwca 1567 r. „Lietuvos Metrika“. Knyga Nr. 51 (1566-1574), s. 78-79.

⁶⁵² Powtórzenie dokumentu z k. 14v, k. 17. Chodzi tu o przełożonego klasztoru Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i św. Benedykta w Starych Trokach opata Feliksa Służewskiego (1551-1580). T. M. Trajdos, *Fundacja opactwa benedyktyńców w Starych Trokach*, s. 245-254.

⁶⁵³ Książ Konstantyn Wasyl Ostrogski.

⁶⁵⁴ Por. Z. Anusiak, *Własność ziemska w województwie wołyńskim w 1570 roku*, s. 37-38.

List burmistru miasta Wilenskocho na monastyr Swiatyja Trojcy i na dworcy w mieste Wilenskom Frydrychu Szumlenskomu⁶⁵⁸ po żywote mitropolity kijowskocho Sylwestra⁶⁵⁹, nr 20.

List pisany do dworanina hospodarskocho⁶⁶⁰ aby burmistrza Wilenskocho Frydrycha Szumlenskocho na monastyr Swiatoje Trojcy w mieste Wilenskom uwiezał, nr 21⁶⁶¹.

Opowiedanie takoz kniazia wojewody kijowskocho⁶⁶² o żądania czezez czas nie mały Pana Trockocho Pana Hrehora Chodkiewicza⁶⁶³ ku popisaniu imieniem i majątności po kniaziu Januszu Zasławskom⁶⁶⁴ zostajuczyje według wyroku hospodarskocho, nr 34⁶⁶⁵.

---

⁶⁵⁵ Jonasz Protasiewicz, metropolita kijowski (1568-1577).

⁶⁵⁶ Fiodor Jackiewicz Wielkiewicz, archimandryta trocki.

⁶⁵⁷ Powtórzenie dokumentu z k. 19v. Druk listu królewskiego z 30 marca 1569 r. do rajców i mieszczanina wileńskiego Fiodora Jackowicza Welkiewicza oraz metropolity kijowskiego Jonasza ażeby ten nie wstępował do monasteru Trójcy Świętej w Wilnie. LVIA, f. 1178, op. 1, nr 288, k. 40-40v; АСД, т. VI, nr 27, s. 40-41; „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 532 (1569-1571), s. 25. Ostatecznie monarcha po latach sporu przekazał monaster metropolicie Jonaszowi w 1570 r. LVIA, f. 1178, op. 1, nr 288, k. 193.

⁶⁵⁸ Burmistrz wileński Frydrych Aleksandrowicz Szumleński otrzymał w 1562 r. prawo opieki nad monasterem Trójcy Świętej w Wilnie. LVIA, f. 1178, op. 1, nr 288, k. 40; АСД, т. X, nr 6, s. 10.

⁶⁵⁹ Sylwester Wielkiewicz, metropolita kijowski (1556-1567).

⁶⁶⁰ Stanisław Hamszej, dworzanin hospodarski, sędzia grodzki wileński.

⁶⁶¹ Zygmunt August jeszcze za życia metropolity kijowskiego Sylwestra Wielkiewicza nadał w 1562 r. podlegający metropolicie monaster wileński Trójcy Świętej najpierw Fiodorowi Jackowiczowi Belkiewicz (Wielkiewicz) a następnie duchownemu wołożyńskiemu Wasylowi Martynowiczowi. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 193. Frydrych Aleksandrowicz Szumleński od 1652 r. pełnił funkcję ktitora i opiekują monasteru wpływając na jego działalność.

⁶⁶² Książ Konstantyn Wasyl Ostrogski.

⁶⁶³ Hrehory Aleksandrowicz Chodkiewicz, (1513-1572), kasztelan wileński 1564), wojewoda kijowski (1555), wojewoda witebski (1554).

⁶⁶⁴ Książ Janusz Kuźmicz Zasławski.

⁶⁶⁵ Powtórzenie dokumentu z kart: 7v, 28, 29.

[k. 24v.]

Prełożenie sprawy wojewodzie kijowskiemu kniaziu Konstantynu Ostroskemu z Panom Trockim Panem Hryhoryem Chodkiewiczom koło opieki detej i imieniem kniazia Zasławskoho⁶⁶⁶, nr 37⁶⁶⁷.

Za króla Zygmunta od roku 1562 do roku 1566,
sub numero 106.

Soznanie Pani Albrychtowoje Łaskoje, Beaty z Kostelca, kniaźny Ostroskoje⁶⁶⁸, iż muž małżonku Jeje zamkow i imieniem od preszłaho małżonoka Jeje kniazia Ostroskoho dwie czasty w sumie penieżej 6 000 kop hroszy a trefyju wiecznoje zapisanych, nr 104⁶⁶⁹.

Wyrok ziemianinu Korony Polskoje Janu Mniszkowskiemu z Elia-
szom Borzobohatowiczom Krasienskim⁶⁷⁰ i klucznikowju łuckoju

---

⁶⁶⁶ Chodziło tu o dzieci Janusza Zasławskiego: Janusza i Michała.

⁶⁶⁷ Powtórzenie dokumentu z k. 7v. Druk postanowienia królewskiego z 21 października 1563 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 287-288. Druk decyzji Zygmunta Augusta z 28 sierpnia 1562 r. w sprawie prełożenia rozstrzygnięcia odnośnie opieki nad dziećmi Janusza Kuźmicza ks. Zasławskiego między Hryhorym Aleksandrowiczem Ostrogskim a Konstantynem Konstantynowiczem Ostrogskim, *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 55-57.

⁶⁶⁸ Beata Kościelecka (1490-1576, od 1538 r. żona księcia Eliasza Ostrogskiego, a następnie Albrechta Łaskiego, wojewody sieradzkiego. R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224.

⁶⁶⁹ Książ Eliasza Ostrogski zostawił w 1539 r. żonie Beacie, Równie, 6 000 kóp złotych i zapisał jej Stepań na własność (ML 62). J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 234. Decyzją Zygmunta Augusta z 18 października 1546 r. włość należąca do zamku ostrogskiego podzielono na dwie części. Większą otrzymał książ Konstanty Ostrogski a mniejszą jego szwagierka Beata Ostrogska z córką Elżbietą. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. I, nr. 114 с. 120; L. Kolanowski, *Zygmunt August, wielki książę Litwy do roku 1548*, s. 227-229.

⁶⁷⁰ Eliasza Borzobohaty Krasieński, ziemianin ziemi wołyńskiej.

Olechnowaju Borzobohatowiczaju Marynoju Fiedorownoju⁶⁷¹ i innymi powinnymi Ich o obwinienie Jeho pomocnikom w gwałtach i najazdach na nich, pry Panu Michaiłu Myszcze Warkowskim⁶⁷², nr 183⁶⁷³.

List do klucznika łuckoho Alexandra Markowicza Żorawnickoho⁶⁷⁴ wojskomu łuckomu Iwanu Czaplicu Szpanowskiemu⁶⁷⁵ o postąpienie dworca łuckoho Hnidowa w sumie penieżej zawedenaho, List do klucznika łuckoho Alexandra Markowicza Żorawnickoho wojskomu łuckomu⁶⁷⁶, nr 95.

W roku 1565 do roku 1567 sub numero 112.
Króla Zygmunta Augusta. Roku 1566 do roku 1572.
Przywilejów, konfirmacji, listów sub numero 114.

Prywiley Panu Iwanu Czaplicu Szpakowskiemu⁶⁷⁷ na wojtowstwo w Zemli Wołyńskiej łuckie, nr 11.

---

⁶⁷¹ Maria Fiodorowa Borzobohata Krasieńska żona Olechny, matka Eliasza Borzobohatego Krasieńskiego.

⁶⁷² Michał Myszk Warkowski, rotmistrz hospodarski.

⁶⁷³ Druk wyroku królewskiego z 20 lutego 1566 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 264 [50] (1565-1566), s. 179-181.

⁶⁷⁴ Aleksander Markowicz Żorawnicki, wojski łucki, klucznik i horodniczy łucki (1563-1580), starosta łucki (1576-1580), syn Marka Żorawnickiego biskupa łuckiego i ostrogskiego.

⁶⁷⁵ Iwan Piotrowicz Czaplic Szpanowski, wojski łucki (1566-1585), kasztelan kijowski (1585-1607).

⁶⁷⁶ Powtórzenie dokumentu z k. 16v. Aleksander Markowicz Żorawnicki, wojski łucki, klucznik i horodniczy łucki (1563-1580), starosta łucki (1576-1580), syn Marka Żorawnickiego biskupa łuckiego i ostrgskiego.

⁶⁷⁷ Powtórzenie dokumentu z k. 16v. Iwan Piotrowicz Czaplic Szpanowski otrzymał godność wojskiego łuckiego w 1566 r.

Prywilej dany mitropolitu, władcykom wsim ludem wery hreczeskoj na prawa duchownyje według prywileju Welikoho kniazia króla Kazimira i Alexandra na wiecznost⁶⁷⁸, nr 488⁶⁷⁹.

Prywilej kniazia Konstantynu Iwanowiczu⁶⁸⁰ na zamek Stepań z miestom i ze wsimi wołosty i z toju tretoju czasty ktoroju derżał kniaź Jury Iwanowicz na wiecznost⁶⁸¹, nr 500.

---

⁶⁷⁸ Chodzi tu o przywilej Aleksandra Jagiellończyka z 1492 r., potwierdzający prawa i wolności Cerkwi prawosławnej, nadane przez jego przodków duchowieństwu, kniaziom i bojarom ruskim. Przywilej z 20 marca 1499 r. nadawał metropolicie Józefowi Bułharynowiczowi immunitet sądowy i swobodne dysponowanie dochodami. Druk przywileju Aleksandra Jagiellończyka z 20 marca 1499 r., por.: *Литовская Метрика*, отдел 1, часть 1: *Книги записей*, т. 5, [w:] *Русская историческая библиотека*, т. XXVII, Санкт-Петербург 1910, s. 748-750; *A3P*, т. I, nr 166; Макарий, митроп., *История Русской Церкви*, т. V, с. 61, 83-84; K. Chodyncki, *Kościół prawosławny*, s. 108-109. Potwierdzenie przez Zygmunta Starego z 9 lutego 1522 r. edyktu królewskiego Aleksandra Jagiellończyka, wydanego w czasie sporu władzyki Wassiana z kniaziami Jarosławiczami, por.: Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Wileńska Publiczna Biblioteka, F. 597, op. 2, nr 94, k. 96-97; Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Oddział Rękopisów, F 48-32732, k. 116-116v; *A3P*, т. I, с. 134-135; A. Mironowicz, *Biskupstwo turowsko-pińskie w XI-XVI wieku*, s. 193-194, 220-221; A. С. Грушевский, *Очерк истории Туровско-Пинского княжества в составе Литовско-Русского государства XIV-XVI вв.*, „Киевские Университетские Известия”, 1902, XLII, № 10, с. 100.

⁶⁷⁹ W tym zapisie mowa jest o dyplomie królewskim z 1568 r. znoszącym wszelkie ograniczenia religijne wobec wyznawców prawosławia. Poprzedni dyplom Zygmunta Augusta potwierdzał przywileje Cerkwi prawosławnej w Rzeczypospolitej w 1563 r. K. Chodyncki, *Kościół prawosławny*, s. 88-89; A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 213-214

⁶⁸⁰ Kniaź Konstanty Wasyl Iwanowicz Ostrogski (1525-1608).

⁶⁸¹ Kniaź Jurij Iwanowicz Dubrowicki Holszański. Zygmunt Stary w 1511 r. nadał zamek Stepań kniaziaowi Konstantemu Ostrogskiemu, który przedtem posiadał kniaź Jury Semenowicz Holszański. Holszańskiemu nadał zamek król Kazimierz Jagiellończyk. Jedna trzecia część zamku znajdowała się w posiadaniu jego wnuka, kniazia Juriego Iwanowicza Dubrowickiego Holszańskiego (ML 8). A. Boniecki, *Poczet rodów*

[k. 28.]

Dokumentów Kiewliczowskich

Wyrok albo uhoda meży Panem Trockim Panom Hryhorem Chodkiewiczom a wojewodoju kijowskim kniaziom Konstantynowiczom Ostroskim o opieku potomkow i imieniej kniazia Janusza Zasławskoho⁶⁸², nr 300⁶⁸³.

Soznanie wojewody witebskoho kniazia Stefana Zbaraskoho⁶⁸⁴, iż pozwoliaet synu swojemu, kniaziu Petru Zbaraskomu⁶⁸⁵ opraviti, weno i priwenok na niekotorych imieniach żonie jeha, doczce woje-

---

w *Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 78. Zygmunt August sprawujący w imieniu ojca rządu na Litwie, przydzielił 19 grudnia 1546 r. Stepań i Równne Beacie Ostrogskiej, wdowie po Eliaszu, synu Konstantego Ostrogskiego i jej córce Elżbiecie (Halszce). J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 353-354. Spór między ks. Konstantym Ostrogskim a jego szwagierką Beatą Ostrogską z córką Elżbietą o zamek Stepań został omówiony między innymi w biogramie Beaty Łaskiej Ostrogskiej. Por.: R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 222-224; Z. Anusik, *Glosa do dziejów rodu książąt Ostrogskich*, „Przegląd Nauk Historycznych”, 2008, R.VII, nr 1, s. 145-146, 156-157.

⁶⁸² Chodziło tu o dzieci Janusza Zasławskiego: Janusza i Michała.

⁶⁸³ Powtórzenie dokumentu z k. 7v, k. 24, k. 29. Druk wyroku królewskiego z 30 października 1563 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 294-296. Druk wyroku Zygmunta Augusta z 8 listopada 1562 r. w sprawie opieki nad dziećmi Janusza Kuźmicza ks. Zasławskiego między Hryhorym Aleksandrowiczem Chodkiewiczem a Konstantynem Konstantynowiczem Ostrogskim, *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 60-62.

⁶⁸⁴ Książ Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

⁶⁸⁵ Piotr Zbaraski (1548-1569), syn wojewody trockiego Stefana Zbaraskiego. W 1564 r., poślubił on Barbarę Jordanównę z Zakliczyna, córkę zamożnego wojewody, a od 1565 r. kasztelana krakowskiego Spytka Wawrzyńca Jordana i Anny z Sieniawskich. Por.: Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 34.

wody krakowsko⁶⁸⁶ Pana Spytką Jordana⁶⁸⁷, Panie Barbare⁶⁸⁸, koto-
ruju on znowił, nr 311⁶⁸⁹.

Sprawa kniazia Mikołaju Zbaraskomu⁶⁹⁰ z Michailem Łabuńskim⁶⁹¹
o gwałtownoje najechnanie na imienie jeho Hrycow, o zabójstwa, pożogi
i o poczynienie niemałych krywd, nr 313⁶⁹².

Wyznanie kniazia Juryja Andrejowicza Zbarsakoho⁶⁹³, listu kniazia
Konstantynu Wiszniowieckomu⁶⁹⁴ danaha na zamenu meży nimi uczy-
niennoju imieniami kniazia Zbaraskoho, sełom Januszkowcy a Lim-
kowcy na imienia kniazia Wiszniowieckoho seło Smedyno, Mezyrecz
a Borkowe na wiecznost, nr 339⁶⁹⁵.

Odłożenie kniazia Konstantynu Ostroskomu z kniahinieju Ilinuju
Ostroskuj o najezd gwałtowny na imienie Słowenskoje, nr 353⁶⁹⁶.

---

⁶⁸⁶ Barbara Jordanówna, córka wojewody krakowskiego Spytką Wawrzyńca Jordana i
Anny z Sieniawskich.

⁶⁸⁷ Wawrzyniec Spytek Jordan, od 1550 r. kasztelan krakowski a od 1565 r. wojewoda
krakowski, por.: A. Kamiński, *Jordan Spytek Wawrzyniec (1518-1568) kasztelan
krakowski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 11, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964-
1965, s. 282.

⁶⁸⁸ Wawrzyniec Spytek Jordan był przeciwnikiem koronacji Barbary Radziwiłłówny
na królową Polski.

⁶⁸⁹ Druk zeznania z 8 marca 1564 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-
1568), s. 302-304.

⁶⁹⁰ Mikołaj Zbaraski (zm. 1574) – starosta krzemieniecki.

⁶⁹¹ Michał Łabuński, ziemianin wołyński.

⁶⁹² Druk sprawy z 12 marca 1564 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-
1568), s. 304-307.

⁶⁹³ Jerzy Zbaraski (zm. 1580) – starosta piński i sokalski.

⁶⁹⁴ Książ Konstanty Iwanowicz Wiśniowiecki, starosta żytomirski, zm. 1574 r.

⁶⁹⁵ Druk zeznania 23 czerwca 1564 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-
1568), s. 324-326.

⁶⁹⁶ Druk postanowienia królewskiego z 12 czerwca 1564 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga
Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 335-336. Chodzi tu o zbrojny najezd z początków 1564 r.
księżnej Beatyna Słowieńsko. И. А. Малиновский, *Сборник материалов*,

Potwierzenie urody Iwana Borzobohato⁶⁹⁷, nareczennoho władyki włodymyrskoho, z władkykoju chełmskim Feodosim⁶⁹⁸ o władyc-two włodymyrskoje, nr 371⁶⁹⁹.

List, pisany do dworanina Pana Iwana Szklensko⁷⁰⁰, aby władyc-two włodymyrskoje władycy chełmskomu⁷⁰¹ podał, jeśli by władyka włodymyrski Borzobohaty⁷⁰² sumy, jemu z urody postanowlenoje, na rok naznaczonyj nie oddał, nr 374⁷⁰³.

Odłożenie na inszy czas roku Panu Wilenskomu, Panu Hryhoru Chodkiewicz⁷⁰⁴ o niekatoryje seła wołyńskije, wojewodzie sieradzko-mu Pana Łaskamu⁷⁰⁵ i małżonce jeho⁷⁰⁶ o nasłanie na imienie Słowen-

---

*относящихся к истории панов-рады Великого Княжества Литовского, cz. 2, Томск 1901, nr. 40. Król popierając w sporze wojewodę kijowskiego przekazał Słowieńsko K. Ostrogskiemu. Po przejęciu majątku Słowieńsko książ przekazał go bractwu wileńskiemu Duchu Świętego na wybudowanie murowanej cerkwi. T. Chynczewska-Hennel, *Ostrogski Konstantyn Wasyl*, s. 494; T. Kempa, *Konstanty Wasyl Ostrogski*, s. 173.*

⁶⁹⁷ Biskup włodziński Iwan Józef Borzobohaty (1550-1565).

⁶⁹⁸ Biskup chełmsko-bełski Teodozy Łazowski (1553-1565), później bp. włodzińsko-brzeski (1565-1588).

⁶⁹⁹ Królewskie potwierdzenie ugody z 1565 r., por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 349-351; Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 192.

⁷⁰⁰ Iwan Szymkowicz Szkleński, dworzanin królewski.

⁷⁰¹ Biskup chełmsko-bełski Teodozy Łazowski (1553-1565), włodzińsko-brzeski (1565-1588).

⁷⁰² Biskup włodziński Iwan Józef Borzobohaty (1550-1565).

⁷⁰³ List królewski do dworzanina Iwana Sklenskiego z 1565 r., por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 351-353.

⁷⁰⁴ Hrehory Chodkiewicz, syna Aleksandra Chodkiewicza.

⁷⁰⁵ Olbracht Łaski, senator Rzeczypospolitej, wojewoda sieradzki (1565-1604), starosta lanckoroński (1574-1576). R. Zieliński, R. Żelewski, *Olbracht Łaski: Od Kieżmarku do Londynu*, Warszawa 1982.

⁷⁰⁶ Mowa tu o Beacie Kościeleckiej (1515-1576), wdowie po Eliaszu Ostrogskim, od 1564 r. żonie Olbrachta Łaskiego.

skoje i o szkody, a Michaiłu Miszce⁷⁰⁷ o roznyje reczy, tym wsim s kniaziom Konstantynom Ostroskim⁷⁰⁸, nr 532⁷⁰⁹.

Złożenie roku pewnao ku wczynieniu dekretu w sprawie kniazia Petra Zbaraskoho⁷¹⁰ z Pany Kiszkami, o imienia i skarby, spadok Ich po Panu Stanisławu Kiszce⁷¹¹, nr 562⁷¹².

Różnych spraw od roku 1554 do roku 1559 za króla Zygmunta Augusta sub numero 86.

Opowiedanie kniahini Andrejowej Zbaraskoje Herbutkowny⁷¹³ wyrekajuczysia niejakoś Czecha, który był kniazem Zbaraskim nazywał się, nr 119⁷¹⁴.

Wyznanie kniazia Stefana Zbaraskoho⁷¹⁵ zapisania małżonce swojej kniahini Annie Zarebiezinskoj⁷¹⁶ po swoim żywote zamku Mezyrzecz⁷¹⁷ i sumu 20 tysiaczej kop hroszy litowskich, nr 123⁷¹⁸.

---

⁷⁰⁷ Michał Myszką Warkowski, rotmistrz gospodarski, dworzanin królewski.

⁷⁰⁸ Książę Konstanty Wasyl Ostrogski.

⁷⁰⁹ Powtórzenie dokumentu k. 14, k. 28. Druk postanowienia królewskiego z 21 marca 1566 r., por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 479-480.

⁷¹⁰ Książę Piotr Zbaraski, syn wojewody trockiego Stefana Zbaraskiego.

⁷¹¹ Stanisław Pietrowicz Kiszka, wojewoda witebski, syn Kiszki Piotra Pietrowicza.

⁷¹² Powtórzenie dokumentu z k. 17. Druk zapisu w kancelarii królewskiej z 15 lipca 1568 r., por.: „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 505-506.

⁷¹³ Hanna Herburtówną (zm. po 1557), żona Andrzeja ks. Zbaraskiego.

⁷¹⁴ W 1554 r. Hanna Herburtówna zeznała, że niejaki Czech, który podawał się za jej stryja Zygmunta Huberta z Fulszyna, lub Sebastiana Huberta a nawet jej syna kniazia Michała Zbaraskiego był oszustem i nie miał nic wspólnego z rodziną książęcą. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 609.

⁷¹⁵ Książę Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

⁷¹⁶ Hanna Zabrzezińska.

⁷¹⁷ Miejscowość Międzyrzec.

Prywilejów, konsensow za króla Zygmunta pod rokiem
1564 do roku 1568 różnych spraw.
Księga czwarta sub numero 87.

Prywilej Marku Hrynkiewiczzu Wołłowiczu⁷¹⁹ na monastyr w Horodne na Kołōży Borysa i Hleba, do Jeho żywota so wsim a po Jeho żywotu synu Jeho, nr 13⁷²⁰.

[k. 28v.]

Prywilej Michaiłu Hulewiczu⁷²¹ na władctwo łuckoje albo włodymyrskoje z nareczeskim⁷²², ktoroje budzie perwej otworył⁷²³, nr 47.

Prywilej Semenu Markowiczu na monastyr brasławski Swiatoy Trojcy⁷²⁴ po smerty preźnieho archimandryty, nr 49.

Wyznanie Pana Jarosza Koryckoho⁷²⁵ iż na imieniach Horodyszczce, w Swojetyczach i Byteniu na tretej czasty jemu od perszoje mał-

---

⁷¹⁸ Książ Stefan Zbaraski ożenił się on w 1547 r. z Hanną Zabrzezińską, córką Jana, wojewody trockiego i Zofii Radziwiłłówny, wdową po Fryderyku Iwanowiczu Sapieże. W 1554 r. żona zapisała księciu Stefanowi majątek Międzyrzec i 20000 kop groszy na dwóch częściach Zaberezia (Zabrzezia), Wołmy, Bakszt i innych swoich posiadłości. Por.: Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 20.

⁷¹⁹ Marek Wołłowicz, syn Hryńka Chodkiewicza Wołłowicza, horodniczego grodzieńskiego (1492-1495), ktitora monasteru grodzieńskiego na Kołōży. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, s. 382.

⁷²⁰ Powtórzenie dokumentu z k. 21, z księgi 72 z lat 1552-1555.

⁷²¹ Michał Michałowicz Hulewicz, ożeniony z księżną Anną Połubicka, fundatorów żeńskiego monasteru w Hrudczy Brud, wnuk biskupa łuckiego Iony Borzobohatego.

⁷²² „Nareczenie” oznacza w tym wypadku wybór, wyznaczenie na biskupa.

⁷²³ Pomimo przywileju Michał Hulewicz nigdy nie otrzymał katedry biskupiej.

⁷²⁴ Męski monaster Trójcy Świętej został założony w 1500 r. na wyspie nazwanej „Nespisz”.

⁷²⁵ 11 września 1564 r. starostą knyszynskim został Hieronim Jarosz Korycki, rodem wywodzący się z Koryckiej Woli, województwa sandomierskiego. Korycki w 1548 r. pełnił funkcję koniuszego dwornego litewskiego a od 1554 r. koniuszego koronnego.

żonki jeho⁷²⁶ zapisanych tepiersznej żonie swojej Pani Zofy Chodkiewiczównie⁷²⁷ do żywotnieje mieszkanie zapisu a po zejściu Jej na dety ich spasty mająt, a jeśliny potomstwa nie mieli, tohdy Stanisławu Dwojnu⁷²⁸ i potomkom jeho wliwajet krom bliskich, nr 136.

Potwierzenie popu włodymyrskomu cerkwi Swiatoho Fedora Jeremieju Kalicestratowiczu⁷²⁹, na tuju cerkow Swiatoho Fedora, na Fedorowom sele z desiatyny i dworyszczom, nr 137⁷³⁰.

Prywilej Panu Marku Wasylewiczu Żorawnickomu na władcytwo łuckoje do żywota, nr 139⁷³¹.

Przyznanie Otcu mitropolitu⁷³² pozwolenie na imieniu cerkownym u Listowie⁷³³ na hostyncu korczmu wolnuju zbudowaty, nr 142.

Wyznanie kniahini Illinoje Ostroskoje kniahini Beaty z Kostelca Semenu Jurewiczu Słuckomu⁷³⁴ zamek Rownoje, pół zamku Stepania, zamek Berezdow abo Chłapotyń, zamek Satyjów abo Żornawka, ze

---

⁷²⁶ Pierwszą żoną Hieronima Jarosza Koryckigo była Hanna Andrzejówna Dwojnówna.

⁷²⁷ Druga żona Zofia Chodkiewiczówna, córka Aleksandra Chodkiewicza, koniuszego dworskiego (1502), marszałka hospodarskiego (1506-1509, 1511-1547), starosty puńskiego, brzeskiego i knyszyńskiego, wojewody nowogródzkiego (od 1544).

⁷²⁸ Stanisław Dowojna, syn Stanisława (zm. 1573) – wojewoda połocki (od 1542), komornik królowej Bony (1528), dworzanin królewski (1530).

⁷²⁹ Jeremiasz Kalicestratowicz, proboszcz cerkwi św. Fiodora we Włodzimierzu Wołyńskim.

⁷³⁰ M. Mironowicz, *Dziedzictwo cerkiewne we Włodzimierzu Wołyńskim*, [w:] *Nasze-obce-wspólne dziedzictwo kulturowe*, Białystok 2016, s. 98.

⁷³¹ Po śmierci biskupa łuckiego Nikifora w 1564 r. król przekazał w zarząd nad diecezją osobie świeckiej Markowi Żórawnickiemu. Zarządzał on eparchią w latach 1564-1567. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 192-193.

⁷³² Metropolita kijowski Sylwester (1556-1567).

⁷³³ Listwin na terenie parafii Mikulicze w diecezji kijowskiej z cerkwią filialną.

⁷³⁴ Książ Semen Jurewicz Słucki.

wsimi należnościami na wiecznost listu zapisu Jej, którym zapisała synu i ziatiu kniazia swojemu kniazia Semenu, nr 143⁷³⁵.

List popom wileńskim Rozdestwienskomu i Piatnickomu⁷³⁶ pozwolenie im na placach cerkownych pohoryłych, kotoryje do cerkwi byli, znowu pobudowati, ich derżaty⁷³⁷, nr 187.

Prywiley archimandrytu soboru włodymyrskoho Warsonofiu Wałachu⁷³⁸ na władctwo połockoje⁷³⁹, nr 388.

Potwerczenie archimandrytu monastyra pieczerskoho⁷⁴⁰ z Kijowa i wsim czercom na imienie wedłuh listu kniazia Koreckoho⁷⁴¹, nr 402.

Prywiley popu wołożynskomu Wasylu Martynowiczu na achimandryctwo monastyra Swiatoje Trojcy w Wilnie so wsimi pożytkami, nr 405⁷⁴².

---

⁷³⁵ Beata, wdowa po kniaziu Eliaszu Ostrogskim wydała za mąż swoją córkę Halszkę (Elżbietę) za kniazia Symeona Słuckiego, na którego w 1559 r. przeniosła wszelkie prawa majątkowe. Zapis zapewniał jej dożywotnie korzystanie z dóbr a po śmierci kniazia w 1560 r. cały majątek powrócił do niej.

⁷³⁶ Duchowni z cerkwi Narodzenia NMP i św. Paraskiewy (Piatnicy) w Wilnie.

⁷³⁷ List królewski Zygmunta Augusta z 1560 r. zezwalał duchownym cerkwi Narodzenia NMP i Piatnicką odbudować świątynie po ich pożarze z tym że nowa cerkiew Piatnicka miała zmienić wezwanie na Objawienia Pańskiego. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 194.

⁷³⁸ Warsonofiusz Wałach, archimandryta włodziemski, biskup połocki (1570-1577).

⁷³⁹ Przywilej został wydany w 1570 r. przez Zygmunta Augusta.

⁷⁴⁰ Hilarion Piasoczyński archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1559-1571.

⁷⁴¹ Książ Bohusz Fiedorowicz Korecki, starosta żytomirski (1544-1546), braclawski i winnicki (1551-1560), upicki (1560-1576), wojewoda wołyński (1572-1576). J. Maciszewski, *Korecki Bohusz (Bohdan)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 14, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 59; Z. Anusik, *Latyfundium Koreckich w XVI i XVII wieku*, [w:] *Studia i szkice staropolskie*, Łódź, 2011, s. 58-64.

⁷⁴² Zygmunt August nadał w 1562 r. monaster wileński Trójcy Świętej duchownemu wołożynskiemu Wasylowi Martynowiczowi za wstawiennictwem wojewody wileń-

Za króla Zygmunta Augusta po rokiem 1555 do roku 1566 różnych spraw. Sub numero 88

Prywilej władcy połockomu Otcu Hermanu Chrebtowiczu⁷⁴³ na archimandryctwo cerkwi Swiatoho Michaiła, nr 5⁷⁴⁴.

Prywilej Bohdanu Szawule na cerkow w Kijowie założenia Swiatoho Kiryła⁷⁴⁵ na Bołoty do żywota jeha so wsimi pożytkami, nr 7.

Zostawienie popu Marku Kuźmiczu Żaby przy cerkwi Preswiateho Uspenia⁷⁴⁶ imienia zamku kowelskoho, nr 57⁷⁴⁷.

Potwierzenie kniahini Illinoj Konstantinowiczowej Ostroskoj Beatie z Kostelca zapisu Semena Słuckoho⁷⁴⁸ na postupenie Jej Miłosty wo wsich imieniach swoich i wo wsich zamkach y

[k. 29.]

miestach Chłopotyn, Satyjew ot Jeje Jemu zapisanych dożywotnoje władności mojej i używania uczyniennoho, nr 58⁷⁴⁹.

---

skiego Radziwiłła Czarnego. Макарий (Булгаков), митрополит, *История Русской Церкви*, кн. V, s. 193.

⁷⁴³ Jerzy Herman Litawar Chreptowicz (1511-1558), biskup połocki (1553-1558).

⁷⁴⁴ Powtórzenie dokumentu z k. 29v. Druk przywileju królewskiego z 7 stycznia 1555 r., *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 43 (1523-1560)*. Кніга запісаў 43, Падрыхтаваў В. С. Мянжынскага, Мінск 2003, s. 50-51.

⁷⁴⁵ О monasterze i jego historii por.: I. Мархоліна, *Кирилівська церква в Дорохойцях, Хоробеч*, Київ 2015.

⁷⁴⁶ Cerkiew Zaśnięcia NMP w Kowlu.

⁷⁴⁷ Druk przywileju królowej Bony pod numerem 75 Metryki Litewskiej z 17 sierpnia 1549 r. synowi księdza Kuźmy Żabie – Markowi na cerkiew horodyńską Zaśnięcia NMP, *Lietuvos Metrika*. „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 32 (1548-1549), s. 78-79.

⁷⁴⁸ Książ Semen Jurewicz Słucki.

⁷⁴⁹ Powtórzenie dokumentu z k. 12, k. 28v. Zapis z 1559 r. R. Żelewski, *Łaska Ostrogska z Kościeleckich Beata*, s. 223.

List popu Wasylu Iwanowiczu z wołosty Wasiliskoje⁷⁵⁰ cerkwi Swiatoj Piatnicy⁷⁵¹ w sele Buksztach⁷⁵² zostawajuczy Jeho pry dwóch wołokach na cerkow Jeho nadanych, nr 60.

Pilnost prawa ziemianina hospodarskocho Michaiła Tyszkowicza⁷⁵³ z kniaziom Konstantynom Ostroskim, wojewodoju kijowskim⁷⁵⁴ o mnohie rozniczy, nr 156.

Prydanie dworan Jeho Królewskoj Miłosty w sprawie kniazia Konstantyna Ostroskocho, wojewody kijowskocho⁷⁵⁵ z Panom Trockim Panom Hryhoryem Chodkiewiczom⁷⁵⁶ o opeku detej imieniem kniazia Janusza Zasławskocho⁷⁵⁷, nr 195⁷⁵⁸.

---

⁷⁵⁰ Włość Wasiliszki.

⁷⁵¹ Cerkiew św. Paraskiewy (Piatki).

⁷⁵² Bukszty, powiatu wasiliskiego.

⁷⁵³ Michał Tyszkowicz, dworzanin królewski (zm. 1555 r.)

⁷⁵⁴ Książ Konstantyn Wasyl Ostrogski.

⁷⁵⁵ Książ Konstantyn Wasyl Ostrogski.

⁷⁵⁶ Hrehory Aleksandrowicz Chodkiewicz, (1513-1572), kasztelan wileński 1564), wojewoda kijowski (1555), wojewoda witebski (1554).

⁷⁵⁷ Chodziło tu o dzieci Janusza Zasławskiego: Janusza i Michała.

⁷⁵⁸ Powtórzenie dokumentu z k. 7v, k. 28, k. 29. Proponuję druk wyroku królewskiego z 30 października 1563 r., „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 249 [35] (1554-1568), s. 294-296. Druk wyroku Zygmunta Augusta z 8 listopada 1562 r. w sprawie opieki nad dziećmi Janusza Kuźmicza ks. Zasławskiego między Hryhoryem Aleksandrowiczem Chodkiewiczem a Konstantynem Konstantynowiczem Ostrogskim, *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 60-62. Ostateczny wyrok przyznawający włączne prawo do opieki nad dziećmi Janusza Kuźmicza Zasławskiego kasztelanowi wileńskiemu i hetmanowi wielkiemu litewskiemu Hryhorowi Chodkiewiczowi został wydany dopiero 11 marca 1566 r. AP Kraków, Archiwum Sanguszków, dok. 718.

List popu Lachowickomu założenie cerkwi Swiatoho Juryja⁷⁵⁹, na karczmu wolnu w imienia jego Zasławskim, nr 259.

Sprawa kniazia Romana Fedorowicza Sanguszkowicza⁷⁶⁰ w domu kniahini Matfiejewoje Czetwertynskoje⁷⁶¹, nr 263⁷⁶².

List sudowy wojewodyny trockoj kniahini Konastantynowoj Ostroskoj⁷⁶³ z Panom Pawłom Tesmanon⁷⁶⁴ o dwor Turasow, nr 810.

Za króla Zygmunta Augusta od roku 1550 do roku 1559.
Województwa wileńskiego spraw różnych, sub numero 90.
Za króla Zygmunta Augusta od roku 1558 aż do roku
1566. Spraw różnych.

Uczynienie wolnym kniazia Konstantyna Ostroskoho, marszałka Zemli Wołynskoje od mandata w reczy obrażonyja majestatu hospodarskoho za obżałowaniem kniahini Illinoj Konstantynowicza Ostroskoje Beaty z Kosteca o najazd gwałtowny na zamek Ich Ostroh, nr 6⁷⁶⁵.

---

⁷⁵⁹ Lachowice z cerkwią św. Jerzego należały do kniazów Zasławskich a w 1572 r. otrzymał je Jan Hieronim Chodkiewicz. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 23.

⁷⁶⁰ Książ Roman Fiodorowicz Sanguszko, starosta żytomirski.

⁷⁶¹ Owdotia Fiodorówna Wahanowska, żona kniazia Matwieja Czetwertyńskiego.

⁷⁶² Druk dokumentu pod tytułem *Opowiadanie X. Romana Sanguszka przed podstarościm łuckim Andrzejem Rusinem o podstrzeleniu brata jego X. Jarosława 4 kulami w wychodku, z tyłu, z arkabuza w Jarowicy w Owdotii Fedorównej Wahowskiej X. Matfiejowej Czetwertyńskiej*, *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 231-232.

⁷⁶³ Aleksandra Słucka (1500-1564), córka kniazia Semena Michajłowicza i księżny Anastazji Mściśławskiej, żona Konstantego Iwanowicza Ostrogińskiego, wojewody trockiego (1522-1530).

⁷⁶⁴ Postać nie ustalona.

⁷⁶⁵ Powtórzenie dokumentu z k. 21v. Druk postanowienia sądu królewskiego z 25 kwietnia 1554 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 37 (1552-1561), s. 160. Protestacja Beaty Ostrogińskiej przeciwko stryjowi Konstantemu Ostrogińskiemu o najazd

List potwierzenie archimandrytu pieczerskomu monastera kijowsko Lawrynu⁷⁶⁶ i mieszczanom kijowskim, i urody pozwalawczym ich u braniu myta onych mieszczan imieniu mostowoje, nr 126.

Potwierzenie ziemianinu wołyńskomu Fedoru Onoszkowiczu Belenskomu⁷⁶⁷ na zemli, w Zemli Wołyńskoje za rekoju Kołodojan od biskupa łuckocho i berestenskocho kniazia Juryja Falczewskocho⁷⁶⁸ jemu zapisany, nr 134.

Prywiley diaku kancelarii hospodarskoje Michaiłu Wasylewiczu⁷⁶⁹ potomkom i braty jeho rodzonej na szlachectwo i wolnocy ich szlacheckoje, nr 18.

Prywiley tomuż Michaiłu Wasylewiczu⁷⁷⁰ na 10 wołok zemli pry zamku włodymyrskim ohraniczony wiecznostiju, nr 181.

Potwierzenie popu włodymyrskomu cerkwi Swiatoho Fedora⁷⁷¹ Dachnowiczu⁷⁷² na ostrow i dworyszcze w sele Fedorowoj⁷⁷³ wiecznostiju, nr 227.

---

na Ostróg z 19 marca 1554 r., *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 6: 1549-1577, s. 174-175.

⁷⁶⁶ Hilarion Piasoczyński archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej w latach 1559-1571.

⁷⁶⁷ Fiodor Onoszkowicz Belenski, ziemianin wołyński

⁷⁶⁸ Jerzy Falczewski (Chwalczewski), biskup łucki (1536-1549).

⁷⁶⁹ Michajło Wasylewicz Świniuski (1510-1545), od 1522 r. dworzanin królewski, diak kancelarii hospodarskiej, starosta stokliski (1534-1538 i miednicki (1543-1545). Por.: „Polski Słownik Biograficzny”, t. 51, Warszawa-Kraków 2017, s. 593.

⁷⁷⁰ Michajło Wasylewicz Świniuski.

⁷⁷¹ Cerkiew św. Teodora Stratelatesa ufundowana w 1547 r. przez starostę włodzi-mierskiego i winnickiego księcia Teodora Sanguszkę (1484-1547). A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, s. 226.

⁷⁷² Wasyl, syn Dachny Wasylewicza. Dachno Wasylewicz w 1533 r. został klucznikiem, horodniczy i mostowniczy upickim; starosta krzemieniecki i ostroski (1536-1538).

Za króla Augusta Zygmunta.
Dekretów pod rokiem 1559 do roku 1563.
Sub numero 95. Księga czwarta.

Sprawa władzy łucko i ostrosko Iosifa⁷⁷⁴ z kniaziami Wasylom⁷⁷⁵ a Michajłowiczem Sołtanom Sokolskim⁷⁷⁶ o różnicy w gruntach imienia cerkowna Rożyszcz⁷⁷⁷ a kniaziej Sokolskich imienia Sokola, nr 44⁷⁷⁸.

Rok 1560. Upisanie listow monastyra pieczersko na seła Kiselewicy a Iwaniszczewicy należących, czerez

[k. 29v.]

czernca monastyra Dyonyzia pokładanych, nr 54⁷⁷⁹.

Opowiedanie ziemianina Ziemi Wołyńskiej Iwana Horodyszczensko⁷⁸⁰ na starostinu brasławskuju i iwienickoju, kniahiniu Illiniju

---

⁷⁷³ Po zmiennie granic Włodzimierza Wołyńskiego na początku drugiej połowy XVI wieku cerkiew znalazła się we wsi Fiodorówka. M. Mironowicz, *Dziedzictwo cerkiewne we Włodzimierzu Wołyńskim*, s. 98.

⁷⁷⁴ Józef, biskup łucko-ostrogski (1558-1564).

⁷⁷⁵ Książ Wasyl Michajłowicz Sokolski, dworzanin królewski.

⁷⁷⁶ Książ Sołtan Michajłowicz Sokolski, chorąży wołyński (1529-1544).

⁷⁷⁷ Wieś Rożyszcz stanowiąca uposażenie monasteru dubickiego Wprowadzenia NMP do świątyni. Por. С. Горін, *Монастири Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*, s. 124-125.

⁷⁷⁸ Druk postanowienia królewskiego z 3 grudnia 1559 r. por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 63-65.

⁷⁷⁹ Druk listów przedłożonych 28 stycznia 1560 r. do wpisania do Metryki Litewskiej, por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 72.

⁷⁸⁰ Iwan Horodyszczenski, starosta drohobuski. Starostwo leżało na Wołyniu na południe od rzeki Horyń.

Ostroskuj o gwałtowne najechanie zemel na imienia jeha Horodyszczskoje i o pobranie żyta, nr 88⁷⁸¹.

Dekret archimandrytu pieczerskomu Swetoho Lauryna w Kijowie⁷⁸² z uradom miejskim i wsimi mieszczany ich o niedawanie myta ot towarów ich w imieniu cerkownom nad Dnieprom, w na wozie, według dawnoho zwyczaju, nr 94⁷⁸³.

Odłożenie sprawy przeora łuckoho kościoła Panny Maryi z archimandrytom żydyczynskoho monastyra Swietoho Nikoły⁷⁸⁴ o pobudowanie domow na gruncie kościelnym, nr 252⁷⁸⁵.

Odłożenie sprawy Pana Michna Tyszkiewicza⁷⁸⁶ z wojewodinoju Trockoju kniahinieju Illinoju Konstantynowicza Ostroskocho⁷⁸⁷, z knaihinieju Alexnadroju Semenownoju⁷⁸⁸ o gwałtowne nasłanie na imienie Semurady i wyhnanie ot tol Jeho samoho, nr 268⁷⁸⁹.

---

⁷⁸¹ Zeznanie bojara Iwana Horodyszczenskigo złożone zostało 28 lipca 1560 r. Druk dekretu królewskiego wydanego w Wilnie 12 sierpnia 1563 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 94.

⁷⁸² Monaster świętych Flora i Laura w Kijowie funkcjonował już od końca XV wieku.

⁷⁸³ Druk dekretu królewskiego z 25 sierpnia 1560 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 97-99.

⁷⁸⁴ Powtórzenie dokumentu z k. 7v, k. 28, k. 29. Archimandrytą monasteru żydyczynskiego była Iona (1547-1569).

⁷⁸⁵ Druk postanowienia sądu królewskiego z 2 maja 1561 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 211. W tym czasie biskupem łuckim był Jan Andruszewicz, (1555-1567), poeta, kanonik wileński.

⁷⁸⁶ Michajło Tyszkiewicz, dworzanin królewski.

⁷⁸⁷ Mowa tu o Beacie Kościeleckiej (1515-1576), wdowie po Eliaszu Ostrogskim, która nie była wojewodziną trocką.

⁷⁸⁸ Księżna Aleksandra (zm. 1564), córka Symeona księcia słuckiego, druga żona Konstantego Ostrogskiego (1460-1533), wojewody trockiego i hetmana wielkiego litewskiego.

⁷⁸⁹ Druk postanowienia sądu królewskiego z 10 maja 1561 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 224-225.

Opowiedania kniazia Waleriana biskupa wileńskiego⁷⁹⁰ na ziemianina powiatu kijowskiego Sołtanowiczów o gwałtownie nasłanie na imienia jego Stodoliny a Lipliany, nr 295⁷⁹¹.

Dekret Jego Miłosty Panu Trockomu, sprawcy starostwa żamoińskiego⁷⁹² z kniaziami Konstantynem Konstantynowiczem Ostroskim, wojewodą kijowskim, o opiece imieniem detej kniazia Janusza Kuźmicza Zasławskiego⁷⁹³, nr 355⁷⁹⁴.

Za króla Augusta Zygmunta od roku 1555 do roku 1560. Sub numero 98. Księga czwarta.

Prywilej władcy połockemu Otcu Hermanu Chrebtowiczu⁷⁹⁵ na archimandryctwo cerkwi Świętego Michała w Połocku na Horodcy, nr 7⁷⁹⁶.

Prywilej Bohdanu Szawule na cerkiew w Kijowie Założenia Świętego Kiryła, do żywota jego, nr 8⁷⁹⁷.

---

⁷⁹⁰ Walerian Protaszewicz-Szuskowski, biskup wileński (1556-1578). Por.: H. Lulewicz, *Walerian Protasewicz* „Polski Słownik Biograficzny”, t. 28, Wrocław 1984-1985, s. 517-521.

⁷⁹¹ Druk zeznania przed sądem królewskim w Wilnie 2 sierpnia 1561 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 244.

⁷⁹² Hrehory Chodkiewicz, syn Aleksandra Chodkiewicza.

⁷⁹³ Janusz Zasławski, syn kniazia Kuźmy Zasławskiego i Nastazji Jurewnej Holszańskiej.

⁷⁹⁴ Powtórzenie dokumentu. Chodziło tu o dzieci Janusza Zasławskiego: Janusza i Michała. Druk dekretu królewskiego wydanego w Wilnie 12 sierpnia 1563 r., por.: „Lietuvos Metrika”. Knyga Nr. 254 [40] (1559-1563), s. 287-289.

⁷⁹⁵ Jerzy Herman Litawar Chreptowicz (1511-1558), biskup połocki (1553-1558).

⁷⁹⁶ Druk przywileju królewskiego z 7 stycznia 1555 r., *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 43 (1523-1560)*, s. 50-51.

⁷⁹⁷ Powtórzenie dokumentu z k. 28. Druk przywileju królewskiego Bohdanowi Iwanowiczowi Szawule z 13 lutego 1555 r., *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 43 (1523-1560)*, s. 51-52.

Prywilej wsim mieszczanom Bełoje Cerkwi na wolnost od dawania wsiakich kopszczyzn i podaczok do deseti let, nr 8⁷⁹⁸.

Sprawa Iwanowoje Sapieżynskoje Anny Andrejewny⁷⁹⁹ z Petrom Władkyoju⁸⁰⁰ i krywdy monastyra uhornickoho⁸⁰¹, nr 236.

Prypominanie knaiziej Boratynskich⁸⁰² do monastyra u Kluboniszkach⁸⁰³, nr 546.

Zapisania od kniazia Juryja Zbaraskoho⁸⁰⁴ małżonce Jeho kniahini Nosiłowskoj⁸⁰⁵ pewnoj sumy penieżej na imieniach Jeho⁸⁰⁶, nr 547.

---

⁷⁹⁸ Druk przywileju królewskiego z 15 lutego 1555 r., *Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 43 (1523-1560)*, s. 52-53.

⁷⁹⁹ Hanna, żona Iwana Sapiehy, córka Andrzeja Sanguszki, wojewodzina podlaska, matka Pawła Iwanowicza Sapiehy.

⁸⁰⁰ Władyka Piotr, ziemienin wołyński.

⁸⁰¹ Monaster uhornicki Przemienienia Pańskiego.

⁸⁰² Piotr Boratyński (1509-1558), syn Jana, kasztelan bełski i przemyski, sekretarz królewski, zaufany Zygmunta Augusta. Por.: W. Pociecha, *Boratyński Piotr*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 2, Kraków 1936, s. 310-311.

⁸⁰³ Monaster św. św. Kośmy i Damiana w Kluboniszkach, później Kłubowicze (Kłębówka), niedaleko Śniatynia, diecezji włodzimierskiej.

⁸⁰⁴ Książ Jerzy syn Andrzeja Zbaraskiego. Por.: J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 611-612

⁸⁰⁵ Szczęsna Nasiłowska, córka wojewody witebskiego Jerzego (zm. 1544) i Jadwigi ks. Prońskiej, pierwsza żona kniazia Jerzego Zbaraskiego.

⁸⁰⁶ Jerzy syn Andrzeja Zbaraskiego ożenił się w 1555 r. ze Szczęsną Nasiłowską, córką wojewody witebskiego Jerzego (zm. 1544) i Jadwigi ks. Prońskiej. Wniosła mu ona 1000 kop groszy posagu. Żona kniazia Jerzego Zbaraskiego odziedziczyła po ojcu duże dobra w Wielkim Księstwie Litewskim. Własnością małżonków Zbaraskich stały się Nasilów w powiecie oszmiańskim oraz Wiazyń, Krajsk i Zetyń (Żytyń) w powiecie mińskim. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 611-612; S. Alexandrowicz, *Nasiłowski (Nosiłowski) Jerzy (Jurij)*, s. 587-588; Z. Anusik, *Latyfundia książąt Zbaraskich w XVI i XVII wieku*, s. 26.

Soznanie od kniahini Szčasnoj Nosiłowskoj⁸⁰⁷ zapisania małżonku Jeje kniazju Juryju Zbaraskomu⁸⁰⁸ także pewnoj sumy penieżej na imieniach Jeje, nr 548.

Pryniatyje roku Hryhorya⁸⁰⁹ z mitropolitom otcom Sylwestrom⁸¹⁰ o deł dworca cerkownoho Perehonowsko⁸¹¹, nr 655.

Sprawa mitropolity Otca Sylwestra⁸¹² z Hryzskom Szołuchoju⁸¹³ ze strony rozdełu imienia Petrurowsko⁸¹⁴ i inszych, nr 665.

Opowiedanie kniazia Alexandra Sanguszkowicza Koszyrsko⁸¹⁴ na kniazia Jarosława Sanguszkowicza⁸¹⁵ o najechanie gwałtownoje na imienie Jeho Raczyn⁸¹⁶ i zabranie niektórych ludej Jeho i innyje krywdy, nr 136.

---

⁸⁰⁷ Szczęsna Nasiłowska, córka wojewody witebskiego Jerzego (zm. 1544) i Jadwigi ks. Prońskiej.

⁸⁰⁸ Książ Jerzy Zbaraski.

⁸⁰⁹ Hryniaszko (Hryszka) Bohdanowicz Szołucha, ziemianin, zasiadał jako asesor na sądach w Wilnie w 1550 r.

⁸¹⁰ Sylwester Wielkiewicz, metropolita kijowski (1556-1567).

⁸¹¹ Perehonówka koło Wasylkowa, diecezji kijowskiej, z cerkwią Narodzenia NMP.

⁸¹² Sylwester Wielkiewicz, metropolita kijowski (1556-1567).

⁸¹³ Hryniaszko (Hryszka) Bohdanowicz Szołucha, ziemiani.

⁸¹⁴ Książ Aleksander Adrejewicz Sanguszko Koszyrski (1508-1565), marszałek hospodarski syn starosty łuckiego Andrzeja Sanguszki i Anny Chreptowiczówny. Książ otrzymał Raczyn, Markowicze i Jezierce w powiecie włodzimierski 30 lipca 1545 r. od swojej matki Anny Chreptowiczówny żony kniazia Andrzeja Sanguszki, *Archiwum książąt XX Sanguszków w Sławucie*, t. 4: 1535-1547, s. 429-431.

⁸¹⁵ Książ Jarosław Sanguszko był synem Fiodora Sanguszko i Anny Despotówny, uczestniczył w wojnie inflanckiej (1562), sejmie 1563-1564, zamordowany w 1564 r. w Jarowiczach pod Łuckiem przez rotmistrza Żelecha.

⁸¹⁶ Raczyn, wieś w powiecie łuckim.

Prodaża od Pana Petra Oborsko⁸¹⁷ kniaziu Stefanu Zbarasko-
mu⁸¹⁸ wojewodzie witebskomu immenia pod Chozowaju Hliasoty na
kniaziu Pawle Holszańskim biskupie wileńskim⁸¹⁹ wysłużonoho.

---

⁸¹⁷ Oborski Piotr syn Jan Oborskiego i Zofii, córki Iwana Litawora Chreptowicza i Jadwigi z kniaziów Holszańskich. A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 214.

⁸¹⁸ Książ Stefan Zbaraski (1518-1585), wojewoda witebski (1555-1566), kasztelan trocki (1564-1566), wojewoda trocki 1566-1585).

⁸¹⁹ Paweł Algimunt Holszański (1490-1555), od 1507 r. biskup łucki, od 1536 r. biskup wileński.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Архив Санкт-Петербургского института истории Российской Академии Наук в Санкт-Петербурге. Кол. П. Доброхотова, (кол. 52, оп. 1, нр. 359, к. 6-29v).

Źródła drukowane

Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, t. III: 1432-1534, red. B. Gorczak, Lwów 1890; t. IV: 1535-1547, red. B. Gorczak, Lwów 1890; t. V: 1513-1547, red. B. Gorczak, Lwów 1897; t. VI: 1549-1577, red. Z. L. Radzi-
miński, Lwów 1910.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 1 (1380-1584): Užrašymų knyga 1, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius 1998.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 22 (1547): Užrašymų knyga 22, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, Vilnius 2010.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 25 (1387-1546): Užrašymų knyga 25, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius 1998.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 32 (1548-1549): Užrašymų knyga 32, parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavičius, E. Deveikytė, Vilnius 2012.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 37 (1552-1561): Užrašymų knyga 37, Lithuanian Metrica: Book of Inscriptions 37, parengė D. Baronas, Vilnius 2011.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 49 (1566-1572): Užrašymų knyga 49, Lithuanian Metrica: Book of Inscriptions 49, Литовская Метрика. Книга 49 (1566-1572). Книга записей 49, parengė Eglė Deveikytė. Vilnius 2014.

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 51 (1566-1574): Užrašymų knyga 51, Литовская Метрика: Книга записей 51, parengė A. Baliulis, A. Ragauskas ir R. Ragauskienė, Vilnius: Žara, 2000, 486 p;

„Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 52 (1569-1570): Užrašymų knyga 52, Литовская Метрика: Книга записей 52, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius 2004.

- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 225 [6]]: (1528-1547). 6-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė A. Bumblauskas, S. Lazutka, I. Valinonytė, E. Gudavičius, Vilnius 1997.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 234 [19]]: (1546-1548). 19-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valinonytė, S. Viskantaitė-Saviščvienė, L. Steponavičienė, Vilnius 2009.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 249 [35]]: (1554-1568), 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Viskantaitė-Saviščvienė, I. Valikonytė, Vilnius 2018.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 254 [40]]: (1559-1563), 40-oji 47-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija), parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius 2015.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 530]: (1566-1572). Viešųjų reikalų knyga 8, Литовская Метрика: книга публичных дел 8, parengė D. Baronas ir L. Jovaiša, Vilnius 1999.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 531]: (1567-1569), Viešųjų reikalų knyga 9, Литовская Метрика: книга публичных дел 9, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius 2001.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 532]: (1569-1571), Viešųjų reikalų knyga 10, Литовская Метрика: книга публичных дел 10, parengė L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius 2001.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 564]: (1553-1567), Viešųjų reikalų knyga 7, Литовская Метрика: книга публичных дел 7, parengė A. Baliulis, Vilnius 1996.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 264 [50]]: (1565-1566), 50-oji 47-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius 2014.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 567] (1567-1571); Surašymų knyga 10, parengė A. Baliulis, Vilnius 2006.
- Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею, т. III: (1544-1587), Санкт-Петербург 1848.*
- Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, часть первая, т. I. Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной Руси, Киев 1859.*

Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, часть первая, т. VI. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси. (1322-1648), Киев 1883.

Документы Московского архива Министерства юстиции, сост. М. В. Довнар-Запольский, т. I, Москва 1897, с. 1-62.

„Литовська Метрика”, отдел 1, часть 1: Книги записей, т. I, [в:] „Русская историческая библиотека”, т. XXVII, Санкт-Петербург 1910, стлб. 1-172.

„Литовська Метрика”, Книга 561, Ревізіі українських замків 1545 року, підготував В. Кравченко, Київ 2005.

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, Кніга 28 (1522-1552). Кніга запісаў № 28 (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск 2000.

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 30 (1480-1546 гг.). Кніга запісаў № 30 (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск 2008.

Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 42 (1556-1562). Кніга запісаў 42 (копія канца XVI ст.), падрыхтоўка В. С. Мянжынскі, Мінск 2015.

Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, Кніга 43 (1523-1560 гг.). Кніга запісаў № 43 (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Мінск 2003.

Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 44 (1559-1566), Кніга запісаў 44, падрыхтаваў А. І. Груша, Мінск 2001.

Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 46 (1562-1565), Кніга запісаў 46 (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў В. С. Мянжынскі, Менск 2006.

Метрыка Вялікага княства Літоўскага, Кніга 560 (1542), Кніга публічных спраў 3, (копія канца XVI ст.), падрыхтаваў А. Дзярновіч, Мінск 2007.

Памятники, изданные временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, т. IV, Киев 1859.

Literatura wykorzystana przy analizie źródła

- Bieńkowski L., *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce XVI-XVIII w.*, [w:] *Kościół w Polsce. Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, t. II, cz. 2, Kraków 1969.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. III, Warszawa 1900.
- Boniecki A., *Poczet rodow w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887.
- Chodynicki K., *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632*, Warszawa 1934.
- Chorążyczewski W., *Kancelarie centralne państwa w XIV-XVIII wieku*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015.
- Genealogia rodu Ostrogskich*, Wilno 1871.
- Dworzaczek W., *Genealogia*, Warszawa 1959.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł humanistycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.
- Kiaupa Z., *The Lithuanian Metrica and the Lithuanian Nobility at the End of the Eighteenth Century*, in *Lithuanian Historical Studies*, Vilnius 1996.
- Kossakowski S. K., *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. I, Warszawa 1876.
- Krawczuk W., *Metryka Koronna i Metryka Litewska*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015.
- Łapiński A., *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, Warszawa 1937.
- Mironowicz A., *Kościół prawosławny w Polsce*, Białystok 2006.
- Mironowicz A., *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003.
- Mironowicz A., *Kościół prawosławny w dziejach dawnej Rzeczypospolitej*, Białystok 2001.
- Mironowicz A., *Subotnik ili Pominnik monasteru supraskiego*, Białystok 2015.
- Mironowicz A., *Źródła petersburskie do dziejów Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. II, Białystok 2010.
- Pietkiewicz K., *Dokument ruski w kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506)*, [w:] *Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku*, Poznań 1994.
- Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim 2014.

- „Polski Słownik Biograficzny”, t. I-III, Krakow 1937; t. XXI, Warszawa-Krakow 1976; t. XXXIV, Wrocław-Warszawa-Krakow 1993; t. XXXV, Wrocław-Warszawa-Krakow 1994.
- Ptaszycki St., *Sumariusz i inwentarze Metryki Litewskiej*, „Archeion”, t. VIII, 1930.
- Ptaszycki St., *The Lithuanian Metrica in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania*, Cambridge 1984.
- Radziwiński Z. R., *Monografia XX. Sanguszkow oraz innych potomkow Lubarta Fedora Olgierdowicza x. Rateńskiego*, t. I, Lwow 1906, t. II, 1910, t. III, 1913.
- Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, opr. A. Kosiński i A. Włodarski, t. X, Warszawa 1913.
- Sędek M., *Sumariusz Metryki Litewskiej*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie*, red. T. Zielińska, Warszawa 1992.
- Sułkowska-Kuraś I., *Metryka Litewska*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach. I. Archiwa dawnej Rzeczypospolitej*, t. I, Warszawa 1975.
- Sułkowska-Kuraś I., *Metryka Litewska – charakterystyka i dzieje*, „Archeion”, t. LXV, Warszawa 1977.
- The „Lithuanian Metrica” in Moscow and Warsaw: Reconstructing the Archives of the Grand Duchy of Lithuania*. Including an annotated Edition of the 1887 Inventory Compiled by Stanisław Ptaszycycki, Patricia Kennedy Grimsted with the collaboration of Irena Sułkowska-Kurasiowa, Cambridge, Massachusetts 1984.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. I, Warszawa 1994, t. II, Poznań 1995, t. III, Poznań 1995.
- Urzednicy Wielkiego Ksiestwa Litewskiego*, t. I., *Wojewodztwo wileńskie XIV-XVIII wieku*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk przy współpracy A. Macuka i U. Jemialianczyka, Warszawa 2004; t. II, *Wojewodztwo trockie XIV-XVIII wieku*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Haratym przy współpracy A. Macuka i J. Aniszcanki, Warszawa 2009; t. III, *Ksiestwo Żmudzkie XV-XVIII wieku*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa 2015; t. IV, *Ziemia Smoleńska i wojewodztwo smoleńskie XIV-XVIII wiek*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, Warszawa 2003.
- Urzednicy wojewodztwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek i R. Szczygieł, pod red. A. Gąsierowskiego, Kornik 1992; *Urzednicy wołyńscy XIV-XVIII wieku, Spisy*, opr. M. Wolski, pod red. A. Gąsierow-

- skiego, Kornik 2007; *Urzednicy podlascy XIV-XVIII wieku, Spisy*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, pod red. A. Gąsierowskiego, Kornik 1994; *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII, Spisy*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, pod red. A. Gąsierowskiego, Kornik 1994.
- Wolff J., *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895.
- Wolff J., *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Krakow 1885.
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, R. I-XXV, Poznań 1879-1903.
- Абецдарскі Л., *У святле неабвержных фактаў*, Мінск 1969.
- Бранденбургъ Н. Е., *Родъ князей Масалькихъ (XIV-XIX ст.)*, ч. II., Санкт-Петербургъ 1892.
- Галенчанка Г., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, „Энцыклапедыя гісторыі Беларусі” у 6 томах, т. V, Мінск 1999.
- Галенчанка Г., Спірыдонаў М., *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага*, [в:] „Вялікае Княства Літоўскае”. Энцыклапедыя у 3 томах, т. II, Мінск 2005.
- Грушевський М., *Історія України-Руси*, т. V, Київ 1994; т. VI, Київ-Львів 1907.
- Дієвъ Н., *Девятисотлѣтіе Русскій Іерахіи, 988-1888, Епархіи и Архіереи*, Москва 1888.
- Караў Дз., *Архіўная спадчына Вялікага Княства Літоўскага і беларускія архівы ў канцы XVIII – пачатку XX ст.*, „Спадчына”, № 1, Мінск 1996.
- Митрополит Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. V, Москва 1996.
- Митрополит Макарий, *История Русской Церкви*, т. IX, Санкт-Петербург 1879.
- Обзор польских рукописей*, „Труды Государственной Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина”, т. V (VIII), Ленинград 1958.
- Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции*, кн. 21, Москва 1915, *Приложение*, с. 30-296, 325-473 (с разночтениями по 2-й книге). Публикация подготовлена Н. Г. Бережкова, С. К. Шамбинаго.
- Пташицкий С. Л., *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санкт-Петербург 1887.
- Пташицкий С. Л., *Описание книг и актов Литовской метрики: Книга по Требованию*, Москва 2011.
- Самуэль С. П., *Літоўская метрыка*, „Беларуская Савецкая Энцыклапедыя” у 12 т., т. VI, Мінск 1972.

Строев П. М., *Списки иерархов и настоятелей монастырей Российской церкви*,
Москва 2002.

Строевъ П. М., *Списки ієрарховъ и настоятелей монастырей Россійскія церкви*,
Санкт-Петербург 1877.

Aneks I

Hierarchia cerkiewna w latach 1548-1572

Metropolici kijowscy w latach 1548-1572

Makary II	1534-1556
Sylwester	1556-1567
Jonasz IV	1568-1577

Biskupi włodzimiersko-brzescy (1548-1572)

Henadiusz	1540-1546
Aleksy	1546-1550
Józef (Borzobohaty)	1550-1565
Teodozy (Łazowski)	1565-1588

Arcybiskupi i biskupi połoccy (1548-1572)

Eutymiusz	1544-1548
Łukasz	1548-1553
Herman (Chreptowicz)	1553-1558
Harasim (Korsak)	1558-1559
Hryhory (Wołowicz)	1560-1562
Arseniusz (Szyszko)	1562-1563
Tryton (Stupiszyn)	1563-1566
Atanazy (Palecki)	1566-1568
Antoni	1568-1570
Warsonofiusz	1570-1577

Biskupi łucko-ostrogscy (1548-1572)

Teodozjusz (Hulewicz)	1541-1549
Hryhory (Falczewski)	1549-1557
Józef	1558-1564
Nikifor	1564-1565
Marek (Żórownicki)	1565-1570
Iwan (Borzbohaty)	1571-1585

Biskupi przemysko-samborscy (1548-1572)

Laurencjusz (Terlecki)	1529-1549
Antoni (Radyłowski)	1549-1581

Biskupi lwowsko-halicko-kamienieccy (1548-1572)

Makary (Tuczapski)	1533-1548
Arseniusz (Bałaban)	1549-1569
Jonasz (Ostałowski)	1569-1576

Biskupi chełmscy i bełzcy (1548-1572)

Bazyli (Baka)	1546-1552
Teodozy (Łazowski)	1553-1565
Zachary (Eliaszewicz)	1566-1577

Biskupi turowsko-pińscy (1548-1572)

Barlaam	1544-1549
Wassian III	1549-1552
Makary II	1552-1558
Jonasz (Protasewicz)	1558-1568
Makary III (Jewłaszewski)	1568-1576

Aneks 2

Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Zygmunta Augusta

Marszałek wielki ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego

Mikołaj Radziwiłł „Czarny”	1544-1565
Jan Hieronimowicz Chodkiewicz	1566-1579

Marszałkowie hospodarscy Wielkiego Księstwa Litewskiego

Iwan Andrejewicz Połubiński	1540-1557
Wasył Kalenikowicz Tyszkiewicz	1546-1568
Nikodem Janowicz Techonowski	1546-1549
Iwan Bohuszewicz Bohowitynowicz	1546-1551
Mikołaj Wojciechowicz Narbut	1546-1553
Jurij Hrehorowicz Ostykowicz	1546-1547
Krzysztof Jurewicz Zawisza	1546-1557
Onikiej Hronostaj	1547-1565
Aleksander Andrejewicz Sanguszkowicz	1547-1565
Jan Jurewicz Komajewski	1548-1567
Jarosław Matwiejewicz Mikitynicz	1549-1567
Mikołaj Szymkowicz Poszuszwieński	1550-1563
Piotr Bohdanowicz Zahorowski	1550-1571
Piotr Mikołajewicz Narbut	1551-1553
Bohdan Mikołajewicz Siemaszko	1551-1555
Jan Szymkowicz	1551-1569

Ostafi Bohdanowicz Wołłowicz	1553-1561
Piotr Kirdejewicz Mylski	1554-1561
Jan Wojciechowicz Kmita	1554-1563
Jurij Jakubowicz Wołczek	1554-1556
Hrehory Hryńkowicz Wołłowicz	1558-1565
Skumin Lwowicz Tyszkiewicz	1558-1565
Jurij Wasylewicz Tyszkiewicz	1558-1566
Józef Michałowicz Chalecki	1558-1559
Aleksander Fedorowicz Władyka	1558-1578
Kalenik Wasylewicz Tyszkiewicz	1560-1576
Andrzej Semenowicz Odyncewicz	1560-1566
Hrehory Jesifowicz Tryzna	1560-1566
Mateusz Bartłomiejowicz Giedrojć	1562-1563
Stanisław Awgusztynowicz Huba	1563-1565
Michał Tichanowicz Koziński	1563-1566
Jan Mikołajewicz Hajko	1564-1566
Iwan Jacynicz	1565-1567
Łukasz Bolesławowicz Świrski	1565-1593
Michał Jełowicz Maliński	1565-1571
Iwan Iwanowicz Wołłowicz	1565-1582
Michał Pawłowicz Sapieha	1566-1576
Paweł Kacperowicz Ostrowicki	1566-1570
Jan Bolesławowicz Świrski	1566-1593
Jan Jurewicz Wołczek	1566-1582
Adam Kosiński	1567-1569
Olizar Piotrowicz Kirdej Mylski	1567-1585
Bohdan Tymofiejewicz Puzyna	1567-1571
Aleksander Wahanowski	1567-1581
Malcher Zygmuntowicz Snowski	1567-1579
Jan Pałuski Dowgird	1568-1578

Wasył Piotrowicz Zahorowski	1568-1580
Benedykt Juraha	1569-1579
Jan Wołmieński	1572-1579
Iwan Aleksandrowicz Sołtan	1572-1577
Bohdan Iwanowicz Steckowicz	1572-1586

Hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego

Mikołaj Radziwiłł „Czarny”	1549-1549
Mikołaj Radziwiłł „Rudy”	1550-1566
Hryhory Chodkiewicz	1566-1572

Hetman dworny (polny) Wielkiego Księstwa Litewskiego

Andrzej Jakubowicz Niemirowicz	1535-1540
Hryhory Chodkiewicz	1561-1566
Roman Fedorowicz Sanguszko	1566-1571
Krzysztof Radziwiłł „Piorun”	1572-1589

Kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego

Jan Jurewicz Hlebowicz	1546-1549
Mikołaj Radziwiłł „Czarny”	1550-1565
Mikołaj Radziwiłł „Rudy”	1566-1579

Podskarbi dworny (ziemski) Wielkiego Księstwa Litewskiego

Iwan Hronostaj	1531-1558
Ostafii Wołłowicz	1561-1566
Mikołaj Naruszewicz	1566-1576

Podskarbi nadworny Wielkiego Księstwa Litewskiego

Iwan Andrejewicz Sołtan	1504-1554
Stanisław Zachariaszewicz Włoszek	1553-1568
Ławryn Wojna	1569-1576

Chorąży wielki ziemski

Mikołaj Iwaszkowicz Tretiak	1544-1552
Szczęśny Szymkowicz Hercyk	1554-1579

Chorąży nadworny

Hrehory Rahoza	1561-1566
Wasyl Rahoza	1566-1578

Koniuszy dworny

Mikołaj Mikołajewicz Andruszowicz	1540-1547
Jarosz Korycki	1544-1565
Jakub Piasecki	1565-1569
Fedor Piotrowicz Hołownia	1569-1569
Jakub Piasecki	1569-1587

Cześnik

Maciej Stanisławowicz Pietkiewicz	1546-1570
-----------------------------------	-----------

Krajczy

Jan Janowicz Radziwiłł	1544-1551
Mikołaj Piotrowicz Kiszka	1552-1555
Jurij Aleksandrowicz Chodkiewicz	1555-1569
Jan Stanisławowicz Kiszka	1569-1579

Lowczy hospodarski

Mikołaj Radziwiłł „Rudy”	1546-1554
Hrehory Bohdanowicz Wołłowicz	1567-1574

Miecznik

Mikołaj Piotrowicz Olechnowicz	1539-1547
Szczęśny Wencławowicz Sirutowicz	1550-1567

Podczaszy

Mikołaj Radziwiłł „Rudy”	1544-1551
Stanisław Mikołajewicz Kieżgajło	1551-1554
Mikołaj Piotrowicz Kiszka	1555-1569
Krzysztof Radziwiłł „Piorun”	1569-1579

Podkomorzy

Hrehory Aleksandrowicz Chodkiewicz	1544-1559
Stanisław Andrejewicz Dowojno	1562-1566

Podstoli

Nikodem Janowicz Techonowski	1536-1549
Stanisław Mikołajewicz Pac	1552-1566
Andrzej Hrehorowicz Chodkiewicz	1569-1575

Stolnik

Iwan Jurewicz Holszański	1536-1544
Stanisław Mikołajewicz Kieżgajło	1545-1552
Jurij Aleksandrowicz Chodkiewicz	1554-1555
Semen Jurewicz Holszański	1555-1556

Jan Hieronimowicz Chodkiewicz	1559-1564
Mikołaj Olechnowicz Dorohostajski	1566-1576

Urzędy centralne

URZĘDY DYGNITARSKIE:

Wojewoda, najwyższy urząd ziemski w województwie.

Kasztelan, urzędnik zajmujący się administracją, obroną grodu, sądownictwem i skarbowością na terenie kasztelanii.

Kanclerz, kierujący kancelarią gospodarską.

Marszałek ziemski, urząd sądowy w Wielkim Księstwie Litewskim.

Podkomorzy, urzędnik ziemski, który przewodził sądowi podkomorskiemu.

Sędzia ziemski, przewodniczący sądu ziemskiego.

Skarbnik, utrzymujący pieczę nad skarbcem dworskim, kosztownościami, klejnotami i dokumentami.

Starosta, przedstawiciel władzy na określonym terytorium.

Podwojewodzi, urzędnik ziemski, pełniący niektóre funkcje starosty.

Starosta grodowy, zwierzchnik załogi na zamku i sądownictwa w sprawach zastrzeżonych dla hospodara.

Pisarz ziemski, urzędnik sądu ziemskiego, prowadzący księgi ziemskie.

OFFICIO:

Ciwun, urzędnik ziemski w Wielkim Księstwie Litewskim.

Chorąży, niższy urząd ziemski.

Wojski, zabezpieczał majątek i roztaczał opiekę ludnością.

Stolnik, honorowy urzędnik ziemski.

Podstoli, urzędnik nadworny.

Podstoli ziemski, urzędnik nadworny.

Cześnik, honorowy urzędnik gospodarski.

Podczaszy, urzędnik pomocniczy dla cześnika.

Łowczy, urzędnik królewski, urząd dożywotni i honorowy.

Łowczy wielki litewski, organizował polowania wielkiego księcia.

Miecznik, tytularny urząd dworski.

Koniuszy, urzędnik gospodarski zajmujący się stajnią.

Oboźny ziemski, urzędnik ziemski w Wielkim Księstwie Litewskim

Strażnik, urzędnik organizujący pospolite ruszenie w Wielkim Księstwie Litewskim.

Horodniczy, urzędnik ziemski do zaopatrzenia i utrzymywania miast i zamków.

Krajczy wielki litewski, urzędnik, do którego obowiązków przygotowanie i podanie potraw gospodarskich.